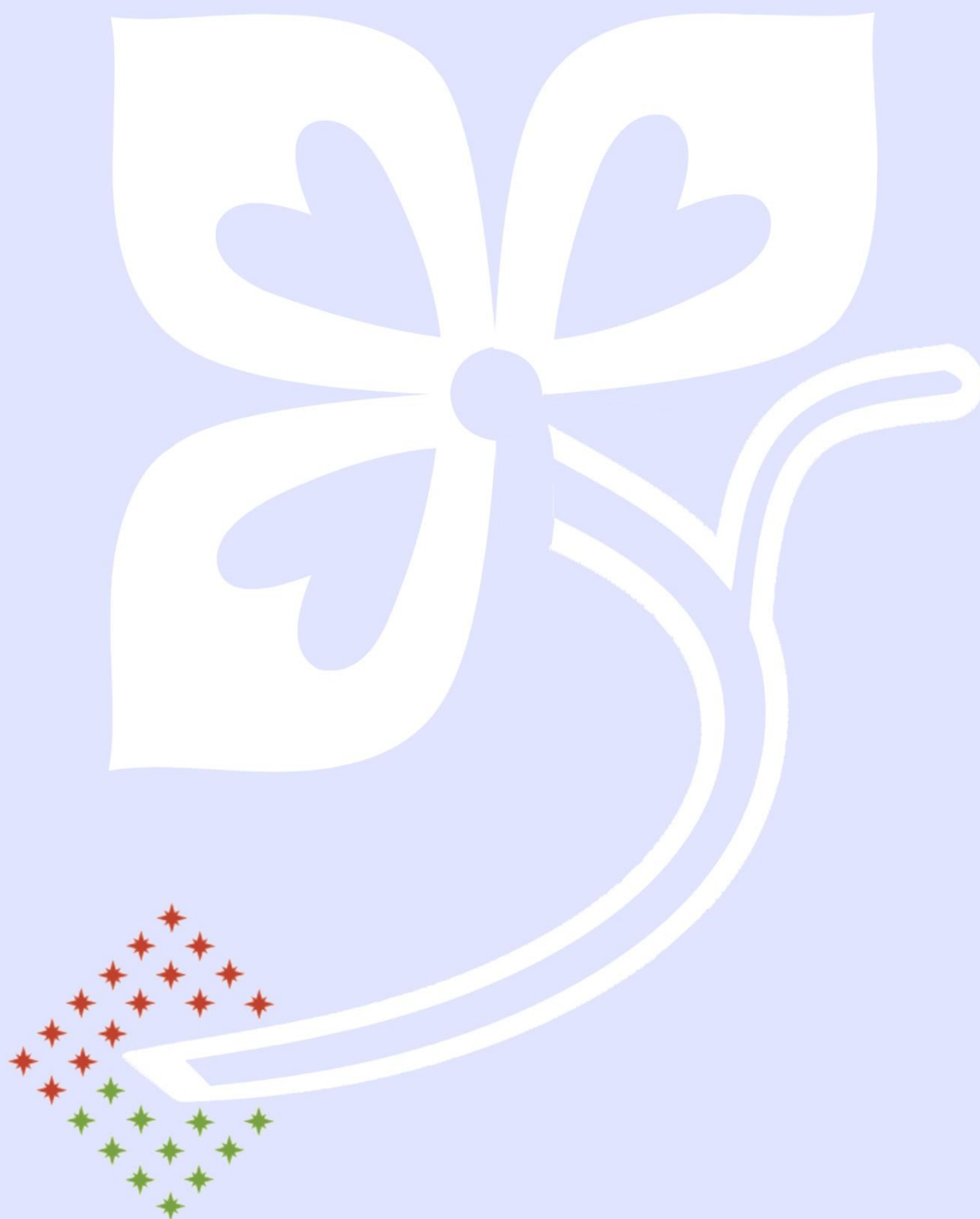

KRE-DIt

A KRE-DOK online tudományos folyóirata

VII. évfolyam (2024) / 1. szám

Széchenyi István *Hitel* című munkájában megfogalmazta a következő gondolatokat: „Az ész erő, s így az ész boldogság. [...] A tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi hatalma: [...] Nem termékeny lapány, hegyek, ásványok, éghajlat sat. teszik a közerőt, hanem az ész, mely azokat józanon használni tudja.” A KRE-DIt szerkesztősége Széchenyi intelmeit megfogadva hiszi és vallja, hogy munkájával kötelessége a nemzet boldogulását szolgálni, folyóiratát ennek szellemében szerkeszti.

*A KRE-DIt
szerkesztősége*

VII. évfolyam (2024) / 1. szám

KRE-DIt

A KRE-DOK online tudományos folyóirata

Főszerkesztő:

Segesdi Gergő

Szerkesztők:

*Csanádi Viktor, Jeki Gabriella, Lukácsi Dániel Csaba,
Pető-Veres Kata, Pétsy Zsolt Balázs, Timári Krisztián Attila,
Tóth-Gyóllai Dániel*

Aktuális szám lektorai:

*Dr. habil. Bertalan Péter Tamás, Prof. Dr. habil. Cservák Csaba,
Dr. Czentnár Simon, Dr. Rapali Vivien, Dr. Tóth Dominik,
Prof. Dr. Szávai Ferenc, Dr. Várady Zoltán*

Károli Gáspár Református Egyetem

Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary

Doktorandusz Önkormányzat | Union of the PhD Students of the Károli Gáspár University of the Reformed Church

OM azonosító: FI 44189

A folyóiratot a **Károli Gáspár Református Egyetem Doktorandusz Önkormányzata** adja ki.

Székhely: **1088 Budapest, Reviczky utca 4.**

Iroda: **1146 Budapest, Dózsa György út 25-27.**

A kiadásért és a szerkesztésért felelős: **Károli Gáspár Református Egyetem Doktorandusz Önkormányzat**

A KRE-DIt ISSN száma: **ISSN 2630-8711**

A szerkesztők nem feltétlenül értenek egyet minden esetben az oldalon vagy a kötetekben megjelenő írásokkal, az általuk képviselt véleményekkel. Az oldalon és a kötetekben megjelenő tanulmányok a szerzők tulajdonát képezik, azokat csak eredeti formájukban (URL hivatkozás, illetve letölthető PDF fájl), csak a szerző és a szerkesztőség engedélyével szabad terjeszteni. Idézni csak a forrás (szerző, cím, URL-elérés/oldalszám) szakszerű és pontos megjelölésével lehetséges.

Szerkesztői bizottság

Prof. Dr. habil. Cservák Csaba PhD

egyetemi tanár, KRE-ÁJK Alkotmányjogi Tanszék vezetője, jogtudományi lektor,
a szerkesztőbizottság elnöke

Dr. Farkas György Tamás PhD LL.M.

egyetemi adjunktus, jogtudományi lektor

Prof. Dr. Hermann Róbert DSc

egyetemi tanár, KRE-TDI vezetője, történelemtudományi lektor

Prof. Dr. Szávai Ferenc DSc

egyetemi tanár, történelemtudományi lektor

Dr. habil. Bertalan Péter Tamás PhD

egyetemi docens, történelemtudományi lektor

Dr. László Emőke PhD

KRE-TFK Hit és Erkölcstani Tanszék vezetője, a KRE-HTK oktatója, hittudományi lektor

Szerkesztőség:

Jeki Gabriella (jeki.gabriella[kukac]kre[pont]hu)

szerkesztő (történelemtudomány)

Segesdi Gergő (segesdi.gergo[kukac]kre[pont]hu)

főszerkesztő (történelemtudomány)

Pető-Veres Kata (peto-veres.kata[kukac]kre[pont]hu)

szerkesztő (hittudomány)

Pétsy Zsolt Balázs

szerkesztő (történettudomány)

Tóth-Gyollai Dániel (toth-gyollai.daniel[kukac]kre[pont]hu)

szerkesztő (hittudomány)

Lukácsi Dániel Csaba (lukacsi.daniel[kukac]kre[pont]hu)

szerkesztő (jogtudomány)

Timári Krisztián Attila szerkesztő (történelemtudomány)

Csanádi Viktor (csanadi.viktor[kukac]kre[pont]hu)

főszerkesztő helyettes

Elérhetőségek:

Jogtudomány – jogtudomany (kukac) kre-dit (pont) hu

Történelemtudomány – tortenelemtudomany (kukac) kre-dit (pont) hu

Hittudomány – hittudomany (kukac) kre-dit (pont) hu

Tartalomjegyzék

HITTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

<i>Márkus Máté: Orthodoxy and Heterodoxy</i>	1
<i>Pető-Veres Kata: Kortárs református kereszteselési prédikációk vizsgálata a Magyarországi Református Egyházban</i>	7
<i>Ratkovics Petra Krisztina: Túl az idézeten – intertextuális hivatkozások a Szentíráson belül</i>	35
<i>Strifler Zoltánné: A befolyásolás és meggyőzés kommunikációpszichológiai vonatkozásai homiletikai kitekintéssel</i>	47

JOGTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

<i>Cservák Csaba: Types of nationalities and their brief history in Hungary</i>	55
<i>Gyebrovski Zsolt Dániel: Az Európai Unió soknyelvűségének hatása a tagállami jogalkotásra, különösképpen a versenyjogi kártérítési perek szabályainak következetes átültetésére és alkalmazására</i>	65
<i>Hatlacski-Kálmán Andrea: A büntetés-végrehajtási jog aktuális változásai, avagy a kategória- és kreditrendszer</i>	91
<i>Kovács Viktória: A gyermekvédelem kialakulása és kiterjesztése Magyarországon</i>	99
<i>Kovács Viktória: The process of European integration in Ukraine – Pacta sunt servanda – Concluded contracts must be respected</i>	109
<i>Kovácsné Molnár Anna: A gyermekvédelem kialakulása és kiterjesztése Magyarországon</i>	121
<i>Lajos Edina: Az alkotmányjogi panasz morális vonatkozásairól</i>	139
<i>Széchenyi István: Kriptovaluták és jogi kihívások</i>	150
<i>Széchenyi István: Szólásszabadság és felelősség a közösségi médiában: etikai dilemmák a 21. században</i>	157
<i>Szűcs Dániel: Egy bírói kezdeményezés nyomában, avagy esettanulmány az Alkotmánybíróság előtt folyamatban lévő indítvány kapcsán</i>	165

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

Bödő Krisztián: Vásárosnaményi báró Eötvös Ignác tartozásai és hitelezői 182

Farkas Péter: „*nobiles iobagiones episcopatus Wesprimiensis exercituare debentes*” – Szempontok a veszprémi püspökség egyházi nemességének 13-14. századi történetéhez (adózás, bíraskodás, birtoklás) 198

Gyócsi Ádám: A keresztényszigeti országgyűlés és a szultáni „gratuláló levél” 235

Turi Zsolt: Egy pragmatikus konfliktus: lengyel katonai tevékenység az észak-magyarországi vármegyékben 1918-ban 246

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLÉSEK

Pétsy Zsolt Balázs: Jelentés a szocialista országok egyházügyi hivatalai képviselőinek konzultatív tanácskozásáról (1986) 259

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI ESSZÉK

Pétsy Zsolt Balázs: A békepapok és a pártállami hatalomgyakorlás Magyarországon 280

Purcsi Adrienn: Történeti esszé, avagy röviden a Szent István-i állameszme jegyében megjelenő nemzetiségi politikáról és a revízióról 290

ABSZTRAKTOK 294

ABSTRACTS 309

SZERZŐINK 323

HITTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

Márkus Máté

ORTHODOXY AND HETERODOXY

INTRODUCTION

The word “relevance” is derived from the Latin word *relevare*, meaning: to raise (*levare*) again (*re*). It was probably not introduced into Hungarian from Latin, but indirectly, from other European languages. In Old French, the word *relever* means both to raise, to resurrect, to revive. If the term relevance implies the experience of resurrection or revitalization, we must ask the question: when is an object relevant, revitalizing? When can we re-think our situation based on it?

The sermon must be relevant. This axiomatic statement means that a sermon must be situational, but it also means, by the origin of the word relevant, *relevare*, that by being situational, a sermon must also be such that by it one can re-think his situation. If the sermon must be relevant or situational, then the preacher must have a system of thought about the situation of man. But in what way should we think about the situation of man? That is what this article is about.

THE WAYS OF ORTHODOXY AND HETERODOXY

The question of the situation of man is posed by all dogmatics. Even that dogmatics whose object is God, and God is the object of all dogmatics. The word dogmatics comes from the Greek word *dogma*, which means thought.¹ Dogmatics is the thinking of which God is the object. Yet there has never been a dogmatics that did not think about man by thinking about God. It is impossible to think about God without an implication regarding man, and the situation of man. The reason for this must be sought in the question of God. What do we mean by God? By God we understand the “object” that is the ultimate condition of all objects. Therefore, although it is infinitely beyond all objects, the “object” God applies to all objects, including man. It is necessary that if our object is God, then man must also be our object, because God is the object that applies to all objects, including man, or else our object is not God. This is the dependent relation between the knowledge of God and the knowledge of man.

¹ Paul Tillich: *The History of Christian Thought*, New York, Harper and Row, Publishers, 1968, xi-xii.

In the history of dogma, that is, in the history of the thought that makes God its object, there are two schools of thought from the beginning. The source of *dogma* or thought is experience. It is impossible to think without experience. But there are two sources of experience: the experience of the self and the experience of others. In the understanding of the self, the source of every dogma throughout dogma history is the experience of others; the experience expressed in the Scripture (1 John 1:1) – regardless of having the authority of divine self-disclosure. Thus, the two modes of thought that appear in the history of the dogma are the one that draws from the experience of “others” alone, and the one that draws from the experience of “others” and “self”.

Accordingly, we can call the way of thinking either orthodox or heterodox. The argument against the use of these terms is that the word orthodox in the days of the early church referred to the truthfulness of dogma or thought, and that which was other (*hetero*) than true (*ortho*) was false. Since the Reformation, however, the word orthodox has referred not to the truthfulness of dogma or thought but to its source. If the dogma is based on the *Scripture*, which is the experience of others, then it is orthodox.

Unfortunately, in the later history of dogma, dogmatics, and thought that draws not from one but from several sources, from the experience of “others” and “self”, was not called heterodox, but liberal, because heterodox as a synonym for heretical had already “worn out” in the early church. The word liberal, however, apart from being used in aspects incompatible with traditional Christian ethics, does not express the characteristic of the way of thinking it denotes, namely that it draws on a variety of sources of experience. I will therefore use the adjective orthodox in the *homodox* sense and the adjective heterodox in the liberal sense.

The aim of thinking is to structure reality. Both orthodox and heterodox thinking aim at structuring reality. However, because orthodox thinking seeks to structure reality solely from the experience of others, it ends up structuring not reality but the experience of others—namely, the experience expressed in the *Scriptura* (1 John 1:1). Therefore, instead of structuring reality on the basis of the experience expressed in the *Scriptura*, orthodoxy tends to create, alongside the reality of the self, another reality that is supposed to be expressed in the *Scriptura*. The source of orthodoxy is experience expressed in the *Scriptura* alone, that is what the principle of *Sola Scriptura* means. However, the representatives of orthodoxy ignore the fact that the Catholic Church created its dogmas, against which the principle of *Sola Scriptura* had to be asserted, precisely because the medieval experience of the self and the experience expressed in

the *Scripture* did not coincide. In fact, the dogmas of the Catholic Church sought to express the experience of the self and to give it equal authority with the *Scriptura*. Which naturally led, over time, to the emergence of a third experience of reality, expressed in the dogmas, in addition to the experience of the self and the experience of the *Scriptura*. The Reformation was able to assert the principle of *Sola Scriptura* because it was able to unite the Pauline experience of reality expressed in the *Scriptura* with the medieval experience of the self in the matter of justification.

The sole source of orthodoxy is the experience of others, as expressed in the *Scriptura*, with the authority of the divine. The source of heterodoxy is the reality experienced by the self *and* others with the authority of the divine as well. But the cause of divine authority is different. In the case of orthodoxy, the ultimate cause of the divine authority of the *Scriptura* is that it is God's self-disclosure. Who confirms this? The Holy Spirit. This is the internal testimony of the Holy Spirit (*Testimonium Sanctum Spiritum*). It is in fact the experience of the self, which, in other words, perhaps can be and is experienced by others outside the Protestant denominations. So, while the source of orthodoxy is solely the experience of others with a divine authority, and divine authority gives exclusivity to them, this divine authority is the experience of the self.

In the case of heterodoxy, the divine authority of the source is not the divine self-revelatory character, as in the case of orthodoxy, but the authenticity of the source. The more authentic the source, the more divine authority it gives to the heterodox thinker. What does authenticity mean? For orthodoxy, *Scriptura* is a homogeneous material. All the material it contains has equal divine authority. For heterodoxy, *Scriptura* is a heterogeneous material, a collection of symbols. For the heterodox thinker, for the heterodox theologian who makes God his object, the different symbols have different authenticities. Symbols are objects that express the subject's experience of God as the ultimate object. For heterodoxy, the more universal the experience expressed in a symbol, the more authentic it is. And typically, the older the symbol, the more universal the experience it expresses, because the more it has passed the test of generations, i.e. it has been confirmed by newer and newer generations. This confirmation is expressed by the word '*amen*', taken from the Hebrew.

It is the heterogeneity of the symbols of the Bible, and indeed of the symbols as a whole that determines the method of the heterodox theologian. The heterodox theologian's method is to open up the experience of reality expressed in symbols, to compare it with the experience of reality expressed in other symbols and with the experience of the self, and to attempt to resolve

any contradictions. In other words, the heterodox theologian does not inquire into the truthfulness of biblical symbols, in which case he would not be a theologian, but into their meaning. He is not asking whether the resurrection is true, but what it means.

In terms of the question of what the situation of man is, our way of thinking can be either orthodox or heterodox. In the case of orthodoxy, we view man in terms of the *Scriptura*. Throughout its history, orthodoxy has grouped the material of the *Scriptura*, i.e., the biblical material, around dogmas, thoughts formulated in Latin (e.g., *creatura*, *imago Dei*, *peccatum originale*, *peccatum et peccata*, *concupiscentia*, *totus homo corruptus*). This is problematic because these dogmas and thoughts formulated in Latin, tend to be detached from the original biblical-theological concepts, and also because they can express realities (e.g., *resurrectio*) that do not match the reality of the self, i.e. they also tend to be detached from reality itself. It is then that orthodoxy creates other realities, speculative ones, and moreover, with divine authority.

In heterodoxy, man is viewed in terms of the experience of the self. The orthodox theologian makes man his subject in regard to his relationship with God. But what is the aspect in which the heterodox makes man his object? The heterodox theologian makes man his object in his most universal aspect, namely, in the aspect of his being, or, so to say, in his ontological aspect. Ontology is the science of being. The ancient Greeks also called it the first science, in that before the nature of a being can be inquired into by natural science, it is the “first” nature of that being that it is. The question of ontology is what it means to be. What is it that is common to the structure of all that is?² The heterodox theologian makes man his object in ontological terms because he knows that every being has an ultimate condition, which is being itself, every object has an ultimate “object”, an “object” that is infinitely beyond all objects, and which is therefore called God: the “object” God. This way the heterodox theologian is inquiring man in the very same aspect as the orthodox theologian, namely in his relation to the “object” God. Yet ontological experience always begins with the experience of the self. Heterodox thinking compares the ontological experience of the self with the experience expressed by symbols, and hence by biblical symbols. If the reality structure of the self and the reality structures expressed in the biblical symbols match, this can be seen as a kind of normative verification (see Heidegger's ontology and Bultmann's hermeneutics); if they do not match, then the

² Paul Tillich: *Love, Power, and Justice, Ontological Analyses and Ethical Applications*, New York, Oxford University Press, 1954, 18-20.

interpretative possibilities of the biblical symbols have to be rethought. This is the only way not to split or not to fissure reality into the reality of the self and another reality.

Our aim is to make the sermon relevant, that is, not only situational but also to revive one in his situation. To do this, the preacher must have a thought, or even a system of thought, in other words, a dogmatics, about man's situation. The way of thinking may be orthodox, but it may also be heterodox and both theological.

BIBLIOGRAPHY

TILLICH, Paul: *Love, Power, and Justice, Ontological Analyses and Ethical Applications*, New York, Oxford University Press, 1954.

TILLICH, Paul: *The History of Christian Thought*, New York, Harper and Row, Publishers, 1968.

*Pető-Veres Kata*¹

KORTÁRS REFORMÁTUS KERESZTELÉSI PRÉDIKÁCIÓK VIZSGÁLATA A MAGYARORSZÁGI
REFORMÁTUS EGYHÁZBAN²

BEVEZETÉS

Sákramentumaink kiszolgáltatásának gyakorlata, liturgiában elfoglalt helye, hossza és egyházi közbeszédünkben való megítélése időről időre nagy port kavarnak és beszédtemát szolgáltatnak lelkészek, egyházi vezetők, a Magyar Református Egyház istentiszteleti életéért fáradózó, aggódó hívők számára. Az elmúlt hónapok kutatásai arra világítottak rá, hogy sok gyülekezet, lelkész szeretné méltóképpen kiszolgáltatni a keresztséget, ezért a helyi igényekhez, szokásokhoz igazodva és feltehetőleg egyéni elképzelések és jóindulatú újító szándéktól vezérelve feldíszítik az Istentiszteleti Rendtartás egyszerű előírásait és hangulatosabb, személyesebb, család-, és gyermekbarát atmoszféra megteremtésére törekszenek. A keresztelei gyakorlatunk sokszínűségével foglalkozni egy másik tanulmány témája lehetne, de jelen írásban kizárólag a keresztelelőkön elhangzott vagy folyóiratokban, kötetben megjelent keresztelei prédikációk vizsgálatára vállalkozom.

A covid világjárvány óta számos gyülekezet él az online közvetítés adta lehetőséggel, ami a kutató számára lehetőséget ad arra, hogy beletekintsen az egyes gyülekezetek istentiszteleti életébe. Ennek köszönhetően több mint félszáz gyülekezet keresztelei közvetítését volt alkalmam megnézni. A kutatás során célul tűztem ki, hogy minden általam vizsgált gyülekezetnek több keresztelelőjét is megnézzem és a nagyobb, több lelkésszel működő gyülekezetekben több lelkész szolgálatát is megismerjem. Jelenlegi tanulmányomban kizárólag a keresztelelőkön elhangzott keresztelei beszédek tartalmát, témáját, textusait, a szereztetési ige és a keresztelei lényegi üzenetének meglétét kívánom vizsgálni, illetve azt, hogy jelen pillanatban mi az az üzenet, teológiai gondolat, amit a legtöbb lelkész releváns üzenetnek vagy elvárásnak tart egy keresztelei beszédben.

¹ KRE-HDI hallgatója, gyakorlati teológiai alprogram résztvevője, Témavezető: Prof. Dr. Pap Ferenc, dékán (KRE— PK), tanszékvezető egyetemi tanár.

² Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP—23—3—II kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Munkamódszeremhez hozzá tartozott a Magyarországi Református Egyház reformatus.hu oldalán szereplő online eléréssel rendelkező gyülekezetek közvetítéseit kerestem fel először, feldolgoztam az Igazság és Élet című folyóiratban megjelent keresztelési prédikáció-vázlatokat, illetve figyelembe vettem a Dunántúli Református Egyházkerület gondozásában megjelent „Tegyetek tanítvánnyá minden népet...” című prédikációs kötet 55 lelkész által beküldött írásait is.

Jelen tanulmányban a könnyebb ellenőrizhetőség és hivatkozás miatt a publikált keresztelési prédikációkat részesítettem előnyben, ahol találtam az alábbiakban megfogalmazott szempontoknak megfelelőeket.

Ezen felül igyekeztem korábban szolgáló lelkészek hangfelvételen vagy írásban fennmaradt kereszteleseit is gyűjteni. Ez utóbbi munka csak néhány személy hagyatékára korlátozódott, de a jövőbeli terveimhez hozzá tartozik, hogy az 1985-ben hatályba lépett Istentiszteleti Rendtartás óta elhangzott keresztelési beszédek minél nagyobb számban összegyűjtssem és feldolgozzam. Azért tartom ezt a munkát fontosnak, mert 1985 óta a lelkészként szolgáltók között legalább egy generációváltás már lezajlott, de a hallgatók, a gyülekezet, a keresztelésre gyermeküket elhozó családok, illetve a megkereszteltek esetében legalább két generáció cserélődött le. A kutató számára ez a körülmény felvetheti a kérdést, hogy mennyiben próbált másképp kommunikálni a rendszerváltás előtt egy lelkész a keresztelésen, és mennyiben próbál most más hűrokat megpendíteni ugyanazon sákramentum és a háttérben álló krisztusi parancs ismeretében egy jelen pillanatban is szolgáló lelkipásztor.

A gyülekezetek kiválasztásánál fontos volt, hogy minden egyházkerület képviseltetve legyen, illetve, hogy a gyülekezetek között legyen fővárosi, az adott egyházkerület székhelyéről származó igehirdetés, nagyvárosi, kisvárosi és egészen apró falusi gyülekezet is.

ELŐZMÉNYEK A KERESZTELÉSI BESZÉDEK VIZSGÁLATÁHOZ

A keresztelési beszédek tartalmára, formai, terjedelmi elvárásaira nézve a szolgálatát végző lelkész találhat némi segítséget. *Hirdesd az Igét – Az Igehirdetők kézikönyve* címet viselő 1980-ban kiadott kézikönyv jellegéből adódóan is foglalkozik a kereszteléssel.³ A 2021-ben szintén

³ Fekete Károly: Kereszttség, in Békési Andor — Boross Géza — Pásztor János — Szenes László (szerk.): „*Hirdesd az Igét*” — *Igehirdetők kézikönyve*, Budapest, Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1980, 197–202.

ezen a címen napvilágot látott kézikönyv szintén tárgyalja a keresztelest elődjéhez képest bővebben.⁴

Az 1980-ban kiadott Igehirdetők kézikönyve a kereszteleési igehirdetésre vonatkozó tételeit négy pontban osztotta fel.⁵ Első a keresztség homiletikumának bibliai gyökereinek felvázolása, melynek lényege, hogy Jézus misszióra vonatkozó utasításai mindig a keresztség gyakorlásának kontextusában hangzottak el.⁶ A második egység A kereszteleési igehirdetés homiletikumának hitvallási alapjai címet viseli.⁷ Utalás történik a Hiedelbergi Káté 69.,⁸ 70.,⁹ 73.¹⁰ és 74.¹¹ kérdésére, amely a víz és a bűnök eltörlésének kapcsolatáról, és a Szentlélek munkájáról beszélnek. A második helvét hitvallás XX. fejezete¹² pedig a megkeresztelkedtek egész életén át tartó, a gonosz ellen folytatott ádáz küzdelmét foglalja írásba.

A harmadik egység a kereszteleési igehirdetés elvi homiletikai kérdéseit tárgyalja. E szerint a kereszteleési igehirdetésnek három kérdésre kell választ adnia: „ki szerezte?”, „mit jelképez?” és „mire kötelez?”. E kérdések mentén világossá kell válnia, hogy a keresztség szerzője Jézus Krisztus, jelképezi a bűnök elmosását és a bűnös test és életmód megöklését. A mire kötelez kérdés kapcsán el kell hangozzon, hogy a keresztség nem végcél, hanem kezdete a Krisztus-követésnek.¹³

A negyedik egység a kereszteleési igehirdetés homiletikumának formai homiletikai kérdéseit taglalja. A legfontosabb elvárás a szerző szerint a rövidség, hiszen ez már a második igehirdetés, amit a gyülekezet meghallgat.¹⁴ Ez azonban nem jelenthet tartalmatlanságot. Az igehirdetésnek egyszerre kell szem előtt tartania a kereszteleésen megjelent családot, hogy

⁴ Fekete Károly — Literáty Zoltán — Steinbach József (szerk.): *Igehirdetők kézikönyve*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2021. A szerkesztők között szerepel ifj. Fekete Károly (1960-) a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke (2015-), a Debreceni Református Hittudományi Egyetem egyetemi tanára.

⁵ A tanulmány szerzője id. Fekete Károly (1930–2008), gyülekezeti lelkész, esperes, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Gyakorlati Teológiai Tanszékének vezető tanára.

⁶ Fekete: *Keresztség*, 198.

⁷ Uo., 199–200.

⁸ *A Hiedelbergi Káté*, Budapest, Kálvin János Kiadó, 2013, 36.

⁹ Uo., 36.

¹⁰ Uo., 37.

¹¹ Uo., 38.

¹² Bullinger Henrik: *XX. fejezet, A szent keresztségről*, A második helvét hitvallás — Vallástétel és egyszerű magyarázat az igaz hitről és a tiszta keresztyén vallás egyetemes tantételeiről, Budapest, A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, 2017, 129–131.

¹³ Fekete: *Keresztség*, 200–201.

¹⁴ 1980-ban az 1931. január 1-jén életbe lépett Istentiszteleti Rendtartás volt még használatban, amely az istentisztelet végére tette a keresztelest. Ezért hivatkozik a szerző második igehirdetésnek a kereszteleési beszédre. Az 1985-ben bevezetett és a mai napig használatban lévő Istentiszteleti Rendtartás szintén az istentisztelet végére javasolja a kereszteleés kiszolgáltatását, de jellemzően a legtöbb gyülekezetben az istentisztelet legelején, sok esetben az apostoli köszöntés után végzik el. Az istentisztelet elején lévő kereszteleések az általam elvégzett kutatómunka alapján általánosnak vehetők, kivételt képeznek az istentisztelet végi kereszteleők.

ezáltal személyes legyen az igehirdetés, ugyanekkor a gyülekezethez is szólnia kell az igehirdetőnek. Fontos alapelvek az egyszerűség és a képszerűség. A fejezet szerzője, Dr. Fekete Károly szemléltetésre a bibliai képek használatát kevésbé tartja célra vezetőnek, mert azok magyarázatára kevés idő áll rendelkezésre. Hasznosnak tartja azonban az ellentétpárok használatát. Az imádságban szerepeljen hálaadás és könyörgés. Lehetőleg az igehirdető törekedjen a személyes hangvételre.¹⁵

Az 2021-ben megjelent *Igehirdetők kézikönyve* szerzője távolabbról indítja a sákramentum és igehirdetés kapcsolatát, és arra keresi a választ, hogy ez a két dolog hogyan kapcsolódik össze. Ennek a szoros kapcsolatnak a bemutatása után summázza, hogy a sákramentumi igehirdetés milyen jellemzőkkel bír. A sákramentumi igehirdetés jellege misszió-proklamatív. A sákramentumi igehirdetés exhortatív jellegű, buzdít a keresztyén életvitelre. Magyarázó-tanító jelleggel is bír. Közvetlenül magyarázza, amit a sákramentum mutat. A sákramentumi igehirdetés krisztologikus. Bizonyágtevő jellege is van, közösségi jellege is van, hiszen Krisztus közösségébe vezet. A sákramentumi igehirdetés eszkatologikus jellegű is, mert emlékeztet Krisztus szenvedésére, bizonyító jele az ebből származó kegyelemnek és előre mutató jele a megígért jövődőlés dicsőségének. Ennek értelmében a sákramentumi igehirdetés emlékeztetés, bizonyítás és jövődőlés. Lehetetlen lehetőség.¹⁶

A KERESZTELESI PRÉDIKÁCIÓKAT TARTALMAZÓ GYŰJTEMÉNYEKRŐL

2007-től jelenik meg az Igazság és Élet című folyóirat, amely prédikáció vázlatokat közöl, hogy ezzel segítsék a szolgáló lelkészek munkáját a szószéki szolgálatokban. A vázlatok mellett kortörténeti, bibliai teológiai, exegetikai segítséget is találhat a folyóiratot használó lelkipásztor a felkészüléshez. A folyóiratnak vannak visszatérő szerzői, így megfigyelhető, hogy a szerzők többsége a Tiszántúli vagy a Tiszáninneni Egyházkerület keblén belül szolgál. Éppen ezért jónak láttam, hogy a Tiszántúlról és a Tiszáninneről származó kereszteleési igehirdetéseket innen vegyem a könnyebb hivatkozás és az írásban közölt szöveg szerkesztettsége, átgondoltabb volta miatt. A Tiszántúli dominancia ellenére a Dunamelléki Egyházkerület gyülekezetei közül is néhány képviseltetve van, ezért ezeket is használtam, és ahol szükség volt rá, ott az interneten fellelhető prédikációk közül is válogattam. Hátránya ezeknek a

¹⁵ Uo., 201–202.

¹⁶ Bogárdi Szabó István: Prédikáció és a sákramentumok, in Fekete Károly – Literáty Zoltán – Steinbach József (szerk.): *Igehirdetők kézikönyve*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2021, 411–430.

prédikációknak, hogy a szerzők nem közlik, hogy az igehirdetés mikor hangzott el, de a személyes hangvétel, néhány esetben a család körülményeire, ünnepre való utalások miatt biztosra vehetjük, hogy ezek az igehirdetések elhangzottak a prédikációt jegyző lelkész gyülekezetében. Ennek ismeretében nem érheti őket az a vád, hogy fiktív, csak a folyóirat számára íródott bárhol, bármikor elmondható igehirdetések lennének. Az sem jelenthető ki, hogy nem adnak reális képet a mai református keresztelési igehirdetésekről. A Tiszáninneni Református Egyházkerület esetében nem találtam a folyóiratban elegendő prédikációt, amely az általam felállított szempontoknak megfelelt volna, ezért a Tiszáninneni Református Egyházkerület esetében online közvetítésen elhangzott igehirdetéseket is felhasználtam.

A Dunántúli Református Egyházkerület gondozásában 2018-ban megjelent egy 55 dunántúli református lelkipásztor keresztelési igehirdetését magába foglaló kötet „Tegyetek tanítvánnyá minden népet...” címmel.¹⁷ A Dunántúli Egyházkerületben meglévő keresztelési igehirdetési gyakorlat vizsgálatához ebből a gyűjteményből választottam ki az igehirdetéseket. Sajnos a kötetben szereplő prédikációk adatai nagyon egyenetlenek. Valahol az elhangzás pontos dátuma nem szerepel, helyenként csak az év van feltüntetve, vagy semmilyen dátum nincs. Van olyan igehirdető, aki a megkeresztelt gyermek és szülei nevét is közölte. A kötetben szerepel olyan prédikáció is, ahol a lelkipásztor szolgálati helye, vagy a keresztelés helye nincs feltüntetve. A hiányos adatközlés miatt arra törekedtem az igehirdetések kiválasztásánál, hogy pontos dátum, az elhangzás helye, a lelkipásztor neve, a prédikáció címe és a textus szerepeljen. A gyermek és szülei nevének közlését nem tartom fontosnak, mert kutatásunkhoz semmit nem tesz hozzá, ellenben személyiségi jogokra vonatkozó kérdéseket felvet.

Az öt lényeges adat mellett ezeknek a prédikációknak a kiválasztásánál szempont volt, hogy mind a négy egyházkerületből szerepeljen az egyházkerület székhelye, nagyvárosi gyülekezet, kisvárosi gyülekezet, és község is.

¹⁷ Köntös László — Steinbach József (szerk.): „Tegyetek tanítvánnyá minden népet...”, Pápa, Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, 2018, 30–31.

NÉHÁNY SZÓ AZ 1985-BEN ÉLETBE LÉPETT ISTENTISZTELETI RENDTARTÁSRÓL

Az 1985 óta hatályban lévő Istentiszteleti Rendtartás így fogalmaz a kereszteleési prédikációk kapcsán: „A mi nemzedékünk idejében elhomályosult sokak előtt a sákramentum evangéliumi értelme. A kereszteleés népszokássá, névadási ünnepséggé változott.¹⁸ Ezért mindent el kell követni az igehirdetés, tanítás és imádkozás eszközeivel azért, hogy a gyülekezet újra felismerje a szent keresztség sákramentumának evangéliumi értelmét.”¹⁹

Fontos kiemelni, hogy a Rendtartás egyedül a szereztesési ígét (Mt 28, 18–20) tünteti fel mint felolvasandó igehelyet a kereszteleési liturgiában.²⁰ Ennek ellenére az általam vizsgált gyülekezetek nagy részében a szereztesési ige mellett másik ígét is felolvas a lelkész és erről az ígéről beszél.²¹

A kereszteleési prédikáció tartalmi jellemzői

Az 1980-ban megjelent az *Hirdesd az Igét – Igehirdetők kézikönyve* című kézikönyv, amely szerint akkor jó egy kereszteleési beszéd, ha három dologra válaszol: „ki szerezte?”, „mit jelképez?” és „mire kötelez?”. E kérdések mentén világossá kell válnia, hogy a keresztség szerzője Jézus Krisztus, jelképezi a bűnök elmosását és a bűnös test és életmód megöklölését. A mire kötelez kérdés kapcsán el kell hangozzon, hogy a keresztség nem végcél, hanem kezdete a Krisztus-követésnek.²² A korábban megjelent *Igehirdetők kézikönyve* szerint erre a néhány kérdésre adott válaszból kibomlik a kereszteleési prédikáció. Ennek alapján nincs szükség túlbonyolítani a mondanivalót, nincs szükség a egy másodikként felolvasott igeszakasz magyarázatára.

¹⁸ A közel negyven éve napvilágot látott Istentiszteleti Rendtartás ezen a ponton biztosan korrekcióra szorul, mert a jelen megváltozott társadalmi körülmények között a többség már biztosan nem tekinti névadási ceremóniának a kereszteleőt.

¹⁹ *Istentiszteleti Rendtartás a Magyar Református Egyház számára*, az Országos Zsinat 1929. évi 550. számú határozatával megállapított szöveg revíziójának tervezete, (kézirat gyanánt), 1950.

Istentiszteleti Rendtartás a Magyarországi Református Egyház számára, Megállapította a VIII. Budapesti Zsinat 1985. április 17-én megnyílt 5. ülészakának 17. sz. határozatával, Budapest, Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1985, 21.

²⁰ Uo., 70.

²¹ Az Igazság és Élet című folyóirat 2007 óta negyedévenként jelenik meg. Ezalatt az idő alatt megközelítőleg 70 db kereszteleési prédikáció vázlatot közöltek, hogy ezzel is segítség a lelkészek igehirdetői munkáját. Két számhoz nem sikerült hozzáférnem, mert a 2019-es Ráday Könyvtárat is érintő tűzben megsemmisültek. 67 kereszteleési beszédet olvastam itt, ebből 54 alkalommal beszélt a lelkész a szereztesési ígét felül választott textus alapján. Ebből arra következtethetünk, hogy a legtöbb lelkész nem érzi elegendőnek a szereztesési ige alapján a keresztség titkának a kifejtését. A közvetítések is hasonló arányt mutatnak.

²² Fekete: *Keresztség*, 200–201.

Boross Géza 1988-ban megjelent homiletikájában fontosnak tartotta, hogy a keresztelési beszéd szóljon arról, hogy Isten szövetségébe fogadja a megkereszteltet, az eredendő bűn miatt szükség van a keresztségre, mert Jézus büntörlő ereje kiárad az emberre, beszélni kell Isten kitüntető szeretetéről és minden eszközzel hangsúlyozni kell a szülők számára a hitben való nevelésnek rájuk nehező felelősségét. Boross Géza hangsúlyozza, hogy a keresztelési igehirdetés kizárólag a szereztetési ige alapján hangozhat el. Ezzel legitimitást nyer a sákramentum és elkerülhető annak veszélye, hogy a keresztség dogmatikuma háttérbe szorul.²³

Id. Fekete Károly 1993-ban megjelent homiletikájában a következő megállapításokra jut a keresztelési igehirdetések tartalmára vonatkozóan: A sákramentumok kiszolgáltatásakor a sákramentumi igehirdetésben a sákramentumok igei titkát kell kifejtetni és hirdetni. Arról kell szóban beszélni, amit a jelképes cselekedet jelent. A sákramentumi igehirdetés éppen ezért egy nagyon kötött beszéd, alkalomról-alkalomra ugyanazok a gondolatok kell, hogy előjöjjenek. Az erdélyi ágendáskönyv tartalmilag meg is köti az igehirdetőt, hogy lehetőleg mindig ugyanazt mondja. A jelenleg is használt Istentiszteleti Rendtartás nem ad semmilyen keresztelési igehirdetési mintát,²⁴ ami megnehezíti a lelkipásztorok munkáját, készülését a sákramentum méltó kiszolgáltatására.

A keresztségi igehirdetésben mindenekelőtt hirdetni kell Isten kegyelmi szövetségét, melynek révén minket örök életre választott ki. A keresztelési beszédeknek hirdetnie kell, hogy a keresztség által alámerülünk Krisztus halálába, hogy örök életre támadhassunk fel. Új életben kell járnunk. Az új éltben való lét megköveteli az ó-ember folytonos megöklését. A keresztség kezdet, felvétel az Anyaszentegyházba, a közösség kapuja, de innen a rendszeres úrvacsorával való élésig kell vezessen az út. A szülőknek, a családnak, a gyülekezetnek felelőssége, hogy a megkeresztelt olyan tanításban, nevelésben részesüljön, ami segít neki megismerni Jézus Krisztust, hogy az Urat dicsőítő élete legyen, a gyülekezet, az egyház szolgáló tagjává váljon.²⁵

²³ Boross Géza: *Homiletika*, Budapest, 1988, 196–203.

²⁴ Fekete Károly: *Homiletika*, Debrecen, 1993, 121.

²⁵ Uo., 122.

A KERESZTELÉSI BESZÉDEK EGYHÁZKERÜLETENKÉNT CSOPORTOSÍTVA

Dunamelléki Református Egyházkerület

Budapest-Budahegyvidéki Református Egyházközség

Dr. Bogárdi Szabó István saját honlapján tett közzé keresztelési prédikációt is. Ezek közül egy 2017. 08. 06-án elhangzott beszédet választottam.

A keresztelési igehirdetés textusa: Mt 28,18–20

A keresztelési igehirdetés címe: Az igehirdetésnek nincs külön feltüntetett címe, helyette a gyermek nevét olvashatjuk.

Az igehirdetés a szereztetési igében elhangzó „minden” kifejezés kibontása és az egész keresztyén életet felölelő aspektusait mutatja be. Négy ilyen „minden” van. Megtanítani mindazt, amit Krisztus parancsolt, a krisztusi minden része. Az általános vélekedéssel szemben a keresztség nem kezdete a keresztyén életnek, hanem része annak. Akkor teljes a keresztyén életünk, ha ez nem hiányzik belőle.

A második minden az, hogy vannak, akik komolyan veszik, hogy tanítvánnyá kell tenni minden népet és ezért elhozzák megkereszteltetni a gyermeküket. Krisztusnak mindenki életére igénye van.

A harmadik minden, hogy Jézusnak nem szerzett, hanem isteni hatalma van. Övé minden hatalom. Aki ezt megértette, mások számára is közvetíteni szeretné.

A negyedik minden Jézus ígérete, ami a keresztséget sákramentummá teszi. Velünk van minden napon a világ végezetéig. Az igehirdető kívánja, hogy a megkeresztelt gyermek tapasztalja meg a négy mindent, ami az egész életét átöleli.

Az igehirdető a szereztetési igében többször előforduló minden kifejezést bontja ki és Krisztus mindenre kiterjedő hatalmát bizonyítja. A megkeresztelt Krisztus tanítványává lesz és a Krisztus által ajánlott, ígért minden az egész életét körbe öleli.²⁶

²⁶ Bogárdi Szabó István honlapja, <https://bogardiszaboistvan.hu/hu/igehirdetesek/garay-reka-kereszteloje>, (Letöltés: 2024. március 24.)

Budapest-Budahegyvidéki²⁷ Református Egyházközség

Néhai Dr. Szűcs Ferenc 1999 karácsonyán saját unokáját keresztelte meg. Az ígehirdetés textusa is klasszikusan karácsonykor felolvasott íge.

A keresztelési ígehirdetés textusa: Lk 2,12

A keresztelési ígehirdetés címe: A keresztelési beszédnek nincs külön címe, mert egy karácsonyi ígehirdetés után következik, melynek címe: Isten mindig közelebb van.

A textusban szereplő jel és a sákramentumokat látható jelekként magyarázó fogalmak vannak összekapcsolva és az ígehirdető a két dolog között párhuzamot von. A keresztség látható jele a víz túlmutat önmagán és Isten szövetségét ábrázolja ki, amit Jézus Krisztusban, textusban szereplő gyermek személyében kötött az emberiséggel és személy szerint a most megkeresztelt kisleánnyal is. A megkeresztelt gyermek láthatóan Isten szövetségéhez tartozik, de ez az odatartozás maga után vonja, hogy a szülők, a család vállalja a gyermek keresztyén hitben való nevelését. Az a reménység, hogy a gyermek ezt az odatartozást önként is vállalja majd.²⁸

Az ígehirdetés szertartási beszéd, mert a keresztség titkáról, értelméről akar elmondani valamit, a keresztség sákramentumát magyarázza és a textust is arra használja, hogy keresztség mibenléte világosabbá váljon. A textusban szereplő jel és a keresztség vizét jelként aposztrofáló református dogmatika gyönyörű összekapcsolását olvashatjuk ebben az ígehirdetésben. A szerző, noha tulajdon unokáját kereszteli, nem törekszik annál személyesebbre, mint ami már a keresztségben, Jézus meghívásában benne foglaltatik. A szoros családi kapcsolat ellenére nincsenek személyeskedő kiszólások, a gyermek jövőjére tett utalások. Jézus meghívása ennek a gyermeknek ugyanannyira szól, mint mindenki másnak.

Budapest-Budafoki Református Egyházközség²⁹

A Budapest-Budafoki Református Gyülekezet a Budapest-Déli Egyházmegyéhez tartozik, Budapest 22. kerületében, tehát a főváros budai oldalán, a külvárosban található.

A megkeresztelt gyermekről, családról nem tudunk meg semmilyen említésre méltó információt, de a gyermekre való utalásból tudhatjuk, hogy csecsemőről vagy pici gyermekről van szó.

²⁷ Az ígehirdetést tartalmazó kötet nem tüntette fel, hogy pontosan melyik gyülekezetben volt a keresztelő, illetve hangzott el a prédikáció. Ezt a szerző fia adta tudtomra.

²⁸ Szűcs Ferenc: *Szabadság és megkötöttség*, Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület, 2022, 244–245.

²⁹ Nagy Péter: Fontossági sorrend, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2011/4, 689–691.

Néhai Nagy Péter budafoki lelkipásztor a rövid igemagyarázat után egy külön bekezdésben megindokolja az igeválasztást, mert első olvasásra szokatlan. „Úgy gondolom, valóban szokatlan, mégis érdemes a kisgyermekkel kapcsolatban egyet s mást átgondolni az idővel kapcsolatban. A modern ember kilépett, vagy kiesett a bibliai időszemléletből, és újra Kronosz isten gyermekévé lett, aki felfalja saját gyermekeit. Ebbe a rendbe neveljük fel őket, azt gondoljuk, hogy azoknak a dolgoknak van itt az ideje, amit a több szülő is csinál.”³⁰ A magyarázat további részében tételes felsorolást kapunk arról, hogy a gyermekekkel mi minden taníttatnak a szülei, milyen foglalkozásokra járatják, illetve milyen elvárásokat támasztanak az egészen kicsi gyermekkel szemben is és milyen felfokozott félelem uralja a szülőket, hogy valamiről lemarad a gyermeke. A szerző az igehirdetésben reflektál erre a szülői attitűdre.

A kereszteleési igehirdetés textusa: Mt 28,18–20 és Préd 3,1

A kereszteleési igehirdetés címe: Fontossági sorrend

A kereszteleési igehirdetés egyetlen gondolatot szeretne hangsúlyozni és a gyermek nevelésében a legfontosabb helyre emelni. A gyermeket nem szabad úgy nevelni, hogy csak a „célszerű dolgokra” legyen idő. Nem szabad őket idejekorán egy versenybe állítani, aminek se hossza, se vége. A gyermeknek elsősorban a családi kapcsolatok megélésére van szüksége, és arra, hogy Istennel töltsön időt. Ez nem „elfecsérelt idő”,³¹ hanem mindig megtérül. Ebben az esetben lesz áldás a család életén, így élve futhatja meg az ember az Isten által neki szánt pályát.

Az igehirdetés itt is áttételesen a nevelés, tanítás gondolatán halad és egy helyes nevelési stratégia követésére ösztönzi a szülőket a gyermek egészen pici korától fogva.

Pécs-Belvárosi Református Egyházközség³²

A megkeresztelt személyéről, családjáról nem tudunk meg semmit, de az igehirdetés végén egyértelmű utalás van arra, hogy szülőknek szól az üzenet.

A kereszteleési igehirdetés textusa: Mt 28,18–20

A kereszteleési igehirdetés címe: A keresztény ember élete – Isten képernyője

A prédikáció egy képpel nyit, amiben egy tv antennájának működését részletezi a szerző. Az igehirdetés 2008-as, ezért akkor ez a kép még aktuális lehetett. Az antenna akkor sugározza jól

³⁰ Uo., 689.

³¹ Uo., 690.

³² Pécsen két református gyülekezet is működik, de a folyóirat nem jelzi külön, hogy Peterdiné Molnár Judit a Pécs-Belvárosi Gyülekezetben szolgál.

a műsort, ha megfelelően van beállítva. Ilyen a keresztyén ember élete is. Ha Istenre figyel, akkor mások számára is vonzó hívő életet él, ellenkező esetben azonban torz lehet az a látvány, ami mások szeme elé tárul.

Bevezető kép után három keresztyéni életre vonatkozó fogalmat olvashatunk: kiváltság, felelősség és küldetés. A három fogalmat a bevezető képpel magyarázza az igehirdető. Kiváltság, hogy a keresztyén ember életén keresztül ismerheti meg Krisztust. Felelősség, hogy milyen Krisztust látnak meg mások a keresztyén emberen keresztül. Végezetül küldetés is, mert permanens felelőssége az embernek, hogy korrigálja magát, kapcsolatban legyen Istennel és mindig törekedjen az Istennel való kapcsolatának helyreállítására.

A befejező gondolatok intik a szülőket, hogy az ő kiváltságuk, felelősségük és küldetésük, hogy gyermekük „elé éljék Krisztust. Ebben a gyülekezet is segítséget kíván nyújtani azzal, hogy egy gyermekbibliát ajándékozunk nektek; hogy szeretettel hívunk alkalmainkra stb.”³³

Az igehirdetés egésze nagyon lazán kapcsolódik a textushoz. A prédikáció mögött azonban megérezhetjük azt a jószándékú törekvést, hogy a nevelés, neveltetés gondolatkörén belül a lelkipásztor igyekszik a szülők figyelmét felhívni arra, hogy a keresztséggel milyen feladatot vállalnak magukra. Krisztust a gyermek elé élni annyit tesz, hogy a második kérdésben foglaltaknak a család igyekszik eleget tenni. Olyan életet kell élniük, amelyből a gyermek számára nyilvánvaló a Krisztus-hit. A hitben való nevelés elkezdését a gyülekezet egy gyermekbibliával segíti és hívja, várja vissza a családot a gyülekezetbe, ahol minden segítséget megadnak ahhoz, hogy a fogadalmukat teljesíteni tudják.

Tahitótfalui Református Egyházközség

A Tahitótfalui Református Gyülekezet az Északpesti Református Egyházmegyéhez tartozik. A település mérete, lakosságának száma miatt község.

A lelkipásztor, Árvavölgyi Béla prédikációja előtt lényegesnek tartja közölni, hogy a keresztelezésre hozott gyermek egy nagyon várt gyermek, aki azonban az átlagosnál betegesebb. Azt is megtudhatjuk, hogy a család a gyülekezethez csak lazán kapcsolódik.

A kereszteleési igehirdetés textusa: Zsolt 125,1–2

A kereszteleési igehirdetés címe: Átkarolja az Úr az Ő népét!

³³ Peterdiné Molnár Judit: A keresztyén ember élete – Isten képernyője, *Igazság és Élet*, II. évf., 2008/2, 99.

A választott zsoltárról is olvashatunk néhány gondolatot, ami az igehirdetésben visszaköszön. A fogság után keletkezett zsoltár szerzője, olvasói már megtapasztalták, hogy a templom eleshet, élhet Isten választott népe elnyomásban, de Istent senki sem győzheti le végérvényesen, mert hatalmasabb mindenkinél.

Az igehirdetés egyetlen gondolatot szeretne a minden bizonnyal ezernyi aggodalommal, félelemmel érkező szülőkkel megértetni: ahogyan Tahitótfalut körülvevő hegyek megvédik az ott élőket a természeti csapásoktól (jégeső, vihar stb) és a történelem viszontagságos időszakaiban az emberek menekülhettek a hegyek közé, ugyanúgy Isten gyermekei is védelem alatt állnak és a Sion-hegy magaslataiban nem érheti őket semmilyen bánalom. A szülők nincsenek egyedül a nevelés terhével, a gyülekezet mellettük áll és tárt karokkal várja őket.³⁴

Az igehirdetésen jól érezhető, hogy a gondokkal küzdő, gyermekük egészségi állapota miatt aggódó szülőknek szeretne vigaszt, biztatást nyújtani, és a gyülekezet támogatásáról biztosítani.

Dunántúli Református Egyházkerület

Pápai Református Egyházközség

Pápa a Dunántúli Egyházkerület székhelye, s így a Pápai Egyházmegyéi is. Márkus Mihály keresztelési igehirdetése 2003. április 6-án hangzott el. A prédikációban nem találunk utalást a gyermek nevére, életkorára, de kiemelt státuszát feltételezhetjük két oknál fogva. Az igehirdető így fogalmaz: „Újra és újra azzal kell szembesülnie, hogy felmenőihöz hasonlítja. Állandó figyelmek kereszttüzében, elvárásokkal szembesítve kell megpróbálnia irányítania az életét. Újra és újra az orra alá dörgölik majd, hogy egy ilyen gyermeknek ezt vagy azt kell tennie, ezt vagy azt pedig szabad tennie, pedig ő is olyan gyermek, mint a többi. A majd felnőtt korában sem lesz semmivel könnyebb neki.”³⁵ A másik körülmény, ami utalhat a gyermek kiemelt státuszára, az az, hogy az igehirdető egy 2003-ban elhangzott keresztelési igehirdetés közlését tartotta fontosnak egy 2018-ban megjelent gyűjteményben. Minden bizonnyal a szerző igehirdetési gondosan vannak tárolva, ha 15 évvel korábbi prédikációját be tudta küldeni. A kiemelt sorok egy olyan gyermekről szólnak, akire sok tekintet szegeződik, figyelik a

³⁴ Árvavölgyi Béla: Átkarolja az Úr az Ő népét, *Igazság és Élet*, XIII. évf., 2019/4, 795–796.

³⁵ Márkus Mihály: Isten tervei nagyszerűek, in Köntös László – Steinbach József (szerk.): *„Tegyetek tanítvánnyá minden népet...”*, Pápa, Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, 98.

cselekedeteit, szem előtt van. A leírás tökéletesen ráillik egy lelkes gyermekére vagy unokájára.

A keresztelési igehirdetés textusa: Jer 32,17.19

A keresztelési igehirdetés címe: Isten tervei nagyszerűek

Az igehirdetés felütése az, hogy „Istennek semmi sem lehetetlen.” Jeremiás és további bibliai példákkal kerül alátámasztásra ez az állítás. Az ember a saját életében is megtapasztalhatja ezt, amikor reménytelennek hitt helyzeteken Isten áldása felülkerekedik, és ad valamit, ami elérhetetlennek tűnt. Istennek hatalmasak a tervei, és nagyszerűek a tervei. Erre bizonyíték egy gyermek megszületése és Istentől való elfogadása. Isten már a fogantatás előtt ismerte a gyermeket (Jer 1,5).

Az igehirdetésnek két biztatása van. Az egyik, hogy Istennek nagyszerű tervei vannak. Ebben lehet bízni, a gyermek életét alapozni. A másik, hogy szemét rajta tartja az emberek minden útján. Ebből következik, hogy bármit hozhat az élet, Isten az ember mellett áll.

A két ígéret lefedi az egész emberi életet. A múltban megtapasztalhatók voltak Isten tettei, a jövőben pedig ott lesz Isten óvó tekintete.

A prédikáció üzenete a gyermek és az egész család életét igyekszik biztos talajra, szilárd meggyőződésre helyezni. A szerző nem számol könnyű élettel, nem is áztat ezzel senkit, de biztat egy Isten gondoskodásában nyugvó életet, ami reményt ad a jövőre, mert szemét rajta tartja az emberek útjain. Márkus Mihály így fogalmaz: „Így van, így lehet értelme élni, gyermekeket szülni, családot, nemzetet fenntartani.”³⁶

Fontos ez az üzenet egy olyan társadalmi kontextusban, ahol sokan azért nem vállalnak gyermeket, mert elbizonytalanítja őket a jövő. Elbizonytalanítja őket, mert nincs miben, kiben bízniuk. 21 évvel ezelőtt talán kevésbé volt releváns ez az üzenet, mert kevesebbet hallhattunk a világunkat, civilizációnkat fenyegető eseményekről, de most nagyon aktuális.

Székesfehérvári Református Egyházközség

Székesfehérvár a Mezőföldi Református Egyházmegyéhez tartozik.

A prédikációban nem találunk utalást a gyermek nevére, életkorára, de az igehirdetést olvasva csecsemőt, kicsi gyermeket sejtethetünk a keresztelés alanyaként.

³⁶ Uo., 97–99.

Szücs Zsolt László 2017. 09. 10-én mondta el Ne félj! című prédikációját.

A kereszteleési igehirdetés textusa: Ézs 43,1–2

A kereszteleési igehirdetés címe: Ne félj!

A prédikáció központi üzenete, hogy az emberi élet tele van félelmekkel. Egy gyermek várása, születése is félelmekkel vegyes érzésekkel van tele. De nem csak a szülők, a család fél, a gyermek is fél az ismeretlentől, a biztos elvesztésétől. Isten azonban 365-ször üzeni, hogy ne féljünk. Az igehirdető három pontban, a textus három kijelentésén keresztül magyarázza az igét. „Ne félj, mert megváltottalak, neveden szólítottalak, enyém vagy!” (Ézs 43,1).

Ebből következik, hogy nincs okuk a félelemre, mert megváltottak, Krisztus elvette a bűneiket. Isten név szerint ismer és adja megváltását. Istenhez tartoznak, Isten tulajdonai.

Az utolsó bekezdés a keresztség az igehirdető által megfogalmazott lényegét tartalmazza: a keresztség látható jelével Isten aláír egy kétoldalú szerződést az örök életről, amit a gyermek akkor fog aláírni, amikor hitre jut. Ez a szülőket hálára indítja, de köteleességet is jelent, mert istenfélelemben kell a gyermeket nevelniük, hogy a konfirmáción önként tudjon fogadalma tenni.³⁷

Az igehirdetés hangsúlya az emberi félelmeken és Isten ezekre adott válaszában van, de megfogalmazódik a keresztségben Isten által ígért örök élet is, ami átkeretezi az emberi félelmeket és új távlatokat ad az emberi életnek. Isten nagyvonalúságára a szülők azzal kötelesek válaszolni, hogy megkeresztelt gyermeküket hitben nevelik és a konfirmációra, önálló vallástételre felkészítik.

Siófoki Református Egyházközség

A Siófoki Református Gyülekezet a Somogyi Református Egyházmegyéhez tartozik. Bartha Béla siófoki református lelkipásztor igehirdetése 2018. 03. 04-én hangzott el gyülekezetében. A kötetben nem szerepel a megkeresztelt gyermek életkora, családi körülményei, nevére vonatkozó adat, de az igehirdetést olvasva feltételezhetjük, hogy kisebb gyermek vagy csecsemő a megkeresztelt.

A kereszteleési igehirdetés textusa: Mt 28,16–20

³⁷ Szücs Zsolt László: Ne félj!, in Köntös László — Steinbach József (szerk.) „*Tegyetek tanítvánná minden népet...*”, Pápa, Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, 163–164.

A keresztelési igehirdetés címe: Késznek érzitek-e magatokat?

A felvett textus a Mt 28,16–20, ami nem a szűken vett szereztetési ige, hanem annak egy tágabb kontextusa. A prédikációt olvasva világossá válik, hogy mi indokolja a szereztetési igeként számontartott igehelynél kissé hosszabb ige felvételét. Jézus tanítványokhoz való odalépését követően a tanítványok leborultak előtte, de voltak, akik kételkedtek benne. Az igehirdető a kételkedő tanítványok képét és a szülőknek, keresztszülőknek feltett második kérdést kapcsolja össze, és erre fűzi fel a központi üzenetet. Jézus a tanítványokra, tehát emberekre bízta az evangélium hirdetését annak ellenére, hogy bennük is volt kétely, bizonytalanság. Hibáik, kételyeik ellenére sikeresen vitték szerte a világon az örömhírt. A szülők azzal, hogy elhozták a gyermeket megkeresztelni, megfogadják, hogy úgy nevelik és neveltetik a gyermeket, hogy felnőve képes legyen a Szentháromság Istenbe vetett hitéről vallást tenni. A dilemma azonban az, hogy a szülők, a család és általában véve a 21. század embere képes-e a „krisztusi életformát gyerekei, unokái elé élni?”³⁸ „Mennyire van jelen az életünkben az Úr?” „Vajon mennyire tudunk megbirkózni a gyermeknevelés áldott, mégis kihívásokkal teli feladatával?” – teszi fel a kérdést a keresztelést végző. A prédikáció utolsó felütése a bizakodásé, mert ha Jézusra tekintve nevelik a gyermeket, az elbizonytalanító helyzetekben is lesz bizonyosságuk, kapaszkodójuk. Az igehirdetést áldáskívánással fejezi be.³⁹

A prédikáció központi üzenete tehát a keresztyén hitben való nevelés fontossága, a nevelés során fellépő elbizonytalanító tényezők és Jézus Krisztusra, mint a nevelésben, hitben való járásban támogatókra való utalás. Aki tehát megkeresztelteti a gyermekét, fogadalmat tesz arra, hogy hitben neveli és nevelteti, hogy alkalmassá váljon az önálló hitvallástételre, és ezen az úton a Jézus Krisztusba vetett hit fogja segíteni. Az igehirdető bízik abban, hogy mind a család, a gyermek közvetlen környezete és a gyülekezet megoldja is a rá bízott feladatot. „Hiszem, hogy ti is, mi is megoldjuk majd azt a feladatot, amit Urunk ránk bízott!”⁴⁰ – jelenti ki Bartha Béla. Ez a mondat utal a lelkipásztor és a gyülekezet keresztyén nevelésben vállalt felelősségére is. A kötet nem tartalmazza az egyes gyülekezet keresztelési szokásait, liturgiáját, ezért sajnos nem lehetünk benne biztosak, hogy a siófoki gyülekezetben elhangzik-e az Istentiszteleti Rendtartásban szereplő harmadik kérdés, amely a jelenlévő gyülekezetet hívja fogadalomtételre.

³⁸ Bartha Béla: Késznek érzitek-e magatokat?, in Köntös László – Steinbach József (szerk.) „*Tegyetek tanítvánnyá minden népet...*”, Pápa, Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, 31.

³⁹ Bartha: *Késznek érzitek-e*, 30–31.

⁴⁰ Uo., 31.

Kaposmérői Református Egyházközség

Kaposmérői Református Gyülekezet a Somogyi Református Egyházmegyéhez tartozik. A fentebb említett 2018-ban megjelent kötetben Szunyiné Szabó Judit küldte be 2018. augusztus 11-én gyülekezetben elhangzott igehirdetését.

A gyermek keresztnévét olvashatjuk, de életkorára, szüleire vonatkozó adatok nincsenek feltüntetve. A prédikáció tartalmát ismerve azonban jó okunk van feltételezni, hogy a megkeresztelt gyermek csecsemő, vagy még egészen fiatal gyermek. „Most még (mármint a szülők) adnak meg mindent, amivel (név) élete bővílködhöz.”⁴¹ Ezzel arra utal a lelkipásztor, hogy a gyermek fiatalságánál fogva függ a szüleitől, és ami számukra fontos, azt fogja megtanulni.

A kereszteleli igehirdetés textusa: Jn 10,10

A kereszteleli igehirdetés címe: Bővílködés

A kereszteleli igehirdetés textusa egy ígértet fogalmaz meg: „Én azért jöttem, hogy életük legyen, és bőséghen éljenek.” Az igehirdetés központi üzenete Isten keresztségben adott ígértet körül fogalmazódik meg. A gyermek a keresztséghel Isten gyermekévé válik, meg lesz jelölve, és ennek köszönhetően Isten által számontartott személyyé válik. A szülők az ígében felolvasott ígértet kapják. A gyermek a keresztség által Isten gyermekeként életet nyer és bővílködik majd. A gyülekezet kap egy új tagot, aki ugyan még nem tudja ezt, de ennek ellenére a gyülekezet imádsághen és reménységben hordozza. Isten is kap a keresztséghel, hiszen a szülők fogadalmat tesznek és ígértet tesznek arra, hogy ezt a gyermeket úgy nevelik, hogy Istent megismerje. A szülők feladata, hogy a gyermek tőlük megtanulja, hogy Jézus mit tett értünk, Istennek milyen ígértetei vannak. Az életet és a bővílködést is többféleképpen érti a Biblia. Tartalmas és túlárado életet ígér a gyermeknek Isten, aki örül más örömének, másokért fáradozik, áldás a környezethen számára. Az igehirdető kéri, hogy ezek az ígértetek jelentsenek sokat a szülőknek és tanítsanak, beszéljenek Istenről, Jézus Krisztusról a gyermeküknek.⁴²

Az üzenethen fókuszta tehát Isten keresztségben adott ígértete, és a szülők nevelésben, tanításban vállathen felelőssége. A prédikációban a fogadalmen kérdései közül a másodikh, nevelésre,

⁴¹ Szunyiné Szabó Judith: Bővílködés, in Köntös László — Steinbach József (szerk.) „Tegyetek tanítvánnyá minden népet...”, Pápa, Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, 154.

⁴² Uo., 153—155.

neveltetésre vonatkozó köszön vissza, de az igehirdetés elején a szolgálattevő kijelenti, hogy „a keresztség által befogadjuk őt a keresztyén anyaszentegyházba.”⁴³

Tiszanineni Református Egyházkerület

Miskolc-Perecesi Református Egyházközség

A Miskolc-Perecesi Református Gyülekezet a Borsod-Gömöri Egyházmegyéhez tartozik. A gyülekezet kicsi, a külvárosban található.

Az igehirdetésnek vannak előzményei, a szülők éveken keresztül várták a gyermekáldást. Nehéz éveken vannak túl, és felelősségük tudatában vannak.

A textusról is olvashatunk néhány bevezető gondolatot, amelyben a szerző azt hangsúlyozza, hogy Jézus missziói parancsai mindig összefonódnak a keresztség felvételével.

Az igehirdető több lehetséges témát is felvet, amely a keresztelőn alkalmas üzenet lehet. Ilyen téma az, hogy Isten mindennapos jelenlétét ígéri. A keresztség jó alkalom arra, hogy a szülőkben tudatosodjék a keresztyén nevelés fontossága. A keresztség a gyülekezet közösségében történik, ezért a csatlakozásra való felhívás is fontos üzenet. A keresztség ajándék, Isten már az anyaméhben gondot viselt rólunk. A keresztség nem csupán szertartás, hanem bűnbocsánat, megváltás, egész életünket meghatározó aktus.

A keresztelési igehirdetés textusa: Mt 28,18–20

A keresztelési igehirdetés címe: A várt gyermek

Az igehirdetésnek két központi gondolata van. A gyermeké a főszerep, de nem szabad elfelejteni, hogy Isten adta ezt a gyermeket, és osztozni akar a család örömében. Isten az, aki előbb szeretett mindannyiunkat. A szülők feladata, hogy a gyermeket keresztyén hitben neveljék. „Az Isten meg tud ajándékozni gyermekkel, ezt már megtapasztaltátok. De Isten nem tud keresztyén gyermeket nevelni, ha ti, a családja, ti, akikre bízta, nem segítetek neki ebben.”⁴⁴ Szeretni is sokféleképpen lehet, a szülőket azonban biztatja, hogy jézusi szeretettel szeressék.⁴⁵

A tanulmány szerzője számára kérdés, hogy Isten magához vonzó kegyelme, tanítvánnyá tétele függésben van-e a szülők nevelésétől? Sokan nem kapnak otthon keresztyén nevelést,

⁴³ Uo., 153.

⁴⁴ Tóth Orsolya: A várt gyermek, *Igazság és Élet*, VI. évf. 2012/3, 504.

⁴⁵ Uo., 503–505.

talán azt is mondhatjuk, hogy egyre kevesebben kapnak, Istennek mégis vannak gyermekei, akik keresztyén hitre térnek. A szülők mulasztása nem jelenti azt, hogy később valaki ne találkozhatna Isten igéjével. Ennek jele, hogy vannak felnőtt keresztelezők, akik felnőttként köteleződnek el a Szentháromság Isten mellett.

A gyermeket tehát keresztyén hitben kell nevelni és jézusi szeretettel kell szeretni. Ezek az elvárások toronyként magasodhatnak az újdonsült szülők fölé, de ahogyan a missziói parancsban benne van, „Nekem adatott minden hatalom mennyen és földön”, úgy a minden hatalommal rendelkező Jézustól segítséget kapnak a szülők, hogy küldetésüket teljesíthessék.

Egri Református Egyházközség⁴⁶

Eger az Egervölgyi Református Egyházmegyéhez tartozik.

A családról nem tudunk meg semmit, annyi azonban fontos információ, hogy a gyermeket a covid járvány idején keresztelték meg, amikor várható volt, hogy a következő héten újra bezárnak a templomok. 2021. 03. 08-án volt a keresztelező.

A kereszteleési igehirdetés textusa: Mt 28,18–20

A kereszteleési igehirdetés címe: mivel a kereszteleési prédikáció nem írásban jelent meg, nincs cím.

A kereszteleési igehirdetés fókuszja az, hogy Jézus Krisztus közösséget vállalt a bűnös emberrel már azzal a cselekedetével, hogy Keresztelező Jánoshoz elmenve megkeresztelkedett. Isten cselekedete az emberért az, hogy szerette és Jézus Krisztusban megváltotta a világot. A megkeresztelt gyermek erről még mit sem tud, a szülők felelőssége, hogy az őt szerető Istenről beszéljenek neki, tanítgassák Isten megelőző szeretetére.

Nyékládháza-Mályi Református Egyházközség⁴⁷

Borsod-Gömöri Református Egyházmegye gyülekezete. A gyülekezet a Facebook-on közvetíti az istentiszteleteket. A kereszteleésen megjelent családról is elhangzik néhány adat, amely a gyülekezethez való tartozásukat hivatott bizonyítani. A keresztelező 2024. 03. 10-én volt.

A kereszteleési igehirdetés textusa: Mt 28,18–20

⁴⁶ <https://www.facebook.com/watch/?v=428334434937732> (Letöltés: 2024. március 24.)

⁴⁷ <https://www.facebook.com/100070255864318/videos/1154247452267318/> (Letöltés: 2024. március 24.)

A keresztelési igehirdetés címe: mivel a keresztelési prédikáció nem írásban jelent meg, nincs cím

Az igehirdető keresztelési prédikációjában arra helyezi a hangsúlyt, hogy a kereszteléssel a gyermek életében milyen változások állnak be. Ezzel az aktussal Isten népéhez fog tartozni, de ahhoz, hogy be tudjon igazán kapcsolódni, tanulásra, tanításra van szüksége, ami a gyülekezetben való aktív részvételt feltételezi. Az igehirdető biztosítja a családot, hogy Krisztus áldozata az ő gyermekükért is történt.

Telkibányai Református Egyházközség

A Telkibányai Református Gyülekezet az Abaúji Református Egyházmegyéhez tartozó gyülekezet. A település méretét tekintve község.

A keresztelőn megjelent családról nem tudunk meg semmilyen közelebbit, és az igehirdetés sem ad semmilyen információt. Nem derül ki, hogy gyermek vagy felnőtt keresztelőjén hangzott volna, és semmilyen kiszólás sincs, ami választ adna a megkeresztelt személyére.

A keresztelési igehirdetés textusa: ApCsel 8,35–37

A keresztelési igehirdetés címe: A vágy és a lehetőség találkozása

Szalay László Pál igehirdetésében az etióp kincstárnok értelmének fokozatos megnyílását követi végig, melynek végén meglátja a vízben a keresztséghez, a bűnök elmosásához, az új élet kezdetéhez szükséges anyagot.

Az igehirdetés központi gondolata az, hogy az etióp kincstárnok fokozatosan eljutott arra, hogy mivel megismerte a Megváltót, szeretne megkeresztelkedni és a víz szennyét, bűnt elmosó erejében részesedni. Ez a tisztaság iránti vágy kell vezérelje a keresztyén embereket.⁴⁸

Az igehirdetés hallgatósága nem tisztázott. Az üzenet releváns, de az az olvasó érzése, hogy nem konkrét emberekhez, meghatározott helyzetben lévő családhoz szól.

⁴⁸ Szalay László Pál: A vágy és a lehetőség találkozása, *Igazság és Élet*, VIII. évf., 2014/2, 330–334.

Tiszántúli Református Egyházkerület

Debrecen-Nagygyerdei Református Egyházközség

A Debrecen-Nagygyerdei gyülekezet a Tiszántúli Egyházkerület és a Debreceni Egyházmegye székhelyén helyezkedik el.

A megkeresztelt gyermek nemére, életkorára, szüleire vonatkozó adatokat nem olvashatunk, de az igehirdetés üzenete egy csecsemőt, kicsi gyermeket feltételez.

A keresztelési igehirdetés textusa: 1Jn 4,19

A keresztelési igehirdetés címe: A szeretet teljességre jutása

Püski Lajos a Debrecen-Nagygyerdei Református Gyülekezet lelkipásztora a textus alapján Isten megelőző, előre adott szeretetéről beszél, amiről a gyermek még semmit sem tud, ahogyan a családja, az őt körülvevő világ dolgai iránt is tudatlan. Isten megelőző szeretete hasonlít a szülők megelőző szeretetére, mert a szülők már a gyermekvállalás gondolatától szerették a gyermeküket, Isten azonban a világ kezdetétől, öröktől fogva. Ez a szeretet hálára, önátadásra kell indítsa a szülőket, akik Isten szeretetéből merítve hitvalló gyermeket kell neveljenek. Ehhez segítséget a gyülekezettől kapnak.⁴⁹

A keresztelési beszéd üzenete ok és okozat viszonyára építkezik. Isten megelőző szeretete az oka annak, hogy a gyermeket hálából, hitben nevelik a szülők.

Hajdúböszörményi Református Egyházközség

Hajdúböszörmény a Hajdúvidéki Református Egyházmegye egyik gyülekezete, Hajdú-Bihar Vármegye a megyeszékhely után a második legnagyobb gyülekezete. A településen két református gyülekezet is van. A keresztelési beszéd szerzője, Loment Péter református lelkész a hajdúböszörményi Bocskai téri Református Gyülekezet lelkipásztora.⁵⁰

A keresztteltető család említésre méltó körülményeiről is megtudunk néhány dolgot mind a prédikáció vázlat előtti megjegyzésből, mind a prédikáció olvasása közben. A szülők nem vérszerinti szülők, hanem nevelőszülők, akik átmenetileg gondoznak négy családjától kiemelt gyermeket, akiket elhoztak megkeresztelni. A szerző a textusválasztást az exegézisben

⁴⁹ Püski Lajos: A szeretet teljességre jutása, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/2, 272–273.

⁵⁰ A folyóiratban nincs jelezve, hogy Hajdúböszörmény melyik gyülekezetében szolgál Loment Péter, ennek tisztázását némi utánajárás előzte meg.

indokolja, a ház- és a családépítés ugyanazon héber szóból ered, de ezt sajnos a magyar fordítás nem tudja érzékeltetni.

A keresztelési igehirdetés textusa: Zsolt 127,3–5

A keresztelési igehirdetés címe: Isten ajándéka – feladat!

Az igehirdetés üzenete arra fókuszál, hogy a megjelent szülők ugyan nem vér szerinti szülők, de a gondozásukban lévő gyermekekért megteszik a legtöbbet, amit szülő a gyermekéért megtehet, Isten színe elé helyezik őket és a keresztség által gyermekeivé válnak. A nevelőszülők azzal, hogy gyermekeket nevelnek, ajándéknak tekintik az Istentől adományozott életet, és ezzel keresztyéni hivatásuknak tesznek eleget.⁵¹

Loment Péternek két keresztelési igehirdetését is közölte az Igazság és Élet ugyanazon száma, ezért ezt is elemeztem.

A keresztelési igehirdetés textusa: Jer 3,28 és Mt 28,18–20

A keresztelési igehirdetés címe: Hívás és küldés

A második igehirdetés egy kislány keresztelőjén hangzott el. A szülők meghallották Isten hívását és ennek eleget téve kérik a keresztséget. A keresztség nem más, mint Isten egyezsége, szövetsége az emberrel. A néhány csepp víz Isten szeretetének jele. A szülők felelőssége, hogy beszéljenek Istenről, tanítsák meg neki, hogy van, aki nagyon szereti. A lelkész kéri a családot, hogy kapcsolódjanak be a gyülekezet életébe.⁵²

Derecskei Református Egyházközség

Derecske a Tiszántúli Egyházkerületen belül a Debreceni Egyházmegyéhez tartozik, és a maga alig 9000 fős lakosságával kisvárosnak tekinthetjük.

A keresztelési igehirdetés textusa: Mt 18,11 (Lk 19,10)

A keresztelési igehirdetés címe: Isten kezében

A prédikáció vázlat szerzője, id. Fazakas Sándor fontosnak tartotta a textus legfontosabb kifejezéseit, a görög szöveg által használt szavakat magyarázni. Ez a munka a keresztelési beszédben visszaköszön, mert e kifejezések magyarázatára, kifejtésére és a gyermek életére való vonatkoztatására épül fel az igehirdetés fő üzenete: Jézus Krisztus ezért a gyermekért is

⁵¹ Loment Péter: Isten ajándéka — feladat!, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/4, 673-674.

⁵² Loment Péter: Hívás és küldés, *Igazság és Élet*, IV. évf. 2010/4, 675–676.

meghalt, és váltásművének hála ezt a gyermeket is bele keresztelheti az Anyaszentegyház Krisztus nevébe. A textus kifejezései (meghívjam, megkeressem, megtartsam) azt a folyamatot mutatják be, ahogyan az ember Jézushoz közel kerül. Jézus mint jó pásztor keresi az embert, ahogyan ezzel a gyermekkel is teszi, amikor a keresztségben neve elé a krisztusi jelző kerül. Itt is elhangzik, hogy a meghívást a szülők nevelése, neveltetése kell kövesse, hogy a gyermek később ne csak hallja a hívást, hanem maga is elinduljon, „Jézus felé, az örök élet kenyere felé.”⁵³

Gávavencsellői Református Egyházközség

Gávavencsellő a Tiszántúli Református Egyházkerülethez és azon belül a Nyírségi Református Egyházmegyéhez tartozik. A korábban önálló Gáva és Vencsellő települések összevonásával jött létre. Lélekszámára való tekintettel nagyközség. Érdekes megemlíteni, hogy a Magyarországi Református Egyház hivatalos honlapján lévő gyülekezeti kereső csak Gáva és Vencsellő néven ad találatot, a település egyesített nevét nem ismeri fel.⁵⁴

A keresztelési igehirdetés textusa: Filippi 1,6

A keresztelési igehirdetés címe: A keresztség mint kezdőpont

Sipos Brigitta is a textus elemzésével kezd, és a Filippi-levelet számos magyarázóhoz hasonlóan az öröm leveleként definiálja. Pál itt Isten elkezdett munkájára és annak véghezviteléről beszél. E két kifejezés köré szerveződik a keresztelési beszéd üzenete is. Azzal, hogy a szülők elhozták a gyermeket megkereszteltetni, elkezdődött a gyermek életében valami, amit Isten véghez is fog vinni. Két kulcsfogalom kibontása történik meg: folytonosság és kiteljesedés. A gyermek élete folytonosságot mutat minden hitben előtte járóval és a keresztelés által kiteljesedés lehet osztályrésze, ahol szét lehet választani a fontosat a lényegteltől. Isten kiteljesedést ígér, ha a gyermeket úgy nevelik és neveltetik, hogy alkalma legyen Istent megismerni. Ebben segítség a hitoktató, a lelkész, a gyülekezet. A gyermek előtt nagy távlatok nyílhatnak és a kiteljesedésének állomásai nem csak a konfirmáció, hanem a gyülekezetbe való bekapcsolódás és a hitvalló élet. A lelkipásztor hitet tesz amellest, hogy Isten már elkezdett valamit a gyermek, a család életében. Ő már látja, hogy mivé lesz ez a gyermek. A szülőknek is kívánja ezt a látást.⁵⁵

⁵³ id. Fazakas Sándor: Isten kezében, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/3, 486–488, 487.

⁵⁴ <https://reformatus egyhaz.hu/egyhazunk/egyhazunk-felepitesi/> (Letöltés: 2024. március 24.)

⁵⁵ Sipos Brigitta: A keresztség mint kezdőpont, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/1, 102–105.

Textusválasztás gyülekezetenkénti összegzése

Egyházkerület	Gyülekezet	Textus
Dunamelléki Református Egyházkerület	Budapest-Budahegyvidéki Református Egyházközség	Mt 28,18–20
Dunamelléki Református Egyházkerület	Budahegyvidéki Református Egyházközség	Lk 2,12
Dunamelléki Református Egyházkerület	Budapest-Budafoki Református Egyházközség	Préd 3,1 és Mt 28,18–20
Dunamelléki Református Egyházkerület	Pécs-Belvárosi Református Egyházközség	Mt 28,18–20
Dunamelléki Református Egyházkerület	Tahitótfalui Református Egyházközség	Zsolt 125,1–2
Dunántúli Református Egyházkerület	Pápai Református Egyházközség	Jer 32,17.19
Dunántúli Református Egyházkerület	Székesfehérvári Református Egyházközség	Ézs 43,1–2
Dunántúli Református Egyházkerület	Siófoki Református Egyházközség	Mt 28,16–20
Dunántúli Református Egyházkerület	Kaposmérői Református	Jn 10,10
Tiszáninneni Református Egyházkerület	Miskolc-Perecesi Református Egyházközség	Mt 28,18–20
Tiszáninneni Református	Egri Református Egyházközség	Mt 28,18–20
Tiszáninneni Református Egyházkerület	Nyékládháza-Mályi Református Egyházközség	Mt 28,18–20

Tiszáninneri Református Egyházkerület	Telkibányai Református Egyházközség	ApCsel 8,35–37
Tiszántúli Református Egyházkerület	Debrecen-Nagyerdei Református Egyházközség	1Jn 4,19
Tiszántúli Református Egyházkerület	Hajdúböszörményi Református Egyházközség	Zsolt 127,3–5
Tiszántúli Református Egyházkerület	Derecskei Református Egyházközség	Mt 18,11 (Lk 19,10)
Tiszántúli Református Egyházkerület	Gávavencsellői Református Egyházközség	Fil 1,6

A textusok számbavételekor figyelembe kell vennünk, hogy ugyan egy kivételével nincs feltüntetve⁵⁶, de a szereztetési ígét valamennyi lelkész a keresztelési liturgia részeként felolvasta. A vizsgált 17 keresztelési prédikációból 6 alkalommal választották textusként a missziói parancsot. A többi esetben más ige alapján prédikált az igehirdető. A másik bibliai igehelyet választók prédikációiban érezhető, hogy a textusként választott igehely kifejtésére törekszenek. A keresztelés mint az Anyaszentegyházba való felvétel aspektusa, a keresztyén hit és életvitel origója jelenik meg. A legtöbb keresztelési igehirdetés üzenete az, hogy a keresztelés a tanítvánnyá tétel kezdete, amit a szülőknek kell nevelés és neveltetés által folytatniuk. Ebben van a keresztelési gyakorlatunk legnagyobb bizonytalansága annak ellenére, hogy a szülők, keresztszülők erre fogadalmat tesznek.

A legtöbb esetben nem látunk arra törekvést, hogy a szereztetési ige, a választott ige és a keresztség dogmatikuma harmóniában legyen. Egyik vagy másik lesz hangsúlyosabbá.

⁵⁶ Nagy Péter: Fontossági sorrend című igehirdetése elején egyedüli szerzőként feltüntette a választott igehely mellett a szereztetési ígét is. Egyértelmű, hogy a szereztetési ige felolvasása része a keresztelési liturgiának, de az elmúlt hónapok kutatásai rámutattak, hogy van olyan gyülekezet, ahol elmarad a felolvasás, és a szolgálatot végző legfeljebb utal a missziói parancsra. Nagy Péter: Fontossági sorrend, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2011/4, 689–691.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az 1985-ben hatályba lépett Istentiszteleti Rendtartás a keresztelési liturgiában csak a szereztetési ige felolvasását és annak alapján történő rövid igehirdetést ír elő.⁵⁷ Ennek ellenére nagyon általános gyakorlatnak tekinthetjük, hogy a szereztetési ige után a legtöbb lelkész bizonyos megfontolások alapján felolvas egy második igét, így a szereztetési ige a lekió funkcióját tölti be a keresztelési szertartásban, ami sok esetben azt jelenti, hogy hangsúlytalanná válik. A választott igehely gyakorlata talán nem problémás, ha a szereztetési igével együtt, egymást kiegészítve, megvilágítva kerül kifejtésre és a keresztség igazi üzenete kerül megfogalmazásra. A keresztségi liturgiában elmondott prédikáció szertartási beszéd, amelynek jól megkülönböztethető jegyei vannak. A szertartási beszéd témalehetőségei sokkal korlátozottabbak a prédikációhoz képest. Szorosan vett értelemben a keresztség titkáról, a keresztségben jelzett dolgokról, Krisztusról mint a keresztség szerzőjéről lehet és kell szót ejteni. Az 1980-ban megjelent Igihirdetők kézikönyve három kérdés megválaszolása mentén határozta meg a keresztelési beszéd tartalmát. A szertartási beszéd jellegét tekintve rövid, ennek a három kérdésnek a megválaszolása mellett ezt siketül is betartani.

Jól látszik, hogy a keresztelő lelkészek számára az a legfontosabb üzenet, hogy a keresztelés kezdet, amit a keresztyén hitben való nevelés, neveltetés kell kövessen. Ezzel meg is válaszolják az Igihirdetők kézikönyvében feltett azon kérdést, hogy mire kötelez a keresztség. Ez összekapcsolódik a szereztetési igében elhangzó „Tegyetek tanítvánnyá minden népeket”

A keresztelés dogmatikumára csak nagyon kevesen utalnak, a kálvini szövetségteológia ritkán kap hangot, a keresztségben megjelenő jel és jelzett nincs kifejtve. A hitvallási irataink ide vonatkozó részei nem kerülnek elő. Van olyan keresztelési prédikáció, ahol a keresztség szerzőjéről, Jézusról nincs szó. Hangsúlyosabbak a gyermek nevelésére vonatkozó tanácsok, a szülők biztatása, a gyülekezet segítségének felajánlása. A keresztyén hitben való nevelés mikéntjeinek felmutatása.

Az egyház mindig úton van, keresi a megfelelő eszközöket, hogy az embereket megszólítsa az evangéliummal. Annak hatásfokát kevésbé tudjuk mérni, hogy egy ilyen érzelmileg felfokozott eseményen, mint a keresztelő, mennyire ér célba az üzenetünk. Azt biztosra vehetjük, hogy sokan sokféleképpen értelmezik a keresztelési beszéd műfaját, tartalmát, és sok

⁵⁷ *Istentiszteleti Rendtartás a Magyarországi Református Egyház számára*, Megállapította a VIII. Budapesti Zsinat 1985. április 17-én megnyílt 5. ülészakájának 17. sz. határozatával, Budapest, Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1985, 70.

esetben azt látjuk, hogy ez rovására megy annak, hogy református híveinknek esélye legyen megérteni, hogy mi olyan különleges a keresztségben, miért érezte Jézus fontosnak azt, hogy maga is részesedjen benne, miért volt az első keresztyének számára döntő, az egész életüket meghatározó esemény a keresztség, és Luther Márton miért tekintett élete válságos pillanataiban bizalommal arra a feliratra, hogy „Meg vagyok keresztelve.”

Nagy szükség lenne a fogalmak tisztázására, jó példák közlésére és megújulásra mind liturgiánkban, mind igehirdetésünkben, mind pedig a sákramentumainkkal való élésünkben.

BIBLIOGRÁFIA

BÉKÉSI Andor – BOROSS Géza – PÁSZTOR János – SZENES László (szerk.): „*Hirdesd az Igét*” – *Igehirdetők kézikönyve*, Budapest, Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1980.

KÖNTÖS László – STEINBACH József (szerk.): „*Tegyetek tanítvánnyá minden népet...*”, Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, Pápa, 2018, 30–31.

A Hiedelbergi Káté, Budapest, Kálvin János Kiadó, 2013.

ÁRVAVÖLGYI Béla: Átkarolja az Úr az Ő népét, *Igazság és Élet*, XIII. évf., 2019/4, 795–796.

BARTHA Béla: Késznek érzitek-e magatokat? in Köntös László – Steinbach József (szerk.): „*Tegyetek tanítvánnyá minden népet...*”, Pápa, Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, 30–31.

BOGÁRDI SZABÓ István honlapja, <https://bogardiszaboistvan.hu/hu/igehirdetesekek/garay-reka-kereszteloje>.

BOGÁRDI SZABÓ István: *Prédikáció és a sákramentumok*, in Fekete Károly – Literáty Zoltán – Steinbach József (szerk.): *Igehirdetők kézikönyve*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2021, 411–430.

BOROSS Géza: *Homiletika*, Budapest, 1988.

BULLINGER Henrik: *A második helvét hitvallás – Vallástétel és egyszerű magyarázat az igaz hitről és a tiszta keresztyén vallás egyetemes tantételeiről*, Budapest, A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, 2017.

FEKETE Károly: *Homiletika*, Debrecen, 1993.

FEKETE Károly: Keresztség, in Békési Andor – Boross Géza – Pásztor János – Szenes László (szerk.): „*Hirdesd az Igét*” – *Igehirdetők kézikönyve*, Budapest, Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1980, 197–202.

<https://www.facebook.com/watch/?v=428334434937732>.

id. FAZAKAS Sándor: Isten kezében, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/3, 486–488.

LOMENT Péter: Hívás és küldés, *Igazság és Élet*, IV. évf. 2010/4, 675–676.

LOMENT Péter: Isten ajándéka – feladat!, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2010/4, 673–674.

MÁRKUS Mihály: Isten tervei nagyszerűek, in Köntös László – Steinbach József (szerk.) „*Tegyetek tanítvánnyá minden népet...*”, Pápa, Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, 97–99.

NAGY Péter: Fontossági sorrend, *Igazság és Élet*, IV. évf., 2011/4, 689–691.

PETERDINÉ MOLNÁR Judit: A keresztyén ember élete – Isten képernyője, *Igazság és Élet*, II. évf., 2008/2, 99–100.

PÜSKI Lajos: A szeretet teljességre jutása, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/2, 272–273.

SIPOS Brigitta: A keresztség mint kezdőpont, *Igazság és Élet*, III. évf., 2009/1, 102–105.

SZUNYINÉ SZABÓ Judit: Bővölködés, in Köntös László – Steinbach József (szerk.) „*Tegyetek tanítvánnyá minden népet...*”, Pápa, Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, 153–155.

SZÜCS Ferenc: *Szabadság és megkötöttség*, Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület, 2022.

SZÜCS Zsolt László: Ne félj!, in Köntös László – Steinbach József (szerk.): „*Tegyetek tanítvánnyá minden népet...*”, Pápa, Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, 163–164.

TÓTH Orsolya: A várt gyermek, *Igazság és Élet*, VI. évf. 2012/3, 503–505.

Ratkovics Petra Krisztina

TÚL AZ IDÉZETEN

– intertextuális hivatkozások a Szentírásból –

Mai modern korunkban nagyon pontosan meg van határozva, hogy miként kell egy külső forrásra hivatkozni: lábjegyzettel, hivatkozással jelölni kell az idézetet, pontosan meg kell határozni a kiadást, az oldalszámot, és azt is jelölni kell, ha a legapróbb stilisztikai változást eszközöltük az adott szövegben (pl. nagybetű helyett kisbetűt írtunk, vagy egy szót kiemeltünk). Bibliaolvasó, Bibliát forgató emberek számára az sem okoz meglepetést, hogy a Szentírás lapjain az egyes oldalak alján találunk egyfajta „hivatkozásjegyzéket”, egy listát, ahol felsorolva megtalálható, hogy egy adott bibliai vers mely másik bibliai versekre mutat, esetleg idéz. A fent leírt hivatkozási kultúrában szocializálódva joggal gondolhatnánk, hogy ez egy „abszolút” lista, felsorol minden Biblián belüli intertextuális hivatkozást, azonban ez koránt sincs így.¹ Az ókor embere nem ismerte a mai hivatkozási követelményeket, és sokkal nagyobb szabadsággal bántak a Szentírás szövegével, mint azt mi ma el tudnánk képzelni. Hiányoznak azok a fogódzók, amelyek alapján egyértelműen eldönthetnénk, hogy a szentíró mikor utal melyik másik szövegre; ráadásul gyakran nem is egy teljes frázis idézésével találkozunk, hanem erősebb-halványabb utalással, egy-egy kulcsszó révén feltételezett szövegi kapcsolatról.

Jelen cikkünkben kifejezetten az Ószövetség (ÓSZ) és Újszövetség (ÚSZ) kapcsolata szempontjából vizsgáljuk ezt a jelenséget, három különböző mélységű irodalmi kapcsolódás mentén: az idézet, az utalás (vagy allúzió) és a visszhang kategóriáit használva. A cikk utolsó felében bemutatjuk, hogy milyen, a szavak szintjén alapuló (szintaktikai és lexikai) kapcsolaton túlmutató intertextualitási formákat fedezhetünk még fel. Célunk, hogy felvázoljunk, ismertessünk néhány olyan szempontot, amely alapján ezeket a szövegi összekapcsolásokat meg lehet tenni, és így segítséget nyújtsunk mindazoknak, akik az Ó- és Újszövetség összefonódását kívánják alaposan vizsgálni.²

¹ Ezt legjobban az példázza, hogy ez a hivatkozási lista jószerével bibliakiadásonként változik. Az Újszövetségben felhasznált ószövetségi helyekről több lista is született, amelyek között számos eltéréssel találkozunk, a teológusok, kutatók által két leggyakrabban használt a Nestle-Aland 28. (NA28) és a United Bible Society 4. (UBS4) kritikai görög szövegkiadásának függelékei. Ezen felül azonban találkozunk ilyen listával pl. a G. F. Hawthorne – R. P. Martin (eds.): *Dictionary of Paul and his letters*, Downers Grove, IL, InterVarsity Press, 1993, 63.

² Az ismertetett kritériumok nagyrészt felhasználhatóak az ÓSZ-en, illetve ÚSZ-en belüli hivatkozások használatához is, de jelen cikkben a példák és az alkalmazás bemutatása az ÓSZ-ÚSZ kapcsolatára lesz vonatkoztatva.

1. IDÉZET

Idézetnek tekintünk egy hosszabb, több szóból álló frázist, amelyről a szentíró vagy a beszélő általában egyértelműen jelzi, hogy máshonnan emeli be. Ezt a jelzést az ún. bevezető formula teszi meg: „meg van írva”; „nem olvastátok”; „ahogy a próféták mondják”.³ Ilyen és ehhez hasonló formulák nem egyediek az ÚSZ-ben, hanem széles körben el voltak terjedve a judaista írástudók között. Ezeknek a bevezető formuláknak nemcsak szintaktikai, hanem teológiai jelentősége is van: a bevezető formula használatával az író tudatosan Szentírásként, Istentől származó tekintélyként hivatkozik az ÓSZ-i szövegre.⁴ Mégis, a bevezető formula jelenlétét nem tekinthetjük szabályszerűnek: Pál apostol két alkalommal is utal a Jer 9,22–23 szakaszra, és míg egyik alkalommal használ bevezető formulát (1Kor 1,31), másik előfordulásakor (2Kor 10,17) már nem.⁵ Hasonlóan nincs bevezető formula a Jel 15,3–4 versekben olvasható szakasz előtt, amely a Jer 10,7-et szó szerint idézi. Az idézetek nem konzisztens jelölése miatt azzal is találkozunk, hogy egy-egy előfordulást egy lista idézetnek tekint, míg egy másik csak allúzió kategóriába sorolja (vö. az NA28 és UBS4 besorolása a Mt 11,29-ben előforduló Jer 6,11-et). Ezzel szemben több alkalommal is találkozunk a Szentírásban azzal, hogy a szentíró valamilyen formában jelzi, hogy idézni fog, és apokrif vagy extrabiblikus irodalomból idéz.⁶

Az ÚSZ-i írók nagy szabadsággal nyúltak a szöveghez, és különösebb probléma nélkül módosítják a héber (vagy görög) eredetit, hogy jobban illeszkedjen a mondanivalójukhoz. Ilyen módosítást figyelhetünk meg Máté evangéliumában (2,6), amikor az evangélista Betlehemről beszél, és megfordítja az ószövetségi idézet (Mik 5,1) tartalmát – a mikeási eredeti szerint Betlehem „a legkisebb (...) Júda nemzetségei között”, míg az evangélista szerint „Betlehem, Júda földje, *semmiképpen* sem vagy a legkisebb Júda fejedelmi városai között” (kiemelés tőlem). A módosított idézetek mellett találkozunk összevont idézetekkel is, amikor az újszövetségi író összekapcsol kettő vagy több ószövetségi igeszakaszt, amelyet egy egységként

³ A bevezető formulákról részletesebben lásd Joseph A. Fitzmyer: *The use of explicit Old Testament Quotations in Qumran literature and in the New Testament*, *New Testament Studies*, VIII. évf., 1960, 300–304. Fitzmyer összehasonlítja, majd az alkalmazott bevezető formulák alapján kategóriákra bontja a qumráni szövegekben és az ÚSZ-i iratokban található kimondott idézeteket.

⁴ Fitzmyer: *The use*, 300; E. Earle Ellis: *The Old Testament in Early Christianity – Canon and Interpretation in the light of Modern Research*, Tübingen, Mohr Siebeck, 1991, 81–82.

⁵ Egyesek ezt megpróbálják úgy magyarázni, hogy mivel mind a két előfordulás a korinthusi gyülekezetnek írt levelekben található, és az első alkalommal találunk bevezető formulát, ez azt jelenti, hogy második alkalommal már nincs szükség a bevezető formulára, hisz a gyülekezet felismeri, hogy szentírási szöveggel van dolguk.

⁶ Külön problémát jelent a Júd 9, ahol a szentíró talán a Zak 3,1–2 versekre utal, de a mondás angyalnak tulajdonítása miatt (aki nem szerepel Zakariásnál) ez még mindig vita tárgyát képezi. A többi előfordulás a Júd 14–15 versek, amelyek eredete bizonytalan, de valószínűleg apokrif irodalomból származik; ApCsel 17,28, amelyben Pál Aratustól, Tit 1,12–13, amelyben Epimenidészről, és 1Kor 15,33, amelyben Menandertől idéz.

vagy egymás mellé téve idéz. Ennek egy példjaként látható az ApCsel 1,20-ban található idézet, amely egyesíti magában a Zsolt 69,25 versét, és a Zsolt 109,8 versét. Azonban az sem mindig egyértelmű, hogy mikor találkozunk összekapcsolt idézettel: a Róm 14,11 versében olvasható Ézs 45,23 idézethez a NA28 hozzákapcsolja a Jer 22,24 verset is („Élek én – így szól az Úr”), míg az UBS5 szerint itt csak az Ézs-i ígéről beszélhetünk, nincs szó összekapcsolásról. Problémát jelenthet az is, hogy mivel nincsenek egyértelmű határok (idézőjelek), így bizonytalan, mikor ér véget egy-egy idézet. Ezzel találkozhatunk a Mt 21,13 (és vele párhuzamos Lk 19,46) versben, ahol Ézs 56,7 és Jer 7,11 verseket idézi az evangélista.

További kérdést vet fel, hogy milyen szöveget használt az újszövetségi szerző idézete alapjául; ez a kérdés nemcsak az idézetek, hanem az allúziók és visszhangok vizsgálatánál is felvetül. A jelenlegi kutatói tendencia a Septuaginta (LXX)⁷ szövegét hajlamos alapul venni: a szövegi elemzések alapján úgy vélik, hogy az ŰSZ-i szentíró a LXX szövegét láthatta maga előtt, vagy csak egyszerűen abból idézett (akár emlékezetből) a héber szöveg (MT)⁸ helyett. A Zsid 11,5 beszél Énókról, akiről a MT nagyon szűkszavúan nyilatkozik (1Móz 5,24), ellenben a LXX részletesebben szól; illetve szintén problémás Jer 31(38),31–32 versek előfordulása a Zsid 8,7–9-ben, ahol a szentíró a LXX változatát követi. Egyes idézetlisták⁹ a feltételezett forrásszöveg (LXX, MT, a kettő keveréke vagy egyik sem) szerint csoportosítják az ŰSZ-i idézeteket – látható, hogy ez a problémakör nem ismeretlen a kutatók előtt.

Ahogy fentebb is láthattuk, az elsőre egyszerűnek tűnő kategória, az idézetek csoportja is számos kihívást foglal magában, így nehéz is általánosságban bármit mondani róluk. Azt fontos látnunk, hogy feleslegesen, csak az idézés kedvéért nem idézett a szentíró, hanem az ŰSZ-i igeszakaszt a hivatkozással egyidejűleg új kontextusba helyezte, újra (vagy újként) értelmezte.

⁷ A Kr. e. 3. sz. körül készülhetett el a Pentateuchos (Mózes öt könyve) görög fordítása, a legenda szerint hetven (vagy hetvenkettő) fordító munkájaként – innen ered latin neve, a Septuaginta (rövidítve LXX). A következő évszázadokban fokozatosan készült el az ŰSZ többi könyveinek fordítása is, a protestáns kánon szerinti 39 könyv a Kr. u. 1. században már valószínűleg közkézen foroghatott. Egyes teológusok és kutatói irányok mást értenek a LXX fogalma alatt, és több monográfia született az egyes könyvek szövegtörténetéről (bevezetésként lásd Siegfried Kreuzer (ed.). *Introduction to the Septuagint*, Waco, TX, Baylor University Press, 2019). Mivel jelen tanulmányunkban nincs lehetőség részletesen tárgyalni a kifejezés és az egyes könyvek szövegtörténetét, ezért az egyszerűség és közérthetőség érdekében itt az LXX kifejezés a protestáns kánon szerinti ŰSZ-i könyvek görög fordítását jelenti. Alapvetően a Rahlfs-Hanhart kritikai LXX szövegkiadásának főszövegét tekintjük mérvadó szövegnek.

⁸ Az ŰSZ standardizálódott héber szövege, amely a 6-10. sz. között működő ún. maszoréta írnoki iskolák eredménye. A tudományos körökben használt héber szövegkiadás alapját a Leningrádi kódexben található maszoréta szöveg képezi. A maszoréta szöveggel gyakorlatilag megegyező (ún. proto-maszoréta) héber szövegváltozat már valószínűsíthetően létezett az 1. sz-ban is (részletesebben lásd Armin Lange (et al. eds.): *Brill Online Textual History of the Bible*. Leiden, Brill, 2016), ezért indokoltnak látjuk, hogy jelen tanulmányban MT-ként hivatkozzunk az 1. sz-i ŰSZ-i írók előtt lévő héber szövegre.

⁹ Pl. a fentebb is említett Hawtorne–Martin: *Dictionary*, 63.

A Szentírás több ezeréves kutatástörténete során valószínűsíthetően a direkt idézések, idézetek feltárára kerültek – ennél többet pedig az egyes idézetek vizsgálata kapcsán, az adott szakaszra specifikusan lehet mondani.

2. U TALÁS, ALLÚZÍÓ

Sokáig a fókusz szinte csak a kimondott idézeteken volt; a nagy változást Richard Hays *Echoes of the Scripture* c. könyve (New Haven, Yale University Press, 1989) hozta, aki az irodalomtudományból kölcsönvette az intertextualitás fogalmát, és felhívta a figyelmet az utalások és visszhangok jelentőségére. Az utalások az idézeteknél sokkal kevésbé pontosak, általában egy-két kulcsszó révén kapcsolódnak az szöveghez, és belefoglalódnak az írás menetébe.¹⁰ Itt még mindig szövegi, szó szerinti egyezésről beszélünk, bár sokkal kisebb mértékben, mint az idézetek esetében.

A problémát többek között az jelenti, hogy nehéz megállapítani, mikor beszélhetünk valóban utalásról, és mikor van inkább szó véletlenszerű egyezésről, esetleg egyáltalán semmiféle egyezésről. A Szentírás esetében számos szakkifejezéssel találkozhatunk, amelyek ugyan gyakran fordulnak elő, de többségben nem utalást jelentenek – pusztán csak az adott szakkifejezést, szófordulatot használják. Ennek a problémának a kiküszöbölésére állapított meg Hays hét kritériumot, amely segítségével meghatározható, hogy egy adott helyen utalásról van-e szó.¹¹

- 1) Elérhetőség: vajon rendelkezésére állt, elérhető volt-e az író számára a forrásszöveg, amihez kötni akarjuk az utalást? Ez a szempont az ÓSZ-ÚSZ kapcsolatát tekintve kevésbé releváns, hiszen ahogy fentebb láthattuk, az ÓSZ héber és/vagy görög szövege ismert volt az ÚSZ írói előtt.¹²
- 2) Mennyiség: milyen mértékben fordulnak elő azonos szavak vagy szintaktikai minták; illetve az azonos szavak/kifejezések mennyire relevánsak, mennyire játszanak központi szerepet az átadott gondolatban?
- 3) Előfordulás: milyen gyakran idéz az ÚSZ-i író máshol ugyanabból az ÓSZ-i iratból, vagy esetleg idézi-e máshol ugyanazt a szakaszt/verset? Ez a kritérium, bár fontos, de

¹⁰ Steve Moyise: *The Old Testament in the New: An Introduction*, New York, Continuum, 2001, 6.

¹¹ A hét kritériumot és leírásukat Hays könyvéből adaptáljuk (Hays: *Echoes*, 29–32)

¹² Rendkívül kevés esetben egyes kutatók megkérdőjelezhetik, hogy egy adott ÓSZ-i szöveg abban a formában ismert volt-e az ÚSZ-i író előtt, de ezeket kivételeknek tekinthetjük. Az elérhetőség szempontja abból a szempontból lehet releváns, hogy vajon a szentíró előtt ott lehetett-e a szöveg, vagy csak emlékezetből tudott utalni az adott ÓSZ-i szakaszra.

önmagában nem elégséges, hiszen könnyen lehet a körkörös csapdájába esni: ha az előfordulási gyakoriság alapján döntjük el, hogy egy szakasz valakire utal vagy nem utal, akkor a következő alkalommal az előző döntés megerősíti önmagát.

- 4) Tematikus koherencia: mennyire passzol bele a feltételezett utalás a szentíró érvelésébe vagy tárgyalt témájába? Az objektív textuális, szintaktikai elemzésen túl ez a kritérium már továbbvezet az értelmezés kérdésébe. Mivel (ahogy az idézetek kapcsán is megjegyeztük) minden utalás egyben értelmezés is, semmiképpen sem szabad alábecsülni ennek a kritériumnak a jelentőségét.
- 5) Történelmi valószínűség: Érthette-e a szentíró az általunk feltételezett módon az adott ÓSZ-i igeszakaszt? Megérthették-e az olvasói? Ez a kritérium kihangsúlyozza az első század kulturális és vallási háttérét, valamint felhívja a figyelmet annak veszélyére, hogy saját, modern elképzelésinket olvassuk vissza a szövegbe.
- 6) Értelmezéstörténet: az elmúlt évszázadok teológusai és kutatói látták-e a feltételezett allúziót? Ez is egy önmagában nem elégséges szempont, hiszen míg egy utalás valószínűségét alá tudja támasztani, hogyha számos teológus ugyanúgy hitelesnek tartotta, de főleg Pál apostol zsidó háttere kapcsán gyakran találkozhatunk azzal, hogy egyes értelmezési módok háttérbe kerülnek, és így csak limitált értelmezéstörténeti támogatottságot találunk – ez azonban nem jelenti feltétlen azt, hogy az utalás nem valós.
- 7) Elégedettség: figyelmen kívül hagyva a fenti hat kritériumot, van-e értelme az adott utalásnak, ad-e többletet a szakasz értelmezéséhez? Kétségtávol ez a legsubjektívebb szempont, és önmagában semmiképpen sem elég egy utalás meglétének igazolására. Valószínűleg ez a kritérium első szűrőként tud jól funkcionálni: egy adott szakasz kapcsán először azt vizsgáljuk meg, hogy van-e egy ÓSZ-i kapcsolatnak értelme, és ezután kezdjük vizsgálni a többi szempontot.

A hét kritérium az elmúlt harminc évben nem sokat változott, és bár a Hays-i keretek nagy segítséget nyújtanak, Susan Docherty kiemeli,¹³ hogy a következő nagy előrelépés az Ószövetség-Újszövetség kapcsolatának kutatásában azzal történhet meg, ha megszületik egy konszenzusos kritériumgyűjtemény, amely alapján meg lehet határozni az utalásokat. Ezzel

¹³ Susan Docherty: Crossing testamentary borders – Methodological insights for OT/NT study from contemporary Hebrew Bible scholarship, in David Allen – Steve Smith (eds.): *Methodology In The Use Of The Old Testament In The New: Context and Criteria*, Library Of New Testament Studies (LNTS), London, T&T Clark, 2020, 15.

szemben egyesek megkérdőjelezzik, hogy egyáltalán lehetséges-e ilyen, mindent magába foglaló és minden eshetőségre kiterjedő kritériumgyűjteményt vagy definíciót megalkotni.¹⁴

Az utalások kapcsán különösen is fontos kiemelni a kontextus jelentőségét: bár az újszövetségi szerzők mindig tudatában voltak a kontextusnak, amikor idéztek az Ószövetségből,¹⁵ az utalások sosem léteznek önmagukban. Nem létezik olyan, hogy atomizált utalás – a legkisebb allúzió is annak nagyobb kontextusára is utal.¹⁶ Egy utalás ugyanakkor kevésbé direkt, mint egy idézet: nem mindenki fogja felismerni, hiszen felismerése nagyban függ az olvasó műveltségétől, és hogy ismerős-e azzal a szöveggel, amire az író utalni kíván.¹⁷ Ha az olvasó felismerte az utalást, akkor az gazdagítja olvasatát; de a szöveg megértéséhez nem szükséges az utalás megtalálása.

Az alábbi példa illusztrálja az utalás jelenségét, és hogy egy hosszabb ószövetségi szakasz allúziója mennyiben tudja gazdagítani a leírt szakaszt:¹⁸ a 2Kor 3,6 versben Pál egyértelműen idézi Jeremiást (31,31–32) az „új szövetség”-re való hivatkozással, azonban ha kiterjesztjük a kontextust, akkor további, sokkal kevésbé nyilvánvaló utalásokat is észrevehetünk. A Jer 31,31–34-ben olvasható új szövetségről szóló ígéretet Isten megismétli a próféta által a 32,36–44 versekben – a két kijelentés közé pedig beékelődik a szimbolikus történet, amelyben Jeremiás földet vásárol rokonától, és az adásvétel igazolására dokumentumot írnak, amelyet cserépedénybe tesznek, és elzárva, bizonyítékként eltesznek (Jer 32,1–25). Ez a történet nagyon is tudatosan került a két, szövetségről és kegyelemről szóló kijelentés közé, és segít már önmagában a Jer kontextusában értelmezni Isten új szövetségének ígéretét. A leírt dokumentumon a pecsét biztosította a hitelességet, és a cserépedény volt az az eszköz, amelyben ez a biztosíték (és így a föld birtoklásának joga) megőrződött. Jeremiás leírásában ez a biztosíték nem kevesebb, mint Isten eljövendő kegyelmének és az örömteli jövőnek bizonyossága (Jer 32,42–44).

¹⁴ Beate Kowalski: Selective versus contextual allusions – Reconsidering technical terms of intertextuality, in David Allen – Steve Smith (eds.): *Methodology In The Use Of The Old Testament In The New: Context and Criteria*, Library Of New Testament Studies (LNTS), London, T&T Clark, 2020, 101.

¹⁵ Lásd: C. H. Dodd: *According To The Scriptures: The Substructure Of New Testament Theology*. London: Nisbet, 1952, 53–55.

¹⁶ Kowalski: *Selective versus contextual*, 86.

¹⁷ Susanne Gillmayr-Bucher: Intertextuality – between literary theory and text analysis, in Thomas Brodie – Dennis MacDonald – Stanley E. Porter (eds.): *The Intertextuality Of The Epistles: Explorations Of Theory and Practice*, New Testament Monographs (NTM), Sheffield, Sheffield Phoenix Press, 2006, 18.

¹⁸ Részletesen, a teljes érvelés leírásáért és bibliográfiáért lásd: B. J. Oropeza: New Covenant Knowledge in an Earthenware Jar: Intertextual Reconfigurations of Jeremiah in 2Corinthians 1:21–22, 3:2–11, and 4:7, *Bulletin for Biblical Research*, XXVIII. évf., 2018/3, 405–424.

Azt tudjuk, hogy a korinthusi gyülekezet a Krisztus-eseményben látta beteljesedni a jeremiási új szövetség ígérését (1Kor 11,25 utalása Jer 31,31–34-re), így az értelmezhetőség és hitelesség szempontjából megállja a helyét a feltételezés, hogy az új szövetség ígérétéhez ilyen közel álló szakaszt is értelmezhettek saját keresztyén életük kontextusában. Pál egyes kulcsszavak behozatalával idézi be a jeremiási földvásárlás képét: a 2Kor 1,22-ben használja az „elpecsétel” kifejezést – amely a Jer 32-ben a levélre írt tartalom hitelességét igazolja. A páli képben a Szentlélek az, aki igazolja Isten Krisztusban nyújtott megváltását, és így biztosítja a híveket afelől, hogy a Krisztusban kapott kegyelem megváltoztathatatlan és elvehetetlen.

Ahogy az apostol folytatja érvelését, a 4,7 versben említést tesz a „cserépedény” -ről, amely a kincset tartja. Ez ismét csak felidézheti a jeremiási adás-vétel képét, és emlékezteti az olvasót a cserépedény szerepére a történetben. Ahogy ott is a cserép szerepe elsődlegesen a megőrzés volt, és a hangsúly nem az edényen, hanem a benne őrzött dokumentumon volt, úgy a 2Kor 4,7 kapcsán is látni kell, hogy a hangsúly nem a cserépedényen vagy annak törékenységen van, hanem a kontraszton, amit a benne őrzött kincssel alkot – az edény értékét a benne őrzött tárgy értéke adja, amely a jeremiási kontextusban Isten helyreállításának ígérete, a korinthusi levélben pedig a megvalósult megváltás. A 2Kor 1,21–22 és 4,7 értelmezéséhez nem *kell* látni a kapcsolatot a Jer 32-vel, de annak háttérismerete szépen kiegészíti és elmélyíti az apostol által leírt üzenetet.

3. VISSZHANG

A visszhangok még az utalásoknál is nehezebben megfogható intertextuális kapcsolatok, bár a kettő közeli rokon. Egyes kutatók a kettőt a szerző szándékossága szerint különböztetik meg. Moyise szerint akkor beszélünk visszhangról, „amikor az utalás olyan gyenge, hogy a szerző tudatos szándéka nem valószínű.”¹⁹ A visszhang jelensége mögött az állhat, hogy az ŰSZ-i írók olyannyira ismerték és elmélyültek az ŰSZ-i szövegekben, hogy természetes módon használtak onnan származó kifejezéseket, nyelvezetet – de nem kívánták az adott ŰSZ-i szakaszt beidézni, vagy érvelésként felhasználni.²⁰ Hays is felhívja a figyelmet a belemagyarázás veszélyére: „ahogy egyre közelítünk a visszhang határához, kikerülhetetlenül azzal a problémával szembesülünk, hogy nehéz döntést kell hoznunk: vajon valóban visszhangot hallunk, vagy csak

¹⁹ Moyise: *The Old Testament in the New*, 6.

²⁰ Hétköznapi példát láthatunk erre jelenségre az imádságokban: a keresztyén hívők hajlamosak olyan szavakat, kifejezéseket használni („hálát adok neked, Uram...”; „kérlek, őrizd és áldd meg...”; „Te legyél az, aki kipótolod...”), amelyek a hétköznapi, beszélt nyelvtől idegenek vagy távol állnak, és sokkal inkább egyfajta bibliai nyelvezetre emlékeztetnek – azonban mégsem tekinthetjük ezeket szentírási idézetnek.

az elménk mormolása vetít elének délibábot?”²¹ Ez a veszély annál valószínűbb, minél távolabb áll egymástól vizsgált szövegünk és az a szöveg, aminek a visszhangját hallani véljük – ennek a csapdáját az 5. kritérium alkalmazásával próbáljuk kikerülni. A visszhangok ilyen ingadozó helyzetéből fakad, hogy egyes kutatók szinte teljesen feleslegesnek tartják azt, hogy külön foglalkozzanak visszhangokkal, és sokkal szívesebben hivatkoznak az ilyen szövegrészletekre „irodalmi párhuzamként”. Ellenben mások jelentősnek gondolják a visszhangok jelenlétét, és mélyebben utánajárnak, hogy egy-egy feltételezett visszhang miben gazdagíthatja a vizsgált szöveg jelentését.²²

Egy ilyen (feltételezhető) visszhangot figyelhetünk meg a Róm 1,16–17 versekben, a „szégyellem” (*epaiszkhünomai*) szó kapcsán. Ennek a görög szónak a rokon kifejezése ismételten előfordul azokban a zsoltárokból és próféciákban, amelyekre Pál a megigazulással kapcsolatos teológiájában és szókinésében épített: így például Zsolt 25,2 („Benned bízom Istenem, *ne szégyenüljek meg*” [*kataiszkhüntheiën* – kiemelés tőlem]) vagy Ézs 28,16 a LXX szerint²³ („Aki hisz benne, *nem fog megszégyenülni*” [*kataiszkhünthé* – saját fordítás, kiemelés tőlem]). Az Ézs-i szakaszt ebben a formájában Pál ugyanebben a levelében többször is szó szerint idézi (Róm 9,33; 10,11), így joggal feltételezhetjük, hogy a tudatosan-tudattalanul visszhangozta Ézsaiás szavait saját meggyőződéseként. Az ÓSZ-i előfordulások egyfajta jövőbetekintést fejeznek ki, Isten megmentő, szégyentől megszabadító kegyelmére várást. Pál kijelentése tökéletesen érthető önmagában, de külön mélységet kölcsönözhet az ÓSZ-i visszhang felismerése, ha meglátjuk, hogy Pál az ÓSZ jövő várakozását jelenidejűvé teszi, és ezt a megmentő kegyelmet az evangéliumhoz kapcsolja – ahogy azt számtalanszor, sokkal egyértelműbben megteszi írásai egyéb részeiben.

²¹ Hays: *Echoes*, 23.

²² Jon Paulien: Elusive allusions in the Apocalypse – two decades of research into John’s use of the OT, in Thomas Brodie – Dennis MacDonald – Stanley E. Porter (eds.): *The Intertextuality Of The Epistles: Explorations Of Theory and Practice*, New Testament Monographs (NTM), Sheffield, Sheffield Phoenix Press, 2006, 62–63; és Moyise: *The Old Testament in the New*, 6. Moyise maga – fenntartásokkal ugyan, de – azon a véleményen van, hogy a visszhang jelentősége annak erősségével egyenes arányban nő, illetve csökken.

²³ A MT szövege egy kicsit eltér: a héber szöveg (és az annak alapján készült magyar fordítás) szerint „Aki hisz, az nem menekül el!”

4. AZ INTERTEXTUALITÁS EGYÉB FORMÁI

A Hays utáni időszakban az irodalomtudomány tovább tágította az intertextualitás fogalmát és az azzal kapcsolatos vizsgálódásokat.²⁴ A kutatás következő fázisa túllépett a Hays-re jellemző szövegi (pontos szintaktikai vagy lexikai) egyezések keresésén, és a tágabban értelmezett intertextualitás mentén keres allúziókat. Egy szöveg (főként és elsősorban a biblia szöveg) sosem önmagában van, hanem mindig mélyen belegyökerezik egy értelmezési, vallási, doktrinális keretbe,²⁵ leírják és formálják a globális politikai, vallási és társadalmi kontextust. Ez a „kulturális kódrendszer”²⁶ létrehoz egy ún. *intertextuális enciklopédiát*, egy olyan (háttér)ismeretet, amely formálja mind a szentíró, mind az olvasó világnézetét,²⁷ és amelynek mentén kimondott szintaktikai egyezések nélkül létezhet intertextuális referencia egy-egy ÓSZ-i ideára, elképzelésre vagy képre. Ebben a felfogásban ún. dialógusos intertextualitásról beszélhetünk:²⁸ a szövegek egymással dialógusban vannak, és értelmezi horizontot hoznak létre, amelynek mentén interpretáljuk azokat.

Umberto Eco az intertextualitásnak három szintjét különbözteti meg:²⁹ tudatos direkt intertextualitást, tudattalan intertextualitást és kulturális intertextualitást. Az intertextualitásnak erre a formájára alapozva kezdhethetünk el egy-egy ÓSZ-i szakasz, gondolat vagy akár teljes könyv *hatásáról* beszélni, immár elszakadva a pontos, szó szerinti egyezések keresésétől. Itt azokban a témákban, motívumokban, mintában, képiségben, attitűdben, gondolatiságban lehet tetten érni a két szövetség közötti összefüggéseket, amelyek az ÓSZ-ből fakadnak, onnan eredeztethetőek, és az ÚSZ-i iratokban megjelennek – akár direkt idézetek vagy utalások révén, de túl a szavak szintjén, szinonim kifejezések vagy tematikus egyezések mentén.³⁰ Fontos azonban felhívni a figyelmet a parallelomania veszélyére: arra a jelenségre, hogy az olvasó már minden utolsó felületes azonosságban utalást és hivatkozást lát, szinte belemagyarázva a szövegbe. Jelenleg nem létezik konszenzus (és talán nem is lehetséges) arról, hogy mi alapján lehetne megkülönböztetni, amikor a szentíró pusztán csak hasonló szókincsből merít, és mikor

²⁴ Az irodalomtudományi kutatások kapcsán lásd: Gérard Genette: *The architext*, CA, University of California Press, 1992; Umberto Eco: *A theory of semiotics*, Indiana University Press, 1976.

²⁵ Gillmayr-Bucher: *Intertextuality*, 17.

²⁶ Leonard Wee: *Beyond the Echoes: Extending the framework for biblical intertextuality*, Durham University, 2012, <http://etheses.dur.ac.uk/6968/> (Letöltés: 2024. március 31.), 23.

²⁷ Umberto Eco: *The role of the reader*, Indiana University Press, 1979, 7–40.

²⁸ Peter Phillips: Biblical studies and intertextuality – should the work of Genette and Eco broaden our horizons?, in Thomas Brodie – Dennis MacDonald – Stanley E. Porter (eds.): *The Intertextuality Of The Epistles: Explorations Of Theory and Practice*, New Testament Monographs (NTM), Sheffield, Sheffield Phoenix Press, 2006, 42.

²⁹ Umberto Eco: *Borges and my anxiety of influence*, in Umberto Eco: *On literature*, Orlando, Harcourt, 2004, 121.

³⁰ Wee: *Beyond the Echoes*, 47.

beszélhetünk valódi irodalmi függésről, hatásról – óvatosan kell eljárni a kulturális intertextualitás keresése során.

5. ÖSSZEGZÉS

Az Ó- és ÚSZ egymáshoz való kapcsolatáról, belső összefüggéseiről számtalan mű született, és a hétköznapi bibliaolvasó számára is ismerősek lehetnek az evangéliumokban vagy a páli levelekben található ÓSZ-i idézetek. Azonban az idézetek csak az egyik formája a két szövetség között megfigyelhető intertextualitásnak. Az idézeteknél sokkal kevésbé direkt formában találjuk az allúziót, valamint a visszhangot is – mindkettő szintaktikai, lexikai azonosságra épül, és bár a szöveg megértéséhez nem szükséges a felismerésük, elmélyítik a szöveg értelmét. A fenti három intertextualitási forma mellé kapcsolhatunk még egy negyediket, amely a kulturális kódra épül, és szövegi, szó szerinti azonosságon túlmutatva az ÓSZ-i ideákra, gondolatokra, motívumokra, képiségre vagy tematikus hasonlóságra épít. Lehetetlen lenne egy olyan intertextualitás-definíciót megalkotni, amely kiterjed az egész Szentírás minden részére; azonban hiba lenne az ÓSZ ÚSZ-re gyakorolt hatását, illetve azzal való kapcsolatát pusztán az idézetekre vagy akár a szavak szintjére leszűkíteni. A fent ismertetett alapelvek keretét adhatnak számunkra az ÚSZ-i szakaszok ÓSZ-i előzményei vagy hatásai vizsgálatakor, és így értékes háttérismeretet, további mélységet kölcsönöznek írásmagyarázatunknak.

BIBLIOGRÁFIA

- DOCHERTY, Susan: Crossing testamentary borders – Methodological insights for OT/NT study from contemporary Hebrew Bible scholarship, in: David Allen – Steve Smith (eds.), *Methodology In The Use Of The Old Testament In The New: Context and Criteria*, Library Of New Testament Studies (LNTS), 579. London, T&T Clark, 2020, 11–22.
- DODD, Charles H.: *According To The Scriptures: The Substructure Of New Testament Theology*. London: Nisbet, 1952.
- ECO, Umberto: *A theory of semiotics*, Indiana University Press, 1976.
- ECO, Umberto: *On literature*, Orlando, Harcourt, 2004.
- ECO, Umberto: *The role of the reader*, Indiana University Press, 1979.
- ELLIS, E. Earle: *The Old Testament in Early Christianity – Canon and Interpretation in the light of Modern Research*, Tübingen, Mohr Siebeck, 1991.
- FITZMYER, Joseph: The use of explicit Old Testament Quotations in Qumran literature and in the New Testament, *New Testament Studies*, VIII. évf., 1960, 297–333.
- GENETTE, Gérard: *The architext*, CA, University of California Press, 1992
- GILLMAYR-BUCHER, Susanne: Intertextuality – between literary theory and text analysis, in: Thomas Brodie – Dennis MacDonald – Stanley E. Porter (eds.), *The Intertextuality Of The Epistles: Explorations Of Theory and Practice*, New Testament Monographs (NTM), 16. Sheffield, Sheffield Phoenix Press, 2006, 13–23.
- HAWTHORNE, G. F. – MARTIN, R. P. (eds.): *Dictionary of Paul and his letters*. Downers Grove, IL, InterVarsity Press, 1993.
- KOWALSKI, Beate: Selective versus contextual allusions – Reconsidering technical terms of intertextuality, in: David Allen – Steve Smith (eds.), *Methodology In The Use Of The Old Testament In The New: Context and Criteria*, Library Of New Testament Studies (LNTS), 579. London, T&T Clark, 2020, 86–102.
- KREUZER, Siegfried (ed.): *Introduction to the Septuagint*, Waco, TX, Baylor University Press, 2019.
- LANGE, Armin et al. (eds.). *Brill Online Textual History of the Bible*. Leiden, Brill, 2016.

MOYISE, Steve: *The Old Testament in the New: An Introduction*. New York, Continuum, 2001.

OROPEZA, J.: New Covenant Knowledge in an Earthenware Jar: Intertextual Reconfigurations of Jeremiah in 2Corinthians 1:21–22, 3:2–11, and 4:7, *Bulletin for Biblical Research*, XXVIII. évf., 2018/3, 405–424.

PAULIEN, Jon: Elusive allusions in the Apocalypse – two decades of research into John’s use of the OT, in Thomas Brodie – Dennis MacDonald – Stanley E. Porter (eds.), *The Intertextuality Of The Epistles: Explorations Of Theory and Practice*, New Testament Monographs (NTM), 16. Sheffield, Sheffield Phoenix Press, 2006, 61–68.

PHILLIPS, Peter: Biblical studies and intertextuality – should the work of Genette and Eco broaden our horizons? Thomas Brodie – Dennis MacDonald – Stanley E. Porter (eds.), *The Intertextuality Of The Epistles: Explorations Of Theory and Practice*, New Testament Monographs (NTM), 16. Sheffield, Sheffield Phoenix Press, 2006, 35–45

WEE, Leonard: *Beyond the Echoes: Extending the framework for biblical intertextuality*, Durham University, 2012, <http://etheses.dur.ac.uk/6968/>.

Strifler Zoltánné

A BEFOLYÁSOLÁS ÉS MEGGYŐZÉS KOMMUNIKÁCIÓPSZICHOLÓGIAI VONATKOZÁSAI
HOMILETIKAI KITEKINTÉSEL

ELŐSZÓ HELYETT: KOMMUNIKÁCIÓPSZICHOLÓGIAI ALAPVETÉSEK

Kétségtelen, hogy az igehirdetés lényegét az Ige határozza meg, amelynek tekintélye és jelentősége független minden emberi tényezőtől. Istennek azonban kedves, hogy az „igehirdetés bolondsága által” (1Kor 1,21) szóljon az emberhez, ezáltal utat nyitva a teológia, különösképpen a homiletika számára a pszichológia és a kommunikációs törvényszerűségek, szabályok megismerése és elsajátítása előtt.¹

A prédikátorra bízott evangélium az emberi lélekhez szól, annak megmentéséért. Figyelembe kell vennie többek között az emberi tudat alapfunkcióit (gondolkodás, érzélem, érzékelés, intuíció), a pszichikus tartalmak kapcsolatát a tudattal és a tudattalannal.² Számolnia kell a participáció és az individuáció kettősségében fejlődő lelki működések hatásaival is, a folyton jelenlévő belső szükségletekkel, amelyek a megbízható és tartós szeretetkapcsolatokra, a jó és a rossz közötti választás dilemmájára, az emberi élet értékének megtalálására, vagy épp az emberi élet alakulásának befolyásolására irányulnak.³ A prédikátornak nem lehet figyelmen kívül hagynia a vallásfilozófiai meglátásokat sem, vagy azokat a külső tényezőket, hatásokat, amelyek befolyásoló jelleggel bírnak az emberi lélekre, mint például az adott kor, az egyén társadalmi, szociális közege, a környezet, a kultúra, társadalmi rendek, egyéb kívülről érkező formáló hatások, kísértések.⁴

Alapvetésként még leszögezhetjük, hogy a prédikáció mint verbális műfaj, szintén előhív pszichés hatásokat. Túl azon, hogy reagál a hallgató szükségleteire, hiányosságaira, a hirdetett Ige célja mégis az, hogy *cselekménnyé* váljon a hallgatók életében.⁵ „Ható cselekmény” akar lenni, vagyis olyan aktus, ami a hallgatókat megtérésre, erkölcsi szabályok elfogadására, életük megjobbítására ösztönzi.⁶ Itt kap ismét szerepet a pszichológia. Ugyanis „az ember

¹ Németh Dávid: A prédikáció kommunikációlélektani vonatkozásai in Fekete Károly – Literáty Zoltán – Steinbach József (szerk.): *Homiletika kézikönyve*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2021, 93.

² Gyökössi Endre: *Magunkról magunknak*, Budapest, Szent Gellért Kiadó, 1992–1996, 8.

³ Vö.: Németh Dávid: Az igehirdetés antropológiai alapjai in Fekete Károly – Literáty Zoltán – Steinbach József (szerk.): *Igehirdetők kézikönyve*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2021, 90–91.

⁴ Dürselen, Paul R.: *Homiletik und Psychologie*, Berlin, Reuther & Reichard, 1897, 5–6.

⁵ Literáty Zoltán: *Homiletika és retorika*, Budapest L'Harmattan, 2020, 136.

⁶ Czeglédy Sándor: *A homiletika vázlata*, Pápa–Debrecen, Kontaktprint Nyomda, 2021, 91.

aktivitásának egyetlen formáját⁷ sem lehet a pszichológiai ismeretektől függetlennek gondolni, és ha a működést érteni, szabályozni, és fejlődést adekvátan követni kívánjuk, ezt pszichológiai részesedés nélkül nem tehetjük meg [...]”⁸.

KOMMUNIKÁCIÓPSZICHOLÓGIAI ALAPOK

A társas interakció pszichológiája

Ahhoz, hogy egy társas interakció sikeres legyen, szükséges pontosan észlelni, értelmezni és előjelezni a másik ember viselkedését, valamint jól kell kommunikálni a közlendő gondolatokat, érzéseket.⁹ Ehhez számolni kell egyrészt az úgynevezett társadalmi determinizmussal¹⁰, másrészt az egyén nézőpontjával. A társas interakciót nagyban befolyásolják az egyén neveltetési, intelligenciabéli adottságai, kommunikációs eszköztára, valamint az a speciális megközelítés, benyomás, ahogyan az egyén a társas kapcsolatokról vélekedik. Végül fontos továbbá a társas interakciók módszeres és gondos tanulmányozása is. Sokáig uralkodó nézet volt, miszerint az emberi természet határozza meg a társas kölcsönhatásokat. Úgy, mint a fájdalom elkerülésére és az öröm maximalizálására való törekvés (hedonizmus), vagy a jutalmazásban való öröm és a büntetéstől való félelem (behaviourizmus). A 19. század második felében hódító útjára indult szociálpszichológia olyan elméleteket tett a pszichológia tudományának asztalára, mint az individualisztikus megközelítés elmélete, amely egyből forradalmasította a társas interakciókról való vélekedést. A legutóbbi évtizedekben azonban a kognitív megközelítés vált dominánssá. A kognitívpszichológia-elméletek abból indulnak ki, hogy a társas viselkedést meg kell érteni, fel kell ismerni az információfeldolgozási stratégiákat és képessé kell válni az embernek mint társas cselekvőknek az észlelésére.¹¹

⁷ Így a megtérésre vágyakozást, az élet megjobbítására való törekvést sem.

⁸ Szegedi Márton: A lelkiismeret, személyiség-lélektani konstrukció kialakulása, működése, in Horváth-Szabó Katalin (szerk.): *Lélekvilág*, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 1998, 75.

⁹ Forgács József: *A társas érintkezés pszichológiája*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2019, 13.

¹⁰ Ami azt jelenti, hogy a társadalmi rendszer és annak normái meghatározzák az egyén viselkedését.

¹¹ Forgács: *A társas érintkezés pszichológiája*, 26–28.

A hatékony kommunikáció néhány fontosabb összetevője – kommunikációpszichológiai szempontok

A hatás növelése érdekében a kommunikátor – esetünkben a prédikátor – ki van téve annak a veszélynek, hogy „erővel” akarja meggyőzni hallgatóit. Isten Igéje is figyelmeztet: „Nem hatalommal és nem erőszakkal, hanem az én Lelkemmel.” (Zak 4,6) Olyan eszközre van tehát szükség, ami nem lenyomni akarja az Igazságot a másik ember torkán, hanem ami szelíd szeretettel közeledik. A kommunikációkutatás ezt a „szelíd szeretetet” az empátiában találta meg. Az empátia kommunikációpszichológiai összefüggésben a következőt jelenti: „a személyiség olyan képessége, amelynek segítségével a másik emberrel való közvetlen kommunikációs kapcsolat során bele tudja élni magát a másik lelkiállapotába.”¹² Képes érezni és érteni olyan emóciókat, indítékokat és ambíciókat, amelyek direkt módon nem fejeződnek ki szavakban, és amelyek a társas szituációból nem következnek értelemszerűen.¹³ Eszerint az empátia¹⁴ értelmi és érzelmi összetevőkből áll, amely követni igyekszik, hogy mit és hogyan él át a kommunikációban résztvevő másik fél.¹⁵

Kommunikációpszichológiai szempontból a sikeres kommunikációhoz elengedhetetlen továbbá a kommunikátor önmagával (belső kontextus) és a szituációval (szituatív kontextus) való összhangja. A kommunikátor identitásának megfelelő, azzal egyensúlyban lévő kommunikáció alapfeltétele a megértésnek és a hitelességnek¹⁶. A szituatív kontextus pedig azért jelentős, mert a kommunikáció nem lehet sikeres, ha nem az adott helyzetben és a helyzetnek megfelelően szólal meg a beszélő. Ehhez előzetes ismeretre van szükség, ugyanis minden egyes helyzet, amelyben kommunikálunk, rendelkezik valamifajta előtörténettel.¹⁷ Különösen igaz ez egy gyülekezet életére, igehirdetéssel kapcsolatos korábbi tapasztalataira.

¹² Fodor László – Kriskó Edina: *A hatékony kommunikáció alapjai*, Budapest, Noran Libro, 2014, 190.

¹³ Uo., 190.

¹⁴ Az empátiakutatásban Carl Rogers alkotott maradandót. Véleménye szerint az empátia olyan érzékenység, amely észleli a másokban zajló jelentésváltozásokat, „ráérez” arra, aminek a másik nincsen tudatában. Rogers szerint az empátia képessége fejleszthető. Nem egy állapot, inkább folyamat jellegű és egyfajta bizalmas együttlétet feltételez. vö. Carl Rogers: *Valakivé válni, a személyiség születése*, Budapest, Edge Kft. 2023.

¹⁵ Schultz von Thun, Friedemann: *Kommunikációs stílusok, differenciáló kommunikációpszichológia*, Budapest, Háttér Kiadó, 2019, 269.

¹⁶ Egyes kutatási eredmények arról számolnak be, hogy aki hitelesen kommunikálja „önmagát”, annak nagyobb esélye van arra, hogy a kívánt célt elérje hallgatóinál. De ez már felveti a szimpátia kérdését is.

¹⁷ Schultz von Thun, Friedemann: *Hiteles és helyzethez illő kommunikáció. Személy, szituáció és a belső csapat*, Budapest, Háttér Kiadó, 2018, 13–19.

A BEFOLYÁSOLÁS ÉS A MEGGYŐZÉS CÉLJA

A befolyásolás különböző okokból és motivációkból ered. Céljai is más súlyozást kaphatnak attól függően, hogy a befolyásoló személy mit szeretne elérni. Általánosságban azonban igaz, hogy a befolyásolás elsődleges célja, hogy valamilyen *reakciót váltson ki* a célszemélyből. Ezt a reakciót előhívhatja egy *szituáció*, amiben felismerhetővé vált egy bizonyos *norma*.¹⁸ Amikor egy szituáció által az adott norma aktivizálódik, életbe lép, érzelmi reakciót vált ki az egyénből, cselekvésre készíti vagy épp ellenkezőleg: megmakacsolja magát az ember és nem tesz semmit. Ez alapján láthatóvá válik, hogy a *befolyásolási folyamatokra adható válasz* három helyről érkezhet: 1. az *ismeretekből* (vagyis megismerésbeli válaszok adják a reakciót), 2. az *érzelmi* reakciókból, 3. a *viselkedési* reakciókból (cselekvési válaszok). Ezek egy szituáción belül egyszerre is megjelenhetnek, dilemmát okozhatnak, egymást erősíthetik vagy gyengíthetik. A szituáció jellegét sosem szabad lebecsülni, mert sok esetben az dönti el, hogy melyik típus lesz a domináns, ami végső soron a választ adja.

A befolyásolás további célja, hogy azt a válaszingert indítsa be a célszemélyben, amely a befolyásoló számára kedvező. Az inger megjelenését többféle válasz követheti, ahogyan ezt fentebb láttuk is, de hogy melyik fog reagálni, az a célszemély *attitűdjétől* függ. Az attitűd a befolyásolás pszichológiájának szempontjából összetett mentális konstrukciónak tekinthető, amely kapcsolatban áll meglévő ismeretekkel, véleményekkel, hiedelmekkel (kogníciókkal), érzelmi viszonyulásokkal (affekciókkal) viselkedési (konatív) mintákkal. Ezt figyelembe véve tehát a befolyásolás célja voltaképpen az, hogy változásra bírja valamely attitűdöt.¹⁹

Itt kell megemlíteni, hogy háromfajta úgynevezett *befolyásolási reakciót* különböztetünk meg:²⁰ a behódolást (1), ebben az esetben a viselkedésben észrevehető változást a jutalmazó és kényszerítő hatalom indítja el és fenntartható addig, míg ez a két tényező jelen van. Az azonosulást (2). Ebben az esetben fontos a személyes szimpátia és unszimpátia. Fő összetevője a vonzerő, amely addig képes fenntartani a kívánt viselkedésmódot, amíg a célszemély egy sokkal vonzóbbat, hitelesebbet nem talál. E kettő befolyásolási reakcióban nem beszélhetünk tényleges attitűdváltozásról. A harmadik a belsővé tétel (3), ami a hitelességen és a szakértelmen alapul. Ebben az esetben a hitelesség és megbízhatóság teszi elfogadhatóvá a befolyásoló vélekedését, gondolatát, üzenetét, ami által a célszemély képes saját

¹⁸ Például: ha a norma az, hogy a nálunk idősebbeken segítünk, akkor, ha meglátunk egy idős hölgyet a buszon állni, ez a norma működésbe lép.

¹⁹ Zentai: *A meggyőzés útja*, 19–20.

²⁰ Fodor–Kriskó: *A hatékony kommunikáció alapjai*, 230.

értékrendszerébe azt beépíteni, és ezáltal ellenállóvá válik későbbi változásra irányuló ingerekkel szemben.²¹ Ebben az esetben beszélhetünk attitűdváltozásról.

A befolyásoló kommunikátor – esetünkben a prédikátor – már értheti a belső működéseket, de a kérdésre még nincsen válasza: hogyan tudja előidézni a kívánt változást? Hogyan lehetséges az attitűdök megváltoztatása, a belsővé tétel? Ebben nyújt segítséget többek között a kognitívdiszsonancia-elmélet, amely szerint „az ember alapvető beállítottsága az, hogy attitűdjeit stabilizálja, megismerései és attitűdjei között egyensúlyt tartson fenn”²². Kerülje az olyan helyzeteket és információkat, amelyek attitűdjével ellentétesek (diszsonáns), mert ez mindenkor feszültséget, szorongást eredményez. Ebből következik, hogy ha változást akar előidézni a befolyásoló kommunikátor, akkor arra kell törekednie, hogy ezt a diszsonanciát megteremtse, de úgy, hogy egyúttal felmutatja a diszsonancia feloldásához szükséges lehetőséget.²³

Azonban a meggyőző közléshez számolni kell még három tényezővel: a kommunikáció befogadójával, a kommunikáció forrásával, valamint a kommunikáció tartalmával. Ezek egymással való viszonya, önmagukban lévő tényezőinek összhangja mind-mind hatással vannak arra, hogy egy társas interakció – kommunikációs szempontból – sikeresnek legyen mondható.

HOMILETIKAI MEGLÁTÁSOK

A prédikációs esemény kétségkívül társas interakció, amelyben a prédikátor és a hallgatók, a gyülekezet kapcsolatba kerül egymással. Amikor a homiletikában a prédikáció gyülekezetszerűségéről gondolkozunk, akkor tulajdonképpen a társas interakciók esetével foglalkozunk. A prédikátor hozzáállása a gyülekezethez önmagán keresztül (belső kontextus), valódi helyzetüknek a megismerése (szituatív kontextus), az objektivitás vagy más szóval a kellő távolság megtartása és a tapintat (empátia) alkalmazása²⁴ megfelelnek azoknak a kommunikációpszichológiai tényezőknek, amelyek a társas interakcióban feltétlenül szükségesek, és amelyek a hatékony kommunikáció alapjai. Az empátia, amely olyan nagyon hangsúlyos a sikeres kommunikáció szempontjából, nem elhanyagolandó tényező a prédikatori

²¹ Uo., 230–231.

²² Zentai István: *Meggyőzőestechnika és kritikai gondolkodás a mindennapi gyakorlatban*, Budapest, Medicina Kiadó, 2006, 140–141.

²³ Uo., 142.

²⁴ Vö. Karl Barth: *Homiletika, a prédikáció anyaga és előkészítése*, Pápa, Kontaktprint Nyomda, 2021, 57.

szolgálatból sem, hiszen ezáltal tud a prédikátor kapcsolatot teremteni a hallgatóival. Ahogy Németh Dávid fogalmazza: „Az empátiás megértés és az elfogadó attitűd nem jelent igazolást mindenféle gondolkodásmód és életvitel számára, hanem ráhangolódást arra a lelkiállapotra, amiben a hallgatók éppen vannak.”²⁵ Csakis empátiával lehet ráhangolódni, közeledni azokhoz a sokféle és gyakran a prédikátor értékrendjétől, saját tapasztalataitól eltérő attitűdökhöz, amelyekben végső soron a változást elindítani hivatott az Ige és a Szentlélek. Nincs reménytelen eset. Nincs megváltozhatatlan attitűd. Nincs változhatatlan norma. Csak ezzel a hittel és reménységgel állhat ki a gyülekezet elé a prédikátor, aki maga is tudja, hogy a saját attitűdje, cselekvési és viselkedési mintázatai – ha nem is teljes egészében, de – megváltoznak az Ige hatására.

ZÁRSZÓ

Jézus azért jött, hogy „meggyőzze a világot” (Jn 16,33 Károli), vagyis átformálja és belső meggyőződéssé tegye a mindenkori ember számára, hogy Isten szereti őt, bűnbocsánatot és örök életet készített el neki. Adjon bátorságot az Ő példája ezeknek az ismereteknek a befogadására, felelős használatára.

²⁵ Németh Dávid: A prédikáció kommunikáció-lélektani vonatkozásai, in Fekete Károly – Literáty Zoltán – Steinbach József (szerk.): *Igehirdetők kézikönyve*, 2021, 98.

BIBLIOGRÁFIA

Bibliai idézetek

Károli (Károli G. fordítása) Szent Biblia. Azaz Istennek Ó és Új Testamentomában foglaltatott egész Szent Írás. Budapest, Magyar Biblia Tanács, 1989.

RÚF (Revideált új ford.) Biblia. Budapest, Kálvin Kiadó, 2010.

Felhasznált irodalom

BARTH, Karl: *Homiletika, a prédikáció anyaga és előkészítése*, Pápa, Kontaktprint Nyomda, 2021.

CZEGLÉDY Sándor: *A homiletika vázlatja*, Pápa–Debrecen, Kontaktprint Nyomda, 2021.

DÜRSELEN, Paul R.: *Homiletik und Psychologie*, Berlin, Reuther & Reichard, 1897.

FODOR L. – KRISKÓ E.: *A hatékony kommunikáció alapjai*, Budapest, Noran Libro, 2014.

FORGÁCS József: *A társas érintkezés pszichológiája*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2019.

GYÖKÖSSY Endre: *Magunkról magunknak*, Budapest, Szent Gellért Kiadó, 1992–1996.

LITERÁTY Zoltán: *Homiletika és retorika*, Budapest L'Harmattan, 2020.

NÉMETH Dávid: A prédikáció kommunikációlélektani vonatkozásai, in Fekete Károly – Literáty Zoltán – Steinbach József (szerk.): *Igehirdetők kézikönyve*, Budapest, Kálvin Kiadó 2021.

SCHULTZ VON THUN, Friedemann: *Kommunikációs stílusok, differenciáló kommunikációpszichológia*, Budapest, Háttér Kiadó, 2019.

SCHULTZ VON THUN, Friedemann: *Hiteles és helyzethez illő kommunikáció. Személy, szituáció és a belső csapat*, Budapest, Háttér Kiadó, 2018.

SZEGEDI Márton: A lelkiismeret, Személyiség-lélektani konstrukció kialakulása, működése, in Horváth-Szabó Katalin (szerk.): *Lélekvilág*, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 1998.

ZENTAI István: *Meggyőzéstechnika és kritikai gondolkodás a mindennapi gyakorlatban*, Budapest, Medicina Könyvkiadó, 2006.

ZENTAI István: *A meggyőzés útja, a mindennapi élet meggyőzéspszichológiája*, Budapest–Vác, Typotex, 1998.

JOGTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

Cservák Csaba

TYPES OF NATIONALITIES AND THEIR BRIEF HISTORY IN HUNGARY

Nationalities have always played an important role in Hungary's history, despite the fact that the Hungarian people, who gave the country its name, have always dominated. Today, the protection of nationalities in our country is particularly important because of the large number of Hungarians who have been forced to emigrate. The large Hungarian diaspora does not look back on many centuries of history. Perhaps the first time many Hungarians emigrated abroad, for example to Turkey and the United States of America, was after the 1848 War of Independence. It should be mentioned, though, that the Ottoman Empire had already deported many Hungarians as janissaries from the 1500s, some of whom were settled in Egypt. Research into the traces of the Hungarians who remained in the East after the conquest has recently intensified.

Which nationalities are particularly important to protect? This is a very difficult question to answer. At first glance, we would say that the most obvious need is probably to protect those nationalities that differ significantly from the dominant population of the state. Of course, the brutal oppression of black-skinned slaves springs to mind. However, this claim is disproved when we think of the conflicts between Serbs and Croats, Ukrainians and Russians, who are similar peoples in terms of origin and mother tongue.

Based on historical experience, many aspects of the protection of nationalities are worthy of further valuable research. Firstly, it involves the categorization of nationalities into several categories, somewhat similar to the categorization of churches. It should be emphasized that 'stateless minorities' may be the category most in need of protection because of their double disadvantage.

An interesting context for the future could be to look at the 'double nationality' status. In other words, an analysis of the sociological and, by extension, legal consequences of minority groups moving to a 'third country'. Here we can think of the situation of Hungarian Gypsies in Romania, Slovakia or even Western Europe, or even the fate of Catalans and Basques, minorities in Spain, in the Americas.

A separate analysis could be made of the cost of protecting minorities if the head of state of a country is himself of national minority origin. This was the case, for example, with Rudolf

Schuster in Slovakia, Klaus Johannis in Romania or Nicolas Sarkozy in France. But a very special case was the dictatorial government of Alfredo Stroessner, of German origin, in Paraguay. The status of Germans in Hungary is particularly strong, also because of the many former German-speaking rulers. Not only the Habsburgs should be highlighted, but also Sigismund of Luxembourg, who became the German-Roman Emperor as King of Hungary.

According to international legal classifications, national and ethnic minorities may be granted personal rights, collective rights and – the greatest benefit – autonomy.¹

Autonomy itself can range from territorial to personal.² The legitimacy of the former arises especially where members of an ethnic minority are living together in a territorial block, forming the majority population there. While countries tend to show less reluctance in granting personal autonomy, the notion of territorial autonomy often causes strong aversion.

Examples for personal autonomy can be found in the legal status of Lapps in Sweden, of Danes, Sorbs and Frisians in Germany, of Russians in Latvia and Lithuania and – soon to be detailed – in the case of Hungary's minorities.³

Regarding territorial autonomy, further differentiation can be made based on whether this autonomy is embedded into the administrative framework of the state itself. If this isn't the case, success requires a great deal of flexibility and active tolerance on the county's part. For the first category, examples include the Åland Islands in Finland, Corsica in France, as well as Catalonia and the Basque Country in Spain. The second case entails, among many others, the Feröer-Islands in Denmark and 225 Native American communities in the USA.⁴

The new law in Hungary replaces the former terminology of 'minority' with „national minority”, due to previous resentment about the Roma community being referred to as an ethnic minority group, as opposed to national minorities with nations of their own. „National minority” intends to signify that the group in question receives its privileges not only because it constitutes a numerically inferior group within society, but also because it is valuable to the nation. This value is something unique and distinct from the majority population; the cultural nuances

¹ Although there used to be historical periods when the collective aspects of national minority law were completely marginalised. See: Fábián Gyula – Ötvös Patrícia: *Kisebbségi jog*, I. kötet, Kolozsvár, Komp-press korunk baráti társaság, 2003, 35.

² See: Domonkos Endre: *Nemzetközi autonómia-modellek és kisebbségi kérdés, A katalán regionális autonómia és tapasztalatai*, PhD. értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, 2010, 24–25.

³ Domonkos: *Nemzetközi autonómia-modellek*, 34–37.

⁴ Domonkos: *Nemzetközi autonómia-modellek*, 31–33.

embodied by the identity, the language and the historical traditions of national minorities.⁵ (That being said, any potential measures of positive discrimination are justified exactly by their low numbers. The disenfranchisement of the majority population, on the other hand, is thankfully almost nonexistent in our time. The very thought is frighteningly alien to the spirit of modern democracy and the rule of law; such as the cases of ancient Sparta and the South African Republic of last century.)

Although it rarely surfaces in public speech, international jurisprudence usually distinguishes three types of minorities:

- those originally having belonged under the jurisdiction of one state, but annexation or border changes forced them under another,
- the inhabitants of a given area before the state of the current majority was founded there, and lastly,
- those who attained their citizenship after immigrating into the country.⁶

It goes without saying that in terms of personal rights, there can be no differentiation between individuals across these groups. When it comes to collective rights, however, further protection is necessary in the order of the list above, as justified by the more solidly formed identities of the former groups, not to mention their potential historical grievances, such as those of the Hungarians who found themselves outside the country's current borders. While under a democratic rule of law, nobody may be discriminated against based on their ethnic origins, it is important to note that a state's decision on which groups it favors with what benefits, particularly autonomy itself, remains a matter of efficiency and viability. (Jurisprudence could further diversify these categories, such as whether or not the home country of a national minority itself hosts a minority consisting of the other country's compatriots. Under these terms, Hungarians and Romanians are effectively mutual minorities. It is also an important consideration whether a minority possesses a mother country at all, the lack of which necessitates even steadier protection.⁷)

⁵ See: Act CLXXIX of 2011, Section 1, Subsection (1).

⁶ Szabadfalvi József: Nemzetállam és szuverenitás, in Takács Péter (szerk.): *Államelmélet*, Miskolc, Bíbor Kiadó, 1997, 137.

⁷ The external support of national minorities can naturally be amplified by way of heavy cooperation with their mother country. This is at its most efficient when the two countries border each other. See: Fejes Zsuzsanna: *Határok nélkül? A határon átnyúló együttműködések jogi és közigazgatási környezete Európában és Magyarországon*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2013, 239. and Fejes Zsuzsanna: Határtalan lehetőségek: az együttműködés jogi feltételei a magyar-román-szerb hármashatár mentén, in Soós Edit – Fejes Zsuzsanna (szerk.): *Régió a hármashatár mentén*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2010, 103–118.

Regarding national minority rights, the author classifies them as either positive or negative rights. In this context, negative rights are understood as a lack of prohibition on the support a minority group can receive from its mother country. In the 21st century, it is unacceptable that possessing, for example, Hungarian citizenship would forfeit its bearer's citizenship in the country of their residence. It should be a given, at least, that states refrain from restricting the ability of their national minorities in maintaining contact with their brethren. (We are given an interesting synthesis between the issuing of citizenship to compatriots living abroad and the protection of national minorities in a recent Spanish proposal that endeavors to grant favorable citizenship acquisition procedures to the descendants of Sephardic Jews expelled during the 16th century.⁸)

Although it remains exceedingly hard to vindicate minority rights in an international context, a state's willingness to provide and reinforce these rights beyond the bare minimum on its own initiative is a hallmark of its progressiveness.

The former Minority Act of Hungary stood on legal principles roughly identical to the current one. Accordingly, national minorities are...

„...all groups of people who have lived in the territory of Hungary for at least one century, who represent a numerical minority in the country's population, whose members are Hungarian citizens, who are distinguished from the rest of the population by their own languages, cultures and traditions, who demonstrate a sense of belonging together that is aimed at preserving all of these and at expressing and protecting the interests of their historical communities.”⁹

The new legislation preserved the previously existing list of thirteen official minorities in its entirety, composed of the Bulgarian, Greek, Croatian, Polish, German, Armenian, Roma, Romanian, Ruthenian, Serb, Slovak, Slovene and Ukrainian communities.¹⁰ These national minorities enjoy full legal equality.¹¹ On the other hand, international treaties also created a

⁸ This proposal ended up being active legislation. See: Szefárd zsidók leszármazottai spanyol állampolgárok lehetnek, *hirado.hu*, 2014. február 9. <http://www.hirado.hu/2014/02/09/szefard-zsidok-leszarmazottai-spanyol-allampolgarak-lehetnek/>

⁹ See: Act CLXXIX of 2011, Section 1, Subsection (1).

¹⁰ See: Act CLXXIX of 2011, Appendix 1.

¹¹ As a curiosity, a Ministry of Interior draft in 1992 – while leaving the rest of them in a status similar to the current one – intended to classify Gypsies, Armenians and Jews as ethnic, rather than national minorities, with less numerous privileges. This was met with great outrage and the Jewish community – upon its own request – ended up being deemed a religious, rather than a national minority. (See: multiple chapters of Bindorffer Györgyi: *Kisebbség, politika, kisebbségpolitika – Nemzeti és etnikai közösségek kisebbségi önkormányzati autonómiája Magyarországon*, Budapest, Gondolat–MTA Szociológiai Kutatóintézet, 2011.)

group of so-called ‘chartal minorities’ in Hungary. This group includes the Croatian, German, Romanian, Serb, Slovak and Slovene minorities, as well as Gypsies speaking Romani or Boyash as their first language; their legal protection¹² being a result of the signing of the European Charter for Regional or Minority Languages.¹³ (This was extended in 2008 to include the Romani and Boyash languages.)¹⁴

The current law lists Bulgarian, Greek, Croatian, Polish, German, Armenian, Roma/Gypsy (Romani and Boyash, hereinafter: Roma), Romanian, Ruthenian, Serbian, Slovakian, Slovenian and Ukrainian as national minority languages. Within the Roma and the Armenian communities, the Hungarian language is also counted as such.¹⁵

Consequently – even though practice on the matter is less than consistent – we can distinguish between the protection of national minorities, and that of their languages. The law takes note of the fact that for many Roma and Armenians, Hungarian is their true mother language. (The question begs itself whether the possession of a distinct language can even be a requirement to being categorized as a national minority.)

The list is, of course, a relative one, but it certainly stands to reason that these thirteen national minority groups preserved the rights they formerly acquired. The inclusion of additional national minority groups is also a possibility. Taking into account our common historical traditions and values, one could rightfully ponder why Italians were ranked below the other thirteen in importance. Certain organizations – arguing for the general sympathy felt towards Hungary in many Turkic countries – suggested the possible inclusion of Turks as well. As is natural after a 150-year period of occupation, there are Hungarians with recognized Turkish ancestry. The previous law already allowed an ethnic group with at least a hundred-year presence and a thousand signatories to petition for official recognition as a national minority.¹⁶ This was taken up on, for example, by the Italians¹⁷, the Aegean Greeks and the

¹² Further reading on the role of the European Charter for Regional or Minority Languages in the international system of minority protection: Szalayné Sándor Erzsébet: *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században*, Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest 2003.

¹³ See: Act XL of 1999, Section 3.

¹⁴ See: Act XLIII of 2008, Section 3.

¹⁵ See: Act CLXXIX of 2011, Section 22, Subsection (1).

¹⁶ See: Act LXXVII of 1993, Section 148, Subsection (3).

¹⁷ Although the Italians were granted the National Electoral Commission’s (OVB) permission in January 2008, they were unable to collect the minimum amount of signatures necessary on time. See: <http://www.nvi.hu/nepszav08/ovb/hu/osszefoglalok/20080825.pdf>.

Russians¹⁸, and one group even purported to be Huns while issuing the request.¹⁹ Realization was met with difficulties, however; illustrating the point that the popular initiation of the process isn't nearly as effective as outright legal codification through parliament. (In the absence of this hundred-year requirement, even the Chinese could step up with a claim.²⁰ The question is: where do we draw the line in the name of efficiency?)

The choice of which ethnic group to imbue with the recognition and protection of the law is a difficult one. To illustrate that, let us put forth a number of rhetorical questions. What is the main distinguishing factor between the already recognized national minorities and the rest of them listed above? The number of citizens identifying themselves with them? It is worth noting here that in this regard, different cultures present different attitudes. (For instance, whether it's important for someone to be German, or it's merely a case of possessing a German surname.) Are we only to study the number of indigenous Poles, or do we also count those who immigrated in the past fifty years? Can we discriminate against Italians and Turks whose original populations are low, but recently received a significant boost?²¹ For some, it is perhaps only their names (or a family legend) that reminds them of their origins²², and even in the „Thirteen”, many might only have responded positively for the sake of the benefits provided by the national minority status. These questions all highlight the relative and nuanced nature of these categories.

To continue with the questions, can it be a deciding factor whether the mother country of a given ethnicity is/was bordering Hungary? Despite many centuries of neighborhood, Poland no longer falls into this category, and even Italy was once bordering the western reaches of the Kingdom of Hungary, with many joint rulers down the line.²³ Not only was Turkey a neighbor,

¹⁸ The Russian request foundered on formalities, because despite being mandated to do so by law, the National Electoral Commission neglected to formally request the opinion of the Hungarian Academy of Sciences (MTA). Majtényi Balázs: Nemzeti és etnikai kisebbségi jogok, in Jakab András: *Az Alkotmány kommentárja*, Budapest, Századvég Kiadó, 2009, 2408–2412.

¹⁹ See: Resolution 32/2005. (IV. 27.).

²⁰ Interestingly, after helping to crush the Boxer Rebellion in 1901, the Austro-Hungarian Empire managed to acquire a concession of roughly a hundred hectares in the city of Tianjin, thus creating a „quasi-colony” with about 25,000 Chinese locals.

²¹ It is even less justified to exclude the Turkish and Italian people from the list of beneficiaries based on population data. Taking into account recent arrivals, some of the established national minorities already fall into comparative numerical inferiority (see: 2011. évi népszámlálás, 9. nemzetiségi adatok, Központi Statisztikai Hivatal, 2014, http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_09_2011.pdf).

²² There are many Hungarians with Italian names, including notable jurists and composers. A few families also cultivate their Turkish roots from Ottoman times. The family of light cavalry lieutenant general Ferenc Czungenberg, originating from Csonka Bey, is but one of the many examples. See: Barcy Zoltán – Somogyi Győző: *Magyar huszárok*, Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1987, 26.

²³ „Almost immediately after the birth of the Kingdom of Hungary, settlers (called hospes in Latin) started pouring in from the west continuously. A testament to their early presence is 35 settlement names with the Németi- prefix

it even annexed our current capital under Suleiman I. Which brings us to our next point: can it possess any relevance whether the role of a given people has been positive in our history? Can we distinguish based on this? This is also a highly relative matter, especially since contemporary foreign affairs may suddenly boost the importance of any country significantly. Let us add that the role of our current neighbours also wasn't always a positive one, but we must look forward, not backward. To summarize: based on the above, it is the claims of Italians and Turks that would especially merit acknowledgement.

After the fall of Communism, the participation of minorities in public affairs, as guaranteed by the Constitution, was intended to be realized in the form of a collective ombudsman, into which all thirteen minorities were to delegate one representative. Later, political speech effectively washed together representation in public affairs with political representation, constantly stressing its need and importance. Parallel to this, an ombudsman responsible for minority affairs was created.²⁴ The holder of this office was nominated by the president and confirmed by a two-thirds majority in parliament. In practice, however, different interpretations on certain fundamental rights kept occurring between the general ombudsman and the minority affairs ombudsman regarding grievances issued by minority citizens. (It is difficult enough to ascertain whether these offences even happened due to their ethnic origins.) Under the aegis of the new Fundamental Law, the office of the ombudsman became monocratic („one-headed”).²⁵ This brings it under a unified direction, with the role of a separate minority affairs ombudsman being taken over by a deputy nominated by the singular ombudsman himself and confirmed, as before, through a two-thirds parliamentary vote. This deputy commissioner of fundamental rights is responsible for the legal protection of national minorities living in Hungary, monitoring

(meaning German) and 8 with Olaszi- (Italian), originating from the 11th and 12th centuries. They were dispersed around the country, depending on when they arrived and where they were needed. The newcomers were Germans, Italians (which, under medieval terminology, also included Walloons) Czechs, Poles and other neighboring peoples. Most of them were farmers, but merchants also arrived in plentiful numbers. It was the latter group that came to form the core of the newly founded cities.

Among the more minor groups were those Italians that came to the Kingdom of Hungary to participate in trade and other financial matters during the 14th and 15th centuries. (During this era, Italians were living in virtually every country in Europe.) In 1402, the Italian community in Buda supported Ladislaus of Naples over Sigismund of Luxemburg during their succession conflict, for which the victorious Sigismund cast many of them into prison. Local Germans exploited the opportunity and largely took over their chamber offices, allowing them to control the mining operations of gold, silver and copper. The Italians soon regained these posts, and from that point forward, these two groups alternately controlled the mines of Hungary.” See: Draskóczy István: Minorities in Hungary in the Árpád-age, *Kisebbségkutatás*, 2000/9.

²⁴ The office of the ombudsman of minority affairs was created by the Act on the Rights of National and Ethnic Minorities in 1993 (Act LXXVII of 1993). According to this, the ombudsman of minority affairs was essentially subject to the same regulations as the general ombudsman (Act LIX of 1993). Because the election of the first minority affairs ombudsman required a two-thirds majority in parliament, it only came about in 1995, for various political reasons.

²⁵ See: The Fundamental Law of Hungary, Article 30, Section (1).

their situation, guaranteeing their rights and taking all measures prescribed by law. In the event that the deputy possesses a degree of independence – the Hungarian law currently in effect allows for this – this model is well-suited to provide efficient legal protection for national minorities. (We can add here that even though the situation of Hungarians living there would strongly justify it, neither the Slovakian, nor the Romanian constitution has yet created such an institution.²⁶⁾

In one of his previous publications, the author of this work suggested the inclusion of minorities in a theoretical second chamber of parliament, with a serious role to play there.²⁷

²⁶ See: Cservák Csaba: *Az ombudsmantól az Alkotmánybíróságig – Az alapvető jogok védelmének rendszere*, Debrecen, Lícium-Art, 2013, 5–48.

²⁷ See: Cservák Csaba: *Kormányzati és választási rendszer (avagy demokratikus hatalomgyakorlás komplex rendszere nemzetközi kitekintésben)*, PhD értekezés, SZTE-ÁJK, 2010, 89–90.

BIBLIOGRAPHY

- BARCY Zoltán – SOMOGYI Győző: *Magyar huszárok*, Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1987.
- BINDORFFER Györgyi: *Kisebbség, politika, kisebbségpolitika – Nemzeti és etnikai közösségek kisebbségi önkormányzati autonómiája Magyarországon*, Budapest, Gondolat– MTA Szociológiai Kutatóintézet, 2011.
- CSERVÁK Csaba: *Az ombudsmantól az Alkotmánybíróságig – Az alapvető jogok védelmének rendszere*, Debrecen, Lícium-Art, 2013.
- CSERVÁK Csaba: Kormányzati és választási rendszer (avagy demokratikus hatalomgyakorlás komplex rendszere nemzetközi kitekintésben), PhD értekezés, SZTE-ÁJK, 2010.
- DOMONKOS Endre: *Nemzetközi autonómia-modellek és kisebbségi kérdés, A katalán regionális autonómia és tapasztalatai*, PhD. értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, 2010.
- DRASKÓCZY István: Minorities in Hungary in the Árpád-age, *Kisebbségkutatás*, 2000/9.
- FÁBIÁN Gyula – ÖTVÖS Patrícia: *Kisebbségi jog*, I. kötet, Kolozsvár, Komp-press korunk baráti társaság, 2003.
- FEJES Zsuzsanna: *Határok nélkül? A határon átnyúló együttműködések jogi és közigazgatási környezete Európában és Magyarországon*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2013.
- FEJES Zsuzsanna: Határtalan lehetőségek: az együttműködés jogi feltételei a magyar-román-szerb hármashatár mentén, in SOÓS Edit – FEJES Zsuzsanna (szerk.): *Régió a hármashatár mentén*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2010.
- MAJTÉNYI Balázs: Nemzeti és etnikai kisebbségi jogok, in JAKAB András: *Az Alkotmány kommentárja*, Budapest, Századvég Kiadó, 2009.
- SZABADFALVI József: Nemzetállam és szuverenitás, in Takács Péter (szerk.): *Államelmélet*, Miskolc, Bíbor Kiadó, 1997.
- SZALAYNÉ Sándor Erzsébet: *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században*, Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest 2003.

Other sources

2011. évi népszámlálás, 9. nemzetiségi adatok, Központi Statisztikai Hivatal, 2014, http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_09_2011.pdf.

Szefárd zsidók leszármazottai spanyol állampolgárok lehetnek, *hirado.hu*, 2014. február 9. <http://www.hirado.hu/2014/02/09/szefard-zsidok-leszarmazottai-spanyol-allampolgarok-lehetnek/>.

Gyebrovski Zsolt Dániel

AZ EURÓPAI UNIÓ SOKNYELVŰSÉGÉNEK HATÁSA A TAGÁLLAMI JOGALKOTÁSRA,
KÜLÖNÖSKÉPPEN A VERSENYJOGI KÁRTÉRÍTÉSI PEREK SZABÁLYAINAK KÖVETKEZETES
ÁTÜLTETÉSÉRE ÉS ALKALMAZÁSÁRA

PROBLÉMAFELVETÉS

Az Európai Gazdasági Közösség („EGK”) – illetve annak jogutódja az Európai Unió – működésének kezdetétől a hivatalos többnyelvűségen alapul. Jelenleg az Európai Uniónak 27 tagállama és 24 hivatalos nyelve van, ezen kívül 5 nyelv rendelkezik ún. félhivatalos státusszal. Az Európai Unió jogszabályok szövegét az összes hivatalos nyelven szükséges elkészíteni, és e nyelvi változatok mindegyike hitelesnek tekintendő a 920/2005/EK rendeletet alapján. A Maastrichtban 1992. február 7. napján kelt Európai Unióról szóló Szerződésben („EUSz.”), valamint a Rómában 1957. március 25. napján kelt Európai Unió Működéséről szóló Szerződésben („EUMSz.”) és a másodlagos jogban foglalt jogi követelménynek való megfelelés érdekében a jogi fordítás és a jogi nyelvi felülvizsgálat teljes mértékben beépül a jogalkotási folyamatba. Az uniós jog többnyelvűsége következményekkel jár arra nézve, hogy az egyes jogi normák jelentését hogyan lehet feltárni az értelmezés révén. Az uniós jogalkotás olyan jogszabályok megalkotását célozza, amelyek egyetlen, minden tagállam szempontjából azonos jelentéssel bíró normát hivatottak létrehozni. E célkitűzés megvalósításának legfőbb leküzdendő akadályja az uniós jogalkotás többnyelvűségéből adódóan az uniós jogszabályok különböző nyelvi változatai közötti nyelvi és jogi jelentés közti eltérés. Ezen eltérések gyakori okai a különböző hivatalos nyelvekben használt jogi kifejezések keverése, vagy bizonyos tagállami jogrendszerekből hiányzó, egy más tagállam jogrendszerében vagy hivatalos nyelvében bevett kifejezés használata a jogi szövegekben. A jogalkalmazást tekintve probléma adódhat a következtelen fogalomhasználatból, amely tipikusan akkor fordul elő, ha egy jogi fogalom tagállamonként eltérő jelentéstartalommal bír, vagy eltérő jogi koncepciót takar.¹

A jelen rövid tanulmány azt vizsgálja, hogy a tagállamok és az Irányelv által kidolgozott versenyjogi kártérítési perek szabályrendszerének következetes alkalmazását miként befolyásolhatják az Európai Unió jogi és nyelvi értelemben vett többnyelvűségéből adódó problémák. Megvizsgálom, hogy az az uniós jog többnyelvűségéből milyen problémák eredhetnek általánosságban, ezt követően röviden bemutatom, hogy az Európai Unió

¹ Gombos Katalin: *A jog érvényesülésének térsége az Európai Unióban*, Budapest, Wolters Kluwer, 2016.

többnyelvűsége milyen kihívások elé állította a versenyjogi kártérítési perek szabályainak következetes alkalmazását. Végezetül konkrét példánkon keresztül kívánom szemléltetni a vizsgált problémát.

BEVEZETÉS

Az Európai Unió versenyjog, azaz az EUMSZ. 101. és 102. cikkében foglaltak kikényszerítéséért az Európai Unió Bizottsága („Bizottság”), valamint a tagállami versenyhatóságok felelősek. A versenyjog közjogi érvényesítése tekintetében alapvetően meghatározó motívum a közérdek megléte, amely a versenyjog esetében gazdasági hatékonyságot és a társadalmi felemelkedést szolgáló piaci verseny fenntartásához fűződő közérdek, továbbá az üzleti tisztesség követelményeit betartó vállalkozások és a fogyasztók érdekének védelmét foglalja magában.² Ezért tág értelemben a versenyjog közjogi érvényesítése alatt a köz érdekében a piacgazdaság zavartalan működésének fenntartását, a verseny szabadságával és tisztaságával kapcsolatos állami közbenjárást kell érteni, amely a hosszú távú fogyasztói jólét és a versenyképesség növelésének érdekében a versenyjogi rendelkezések állami érvényesítését jelenti.

Szűk értelemben véve a versenyjog közjogi érvényesítése a hatáskörrel és szükséges jogosítványokkal rendelkező állami hatóság közbenjárása révén realizálódik, amelynek legkézzelfoghatóbb megjelenési formája a versenyfelügyeleti eljárás, amely során az illetékességgel rendelkező hatóság feladatkörében eljárva, közjogi szankciókat alkalmaz a gazdasági hatékonyságot kikényszerítő piaci verseny szabadságának és tisztaságának védelme érdekében preventív és represszív jelleggel.

Ezzel ellentétben a versenyjog magánjogi érvényesítésének meghatározó motívuma a magánérdek és – a versenyjog jellegéből adódóan – a közérdek egyidejű fennállása, amelynek sérülését a magánjogi jogérvényesítés a magánjog eszközrendszerén keresztül, meghatározóan a reparáció révén céloz orvosolni.³ A versenyjog magánjogi érvényesítése alatt ezért egy természetes vagy jogi személy versenyjogi jogsértés révén sérült magánérdekeinek reparációja céljából történő magánjogi igények érvényesítését értjük.

² Lásd példaként a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény („Tpv.”) preambulumát.

³ Tóth András: *Versenyjog és határterületei*, Budapest, HVG-ORAC, 2016, 191.

Már az 1/2003/EK rendelet preambuluma (7) bekezdése is tett utalást az uniós versenyjog kikényszerítésben tagállami bíróságok által viselt szerepére.⁴ A Bizottság a Courage -és a Manfredi-ügyeket követően felismerte az uniós versenyjog modernizációjának szükségességét. Az Irányelv megalkotása egy fontos lépés volt a magánjogi igényérvényesítéssel kapcsolatos uniós jogfejlesztési folyamatban. Ez a jogi innováció mindenképpen egy hiánypótló munkája az Európai Unió jogalkotásának. Az Irányelv több anyagi jogi és eljárásjogi akadályt hárít el, ugyanis a versenyjogi jogsértésekből eredő károk megtérítésével kapcsolatos nemzeti szabályok jelentős részét harmonizálta, így számos meghatározó jellegű anyagi és eljárásjogi szabálynak igazodniuk kell hozzá. Az Irányelv alapvetésként harmadik preambulum bekezdésében rögzíti, hogy az EUMSZ. 101. és 102. cikke közvetlen hatállyal bír a magánjogi jogviszonyokban. Az Irányelv – ahogyan azt a Bíróság a Manfredi-ügyben és a Courage-ügyben kifejtette – a tényleges kártérítéshez való jogon, az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elvén nyugszik.⁵ Az Irányelv 21. preambulum bekezdésében megfogalmazódik, miszerint az EUMSZ. 101. és 102. cikkének a Bizottság és a nemzeti versenyhatóságok általi hatékony és következetes alkalmazásához közös uniós megközelítésre van szükség. Az Irányelv 34. preambulum bekezdése leszögezi, hogy a jogbiztonság fokozása, az EUMSZ. 101. és 102. cikke következtelen alkalmazásának megelőzése, a kártérítési perek hatékonyságának és a pergazdaságosság fokozásának, valamint a vállalkozások és a fogyasztók körében a belső piac működésének javítása érdekében, amennyiben egy nemzeti versenyhatóság vagy egy felülvizsgálati bíróság jogerős határozata megállapítja az EUMSZ. 101. vagy 102. cikkének megsértését, az későbbi kártérítési perekben nem képezheti jogvita tárgyát. Az Irányelv 44. preambulum bekezdésében pedig említésre kerül a tagállami bíróságok által hozott ítéletek közötti összhang fontosossága.

Elmondható tehát, hogy a következetes jogalkalmazás fontos szempontként jelenik meg az Irányelvben. Álláspontom szerint azonban az Irányelv azonban nem fordít figyelmet a következetes jogalkalmazás minden aspektusára, esetünkben az esetleges nyelvi, vagy terminológiai inkonzisztenciára.

⁴ A Tanács 1/2003/EK rendelete (2002. december 16.) a Szerződés 81. és 82. cikkében meghatározott versenyszabályok végrehajtásáról EGT vonatkozású szöveg preambuluma (7) bekezdése.

⁵ Irányelv preambuluma 11. bekezdése

TÖBBNYELVŰSÉG AZ EURÓPAI UNIÓBAN

A jog, illetve a törvények manifesztálódásának alapvető csatornája a nyelv, illetve érvényesülni is a nyelven keresztül tudnak. Az Európai Unió jog megjelenéséig az egyes államok jogalkotói az adott állam társadalmi berendezkedéséhez, hagyományaihoz, kultúrájához illeszkedő, azt alapul vevő szabályozási megoldásokat választottak, ha úgy tetszik nemzeti „jogi nyelvet” alkottak. Az önálló jogrendszereknek jogi terminológiájukat tekintve is önállóknak kell lenniük, amelynek legfontosabb alapja a nyelvi egyértelműség.⁶ Az EGK-ban a kezdetekben négy hivatalos nyelv létezett. Ebben az időben kevésbé jelentett kihívást, hogy a közösségi intézmények alkalmazottai valamennyi hivatalos nyelvet ismerjék és munkájuk során – például a jogszabályok hivatalos változatainak többnyelvű elkészítése során – alkalmazni is tudják. Az EGK – illetve annak jogutódja az Európai Unió – működésének kezdetétől tehát a hivatalos többnyelvűségeen alapult.

Mindezért az Európai Unió versenyjogi szabályozás nagy kihívása a különböző jogi hagyományokkal rendelkező tagállamok, illetve azok állampolgárai vonatkozásában konzisztens szabályok megalkotása. Az uniós versenyjog és versenyjog magánjogi szabályainak következetes alkalmazásának egyik akadálya az unió többnyelvűségéből is eredhet. Az EGK által használt nyelvek meghatározásáról szóló, 1958. április 15. napján kelt 1. sz. rendelet és az Európai Atomenergia-közösség által használt nyelvek meghatározásáról szóló, 1958. április 15. napján kelt 1. sz. rendelet módosításáról, valamint az e rendeletektől való ideiglenes eltérések bevezetéséről szóló 920/2005/EK rendelet határozza meg az Európai Unió nyelvi rendszerét, amely alapján a jogszabályok szövegét az összes hivatalos nyelven szükséges elkészíteni, és e nyelvi változatok mindegyike hitelesnek tekintendő.

A hivatalos nyelveken megfogalmazott uniós jogszabályok nem mentesek a gyors és meggondolatlan fordítások következtében elkövetett hibáktól és kétértelműségektől. Az Európai Bizottságnál gyakori jelenség, hogy egy jogszabály tervezet esetében csak angol nyelvű szövegváltozatot használnak a belső jogszabály alkotási folyamat során. A belső jogszabály alkotási folyamat végén az angol nyelvű szövegváltozatokat lefordítják és elvégzik a lektorálást. Ettől a pillanattól fogva a címzetti nyelvi változat válik a hiteles változattá. Nem ritka ezért az az eset, hogy a hiteles változat javításra szorul a fordítási hibák miatt, amíg az

⁶ Somssich Réka: *Az európai jog fogalmai*, Budapest, ELTE ÁJK, 2011, 9.; ezzel kapcsolatban lásd részletesebben: Volkmar Gessner (et al.): *European Legal Cultures*, Aldershot. Dartmouth. 1996.

angol nyelvű változatot nem kell kijavítani.⁷ Az Európai Unió jogszabályok nyelvi változatainak koherenciája és következetessége kulcsfontosságú, hiszen mindez szükséges ahhoz, hogy az azokból származó jogok és kötelezettségek megfelelően átültetésre kerüljenek a nemzeti jogszabályokba.⁸ Előfordulhat azonban, hogy egyes tagállamok jogszabály előkészítői a saját nyelvükön írt irányelvváltozatot veszik alapul az irányelvek végrehajtásához, és nem hasonlítják össze más nyelvi változatokkal. A gyakorlatban előfordulhat, hogy mindez egyes esetekben eltéréseket eredményez az irányelv különböző nyelvi változatai között.⁹ Ennek eredménye az lehet, hogy az irányelvet és az azt végrehajtó nemzeti jogszabályok nem lesznek egységesek. Az inkoherensen átültetett irányelvek alapján létrejött tagállami jogszabályokat pedig ezt követően a tagállami bíróságok értelmezik és alkalmazzák, amely következetlenségeket eredményez az Európai Unió jog alkalmazása során.¹⁰

AZ IRÁNYELV INKOHERENS IMPLEMENTÁCIÓJA A TAGÁLLAMI JOGBA

A fentiekben körülírt konzisztencia problémákkal kapcsolatos félelmek kiváltképp jogosak egy korábban nem létező, vagy nem szabályozott jogintézmény esetében, mint amilyen a versenyjog magánjogi érvényesítése. Annak ellenére, hogy a versenyjog a 20. század második felében az Amerikai Egyesült Államok közvetítésével érkezett Európába,¹¹ ahol a versenyjog magánjogi érvényesítésének komoly hagyományai vannak (ld. például a Sherman Act 26 Stat. 209, 15 U.S.C. §§ 1–7 valamint Clayton Act 15 U.S.C. §§ 12–27. törvényeket), az Európai Unióban a versenyjog tekintetében a hatósági úton történő jogérvényesítés sokkal dominánsabb szereppel bír, mint a magánjogi úton történő jogérvényesítés.¹² Az uniós versenyjog kikényszerítéséért elsősorban tehát a Bizottság, valamint a tagállami versenyhatóságok felelősek, míg a versenyjog magánjogi érvényesítése kapcsán egy természetes vagy jogi személy versenyjogi jogsértés révén sérült magánérdekeinek reparációja céljából történő magánjogi igények érvényesítéséről beszélünk. Ennek következtében az új jogintézmény egy

⁷ Hettinger Sándor: A többnyelvűség értelmezési irányai az Európai Unió jogában, *Comparative Law Working Papers*, 2019, Vol. 3 No. 1, 6.

⁸ Colin Robertson: How the European Union functions in 23 languages, *SYNAPS - A Journal of Professional Communication*, 2013/28, 14–32.

⁹ Arató Balázs: Norm clarity in the light of Hungarian case law, *Magyar Nyelvőr*, 2022, különszám, 81–90.; Arató Balázs – Balázs Géza: The linguistic norm and norm of legal language, *Magyar Nyelvőr*, 2022. különszám 91–103.

¹⁰ Gerard Conway: *EU Law*, London, Routledge, 2015, 165.

¹¹ Boytha Györgyné – Tóth Tihamér: *Versenyjog*, Budapest, PPKE JÁK, 2010, 37.

¹² Boytha Györgyné: *Versenyjogi jogsértések esetén érvényesíthető magánjogi igények*, Budapest, HVG-ORAC, 2008, 21.

olyan terminológiai vákuumba került, ahol az uniós jogalkotóknak egy ez idáig nem létező jogintézmény fogalmi kereteit kellett meghatározni és hozzáigazítani a meglévő versenyjogi szabályokhoz az uniós jogot eleve jellemző ellentmondásos terminológiai környezetben. Mondhatni az Irányelv átültetésével két meglévő terminológiai készlet, az uniós versenyjog és a 27 tagállam magánjogi terminológiája lépett egymással kölcsönhatásba, amely folyamatot tekinthetjük a jog és a jogi terminológia „európanizálódásának”.¹³

Az Irányelv tehát egy új, jogi konfliktusoktól sem mentes jogintézményt szabályozott, amelynek hagyományai pusztán két évtizedes múltra tekintenek vissza (ld. a C-453/99. számú, *Courage Ltd kontra Bernard Crehan és Bernard Crehan kontra Courage Ltd. és társai* ügyében hozott ítéletet). Az Irányelv több anyagi jogi és eljárásjogi akadály elhárítását célozta a versenyjogi jogsértésekből eredő károk megtérítésével kapcsolatos nemzeti szabályok jelentős részének harmonizálása révén, így számos meghatározó jellegű anyagi és eljárásjogi szabálynak igazodniuk kell hozzá. Az Irányelv nemzeti jogba történő átültetésének határideje 2016. december 27-e volt, azonban az előírt határidőig csupán hét tagállam ültette át az Irányelvet, 2017-ben 18 tagállam ültette át, végül 2019-ben Bulgária, Görögország és Portugália.¹⁴

Az Irányelv több helyen is utal a következetes jogalkalmazás fontosságára, amelynek kapcsán az Irányelvben megfogalmazódik, hogy a nemzeti versenyhatóságok általi hatékony és következetes alkalmazásához közös uniós megközelítésre van szükség. A Bizottság az uniós versenyjog következetes alkalmazását kétoldalú jelleggel és az Európai Versenyhatóságok Hálózatának keretében iránymutatások nemzeti versenyhatóságok rendelkezésére bocsátásával kívánta biztosítani. Az Irányelv leszögezi, hogy a jogbiztonság fokozása, az uniós versenyjog következetlen alkalmazásának megelőzése, a kártérítési perek hatékonyságának és a gazdaságosság fokozásának, valamint a vállalkozások és a fogyasztók körében a belső piac működésének javítása érdekében, amennyiben egy nemzeti versenyhatóság vagy egy felülvizsgálati bíróság jogerős határozata megállapítja az uniós versenyjog megsértését, az későbbi kártérítési perekben nem képezheti jogvita tárgyát. Az alábbiakban kifejtettek alapján véleményem szerint azonban az Irányelv megalkotása során az uniós jogalkotó nem fordított kellő figyelmet a következetes jogalkalmazás és jogalkotás minden aspektusára, esetünkben az

¹³ Łucja Biel –Vilemini Sosoni: *EU Legal Culture and Translation in the Era of Globalisation*, Duncker & Humblot GmbH, 2019, 222.

¹⁴ A tagállamok által bejelentett tagállami átültető intézkedések a következő vonatkozásában: Az Európai Parlament és a Tanács 2014/104/EU irányelve (2014. november 26.) a tagállamok és az Európai Unió versenyjogi rendelkezéseinek megsértésén alapuló, nemzeti jog szerinti kártérítési keresetekre irányadó egyes szabályokról.

esetleges nyelvi, vagy terminológiai konzisztenciára, a különböző kognitív elemek közötti összefüggésre, amely körülmény a versenyjog magánjogi érvényesítésére vonatkozó szabályok következetes alkalmazásának egyik akadályává vált.

AZ EURÓPAI UNIÓS JOGI TERMINOLÓGIA FŐBB PROBLÉMAKÖREI

A közjog és a magánjog eltérő szabályozási logikájának összeegyeztetése jelentette nehézségek mellett, a versenyjogi kártérítési perek kapcsán a tagállami jogalkotókat az uniós jog többnyelvűsége által predesztinált fogalmi szinten fennálló problémák is kihívás elé állították. Nyelvi és terminológiai szempontból a versenyjog ugyanis önmagában egy rendkívül összetett jogterület, amely vegyíti mind a jogi, közgazdaságtani és politikai fogalmakat¹⁵, mindemellett a globalizáció hatásainak is erősen ki van téve¹⁶, ezáltal sok jogi fogalommal ellentétben, amelyek bizonyos esetekben a köznyelvben is ismert fogalmak és jelentésük köztudomású (például házasság, tulajdon vagy per), a versenyjogi fogalmak nem minden esetben értelmezhetők intuitívan. Ebből a tulajdonságából adódóan a versenyjog a nemzeti jogoknál univerzálisabb, kevésbé beágyazott a nemzeti jogi rendszerekbe, ezáltal határokon átívelő, univerzális – fogalmi szempontból korántsem egységes, ám lényegi és tartalmi szempontból egyező – terminológiával rendelkezik.¹⁷

Az Európai Unió versenyjog – mint az európai integráció célját szolgáló közös piac alappillére – esetében fontos elvárás, hogy terminológiáját tekintve egységes legyen. Az Európai Unió versenypolitikájának hangsúlyossá válása az 1980-as évektől kezdődően a nemzeti jogrendszerek egymáshoz való közeledését eredményezte, az egyes tagállamok sajátos historikus, eltérő nemzeti társadalmi kontextus következtében kialakult nemzeti versenyjogi sajátosságok fennmaradása mellett.¹⁸

Az Európai Unió tagállamainak eltérő jogi kultúráinak „fúziója”¹⁹ és az amerikai versenyjogi fogalmak alapulvétele²⁰ egy hibrid uniós jogi kultúrát hozott létre, a közösségi jogi terminológiára komoly hatást gyakorolva, amely a közösségi jog fogalmi és szemantikai rétegét

¹⁵ Biel–Sosoni: *EU Legal Culture and Translation*, 211.

¹⁶ Maher Dabbah: *International and Comparative Competition Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010, 93.

¹⁷ Biel–Sosoni: *EU Legal Culture and Translation*, 211.

¹⁸ Barry J. Rodger – Angus MacCulloch: *Competition law and policy in the EU and UK*, 5th ed., London, Routledge, 2015, 2.

¹⁹ Dabbah: *International and Comparative Competition Law*, 93.

²⁰ Alison Jones – Brenda Sufrin: *EU Competition Law. Text, Cases, and Materials*, 6th ed., Oxford, Oxford University Press, 2016, 36.

képezi.²¹ Az uniós jog vonatkozásában említett „hibrid” jelleg a heterogén tagállami jogi kultúrák közötti egyfajta kompromisszumként,²² valamint a nyelvi és kulturális hagyományok közötti konvergenciaként is értelmezhető.²³ Mindebből kifolyólag az uniós jogi terminológiával szemben fontos követelmény a tagállami nyelvek együttélésének biztosítása, valamint a folytonosság és az összhang megteremtése a meglévő és az újonnan létrehozott jogi fogalmak között.²⁴

Az uniós jog hibrid mivoltából adódó problémakörök közé sorolja Biel és Sosoni a szupranacionális és nemzeti jogi elemek közötti összetett kapcsolatot, a jogi terminológia kultúra semlegességének hiányát, a kettős jogi környezetet, és az uniós terminológia rendszerének instabilitását. Ezek a körülmények egy rendkívül összetett és szövevényes problémakört teremtenek, ezáltal terminológiai szempontból feszültséget gerjesztve a szupranacionális és nemzeti fogalmi dimenzió között, amely mintegy tovább mélyíti a hibriditás jelentette áthidalni szükséges szakadékokat²⁵. Mindez feltételezhetően abból ered, hogy a szupranacionális jogrendszer nem autonóm jogi fogalmakra, hanem jobbra nemzeti jogokból kölcsönzött fogalmakra támaszkodik.²⁶

Az uniós jog hibrid jellegéből adódó problémák a különböző hivatalos nyelvváltozatok elkészítése során tovább súlyosbodhatnak, ugyanis a különböző hivatalos nyelvek eredendő aszimmetriája és a különböző fogalmak poliszémiája, valamint a fordítás során jelentkező kognitív korlátok eltéréseket eredményezhetnek egy uniós jogforrás hivatalos nyelvváltozatai között.²⁷

A fent említett problémát pedig tovább mélyíti az unió de facto egynyelvű, vagy legalábbis korlátozott többnyelvű jogalkotási gyakorlata. Habár az Európai Unió hivatalosan többnyelvű, az uniós jogalkotás kapcsán ez a többnyelvűség megkérdőjelezhető. A jogalkotási bizottságokban az uniós jogszabálytervezetek gyakorlatban az unió három munkanyelvén,

²¹ Biel–Sosoni: *EU Legal Culture and Translation*, 219.

²² Anna Trosborg: *Translating Hybrid Political Texts*, in Anna Trosborg (Ed.): *Text Typology and Translation*, Amsterdam, John Benjamins, 1997., 147.

²³ Christina Schäffner – Beverly Adab: *The idea of the hybrid text in translation revisited*, *Across Languages and Cultures*, 2011, Vol. 2, 173.

²⁴ Karolina Stefaniak: *Terminology work in the European Commission: Ensuring highquality translation in a multilingual environment*, Berlin, Language Science Press, 2017, 109–121.

²⁵ Biel–Sosoni: *EU Legal Culture and Translation*, 216.

²⁶ Susan Sarcevic: *Creating a pan-European legal language*, in Maurizio Gotti – Christopher Williams (Eds.): *Legal Discourse across Languages and Cultures*, Frankfurt am Main, Linguistics Insights, 2010, 27.; Anne Lise Kjær: *Legal translation in the European Union: A research field in need of a new approach*, in Krzysztof Kredens (et al.) (Eds.): *Language and the Law: International Outlooks*, Frankfurt am Main, Peter Lang, 2007, 79.

²⁷ Biel–Sosoni: *EU Legal Culture and Translation*, 217.

vagyis angolul, németül és franciául kerülnek megtárgyalásra, valamint a kezdeti tervezetek is e három nyelven kerülnek elkészítésre, amelyeket később lefordítanak a többi munkanyelvre²⁸, amely körülmény a nemzeti jogi idiómák lefordítását – amelyek különböző nyelveken lényeges eltéréseket tartalmaznak – ellehetetleníti, ellentmondásokat és jogbizonytalanságot eredményezve.

PÉLDÁK AZ UNIÓS VERSENYJOGI TERMINOLÓGIA NYELVI KÖVETKEZETLENSÉGEIRE

Az uniós jogi terminológia instabilitása által eredményezett jelentésbeli rugalmasság a normavilágosság hiányát eredményezi, ezáltal bizonytalansághoz vezet, amely az egységes alkalmazhatóság kárára válik. Az uniós jog, de kiváltképp az uniós versenyjog kapcsán gyakori jelenség, hogy bizonyos jogi fogalmak esetében az elsődleges, jog – vagyis az alapító szerződések – illetve a másodlagos jog – vagyis az egyes uniós rendeletek, illetve irányelvek – szintjén egyaránt hiányzik a jogszabályi meghatározás (vagyis a pontos nyelvi jelentéstartalom definíciója), amelyet gyakran az Európai Unió Bíróságának jogértelmező tevékenysége pótol. Tipikusan ilyen jogi fogalom a de minimis, az irányítás, gazdasági erőfölény esetében a visszaélés, de még a versenyjog egyik alapvető fogalmának titulált kartell is.

Erre a jelenségre az egyik kiváló példa az uniós versenyjog személyi hatályának meghatározásához elengedhetetlenül szükséges vállalkozás fogalma (angolul: undertaking, németül: unternehmen, franciául: entreprise, olaszul: impresa).²⁹ Az uniós versenyjog címzettjei a vállalkozások, azonban e fogalom az Európai Unió Bíróságának jogértelmező tevékenysége révén nyert jelentéstartalmat. Az Európai Unió Bíróságának esetjoga azonban nagyon tágra határozta meg a vállalkozás fogalmát, amely alapján vállalkozásnak tekinthető minden gazdasági tevékenységet végző személy vagy szervezet.³⁰ Az Európai Unió Bírósága a Höfner ügyben³¹ mondta ki először, hogy a vállalkozás fogalmának meghatározásához szükséges gazdasági tevékenység végzésébe a szolgáltatásnyújtás is beletartozik, míg a FENIN

²⁸ Peter Schiffauer – Izabela Jędrzejowska-Schiffauer: Triumph of Law over Language, Case Studies on Multilingually Negotiated EU-Law, in Friedman Vogel (Ed.): *Legal Linguistics Beyond Borders: Language and Law in a World of Media, Globalisation and Social Conflicts, Relaunching the International Language and Law Association (ILLA)*, Berlin, Duncker & Humblot GmbH, 2019, 190.

²⁹ Richard Whish – David Bailey: *Competition Law*, 8th ed., Oxford, Oxford University Press, 2015, 85.

³⁰ Tóth Tihamér: *Uniós és magyar versenyjog*, Budapest, Wolters Kluwer, 2020, 30.

³¹ C-41/90. Klaus Höfner and Fritz Elser kontra Macrotron GmbH

ügyben³² – a Poucet és Pistre³³, valamint Albany ügyekben³⁴ foglalt megállapítások nyomán – kimondta, hogy a szociális funkciót ellátó, szolidaritási alapon működő, járulékbevezetésből és állami juttatásokból fenntartott egészségügyi szervezetek nem tekinthetők vállalkozásnak.

Az uniós versenyjog terminológiáján tetten érhető az alapító országok nyelvei közül is domináns szerepet magának tudó francia és német nyelvi és jogértelmezési hatás. A vállalkozás fogalmának kapcsán szemléletes például szolgál a versenyjogi értelemben vett vállalkozás fogalmának alapul szolgáló német „*Unternehmen*” vagy francia „*entreprise*” és az angol „*undertaking*” fogalmak közötti jelentéstartalmi különbség. Az angol „*undertaking*” kifejezés a német „*Unternehmen*” kifejezés fordításaként jelent meg az angol jogi nyelvben az Egyesült Királyság EGK-hoz történő csatlakozásakor, amikor a versenyjog fogalmi készlete már kialakult, és az angol jogi nyelvre le kellett fordítani az uniós versenyjogi terminológiát.³⁵ Az „*undertaking*” kifejezés jelentéstartalmát tekintve korábban kötelezettségvállalást, vagy ígéretet, garanciát, biztosítékot jelentett (ld. az Oxford értelmező kéziszótár „*undertaking*, n.” szócikkét), míg a német „*Unternehmen*” kifejezés kapcsán eredetileg is megtalálható volt a lehetséges jelentés tartalmak között az üzleti vonatkozás, vagyis a társaság, cég vagy üzlet fogalma (ld. a Cambridge angol német szótár „*Unternehmen*, n.” szócikkét). Az angol „*undertaking*” és a német „*Unternehmen*” kifejezéseknek megfelelő „*entreprise*” francia kifejezésnek egy teljesen más angol jogi fogalom, a francia nyelvi változattal formailag teljesen azonos, ám jelentéstartalmát tekintve sokkal szűkebb „*entreprise*” kifejezés feleltethető meg, amely az angol jogi terminológiában gazdasági társaságot jelent (ld. az Oxford értelmező kéziszótár „*entreprise*, n.” szócikkét), amelynek német megfelelője azonban a „*Wirtschaft*”. Ez a nyelvi aszimmetria – amely az angol nyelvben megkülönbözteti az angol „*undertaking*” és „*entreprise*” kifejezéseket, amelyek eltérő jelentést takarnak, valamint két eltérő jogi koncepció húzódik mögöttük, míg a német „*Unternehmen*” és a francia „*entreprise*” kifejezéseknek az angol nyelvi változattal ellentétben csupán egy jelentésük van, azaz ugyanazt a szemantikai tartalmat egyetlen fogalom alá rendelik – jól szemlélteti az uniós jog többnyelvűségéből eredő interpretációs problémákat.³⁶

³² T-319/99. Federación Nacional de Empresas de Instrumentación Científica, Médica, Técnica y Dental (FENIN) v Commission of the European Communities

³³ C-159/91. és C-160/91. Christian Poucet kontra Assurances Générales de France and Caisse Mutuelle Régionale du Languedoc-Roussillon

³⁴ C-67/96. Albany International BV kontra Stichting Bedrijfspensioenfonds Textielindustrie

³⁵ Biel–Sosoni: *EU Legal Culture and Translation*, 218.

³⁶ Uo. 219.

A kultúra semleges fogalomhasználatra Biel és Sosoni tanulmányukban példaként hozzák fel az EUMSZ. 107. cikke szerinti állami támogatások fogalmát, mint az autonóm jogi kifejezések létrehozására tett kísérletek egyik igen plasztikus esetét, amely egy szemantikailag átláthatatlan, a tagállami nyelvek beszélőinek jelentéstartalommal nem bíró, vagy a szándékozottól eltérő jelentéstartalmat hordozó kifejezésként honosodott meg az uniós versenyjog fogalmi készletében.³⁷ Az állami támogatás fogalma (angolul: state aid) az uniós jogban a francia aide d'état kifejezésből származik, amely az uniós versenyjogban a vállalkozás fogalmához hasonlóan szintén egy olyan terminus, amelyet sem az elsődleges, sem a másodlagos uniós jog nem határoz meg kimerítően.³⁸ Ebből kifolyólag, az állami támogatás fogalma meglehetősen tágan definiált, amely magába foglal minden olyan a tagállamok által vagy állami forrásból bármilyen formában nyújtott olyan támogatást, amely bizonyos vállalkozásoknak vagy bizonyos áruk termelésének előnyben részesítése által torzítja a versenyt, vagy azzal fenyeget, amennyiben ez érinti a tagállamok közötti kereskedelmet (ld. az EUMSZ. 107. cikkét). Magyarország az uniós csatlakozáskor az EUMSZ. 107. cikke szerinti aide d'état fogalmát a magyar nyelvben meglévő ekvivalensnek tekintett állami támogatás fogalmának feltette meg. A magyar pénzügyi „köznyelv” azonban az állami támogatás alatt állami forrásból folyósított ingyenes támogatást vagy kedvezményes feltételek mellett nyújtott kölcsönt ért, amelyet vissza nem térítendő támogatásnak, illetve visszatérítendő támogatásnak nevez. A magyar nyelvben a köznyelvi használat nem tett különbséget aközött, hogy a támogatás kedvezményezettje az állami szférához vagy a versenyszférához tartozik-e.³⁹ Azaz a köznyelvben gyakran szociális alapú juttatásokat értünk állami támogatások alatt, és nem piaci szereplőknek diszkriminatív alapon nyújtott állami forrásból származó pénzügyi támogatásokat, amelyek piactorzító hatással bírnak.

Magyarországon nem csupán a köznyelvben, hanem a jogszabályokban sem a versenyjogi értelemben vett állami támogatásokat értették állami támogatás alatt az uniós csatlakozást megelőzően, de jelenleg is hatályban vannak olyan magyar jogszabályok, amelyek az EUMSZ. 107. cikk szerinti értelemtől eltérő jelentéstartalommal töltik meg ezt a fogalmat. Példaként hozható fel a lakás-előtakarékosság állami támogatásáról szóló 215/1996. (XII. 23.) Kormányrendelet, a lakáscélú állami támogatásokról szóló 12/2001. (I. 31.) Kormányrendelet, illetve a fiatalok, valamint a többgyermekes családok lakáscélú kölcsöneinek állami

³⁷ Uo. 220.

³⁸ Tóth: *Unió és magyar versenyjog*, 828.

³⁹ Lásd: Hargita Eszter (szerk.): *TVI Információs füzetek 5.*, Budapest, Pénzügyminisztérium Támogatásokat Vizsgáló Iroda, 2001.

támogatásáról szóló 134/2009. (VI. 23.) Kormányrendelet, amely közel öt évvel Magyarország uniós csatlakozását követően került megalkotásra, végezetül pedig a nemzeti otthonteremtési közösségekről szóló 2016. évi XV. törvény (ld. 33. § szakasz), amely a csatlakozást követően tizenkét évvel később került megalkotásra. További példaként hozható fel napjainkban néhány pénzügyi tudatosság növelésével kapcsolatos tájékoztató anyag (például a Magyar Nemzeti Bank által kiadott, a Nemzeti Otthonteremtési Közösségekről szóló tájékoztató anyag), amelyek szintén nem a versenyjogi értelemben vett jelentéstartalmat tulajdonítják az állami támogatások fogalmának, hanem olyan szociális alapú juttatásokat, mint a családi otthonteremtési kedvezmény, ÁFA-visszatérítés, az illetékkedvezmény, vagy a nemzeti otthonteremtési közösségeknek nyújtott támogatás. Az uniós csatlakozást megelőző magyar állami támogatás fogalom értelmezéséhez hasonlóan az Egyesült Királyságban is eltérő jelentéstartalommal bírt az állami támogatások fogalma, jellemzően a fejlesztési és katasztrófa elhárítás keretében nyújtott pénzügyi segítséget értették alatta.⁴⁰

Wüster és Felber szerint a hatékony szaknyelvi kommunikációhoz egyértelműség szükséges, azaz egy kifejezésnek mindig csak egy meghatározott fogalomra szabad utalnia.⁴¹ Az uniós versenyjog terminológiájában megfigyelt aszimmetria vitán felül ellentétes az egyértelműség kritériumával, és félreértéseket okozhat az uniós jog végrehajtása és értelmezése során. Ez a nyelvi aszimmetria tükröződik az unió más hivatalos nyelvein is, amelyek többsége a francia nyelvet követi.⁴² A versenyjogi kártérítési perek jogintézménye tehát egy sajátos szemantikai szabályoknak engedelmesskedő uniós terminológiai környezetben született meg, és került implementálásra a tagállami jogrendszerekbe.

AZ IRÁNYELV TAGÁLLAMI JOGBA TÖRTÉNŐ INKOHERENS IMPLEMENTÁCIÓJÁNAK LEHETSÉGES OKAI

Amint azt a fentiekben megkíséreltem érzékletes példákon keresztül szemléltetni, az uniós jog többnyelvűségéből eredő hibrid jelleg a jogi terminológia szintjén a normavilágosságot veszélyeztető problémáktól szenved. Ezen problémákat tetézi, hogy az uniós jog nem alkot koherens rendszert, mivel az uniós jogalkotás szubszidiárius jellegű, ezért az uniós jogi

⁴⁰ Biel–Sosoni: *EU Legal Culture and Translation*, 220.

⁴¹ Eugen Wüster: Die allgemeine Terminologielehre – Ein Grenzgebiet zwischen Sprachwissenschaft, Logik, Ontologie, Informatik und den Sachwissenschaften. *Linguistics* 1974, Vol. 12, No. 119, 61–106; Helmut Felber: *Terminology manual*, Paris, Unesco, Infoterm. 1984, 179.

⁴² Biel–Sosoni: *EU Legal Culture and Translation*, 220.

terminológia nem definiált horizontálisan, így tartalmi szempontból adott esetben jogforrásonként változhat az uniós jog által használt fogalmak jelentéstartalma.⁴³ Ahogyan arra fentebb már utaltam, az önálló jogrendszerek alapja a nyelvi egyértelműség, amely egy tisztán nyelvi aspektus. A jogi fogalmak terminológiai inkonzisztenciája erősen veszélyezteti egy jogrendszer önállóságát, amely probléma egy olyan jogrendszer esetében, mint az uniós jog, sokkal nagyobb jelentőséggel bír tekintve, hogy a soknyelvűség hatványozott negatív hatással lehet a nyelvi egyértelműségre, ugyanis a fentebb már említett nyelvi különbségekből eredő következtetlenségek mellett az eltérő nemzeti jogi terminológia jelentéstartalmi különbségeivel is kénytelen szembenézni az uniós jogalkotó.⁴⁴ Ahogyan az Európai Unió Bírósága is megfogalmazta a CILFIT ügyben, még a nyelvi változatok pontos egyezése esetén is szem előtt kell tartani, hogy az uniós jog sajátos terminológiát használ, emellett a jogi fogalmak tartalma nem szükségszerűen azonos az uniós jogban és a különböző tagállami jogokban.⁴⁵

Az uniós jog szubszidiárius jellege ennek következtében predesztinált bizonyos, az Irányelv átültetését érintő következtetlenségeket. Az Irányelv például szándékosan nem foglalkozott kifejezetten a felelősség anyagi jogi szabályaival és terminológiai készletével, a tagállamok hatáskörébe utalta, hogy az EUMSZ. 101. és 102. cikke által előírt korlátokon belül, az uniós jog általános elveivel (például a tényleges érvényesülés elvével) együtt, valamint magának az Irányelvnek a rendszerszintű és teleologikus értelmezésével összhangban meghatározzák azokat.⁴⁶

Az Irányelv azon felül, hogy gyakran túlzottan a közérdekű jogérvényesítésre összpontosít, és jelentős hiányosságokkal küzd, az Európa szerte eltérő magánjogi szabályozás miatt lehetővé tette az Irányelv és az EUMSZ. 101. és 102. cikke alapján indítható kártérítési perek igen heterogén alkalmazását a tagállamokban. A jogegységesítő munkát egyértelműen az Európai Unió Bírósága vállalta magára. Az Európai Unió Bírósága például a Skanska-ügyben leszögezte, hogy a „vállalkozás” fogalmát egységes módon kell értelmezni, hogy a felelősségnek az uniós versenyjog közjogi -és magánjogi érvényesítése terén ne lehessen eltérő tartalma azon kontextusban, amikor versenyfelügyeleti eljárásban bírságokat szabnak ki, valamint azon kontextusban, amikor az uniós versenyszabályok megsértése miatt kártérítési kereseteket indítanak.⁴⁷ A Skanska-ügyben az is megállapításra került, hogy az uniós

⁴³ Somssich: *Az európai jog fogalmai*, 30.

⁴⁴ Uo. 30.

⁴⁵ Lásd a C-283/81. számú Srl. CILFIT és Lanificio di Gavardo Spa kontra Egészségügyi Minisztérium ügyben hozott ítéletet.

⁴⁶ Lásd az Irányelv 12. preambulum bekezdését, valamint 3. és 4. cikkét.

⁴⁷ C-724/17. sz. ügy 47. pont

versenyjog megsértése miatti kártérítések vizsgálata során bizonyos kérdések az uniós jog, mások pedig a nemzeti jog hatálya alá tartoznak, az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elvének függvényében.⁴⁸ Az Európai Unió Bírósága számos további ítéletével jelezte, hogy az Európai Unió Bírósága megvédi az uniós jog által biztosított kártérítési jog hatékonyságát, és kizárja egyes nemzeti polgári jogi, társasági jogi vagy eljárásjogi szabályok alkalmazását, amennyiben azok nem felelnek meg a hatékonyság elvének a versenyjogi kártérítési keresetekkel összefüggésben. Az említett jelenség jól megfogható az Európai Unió Bíróságának az elévüléssel kapcsolatos jogegységesítő tevékenységén keresztül.

Ennek egyik oka az, hogy az Európai Unió kizárólagos hatáskörébe tartozó versenyjoggal⁴⁹ ellentétben a polgári jog anyagi jogi szabályainak megalkotása tagállami hatáskörben maradt, amelynek következtében az Európai Unió tagállamait heterogén magánjogi szabályozás és nyelvi-fogalmi környezet jellemzi. Ez a körülmény az Irányelv megalkotóit komoly kihívás elé állította, ugyanis az egységes uniós magánjogi terminológia hiánya, valamint az uniós versenyjogi terminológia hibrid jellege és szubszidiárius jellege miatt szinte előre látható volt az a következetes jogalkalmazást érintő hiányosság, amely révén az Irányelv lehetővé tette az uniós versenyjog alapján indítható kártérítési perek igen heterogén alkalmazását a tagállamokban. A jogegységesítő munkát egyértelműen az Európai Unió Bírósága vállalta magára.

A tagállamonként eltérő magánjogi szabályok fényében nagy kihívást jelent továbbá a tagállami magánjogból kiinduló hagyományos bírói jogértelmezés, amely hajlamossá teheti a tagállami bíróságokat arra, hogy az Irányelv szabályait a polgári eljárás meglévő általános elveinek fényében értelmezzék.⁵⁰ Véleményem szerint ez a jelenség hívta életre azt a tendenciát, hogy növekvő számban vannak azok a tagállami bíróságok által hozott ítéletek, amelyek kifejezetten hivatkoznak más tagállam bírósága által meghozott ítéletekben szereplő jogértelmezésekre, hozzájárulva a jogegységesítéshez.⁵¹

Az Irányelv implementálásával kapcsolatos eltérő megközelítések az egyes szabályokon keresztül érzékelhetők megfelelően. Az egyetemes felelősségre vonatkozó szabályok

⁴⁸ C-724/17. sz. ügy 27. pont

⁴⁹ Lásd az EUSz. 3. cikkét.

⁵⁰ Arató Balázs: Quo vadis, igazságügyi nyelvészet? *Magyar Jogi Nyelv*, 2020/2, 8–15.

⁵¹ Gyebrovski Zsolt: Versenyjogi kártérítési perek - a közjog és a magánjog határmezsgyéjén, *Külügyi Műhely*, 2023/1-2, 55.

átültetés⁵² egyértelműen mutatja a tagállamok eltérő megközelítését az Irányelv pontos átültetésére vonatkozóan. Németországgal, Magyarországgal, Írországgal, Olaszországgal, Litvániával ellentétben például Belgiumban, Franciaországban és Luxemburgban igen eltérő értelemmel töltötték meg az egyetemleges felelősség intézményét, mintegy *in solidum*⁵³ felelősségként értelmezve azt.

Az Irányelv elévülési időre vonatkozó szabályainak tagállamok általi megközelítése szintén jelentős eltéréseket mutat. Számos tagállam (például Olaszország, Portugália) az elévülési szabályokat anyagi természetűnek tekinti, míg az Európai Unió Bíróságának ítélkezési gyakorlata eljárási jellegűnek minősítette azt.⁵⁴ A Cogeco-ügyben⁵⁵ az Európai Unió Bíróságának volt alkalma megvizsgálni az EUMSZ 101. és 102. cikkének megsértéséből eredő kártérítési keresetek elévülési idejének kérdését. A kérdés kapcsán az Európai Unió Bírósága arra a következtetésre jutott, hogy a tényleges érvényesülés elve kizárja az olyan nemzeti szabályozást, amely egyrészt úgy rendelkezik, hogy a kártérítési igények elévülési ideje kevesebb, mint az Irányelvben meghatározott 5 éves időtartam, és attól a naptól kezdődik, amikor a károsult tudomást szerzett a kártérítéshez való jogáról, még akkor is, ha nem ismeri a felelős személy kilétét, másrészt nem tartalmazza az említett határidő felfüggesztésének vagy megszakításának lehetőségét a nemzeti versenyhatóság előtti eljárás során.⁵⁶

A teljes kártérítéshez való jog mibenlétével kapcsolatban sok tagállamon belül nagy a jogbizonytalanság, illetve a kamatszámítás módszereit illetően nagyfokú a szabályozás heterogenitása az Európai Unió tagállamaiban.⁵⁷ Az uniós jogból közvetlenül eredő teljes kártérítéshez való jog nem egyeztethető össze a kártérítés összegének drasztikus eltéréseivel, attól függően, hogy melyik tagállam bírósága foglalkozik a követeléssel. Komoly

⁵² Carsten Koenig: Making contribution work: the liability of privileged and non-privileged injurers in EU competition law, *European Competition Journal*, 2018, Vol. 14, 110.; Sebastian Peyer: The Antitrust Damages Directive – much ado about nothing? in Mel Marquis – Roberto Cisotta (Eds.): *Litigation and Arbitration in EU Law*, Cheltenham, Edward Elgar, 2015, 41–43.

⁵³ Jurgita Malinauskaite – Caroline Cauffman: The Transposition of the Antitrust Damages Directive in the Small Member States of the EU—A Comparative Perspective, *Journal of European Competition Law & Practice*, 2018, Vol. 9, 506.

⁵⁴ Lásd: C-228/96. sz. Aprile-ügy, EU:C:1998:544, 28. pont; C-343/96. sz. Dilexport-ügy, EU:C:1999:59, 28. pont. 41-42. o.; C-62/200. sz. Marks & Spencer-ügy, EU:C:2002:435, 41-42. o.; C-62/200. sz. 38. pont; C-255/00. sz. Grundig Italiana ügy, EU:C:2002:525, 38. pont; C-255/00. sz. 37. és azt követő bekezdések; T-50/06. sz. RENV II Ireland kontra Bizottság ügy, EU:T:2016:227, 37. bek. 172-173; EUB-105/14. sz. Taricco I. sz. ügy, EU:C:2015:555; C-42/17. sz. Taricco II. sz. ügy, EU:C:2017:936.

⁵⁵ C-637/17. sz. Cogeco-ügy EU:C:2019:263.

⁵⁶ C-637/17. sz. Cogeco-ügy, EU:C:2019:263, rendelkező rész 2. pont.

⁵⁷ Giorgio Monti: EU law and interest on damages for violations of infringement of competition law: a comparative report, *EUI Law Working Paper*. 2016/11.

hiányosságnak tekinthető, hogy az Irányelv nem harmonizálta ezt a kérdést, különösen annak fényében, hogy már az Irányelv elfogadásához vezető előkészítő munkálatok is megállapították, hogy a nemzeti jogszabályok e tekintetben nem következetesek.⁵⁸

A fentiekben ismertetett körülmények és a tagállami jogok közötti diszkrepancia véleményem szerint kiválóan szemlélteti, hogy egy olyan jogterület kapcsán, mint a versenyjogi kártérítési perek – amely jogintézmény eleve jogdogmatikai alapvetéseket kérdőjelez meg, ezzel komoly kihívás elé állítva a polgári anyagi és eljárási jogot⁵⁹ – a minimum harmonizációs követelményeket előíró irányelvi forma, illetve a magánjogi szabályokat érintő harmonizációs szabályok hiánya, valamint az eltérő magánjogi terminológia és az eltérő nemzeti jogi „nyelvek” használata a jogalkalmazás következtelenségét eredményezheti.⁶⁰ Ugyanis még egy következetesen megalkotott irányelv esetében is előfordulhatnak ellentmondások abban, ahogyan a tagállamok az egyes rendelkezéseket értelmezik az átültetési folyamata során.

PÉLDA A NYELVI KÖVETKEZETLENSÉGEKRE AZ IRÁNYELV IMPLEMENTÁLÁSA SORÁN

Az Irányelv nemzeti határozatok hatályával kapcsolatos szabályainak tagállami jogba történő következtelen átültetése szemléletes példát szolgáltat ahhoz, hogy a soknyelvűség mint tényező, hogyan gyakorolhat negatív befolyást a következetes jogalkotásra, ezáltal pedig a jogalkalmazásra. Az Irányelv 9. cikk (1) bekezdése alapján valamely nemzeti versenyhatóság vagy felülvizsgálati bíróság által hozott jogerős határozatban megállapított versenyjogi jogsértés megtörténte nem lehet vitatható az uniós, illetve a nemzeti versenyjog alapján a nemzeti bíróságoknál indított kártérítési perekben.⁶¹

Ami a nemzeti határozatok más uniós tagállam bírósága előtt indított kártérítési perben meglévő kötőerejét illeti, az Irányelv 9. cikk (2) bekezdése alapján a tagállamok kötelesek annak biztosítására, hogy amennyiben egy másik tagállamban jogerős határozatot hoznak, arra a nemzeti joggal összhangban legalább mint a versenyjogi jogsértés megtörténtének *prima facie* bizonyítékára hivatkozni lehessen, és azt adott esetben a felek által előterjesztett egyéb

⁵⁸ Denis Waelbroeck (et al.): *Study on the conditions of claims for damages in case of infringement of EC competition rules, Comparative Report*, Ashurst. 31 August 2004, 82. és 84–85. bekezdések; és Staff Working Paper Annex to Green Paper Damages actions for breach of EC antitrust rules, COM(2005) 672 FINAL, 40–41. bekezdések

⁵⁹ Gyebrovski: *Versenyjogi kártérítési perek*, 60.

⁶⁰ Arató Balázs: A tisztességes eljáráshoz fűződő jog, különös tekintettel a tisztességes igazságügyi szakértői eljárásra, in: Tóth J. Zoltán (szerk.): *Az Abtv. 27. §-a szerinti alkotmányjogi panasz. Tanulmányok a „valódi” alkotmányjogi panasz alkotmánybírósági gyakorlatáról*, Budapest, KRE-AJK, Patrocinium. 2023, 216.

⁶¹ Irányelv 9. cikk 1. Bekezdés.

bizonyítékokkal együtt meg lehessen vizsgálni. Az uniós jogalkotó láthatóan úgy tekintette, hogy a „prima facie” kifejezés egy univerzális jogi szaknyelvi idióma, amely objektív normatív tartalommal bír.

A nemzeti határozatok kötőerejével kapcsolatban egy kutatás a többnyelvűség által generált potenciális problémákra hívja fel a figyelmet az Irányelv kelet-közép európai országokban történő átültetésének kapcsán.⁶² Az Irányelv szinte valamennyi közép- és kelet-európai hivatalos változatában az angol „prima facie evidence” tagállamonkénti nyelvi megfelelőit a latin „prima facie” szavak és az „evidence” szó nemzeti megfelelőinek összekapcsolásával hozták létre.⁶³ Azokban az esetekben, amikor a hiteles változatok fordítása során a fordítóknak olyan jogi fogalmakat kell interpretálniuk, amelyekre a célnyelvben nincsenek funkcionális megfelelők, gyakori jelenség, hogy az ún. „kölcsonzési” technikákat alkalmazzák, amely gyakorlat gyakran az így elkészített hiteles változatok koherenciájának rovására mehetnek.⁶⁴

Jelentéstartalmi szempontból a német jogban például a *prima facie* bizonyítás követelményeinek való megfelelés a bizonyítási teher tényleges megfordítása utáni legerősebb bizonyítási módozatnak tekinthető.⁶⁵ A *prima facie* bizonyítás elve általánosságban véve a tapasztalat különösen megbízható, általánosan igaz szabályain alapul, amelyek szerint bizonyos hatások jellemzően bizonyos okokból erednek (és fordítva).⁶⁶ A Német Szövetségi Bíróság kialakult ítélkezési gyakorlata alapján egy eseménysorozat akkor tekinthető tipikusnak a *prima facie* bizonyítás értelmében, ha olyan gyakran fordul elő, hogy nagyon nagy az esélye annak, hogy az egyedi eset bizonyos értelemben véve tipikus esetnek tekinthető.⁶⁷ Tehát a német joggyakorlatban ismert a bizonyítottsági szint csökkent változatának (Beweismassreduzierung) tekinthető *prima facie* bizonyítás.⁶⁸ A *prima facie* bizonyítás alkalmazása esetén a peres fél tehát egy általános élettapasztalatra alapított következtést használ fel a bizonyítás során, amely ezen aspektusát tekintve egy bizonyítási módszernek tekinthető. Alkalmazásával egy

⁶² Anna Piszcz – Dominik Wolski: *Implementation of the EU Damages Directive in Central and Eastern European Countries*, Varsó, University of Warsaw, Faculty of Management Press, 2017, 227–228.

⁶³ Anna Piszcz: Multilingualism in the EU and Consistency of Private Enforcement of Competition Law: Two Examples from CEE Countries, *Studies in logic, Grammar and Rhetoric*, 2017, Vol. 52, 171.

⁶⁴ Anna Piszcz: A few notes on the language of EU antitrust law in English-Polish translation, *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric*, 2013, Vol. 34, 171.

⁶⁵ Christian Ritz (et al.): Prima Facie Evidence in Cartel Damages Litigation – Landmark Decision by the German Federal Court of Justice in the Rail Cartel Case, *Journal of European Competition Law & Practice*, 2019, Vol. 10, 492.

⁶⁶ Fabian Stancke (et al.): *Kartellrechtliche Schadensersatzklagen*, Frankfurt, Fachmedien Recht und Wirtschaft in Deutscher Fachverlag GmbH, 2017, 491.

⁶⁷ KZR 26/17. ítélet, 50. bekezdés; XI ZR 210/03. 22. bekezdés; VI ZR 33/09. 8. bekezdés; VI ZR 179/04. 13. bekezdés.

⁶⁸ Hans W. Fasing: *Zivilprozessrecht*, 2. Auflage, Wien, 1990, 468–469.

könnyebben bebizonyítható vagy ismert eseménysor tipikus lefolyásának tényről, illetve folyamatáról az általános élettapasztalatok alapján egy hozzá tipikusan hasonló lefolyású tényállásra következtetünk.⁶⁹ A német jogrendszeren kívül elsősorban természetesen azonban az angolszász jogrendszerekben ismert széles körben a *prima facie* bizonyítás.

Érdekes, hogy az Irányelvhez képest a német verseny törvényben⁷⁰ a *prima facie* bizonyítékra történő hivatkozás lehetőségének biztosítása helyett, a külföldi határozatokat kötőerővel ruházta fel annak ellenére, hogy az Irányelv német nyelvi változatában kifejezetten szerepel a *prima facie* bizonyíték német megfelelőjének számító „Anscheinsbeweis” kifejezés⁷¹.

Magyarországon – több kelet-közép európai országhoz hasonlóan – az Irányelv 9. cikkének (2) bekezdése jelentéstartalmát tekintve mint megdönthető vélelem – vagyis olyan valóságként elfogadott előfeltételezésként, amellyel szemben lehetséges az ellenbizonyítás – került átültetésre.⁷² A magyar kártérítési jogban a bizonyítási érdek a felperes oldalán áll fenn.⁷³ A versenyjogi kártérítési perek esetén, követő kereseteknél (ahol már rendelkezésre áll a versenyhatóság jogsértést megállapító határozata) a jogsértés tényének bizonyítására már nincs szükség, valamint a vonatkozó magyar szabályozás további törvényi vélelmeket alkalmaz. Kartellel okozott versenyjogi jogsértés esetén a Tpv. 88/D. § (4) bekezdése alapján például – megdönthető – vélelem terjed ki az okozatiságra⁷⁴, a Tpv. 88/G. § (6) bekezdése értelmében pedig magára az árnövekedésre is.⁷⁵ Az AT.39824 számú Kamion-kartell ügyében⁷⁶ – amely kártérítési per sorozatnak magyar lába is van⁷⁷ – hozott ítéletben a stuttgarti tartományi bíróság előtt indított kártérítési perben⁷⁸ a bíróság egyértelművé tette, hogy a *prima facie* bizonyítékok olyan eseménylánc esetén alkalmazhatók, amely alapján az a tapasztalat vonható le, hogy abból a bizonyítani szándékozott tény következik. A bíróság az adott ügyben a mennyiségi és fogyasztói kartellekkel kapcsolatban kifejtette, hogy a *prima facie* bizonyítékoknak ugyanakkor nincs olyan elfogadott okozatossági lánc, amely alapján a vélelem a károkozásról önmagában

⁶⁹ Bianca, Beutel: *Wahrnehmungsbezogene richterliche Erfahrungssätze im Marken- und Lauterkeitsrecht*, Spillingen, Jenaer Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft, 2011, 60. és 127–128.

⁷⁰ Lásd: Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen § 33b Bindungswirkung von Entscheidungen einer Wettbewerbsbehörde.

⁷¹ Lásd bővebben az Irányelv német változatának 9. cikk (2) bekezdését: „die in einem anderen Mitgliedstaat ergangen ist, gemäß ihrem jeweiligen nationalen nationalen Recht vor ihren nationalen Gerichten zumindest als Anscheinsbeweis dafür vorgelegt werden kann, dass eine Zuwiderhandlung gegen das Wettbewerbsrecht.”

⁷² Tpv. 88/R. § (2) bekezdés.

⁷³ Pp. 265. § (1) bekezdés.

⁷⁴ Tpv. 88/D. § (4) bekezdés.

⁷⁵ Tpv. 88/G. § (6) bekezdés.

⁷⁶ AT.39824 – Tehergépjárművek ügy

⁷⁷ Lásd a C-451/18. sz. Tibor-Trans ügyet.

⁷⁸ LG Stuttgart 45 O 1/17.

megállna, ezért a felperesnek ténybeli vélelemre kell hivatkoznia, törvényi vélelem nem áll fenn.⁷⁹

A stuttgarti tartományi bíróság idézett ítélete némileg ellentmond az okozatisággal, illetve az árnövekedéssel kapcsolatos magyar szabályoknak, illetve a *prima facie* bizonyíték magyar nyelvi értelmezésének, amely révén láthatóvá válik, hogy az Irányelv megszövegezése – vagy éppen annak magyar jogba történő átültetése – a *prima facie* bizonyíték kapcsán némiképp következetlen volt.

Az Irányelv nemzeti határozatok kötőerejével kapcsolatos szabálya azonban nem csak a magyar jogban eredményezett jelentéstartalmi szempontú következetlenségeket. Az Európai Unió legtöbb tagállama úgy interpretálta az Irányelv 9. cikk (2) bekezdését, hogy a *prima facie* bizonyíték jelentéstartalmi szempontból a bizonyítás kiindulópontját jelenti (ld. például Belgium⁸⁰, Írország⁸¹, Olaszország esetét).

Az Irányelvet átültető ír jogszabály vonatkozó rendelkezése alapján⁸² a másik tagállamban meghozott versenyjogsértést megállapító jogerős határozat legalább *prima facie* bizonyítékként bíróság elé terjeszthető a versenyjog megsértésének megtörténtére vonatkozóan, és adott esetben együtt értékelhető a felek által hozzáadott bármely egyéb bizonyítékkal.

Az Irányelvet átültető olasz jogszabály vonatkozó rendelkezése alapján⁸³ – hasonlóan az ír megoldáshoz – más tagállamok nemzeti versenyhatóságainak határozatait bizonyítéknak kell tekinteni, amely a felek által hozzáadott bármely más bizonyítékkal együtt értékelhető azzal, hogy a nemzeti határozatok bizonyító ereje csak a jogsértés természetére és tárgyi, személyi, időbeli és területi hatályára terjed ki, tehát a felpereseknek minden esetben bizonyítaniuk kell az elszenvedett kárt, valamint a jogsértés és az elszenvedett veszteség közötti okozati összefüggést.

⁷⁹ BGH, 11.12.2018, KZR. 26/17.

⁸⁰ Ivan Pico – Koen Darding: Damage Control: The Implementation of the EU Damages Directive in Belgium, *Kluwer Competition Law Blog*, 11 July 2017, <https://competitionlawblog.kluwercompetitionlaw.com/2017/07/11/damage-control-implementation-eu-damages-directive-belgium/>

⁸¹ Lásd: S.I. No. 43/2017 - European Union (Actions for Damages for Infringements of Competition Law) Regulations 2017. („Ír Törvény”),

⁸² Lásd az Ír Törvény 8. szakasz (2) bekezdését.

⁸³ Decreto legislativo del 19/01/2017 n. 3 - Attuazione della direttiva 2014/104/UE del Parlamento europeo e del Consiglio, del 26 novembre 2014, relativa a determinate norme che regolano le azioni per il risarcimento del danno ai sensi del diritto nazionale per violazioni delle disposizioni del diritto della concorrenza degli Stati membri e dell'Unione europea. Articolo 7.

Franciaország és Luxemburg egyszerűen bizonyítékként (*preuve*) tekint a nemzeti versenyhatóságok, vagy bíróságok által hozott versenyjogsértést megállapító jogerős határozatokra. A francia kereskedelmi törvény⁸⁴ vonatkozó rendelkezése alapján az Európai Unió másik tagállamának versenyhatósága vagy fellebbviteli bírósága által kihirdetett határozat, amely a versenykorlátozó gyakorlat fennállásának és betudásának megállapítására vonatkozó rész tekintetében már nem képezheti rendes jogorvoslat tárgyát természetes vagy jogi személy vonatkozásában e gyakorlat elkövetésének bizonyítékát. Az Irányelv francia implementációja jelentéstartalmi szempontból tehát a versenyjogsértést megállapító nemzeti határozatoknak a megdönthető vélelemnél alacsonyabb értéket, csupán bizonyító erőt tulajdonít.

Ehhez képest Portugáliában⁸⁵ és Spanyolországban⁸⁶ határozatok megdönthető vélelmet jelentenek (illetve amint fentebb már említésre került Magyarországon) a jogsértés fennállására, természetére és annak tárgyi, szubjektív, időbeli valamint területi hatálya, továbbá az abból eredő károk megtérítése iránti kereset szempontjából⁸⁷, a spanyol esetet tekintve azzal a megszorítással, hogy ha egy másik tagállam versenyhatósága hatósága saját nemzeti jogára alapozza döntését, az nem köti és nem érinti a spanyolországi eljárásokat, de a felperesek felhasználhatják álláspontjuk megerősítésére.

Az Európai Unió Bíróságának esetjoga alapján a *prima facie* bizonyíték az uniós versenyjog és a tényleges érvényesülés elve alapján a bizonyítási teher áthárítását eredményezi, amely során a jogsértés anyagi, személyi, időbeli és területi hatályának meghatározása kiemelkedő jelentőségű.⁸⁸ Mindezek alapján leginkább a spanyol, portugál és a magyar implementációs megoldások állnak közel az egyértelmű jogi idiómának vélt *prima facie* bizonyíték uniós jogalkotói értelmezéséhez, azaz az uniós jogalkotó valós szándékához. Mindebből látható, hogy

⁸⁴ Lásd: Code de commerce: Section 1 : Des conditions de la responsabilité (Articles L481-1 à L481-7): „*Une décision qui ne peut plus faire l'objet d'une voie de recours ordinaire pour la partie relative au constat de l'existence et de l'imputation d'une pratique anticoncurrentielle, prononcée par une autorité de concurrence ou par une juridiction de recours d'un autre Etat membre de l'Union européenne à l'égard d'une personne physique ou morale, constitue un moyen de preuve de la commission de cette pratique.*”

⁸⁵ Lásd: Lei n. 23/2018 de 5 de junho Artigo 7.

⁸⁶ Lásd: Real Decreto-ley 9/2017, de 26 de mayo Artículo 75.

⁸⁷ Barry J. Rodger (et al.): A panacea for competition law damages actions in the EU? A comparative view of the implementation of the EU Antitrust Damages Directive in sixteen Member States, *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 2019, Vol. 26.

⁸⁸ C-25/21. sz. Repsol ügy, első kérdésre adott válasz; illetve a témában lásd bővebben: Nils Imgarten: No Binding Effect of NCA Decisions, but Shifts in the Burden of Proof in (Pre-Directive) Private Damages Claims? (Case C-25/21 – Repsol), *Kluwer Competition Law Blog*, 3 May 2023, <https://competitionlawblog.kluwercompetitionlaw.com/2023/05/03/no-binding-effect-of-nca-decisions-but-shifts-in-the-burden-of-proof-in-pre-directive-private-damages-claims-case-c-25-21-repsol/>

az uniós jogalkotó nem tulajdonított kellő jelentőséget a nyelv és a jog kölcsönös függőségének az Irányelv elemzett szabályának megalkotásakor.

ÖSSZEGZÉS

Az Európai Unió többnyelvűségéből, illetve a jogalkotás következtelenségeiből eredően az uniós versenyjog magánjogi érvényesítése terén a tagállamok által megalkotott szabályok bizonyos kérdésekben nem következetesek.⁸⁹ Természetesen ennek nem csupán a többnyelvűség az egyetlen oka. Az eltérések a szerteágazó és különböző tagállami magánjogi szabályok sokféleségét megőrző, irányelvi forma, és a minimum harmonizációs követelmények együttthatásának eredményeként jelentkeztek véleményem szerint. A következtelenséggel kapcsolatban általam ismertetett példa a tagállami jogszabályokban olyan megoldások elfogadásához vezetett, amelyek lehetőséget teremtenek például a *forum shoppingra*, illetve azt eredményezik, hogy jelentős különbségek alakulnak ki a tagállamok között a jogintézmény hatékonyságát illetően, ami hosszú távon bizonyos vállalkozásoknak kedvezőtlen lehet. Ezek a sajátos megoldások veszélyeztethetik az Irányelv következetes alkalmazását az Európai Unióban. A versenyjogi kártérítési perek esetében – ahol kifejezett célként kellett volna megfogalmazódnia a jogalkotó oldalán az uniós szinten egységes és következetesen, minden tagállam által használt jogi terminológia megalkotása – véleményem szerint sem az irányelvi forma, sem a minimum harmonizációs előírások nem elégedőek a jogintézmény határon átvéltő következetes alkalmazásához, kiváltképp olyan ügyek esetében, mint a Kamion kartell nyomán indult kártérítési per sorozat. Amint arra a fentiekben utalni kívántam, az irányelvi forma, a minimum harmonizációs követelmények, illetve a magánjogi szabályokat érintő harmonizációs szabályok hiánya, valamint az eltérő magánjogi terminológia és nemzeti „jogi nyelv” használata a jogalkalmazás következtelenségét eredményezheti.

Az Irányelv értelmezését megnehezíti az, hogy az egyes tagállami jogrendszerek nem szükségszerűen ismerik az Irányelv által valamely – tagállami jogban egyébként ismert és alkalmazott – jogintézményre használt fogalmat, vagy adott esetben egészen más jogi értelmezés vert gyökeret az adott tagállami jogrendszerbe az érintett fogalom kapcsán, például ahogyan azt a *prima facie* bizonyíték kapcsán is láthattuk. Az Irányelv 9. cikke által szabályozott nemzeti határozatok kötőerejét illetően a *prima facie* bizonyíték tagállami jogokba történő átültetése a tagállamonként eltérő, a kérdéses jogi terminusnak tulajdonított

⁸⁹ Waelbroeck: *Comparative Report*, 82–85.

jelentéstartalom következtében komoly jogalkotási következetlenséget eredményezett. A különböző tagállami jogokban a *prima facie* bizonyítéknak négy különböző jogi koncepciót tükröző jelentést tulajdonítottak, amely kritikus mértékben hozzájárulhat a széttartó jogalkalmazáshoz.

Véleményem szerint az Irányelv, és ezáltal a versenyjog magánjogi érvényesítésének szabályait tartalmazó joganyag fogalmainak következetes értelmezésének egyik fő problémája a valódi autonóm, a nemzeti magánjogtól tartalmilag elváló fogalomrendszer kialakításának hiánya. Ez a probléma különösen hangsúlyos olyan esetekben, amikor az uniós jogalkotó sem ismeri fel adott esetben az általa megszövegezett joganyag következetlenségeit és nem ad megfelelő eligazítást, vagyis nem definiálja az érintett fogalmat, illetve a különböző tagállami magánjogi szabályokat nem kellően figyelembe véve univerzálisnak gondolt jogi fogalmakat használ egy olyan többnyelvű rendszerben, mint az Európai Unió.

Az Európai Unió Bírósága a C-143/88. és C-92/89. sz. Zuckerfabrik ügyben hozott ítéletében az uniós intézmények kártérítési felelőssége kapcsán arra a megállapításra jutott, hogy a tagállami kártérítési szabályok alkalmazása következetlenségekhez vezet az uniós jog alkalmazásában, ezért az Európai Unió Bírósága az alapvető eljárási követelményeket maga dolgozta ki a következetlenségek kockázatának csökkentése érdekében.⁹⁰ Az Irányelv megalkotása előtt Gerald Mäscher professzor fogalmazta meg azt a gondolatot, miszerint az Európai Unió Bíróságának hasonló eljárása a versenyjogi kártérítési perekkel kapcsolatban nem lett volna teljesen elképzelhetetlen.⁹¹ Kiegészítve Gerald Mäscher professzor észrevételét, az Irányelv átültetését követő következetlenségek és eltérő tagállami átültetés fényében, véleményem szerint hatékony lehetne a versenyjogi kártérítési perek kapcsán a Zuckerfabrik ügyben alkalmazott megközelítés alkalmazása.

⁹⁰ Horváth András: *Versenyjogi kártérítési igények egyes kérdéseiről, kitekintéssel az iratokhoz való hozzáférésre*, Doktori értekezés, Budapest, ELTE ÁJK, 2015, 31.

⁹¹ Gerald Mäscher: *Private Ansprüche bei Verstößen gegen das europäische Kartellverbot – „Courage” und die Folgen*, Europarecht, 2003, 843.

BIBLIOGRÁFIA

ARATÓ Balázs: A tisztességes eljáráshoz fűződő jog, különös tekintettel a tisztességes igazságügyi szakértői eljárásra, in: TÓTH J. Zoltán (szerk.): *Az Abtv. 27. §-a szerinti alkotmányjogi panasz. Tanulmányok a „valódi” alkotmányjogi panasz alkotmánybíróági gyakorlatáról*, Budapest, KRE-ÁJK, Patrocinium. 2023.

ARATÓ Balázs: Norm clarity in the light of Hungarian case law, *Magyar Nyelvőr*, 2022, különszám

ARATÓ Balázs – BALÁZS Géza: The linguistic norm and norm of legal language, *Magyar Nyelvőr*, 2022. különszám

ARATÓ Balázs: Quo vadis, igazságügyi nyelvészet? *Magyar Jogi Nyelv*, 2020/2.

BEUTEL, Bianca: *Wahrnehmungsbezogene richterliche Erfahrungssätze im Marken- und Lauterkeitsrecht*, Spillingen, Jenaer Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft, 2011.

BIEL, Łucja – SOSONI, Vilelmini: *EU Legal Culture and Translation in the Era of Globalisation*, Duncker & Humblot GmbH, 2019.

BOYTHA Györgyné – Tóth Tihamér: *Versenyjog*, Budapest, PPKE JÁK, 2010.

BOYTHA Györgyné: *Versenyjogi jogsértések esetén érvényesíthető magánjogi igények*, Budapest, HVG-ORAC, 2008.

CONWAY, Gerard: *EU Law*, London, Routledge, 2015.

DABBAH, Maher: *International and Comparative Competition Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010.

FASCING, Hans W.: *Zivilprozessrecht*, 2 Auflage, Wien, 1990.

FELBER, Helmut: *Terminology manual*, Paris, Unesco, Infoterm. 1984.

GESSNER, Volkmar (et al.): *European Legal Cultures*, Aldershot. Dartmouth. 1996.

GOMBOS Katalin: *A jog érvényesülésének térsége az Európai Unióban*, Budapest, Wolters Kluwer, 2016.

GYEBROVSZKI Zsolt: Versenyjogi kártérítési perek - a közjog és a magánjog határmezsgyéjén, *Külügyi Műhely*, 2023/1-2.

HARGITA Eszter (szerk.): *TVI Információs füzetek 5.*, Budapest, Pénzügyminisztérium Támogatásokat Vizsgáló Iroda, 2001.

HETTINGER Sándor: A többnyelvűség értelmezési irányai az Európai Unió jogában, *Comparative Law Working Papers*, 2019, Vol. 3 No. 1.

HORVÁTH András: *Versenyjogi kártérítési igények egyes kérdéseiről, kitekintéssel az iratokhoz való hozzáférésre*, Doktori értekezés, Budapest, ELTE ÁJK, 2015.

IMGARTEN, Nils: No Binding Effect of NCA Decisions, but Shifts in the Burden of Proof in (Pre-Directive) Private Damages Claims? (Case C-25/21 – Repsol), *Kluwer Competition Law Blog*, 3 May 2023, <https://competitionlawblog.kluwercompetitionlaw.com/2023/05/03/no-binding-effect-of-nca-decisions-but-shifts-in-the-burden-of-proof-in-pre-directive-private-damages-claims-case-c-25-21-repsol/>.

JONES, Alison – SUFRIN, Brenda: *EU Competition Law. Text, Cases, and Materials*, 6th ed., Oxford, Oxford University Press, 2016.

KJÆR, Anne Lise: Legal translation in the European Union: A research field in need of a new approach, in KREDENS, Krzysztof (et al.) (Eds.): *Language and the Law: International Outlooks*, Frankfurt am Main, Peter Lang, 2007.

MALINAUSKAITE, Jurgita – CAUFFMAN, Caroline: The Transposition of the Antitrust Damages Directive in the Small Member States of the EU—A Comparative Perspective, *Journal of European Competition Law & Practice*, 2018, Vol. 9.

MÄSCH, Gerald: *Private Ansprüche bei Verstößen gegen das europäische Kartellverbot – „Courage“ und die Folgen*, Europarecht, 2003.

MONTI, Giorgio: EU law and interest on damages for violations of infringement of competition law: a comparative report, *EUI Law Working Paper*. 2016/11.

PEYER, Sebastian: The Antitrust Damages Directive – much ado about nothing? in MARQUIS, Mel – CISOTTA, Roberto (Eds.): *Litigation and Arbitration in EU Law*, Cheltenham, Edward Elgar, 2015.

PICO, Ivan – DARDING, Koen: Damage Control: The Implementation of the EU Damages Directive in Belgium, *Kluwer Competition Law Blog*, 11 July 2017, <https://competitionlawblog.kluwercompetitionlaw.com/2017/07/11/damage-control-implementation-eu-damages-directive-belgium/>.

PISZCZ, Anna: A few notes on the language of EU antitrust law in English-Polish translation, *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric*, 2013, Vol. 34.

PISZCZ, Anna – WOLSKI, Dominik: *Implementation of the EU Damages Directive in Central and Eastern European Countries*, Varsó, University of Warsaw, Faculty of Management Press, 2017.

PISZCZ, Anna: Multilingualism in the EU and Consistency of Private Enforcement of Competition Law: Two Examples from CEE Countries, *Studies in logic, Grammar and Rhetoric*, 2017, Vol. 52.

RITZ, Christian (et al.): Prima Facie Evidence in Cartel Damages Litigation – Landmark Decision by the German Federal Court of Justice in the Rail Cartel Case, *Journal of European Competition Law & Practice*, 2019, Vol. 10.

ROBERTSON, Colin: How the European Union functions in 23 languages, *SYNAPS - A Journal of Professional Communication*, 2013/28.

RODGER, Barry J. (et al.): A panacea for competition law damages actions in the EU? A comparative view of the implementation of the EU Antitrust Damages Directive in sixteen Member States, *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 2019, Vol. 26.

RODGER, Barry J. – MACCULLOCH, Angus: *Competition law and policy in the EU and UK*, 5th ed., London, Routledge, 2015.

SARCEVIC, Susan: Creating a pan-European legal language, in Gotti, Maurizio – Williams, Christopher (Eds.): *Legal Discourse across Languages and Cultures*, Frankfurt am Main, Linguistics Insights, 2010.

SCHÄFFNER, Christina – ADAB, Beverly: The idea of the hybrid text in translation revisited, *Across Languages and Cultures*, 2011, Vol. 2.

SCHIFFAUER, Peter – Jędrzejowska-Schiffauer, Izabela: Triumph of Law over Language, Case Studies on Multilingually Negotiated EU-Law, in VOGEL, Friedman (Ed.): *Legal Linguistics Beyond Borders: Language and Law in a World of Media, Globalisation and Social Conflicts, Relaunching the International Language and Law Association (ILLA)*, Berlin, Duncker & Humblot GmbH, 2019.

SOMSSICH Réka: *Az európai jog fogalmai*, Budapest, ELTE ÁJK, 2011.

STANCKE Fabian (et al.): *Kartellrechtliche Schadensersatzklagen*, Frankfurt, Fachmedien Recht und Wirtschaft in Deutscher Fachverlag GmbH, 2017.

STEFANIAK, Karolina: *Terminology work in the European Commission: Ensuring highquality translation in a multilingual environment*, Berlin, Language Science Press, 2017

TÓTH András: *Versenyjog és határterületei*, Budapest, HVG-ORAC, 2016.

TÓTH Tihamér: *Unió és magyar versenyjog*, Budapest, Wolters Kluwer, 2020.

TROSBORG, Anna: Translating Hybrid Political Texts, in TROSBORG Anna (Ed.): *Text Typology and Translation*, Amsterdam, John Benjamins, 1997.

WAELEBROECK, Denis (et al.): *Study on the conditions of claims for damages in case of infringement of EC competition rules, Comparative Report*, Ashurst. 31 August 2004.

WHISH, Richard – BAILEY, David: *Competition Law*, 8th ed., Oxford, Oxford University Press, 2015.

WÜSTER, Eugen: Die allgemeine Terminologielehre – Ein Grenzgebiet zwischen Sprachwissenschaft, Logik, Ontologie, Informatik und den Sachwissenschaften. *Linguistics* 1974, Vol. 12, No. 119.

Egyéb források

Staff Working Paper Annex to Green Paper Damages actions for breach of EC antitrust rules, COM(2005) 672 FINAL

Hatlaczkai-Kálmán Andrea

A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI JOG AKTUÁLIS VÁLTOZÁSAI, AVAGY A KATEGÓRIA- ÉS
KREDITRENDSZER

A JOGSZABÁLYMÓDOSÍTÁSRÓL ÁLTALÁNOSÁGBAN

A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvényt (a továbbiakban: Bv. tv.) (is) érintő 2024. március 1-jei koncepcionális változásokat hozó jogszabálmódosítást a BVOP kezdeményezte a nemzetközi változások és a hazai büntetés-végrehajtási szabályok alkalmazása során bekövetkezett torzulásai alapján. A progresszív, azaz a fogvatartotti teljesítményre és tevékenységre épülő, egyéniesítést szolgáló fogvatartotti besorolási rezsimszisztem ugyanezeket célokat, módszereket próbálta megvalósítani, csak a gyakorlatban a korábbi rendszer nem váltotta be a tőle várt reményeket.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt elbírált ügyekben megalkotott döntésekben kifejezésre juttatott és nemzetközi társadalmi elvárásként is érzékelhető igény a büntetések végrehajtása során az egyéniesítés. A büntetés-végrehajtási szervezetrendszer részéről felmerült jogszabálmódosítási igény alapja is egyebek mellett az a nemzetközi gyakorlat volt, hogy míg az ítélet, a kiszabott büntetés a bűncselekmény tárgyi súlyát fejezi ki, a végrehajtás mindennapjaira kitérő klasszifikáció a büntetés-végrehajtási szervezet feladata és felelőssége.

Az ítélezés logikájából fakadóan a szabadságvesztés büntetés végrehajtási fokozatának ítéleti meghatározása a Btk. 37. §-ának és 35. § (2) bekezdésének alkalmazásával a múlt megállapított tényein alapuló döntés. A szabadságvesztés büntetés végrehajtásának azonban a Bv. tv. 83. § (1) bekezdésében meghatározott célja alapján nem szabad statikusnak, múlttra vonatkozóan lennie, annak figyelemmel kell lennie az elítélt életének, személyiségének jelen, adott helyzetére, a terhelt jövőjére is. Az ítélet, a végrehajtási fokozat cselekmény központú, azonban a büntetés-végrehajtásnak ember, azaz elkövető szempontúnak kell lennie, ez pedig fontos különbség.

A 2024. március 1. napjával hatályba lépő módosítás több, mint 140 bekezdésében módosítja a Bv. tv.-t. A módosítás négy új büntetés-végrehajtási bírói eljárást hoz létre, melyekről az írás későbbi szakaszában lesz szó, és négy büntetés-végrehajtási bírói eljárást meg is szüntet (végrehajtási fokozat váltásával összefüggő, enyhébb végrehajtási szabályokkal kapcsolatos,

szabadságvesztés végrehajtási fokozat utólagos meghatározása és biztonsági zárkába helyezés felülvizsgálata tárgyú eljárásokat).¹

Jelen publikáció megírásakor a Bv. tv. módosításáról szóló norma végrehajtási rendelete még nem jelent meg, az számos gyakorlatban felmerülő kérdést szükséges, hogy megválaszoljon majd, ilyen például a kategória- és kreditrendszer alapját képező kreditek megszerzésének és elvesztésének pontos feltételrendszere.²

A legfontosabb dilemma a végrehajtási fokozatok meghatározása volt, nevezetesen, hogy ez perbíróági, vagy büntetés-végrehajtási szakmai döntés kell legyen. A fokozatváltás szabályozásának dilemmája már a 2013-as évben a Bv. kódex hatálybalépésekor is vitát képezett, a 2024. március 1-jei módosítás azonban alapjaiban újragondolta az eddigi rendszert.

A büntetés-végrehajtási fokozatok 2024. március 1. napja után is megmaradnak, e fokozatok a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) 37. § vonatkozó rendelkezései alapján kerülnek kiszabásra a perbíróság által. A szabadságvesztés végrehajtási fokozatának perbíróági meghatározásakor továbbra is hatályban marad a Btk. 35. § (2) bekezdésében szabályozott egyel enyhébb, vagy egyel szigorúbb végrehajtási fokozat alkalmazásának lehetősége. A korábbi rezsimszabályok, biztonsági besorolás, illetve a részlegekre beosztás a büntetés-végrehajtási intézetekben döntetett el, a büntetés-végrehajtási bírói kontroll viszonylag csekély volt, a módosításra vonatkozó büntetés-végrehajtási szakmai igények a büntetés-végrehajtási intézet részéről merültek fel. A felmerült jogszabálmódosítási igény szerint a nemzetközi tapasztalatok is azt mutatják, hogy Európa legtöbb országában a fokozatok már nem büntetés kiszabási kérdésként, hanem büntetés-végrehajtási szakmai kérdésként jelentek meg.

A hatályba lépő módosítás célja az volt, hogy az elítéltek olyan homogén csoportjai jöjjenek létre, akiknek mindennapi életét a büntetés-végrehajtási intézeteknek együtt lehetséges kezelnie. A korábban hatályban volt szabályozáshoz képest (rezsimbesorolás, biztonsági besorolás) átláthatóbb szempontrendszer, kiszámítható előmeneteli rendszer jöjjön létre a kreditrendszer megalkotásával.³

¹ Büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódóan egyéb törvények módosításáról szóló 2023. évi XCVII. törvény.

² A Bv. tv. 99.§ (1) bekezdése például kifejezetten utal rá, hogy a „jogszabályban meghatározottak szerint” szerezhethet, illetve veszíthet az elítélt kreditpontokat.

³ Lásd: Büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódóan egyéb törvények módosításáról szóló 2023. évi XCVII. törvény indoklás általános indoklásának Bv. tv.-re vonatkozó része.

A meghatározó elv a szabályozás során az volt, hogy mit tekintsen a jogalkotó alapjogi követelménynek, és mint ilyen, jogszabálymódosítással nem érintendő tárgykörnek a fogvatartottak mindennapjai újra szabályozása során. Ha ugyanis alapjogi kérdést érintő jogszabály módosítás következett volna be, szükséges lett volna a bírósági jogorvoslati jog biztosítása, például a büntetés-végrehajtási intézetekben elkövetett fegyelmi cselekmények következményeként fegyelmi büntetésül kiszabható magánelzárás fenyítés esetén ezért van bírósági felülvizsgálati lehetősége az eljárás alá vont fogvatartottnak. De a fogvatartottak intézeteken belüli életvitelét, például a hozzátartozókkal való kapcsolattartást, csomagfogadási szabályokat meghatározó szabályok módosítása nem alapjogi kérdés, ezért érintette e tárgyköröket a módosítás.

KATEGÓRIA- ÉS KREDITRENDSZER

A bevezetésre kerülő kategória és kreditrendszer nagyon lényeges eleme az egyéni mérlegelés. A Bv. tv. 82. § 6. pontja szerint „a kategória az egyéniesítés alapelve alapján működtetett végrehajtási környezet, amely igazodik az elítélt visszaesési és fogvatartási kockázatához, magatartásához, együttműködési készségéhez, és amely az elítélt szükségleteihez igazodó reintegrációs programok biztosításával szolgálja az egyéni bűnmegelőzési célok megvalósítását”. A Bv. tv. 82. § 8. pontja pedig a kreditrendszer fogalmát adja meg, miszerint a...

„...kreditrendszer az elítélt magatartása, együttműködési készsége és a reintegrációs tevékenység keretében nyújtott teljesítménye alapján számított kreditértékeken alapuló előmeneteli rendszer, amelyben a szabadságvesztés tartamához igazodóan rögzítésre kerül azon kreditpontok száma, amelynek összegyűjtése esetén az elítélt a kezdeti besoroláshoz képest átkerülhet egy kedvezőbb kategóriába, és amelyhez mérten az elítélt által megszerzett és a tőle levont kreditpontok számértéke határozza meg a kategóriák közötti előre- vagy visszatorolását.”

A büntetés-végrehajtásnak a fogvatartottak végrehajtás során gyakorolt tevékenységét alapul véve kell mérlegelve döntést hozniuk a kreditrendszer szabályai alapján úgy azonban, hogy ez nem válhat a büntetés-végrehajtási intézetek diszkrecionális jogkörévé. Az intézetek által a

kreditrendszer alkalmazása során hozott döntések feletti külső kontroll szerep a büntetés-végrehajtási bíraké, azonban e kontroll szerep nem azt várja a bíróságoktól, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek szakmai döntéseinek, szempontjainak felülvizsgálatát hajtsa végre, hanem a bíróság mérlegelő tevékenysége során vizsgálja egyebek mellett, hogy az intézet számot adott-e határozatában arról, hogy miért oly módon értékelte az elítélt magatartását, tevékenységét, ahogy azt tette.

A bíróságok feladata a jogszabálmódosítást követően tehát annyiban változatlan marad, hogy a szabadságvesztés végrehajtási fokozatainak meghatározása megmarad a perbíróságok hatáskörében. Minden egyes esetben, amikor a büntetés-végrehajtási intézet kategóriabesorolást érintő határozatában a fogvatartottakra hátrányos módon kíván eltérni a törvény által meghatározott keretektől, bírósági felülvizsgálatnak van helye. A fegyelmi eljárás során alkalmazható magánelzárás fenyítés is jár(hat) kreditpont levonással, ennek bv. bírósági felülvizsgálata és az esetleges azonnali kategória visszasorolás esetében is fontos szerepet kap a bv. bíró, amennyiben ezen döntések ellen bv. bírói felülvizsgálatot kérhet az elítélt, akár külön-külön is e döntések ellen.⁴

A bv. által meghatározott kreditek teszik lehetővé az elítéltek előmenetelét a kategóriarendszerben. A jogszabálmódosítás során megalkotott szabályrendszer szerint minden kreditpont adása, vagy elvétele esetén nem lehetséges bv. bírói felülvizsgálatot kérni⁵, de amikor az eredeti, fogvatba vételkor meghatározott „menetrend” szerint a kategóriaváltás esedékes lenne/lehetne, a bv. intézetnek számot kell adnia arról, hogy az adott időszakban mennyi kreditpontot szerezhetett volna az elítélt és ezzel szemben ténylegesen mennyit szerzett, ennek pedig mi az oka, ezen időszakokban pedig az intézet ezen számadása ellen élhet a büntetés-végrehajtási bíró felé jogorvoslattal az elítélt.

Kockázatelemzési vizsgálat fogja eldönteni, hogy a büntetés-végrehajtási intézet a terhelten mely kategóriába sorolja majd be.⁶ A vizsgálatot a Bv. tv. 92. § (3)-(4) bekezdésében meghatározott büntetés-végrehajtási szerv folytatja le, azonban attól függetlenül, hogy mely szerv hozza meg a kategória besorolásról szóló döntést, arról határozatot kell hozni. A Bv. tv. 102. §-a deklarálja, hogy I. – V. kategórián belül milyen szempontok szerint lehet besorolni a fogvatartottakat, mely rendszerben az I. a legenyhébb, az V. pedig a legszigorúbb kategória.

⁴ Bv. tv. 24. § (1) bekezdése.

⁵ Bv. tv. 100. § (3) bekezdése.

⁶ Bv. tv. 92. §.

Fogház végrehajtási fokozatú elítélt csak I., II., vagy III. kategóriába kerülhet, börtön fokozatú terhelt kivételesen és taxatív felsorolt esetekben II., főszabály szerint azonban III., vagy IV. fokozatba kerülhet. Fegyház végrehajtási fokozatban töltött büntetés esetén kivételesen III. kategóriába, leggyakrabban a IV., vagy V. kategóriába lehet besorolni a terheltet⁷. A kiszabott egyéb büntetés (pénzbüntetés és közérdekű munka büntetés) szabadságvesztésre történő átváltoztatása esetén, elzárás büntetés során és letartóztatás foganatosítása alatt a kreditrendszer nem alkalmazandó.

Fontos rámutatni az új kategória- és kreditrendszer gyakorlati alkalmazása során arra is, hogy az segítséget nyújthat majd a büntetés-végrehajtási bírák számára a feltételes szabadságra bocsátással és reintegrációs őrizettel kapcsolatos eljárásokban meghozandó döntések kapcsán is.

Az időtartam és a kreditek viszonya is megemlítené az új szabályozás taglalása során, hiszen a fogvatartotti teljesítményen kívül az időmúlás is hatással bír a kreditpontok alakulására. A megszerezhető kreditpontok számát és így a kategória előmenetel fordulópontjait alapvetően a kiszabott büntetés tartama határozza meg. A kreditpontok összegzésére hat havonta kerül sor, ezen hat havi felülvizsgálat során értékeli az intézet az elítélt tevékenységét, magatartását.⁸

A kódex módosítása során szabályozni kellett azt a gyakorlatban sűrűn előforduló esetet is, amikor az elítélten egymás után folyamatosan több szabadságvesztést, vagy a korábbi szabadságvesztés megszakításával újabb büntetést kell végrehajtani. Több szabadságvesztés büntetés esetén az újabb, vagy esetleg a korábbi büntetés megszakítása révén az újabban tölteni elkezdett szabadságvesztés esetén nem kerül az elítélt ismét a kezdeti kategória besorolásba, mert a töltendő büntetéseket, amennyiben ezeket folyamatában tölti az elítélt (akár egymás után, akár megszakítás következtében), a büntetéseket a rendszer homogén büntetésnek kezeli, egy egységes időtartamú beosztást, „menetrendet” kidolgozva a fogvatartott számára.⁹ Ez alól kivételt bizonyos speciális bűncselekmények, pl.: szexuális deliktumok, vagy életfogytig tartó szabadságvesztések képeznek, ekkor a büntetés-végrehajtási intézetnek újra kell értékelnie az elítélt kategóriabesorolását.

⁷ Bv. tv. 97. § (3) bekezdése.

⁸ Bv. tv. 99. § (7) bekezdése.

⁹ Bv. tv. 97/A. §.

ÚJ BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI BÍRÓI ELJÁRÁSOK

Szigorúbb kezdeti kategória besorolás felülvizsgálata az első új büntetés-végrehajtási bírói eljárás, új jogintézmény még az aktuális kategória besoroláshoz képest szigorúbb kategóriába visszاسorolás bírósági felülvizsgálata, továbbá az azonnali kategória-visszasorolás elrendelésének bírósági felülvizsgálata, végül a kreditpontszámítás vizsgálatáról hozott határozat bírósági felülvizsgálata.

A már említett négy új ügytípus közös sajátja, hogy csak büntetés-végrehajtási bíró hozhat benne döntést, bírósági titkár nem rendelkezik hatáskörrel ezek elbírálásában. E döntések ellen fellebbezésnek helye nincs, azaz az elsőfokú határozatot a büntetés-végrehajtási intézet hozza meg, mely elleni jogorvoslat előterjesztése esetén a másodfokú határozat meghozatala kerül büntetés-végrehajtási bírói hatáskörbe.

ÖSSZEGZÉS

A kreditpontokon alapuló új kategória rendszer tehát egy objektív alapú motivációs rendszer kíván lenni, mely az elítéltek számára is kiszámítható rendszerét adja lehetséges előmenetelüknek, szemben a korábban hatályban volt rezsim és biztonsági kockázat alapú osztályozással. A kategóriákon belüli mozgási lehetőség pedig, mivel az elítéltek mindennapjait markánsan befolyásoló kedvezményekkel, vagy negatív irányban az azoktól történő megfosztással járhat, nyilvánvalóan befolyásolni fogja az elítéltek magatartását, növelve együttműködési hajlandóságukat. Előre meghatározott keretek között – amennyiben például fegyház végrehajtási fokozat töltése esetén a legjobb esetben sem érheti el a fogvatartott az I. kategóriabesorolást – a terheltnek nem „csak” elvont, a további életvitelére vonatkozó elvei kapcsán, hanem a büntetés-végrehajtási intézeten belüli mindennapi életvitelét jelentősen befolyásoló következményei lesznek a mindennapi magatartásuknak, többletfeladatok vállalásának, tanulásuknak, munkavégzésüknek.

A Bv. tv. módosításáról szóló normával bevezetett új kategória- és kreditrendszer mint motivációs rendszer a jogszabály indokolása szerint „erősíti az elítéltek felelősségvállalását, érdekeltté teszi a végrehajtás rendjének megtartásában és a reintegrációs terv megvalósításában, mindez pedig azzal, hogy a jogkövető magtartás pozitív elismerést nyer, az egyéni büntetési célok megvalósulását segíti”. Ezen eredmények elérése pedig nem más, mint magának a büntetés-végrehajtásnak az igazi értelme. Ha ugyanis valóban hiszünk a szabadságvesztés

büntetés elítéltekre ható nevelési képességében, abban, hogy képes beláttatni az addig még cselekménye kapcsán megbánást nem tanúsító fogvatartottal is, hogy rosszat cselekedett, szabályt szegett, továbbá ha ugyanebben a rendszerben egy bűnelkövető azt tapasztalja, hogy amennyiben korábbi tetteiért felelősséget vállal, betartja a rá vonatkozó szabályokat, akkor „cserébe” saját mindennapi életét is könnyebbé tudja tenni, úgy szükségszerűen hinnünk kell abban is, hogy a bűnelkövetők attitűdje is változni fog, nem csak a büntetés-végrehajtás intézményén belül, hanem szabadulása után a társadalom egyéb rendszereiben is.

BIBLIOGRÁFIA

A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény

A büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódóan egyéb törvények módosításáról szóló 2023. évi XCVII. törvény végső előterjesztői indokolása

Büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódóan egyéb törvények módosításáról szóló 2023. évi XCVII. törvény

Kovács Viktória

A GYERMEKVÉDELEM KIALAKULÁSA ÉS KITERJESZTÉSE MAGYARORSZÁGON

1. A JOG, ERKÖLCS ÉS VALLÁS NORMARENDSZERÉNEK KAPCSOLATA

Az 1600-as évek végéig Európában a szokásjog volt az erkölcsi és etikai viselkedés fő mércéje, mielőtt a normarendszerek és a metafizikai szférák elkülönültek volna egymástól. Az egyházi kánonjog mint az egyetlen írott és kodifikált jogrendszer, uralkodott a szekularizáció előtt, nemcsak az egyházi belügyeket szabályozta, hanem az emberek mindennapi viszonyait is. A felvilágosodás előtt a nyugati világban az Istennel való egység és kapcsolat átszöött szinte minden közösségi és egyéni tevékenységet, hiszen a társadalmi összetartozást a felsőbb hatalomba vetett hit formálta. Az 1800-as évektől kezdve a jogpozitivisták megközelítés térnyerésével, azaz a tudatos, papíron rögzített jogrendszer kialakulásával, nyilvánvalóvá vált ez az elkülönülés.

A vallás szerepe a privát szférára korlátozódott, működését tekintve a társadalom egy szegmense lett.¹ Magánügy. A szekularizáció elmélete alapján a vallás semmiképp nem működhet társadalmi rendező elvként. A társadalomkutatók szerint egyre jellemzőbbé válik az elvallástalanodás, a népegyházak a templomok kiürülését a modern tudományos-technológiai-gazdasági fejlődéssel magyarázzák.² Berger azonban azt mondja, hogy az elmélet a világ más tájain nem mutatkozik igaznak, inkább csak Európára jellemző a vallás ilyen fokú kiszorulása a társadalomból.³ Ami biztosnak látszik, hogy az elmélettel ellentétben, nem csökkent az emberek spiritualitás iránti igénye. Ezt bizonyítja az új keresztény vallási mozgalmak növekvő számú megjelenése, valamint az iszlám, a keleti spiritualitás begyűrűzése a keresztény gyökerű Európába és Amerikába.

A jogi szabályozás célja a jól működő társadalom, társadalmi együttélés. A jogtudománnyal foglalkozók közül sokan a kelsen-i jogi gondolkodás alapján distanciával tekintenek az elvont

¹ Samu Mihály: *Hatalomelmélet*, Budapest, Korona Kiadó, 2010, 57–59, 161.

² „A modernizációs elméletek szerint a fejlődés útja a tárgyi (a dolgok természetét felfedő, azokhoz igazodó, értékfüggetlen) racionalitás kibontakozása, a társadalmi-kulturális differenciálódás, a pluralizálódás, a fokozódó mobilitás s mindezek nyomán az egységes társadalmi szabályozás gyengülése, illetve ennek megfelelően az egyéni választás és döntés szerepének megnövekedése, az individualizálódás. Ez a folyamat felszámolja a vallás össztársadalmi rendező és szabályozó szerepét. Nyitva hagyja ugyan annak a lehetőségét, hogy az egyén személyes életében vallásos maradjon, de ennek egyre kisebb a funkcionális jelentősége. Funkcionális haszon híján pedig az egyéni vallásosság is – állítólag – egyre kevesebbet képes vonzani s elkorcsosul. Kimondhatatlanul is adódik a következtetés, hogy a társadalmi-technikai fejlődés automatikusan a vallás felszámolódásához vezet. Ezt az összefüggésrendszert fejezte ki a 19-20. századi társadalomtudományi gondolkodás a szekularizációs koncepcióval.” Tomka Miklós: A szekularizációról – pro és kontra, *Lekipásztör*, 2002/8–9, 283–287.

³ Peter L. Berger: *Vallás és európai integráció*, 2000, 2004/12, 13–18.

értékekre és elvekre, veszélyesnek tartják a morális szempontok beemelését a jog koherens fogalmi és jogintézményi rendszerébe.

Az utóbbi időben egyre inkább elterjedt az a nézet, hogy az ún. *black letter law* által körvonalazott jogviszonyok nem mindig tükrözik teljes mértékben a valóságot, és sokszor csupán egy szűkített világképet festenek.⁴ A jog, etika/erkölcs és vallás hármasa együttesen lefedik az emberi társadalmak működésének és együttélésének szabályozását. Ha külön-külön elemezzük ezeket a területeket, észrevehetjük, hogy vannak közös pontjaik és olyan területeik, amelyek teljesen eltérnek egymástól a szabályozás szempontjából. Később láthatjuk majd, hogy ezeknek a halmazoknak néhány érintkezési pontján ún. „szürke zónák” vannak, ahol a vallási jogok és szabályok érvényesek, de a jog még nem volt képes teljesen érvényt szerezni saját normarendszerének.

A társadalomkutatásokban egyre fontosabb téma a morál és különösen annak a vallással való összefüggése. Nem lehet tagadni, hogy a vallás és a vele összefüggő értékrend elvesztette intézményes társadalomformáló szerepét. Nincs általánosan elfogadott megállapodás arról, hogy mi számít jó és rossznak, vagy mi tekinthető elítélendőnek.⁵ Minden egyes ember saját egyéni ítélőképessége alapján, saját kulturális háttere szerint hozza meg döntéseit, amelyek közül csupán néhányat korlátoznak a jog szankciói. Azonban felmerül a kérdés, hogy hogyan maradhat működőképes a társadalom, ha felborul a rend és a káosz eluralkodik. Émile Durkheim szerint, ha a normákban való egyetértés gyengül, nő a különböző társadalmi problémák, az anómiák gyakorisága. Ezért a vallásnak nagy jelentősége van a társadalmon belüli konszenzus és szolidaritás megteremtésében.⁶

Hogyan gondolkozzunk tehát a három normarendszert kitöltő valóságos viszonyokról, fogalmakról, értékekről, amelyek nyilvánvalóan nem zárhatók a jog fogalmi keretei közé? Mi az igazság? Mi a helyes? Mi a jó és rossz? Mi a bűn? Honnan ered az a normarendszer, amely nem csupán a külső szabályozó mechanizmusok miatt válik mértékadóvá a társadalomban, hanem – ahogyan kívánatos lenne – megegyezik az ember, mint a jog alanyának belső motivációjával?

Különös kihívást jelent annak értelmezése, hogy a vallás milyen szabályozó rendszert alkot, mivel eltérő kultúrákban más és más a hatalom és a transzcendens közötti viszony, és más és más elvek irányítják a különböző vallásos és nem vallásos társadalmakat. Minden vallás

⁴ Niklas Luhmann: *Law as a Social system*, Oxford, Oxford University Press, 2004, 76–141.

⁵ Jürgen Habermas: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. Vizsgálódások a polgári társadalom egy kategóriájával kapcsolatban*, Budapest, Gondolat, 1971, 53.

⁶ Császi Lajos: *A média rítusai. A média neodurkheimi elmélete*, Budapest, Osiris – MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, 2002, 67.

különböző mértékben, de meghatározó befolyással bír az egyes egyének normaértelmezésére és választására. Célszerű lenne egy olyan egységes normarendszer kialakítása, amelyben a három terület összehangoltan alkotja a társadalom alapnormáit. Ehhez meg kell értenünk a vallások működését, értelmeznünk kell az alapfogalmakat, és meg kell keresnünk a közös pontokat.

A jogalkotók számára is lényeges lenne, hogy részletesebben megismerjék ezeket a területeket, mivel a világ lakosságának nagy része vallásos háttérű: keresztények (2,4 milliárd), muszlimok (1,9 milliárd), hinduk (1,1 milliárd), buddhisták (506 millió), csak a legnépesebb vallásokat említve. Ezzel szemben a nyíltan ateisták/agnosztikusok száma csak 1,1 milliárd.⁷ A kutatócsoport jelentős növekedést prognosztizál a vallásos emberek számában a következő tíz évben, főként az Európán kívüli területeken. Magyarországon a 2011-es népszámláláshoz képest a vallásos emberek száma csökkenő tendenciát mutatott 2022-ben, mindössze 43,8 % mondta magát valamely valláshoz tartozónak, ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy ennyien lennének vallásosak, mivel a megkérdezettek 40%-a nem válaszolt az erre vonatkozó kérdésre, nem vallásosnak pedig 16,1% jelölte magát.⁸

2. VALLÁS

Az emberiség története során a vallások és különböző kifejeződési formái válaszokat kínáltak az ember alapvető létkérdéseire: honnan jöttünk, miért vagyunk itt, és hova tartunk? A vallás olyan kérdésekre ad választ, amelyekre sem az etika, sem a jog nem képes teljes körű választ adni. A monoteista vallások például nemcsak az Isten és az ember közötti kapcsolatokat szabályozzák, hanem értelmezik az ember és a közösség viszonyát (pl. adakozás, szegények segítése), valamint az ember önmagához (*self*) való viszonyát is, sőt önreflexióra ösztönöznek. Röviden vizsgáljuk meg, hogy a vallásnak milyen a hatalomhoz való viszonya a különböző társadalmakban, és milyen eszközöket alkalmaznak – ha egyáltalán alkalmaznak – az etikai és erkölcsi alapértékek érvényesítése érdekében. Magyarország Alaptörvénye különös hangsúlyt fektet a keresztény kultúra védelmének fontosságára, valamint az intézményes együttműködésre a történelmi egyházakkal és azok társadalmi szerepvállalásával. Az

⁷ Religious Composition by Country, 2010–2050, <https://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projection-table/2020/number/all/>, (Letöltés: 2024. március 7.)

⁸ Magyarországon a 2022-es népszámlálás során 4,2 millióan (43,4%) vallották magukat a keresztény valláshoz tartozónak, 0,4% valamilyen valláshoz tartozónak és 1,55 millió fő nem érzi magát egyetlen vallási közösséghez tartozónak sem. Lásd: Népszámlálási Adatbázis, <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/adatbazis/>. (Letöltés: 2024. március 7.)

Alaptörvény preambuluma kiemeli a Nemzeti Hitvallás fontosságát és a kereszténység nemzetegyesítő szerepét.

Az Európai Unió vallással kapcsolatos álláspontja megalakulása óta inkább ellentmondásosnak tekinthető. A vallás nem kapott kiemelt szerepet a dokumentumokban a Schumann-nyilatkozattól (1950) kezdve egészen a Maastrichti Szerződésig (1991). A Lisszaboni Szerződés (2007) az egyházak kifejezett kérésére rögzíti, hogy a vallási és egyházi kérdések kizárólag a tagállamok hatáskörébe tartoznak,⁹ az Európai Uniónak nincs hatásköre ezeken a területeken, bár elismeri az egyházak egyedi hozzájárulását az uniós szerveződéshez.

Az iszlám államokban a jog legitimitása vallási alapokon nyugszik, és a társadalmi normákra a törzsi, szokásjogi rendszer épül. A *saría*¹⁰ szabályozza a társadalom jogi rendjét, míg az adminisztratív jogi szabályokat tartalmazó *kanún* alárendelt szerepet tölt be a jogforrási hierarchiában. Az iszlámban nincs hagyománya az állam és a vallás szétválasztásának, mivel a *saría* elsősorban a vallásos közösség tevékenységét szabályozza, nem pedig az államigazgatási vagy szervezési normákat.

A kelet-ázsiai társadalmakban, mint például Kínában és Japánban, a szokásokon és hagyományokon alapuló jogrendszert a konfucianizmus inspirálta. Kína esetében 1949 után a szovjet minta vált irányadóvá. A jog nem az istenektől ered, hanem az uralkodó által kinyilatkoztatott szabályok válnak normává. A kelet-ázsiai kultúrákban a joghoz való viszony általában negatív, inkább a személyes vagy közösségi megoldásokra törekszenek, mivel a jogot gyakran a büntetéseken keresztül tapasztalják meg. Japánban nagyrészt német minta alapján zajlott a jogrendszer kodifikációja az elmúlt században.¹¹

Az elismert vallástörténész, Eliade szerint a vallás világát, vagyis a primer mítoszokat önmagukban kell vizsgálnunk, mivel ez a világ saját törvények szerint működik, és nem redukálható más tényezőkre. „A vallási jelenségeket csak úgy ismerhetjük meg, ha saját szintjükön vizsgáljuk őket, vagyis, ha vallási jelenségekként tanulmányozzuk őket.”¹²

Ha alaposan megvizsgáljuk, láthatjuk, hogy a legtöbb vallásban az elsőség és a kizárólagosság elve van jelen, ami azt jelenti, hogy bár elfogadják más vallások létezését, nem ismerik el azok metafizikai valóságát. Ugyanakkor a vallásos közösség tagjai számára a saját hitrendszere része a személyes és társadalmi valóságnak, amelyben az egyén önmagát, múltját

⁹ EUMSZ. 17. cikk (1) Az Unió tiszteletben tartja és nem sérti az egyházak és vallási szervezetek vagy közösségek nemzeti jog szerinti jogállását. (2) Az Unió ugyanígy tiszteletben tartja a világnézeti szervezetek nemzeti jog szerinti jogállását.

¹⁰ Isten által adott törvények, normák összessége.

¹¹ Tamás Csaba Gergely: *Kelet-ázsiai jogrendszerek*, 2017, <https://ijoten.hu/szocikk/kelet-azsiai-jogrendszerek>. (Letöltés: 2023. május 8.)

¹² Mircea Eliade: *Vallási hiedelmek és eszmék története*, Budapest, Osiris Kiadó, 2006.

és élete célját helyezi el. A vallás mindig érték kötött paradigmák küzdelme lesz, amelyek folyamatos konfliktusban állnak egymással. Hogyan lehetséges a vallások békés együttélése egy ideális rendszerben?

Az Erasmus által képviselt *békeeszmény*, ahogyan azt Krisztus tanította: ez az, ami hozzájárulhat az európai nemzetek együttműködéséhez, írja Eliade. Erasmus eszméje azonban – a kölcsönös türelem és párbeszéd révén, amely a megértés és egy közös, karizmatikus forrás megtalálásának érdekében zajlik – újra fontossá válik a 20. század utolsó negyedének ökumenikus mozgalmában.¹³ Egymás akaratos megismerése által közel kerülhet az eddig idegennek tartott kultúrája, mások értékei, és több lehetőségünk van arra, hogy megértsük és elfogadjuk a másikat. Így például megismerhetővé válik a kereszténységből az *agapé*, azaz az isteni szeretet, amely a bajbajutott felebarát felé forduló cselekvő szeretet, ahogyan Pál apostol is megfogalmazza a testvériség gondolatát.¹⁴ De a Korán alapján elfogadhatjuk azt is, hogy a népek különbözősége, a különböző társadalmak létezése Isten akaratából való, méghozzá azért, hogy 'megismerjük egymást'¹⁵

3. ÉRTÉKEK MAI ÜTKÖZETEI

A jogpozitivizmus az értéksemlegességet hangsúlyozza a jogértelmezés során, vagyis azt állítja, hogy az érték maga a jog, amelyet a nép által felhatalmazott szuverén hoz létre és határoz meg. Ennek fényében elfogadjuk, hogy egy adott társadalom szuverénje által preferált *saría* is elfogadható normaszabályozó eszközként? Ha az igazság fogalmát az összes dimenzióban értelmezzük, akkor más válaszokra juthatunk, és a normatív értelmet szubjektív módon adják meg az ez alapján végrehajtott cselekedetek. Az igazság az lenne, amit a szuverén kinyilatkoztat és amiben a többségi társadalomban konszenzus alakul ki? A vallás területén ugyanígy az abszolút igazság fogalmára adott válasz az, *hogy az igazság az, amit Isten kijelent*. Érzékeljük, mekkora eltérések vannak az igazság fogalmának tartalmában a két különböző normarendszerben?

Napjainkban milliók számára ad elfogadható válaszokat, népszerű értelmezési keretet a világ működéséről, az emberiség eredetéről, etikai gondolkodásmódjáról és jövőjéről a Harari-féle

¹³ Uo. 730–731.

¹⁴ Az egész emberi nemzetséget egy vérből teremtettem, hogy lakjon az egész föld színén, meghatározta elrendelt idejüket és lakóhelyük határait, hogy keressék az Istent, hátha kitapinthatják és megtalálhatják, hiszen nincs messzire egyiküktől sem. ApCsel 17, 26–27.

¹⁵ A Korán. A szobák (Al-Hudzsurat) szúra, 13. EPL Kiadó, 2021.

metanarratíva,¹⁶ amely a vallás adta válaszok mellett jelenik meg alternatívaként, teljességgel kizárva Isten létezését, csupán fikcióként értelmezve azt. Miért érdekes számunkra egy történész, író munkássága? Mert a McLuhan-i *világfaluban*¹⁷ működő médiavállalatok, a véleményvezérek és az általuk széles nyilvánossághoz eljutó eszmék, gondolatok maguk is konstruálják a valóságot, így komoly befolyással bírnak a tömegekre. A kommunikációs szakembereken és egyes civil csoportokon, vállalatokon kívül kevesen mérik fel reálisan a médiában rejlő erőt a társadalom gondolkodásmódjának befolyásolására és ezen keresztül az egyes lobbicsoportok törekvéseit a bevett társadalmi normák megváltoztatására. Példaként kiemelhetjük akár az LMBTQ-jogok, vagy a nemváltoztató műtétek jogi kereteinek kiszélesedésére és társadalmi elfogadottságra, támogatottságra gyakorolt hatást, amelyek rövid idő alatt mentek át gyökeres változáson mind a közgondolkodás, mind a jog területén. A témák beemelése a média által a napi diskurzusba, valamint a politikusok, művészek, azaz véleményvezérek kiállása – ezen keresztül az ügy személyessé tétele – valóságossá teszik a hétköznapi, egyébként nem érintett emberek számára is az adott kérdést. Mi köze mindennek a jogi területhez? Hogyan válik egy-egy társadalmi szempontból keveseket érintő kérdés transzparenssé, majd a jogalkotás szempontjából is meghatározóvá? Úgy, hogy előzetes politikai kérdéssé kellett válnia, mert a politika mindig értékmotivált.

Vannak olyan vallási szempontból is igen kényes bioetikai kérdések, mint az abortusz, amely már reprodukciós alapjogi státuszt követel világszerte,¹⁸ vagy az eutanázia, amely a halálról való döntés jogát a Transzcendenstől az ember kezébe helyezi át.

Nézzünk meg néhány olyan gyakorlatot, amelyek napjainkban a jog, etika, vallás határmezsgyéjén mozognak, és óriási dilemmát okoznak a társadalomban. Az említett kérdések közül néhány az elkövetkező években mindenképp kielégítő jogi megoldást is igényelnek.

Az iszlám valláshoz kapcsolódó szokásrendszer része a női nemi szervek megcsonkítása, amely nem csak az Európán kívüli társadalmakban van jelen, hanem a nyugati bevándorló közösségekben is bevett gyakorlat. Az áldozatok és emberjogi aktivisták kevés sikerrel próbálnak fellépni ez ellen a barbár gyakorlat ellen.¹⁹ Mivel maguk az elkövetők is elsőként a

¹⁶ Yuval Harari zsidó származású történész magyarul megjelent könyvei: *Sapiens – az emberiség rövid története* (2015); *Homo Deus – a holnap rövid története* (2017); 21 lecke a 21. századra (2018).

¹⁷ Marshall McLuhan: *A Gutenberg-galaxis: A tipográfiai ember létrejötte*, Budapest, Trezor Kiadó, 2001, 45.

¹⁸ Body Politics. A primer on criminalization of sexuality and reproduction. Amnesty International. <https://www.amnesty.org/download/Documents/POL4077632018ENGLISH.PDF>. (Letöltés: 2023. augusztus 7.)

¹⁹ Minden negyedik női nemiszerv-csonkítást hivatásos egészségügyi dolgozó hajtja végre, UNICEF, <https://unicef.hu/igy-segitunk/hireink/minden-negyedik-noi-nemiszerv-csonkitast-hivatasos-egeszsegugyi-dolgozo-hajtja-vegre>. (Letöltés: 2023. szeptember 9.)

vallási parancsoknak akarnak megfelelni, ezért nagyon kevés eset válik nyilvánossá és kevesen kerülnek bíróság elé.

A családon belüli erőszak értelmezése is egészen eltérő a különböző társadalmakban. Európa nyugati felén a bántalmazás legenyhébb formái is teljesen tiltottak, és ne menjünk messzebbre, Kelet-Európában ezt a gyakorlatot relatívan értelmezik – a szigorú törvényi szankciók ellenére természetes és társadalmilag elfogadott egy-egy „atyai pofon” elcsattanása. A nemek megváltoztatásának és megváltoztathatóságának kérdése is egy ilyen határterület. A jövőben a születéskor érvényben levő nem szerinti jogok és kötelezettségek lesznek meghatározóak (pl. nyugdíjazás, börtönbüntetés, sport) vagy később választott preferenciák? Ma már érzékelhetően érinti a társadalmat ennek a kérdésnek a problematikája. A vallás ebben a tekintetben egyértelmű és tudományosan is megalapozott: a biológiai nemünk nem megváltoztatható a genetikai mélységig.

4. A BŰN FOGALMÁNAK ÉRTELMEZÉSEI

A jog a közösségi magatartás szabályozása érdekében szankciókat épített be a rendszerébe: bűn az, amit a törvény annak tart. A vallásokban ettől és egymástól is eltérő lehet a bűn fogalma, bár lehetnek a halmazoknak közös metszéspontjai. Közös pont az is, hogy a normarend megszegésének minden esetben vannak következményei.

Amikor erkölcsi kérdésekről gondolkodunk, mindig meg kell határoznunk, hogy melyik viszonyrendszerben fogjuk értelmezni az adott fogalmat. A morális fejlődés vizsgálata és a vallással kapcsolatos pszicho-szociális folyamatok fontos területei a pszichológiának, de míg Freud a vallást inkább problémaként közelíti meg, és az ember ősi félelmeire vezeti vissza,²⁰ addig Jung a vallás erejét, a személyiség individualizációját ragadja meg.²¹ Érdekes megvizsgálni Kohlberg rendszerét is a morális fejlődés tekintetében. Szerinte léteznek univerzális, organikusan működő trendek a moralitás fejlődésében, ezért nem a vallás tartalma határozza meg az erkölcsi struktúrát, sokkal inkább kitölti azt.²² Koncepciója szerint az igazságstruktúra fejlődési folyamata a megtorlástól való félelmen át, a társadalmi konszenzus által meghatározott erkölcsiség elfogadásáig tart. A folyamat végét a kölcsönös elfogadás

²⁰ Sigmund Freud: *Egy illúzió jövője*, Budapest, Párbeszéd Kiadó, 1991, 20–26.

²¹ Carl Gustav Jung: *Gondolatok a vallásról és a kereszténységről*, Budapest, Kossuth Kiadó, 2000, 24.

²² Lawrence Kohlberg: A van-tól a kell-ig. Honnan ered a naturalista hiba és hogyan küzdhet le a morális fejlődés tanulmányozásával, in Kulcsár Zsuzsanna (szerk.): *Morális fejlődés, empátia és altruizmus*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 1999, 148.

jellemzi és a megvalósítandó cél a közösség jólétének maximalizálása.²³ A törvény akkor jó, ha olyan univerzális értékeken alapul, mint az emberi méltóság és az emberi jogok egyenlősége.²⁴

A lelkiismeret egyetemessége bizonyítja, hogy a Teremtő által a „szívbe írt” törvények mindenütt működnek és a Biblia szerint azok alapján lesznek megítélve, akik nem találkoztak a kegyelmet hirdető Jézussal.²⁵ Tehát az emberben kódolva van az a rendszer, amit megfogalmaz a vallás és törvénybe foglal a jog. A lelkiismeret (etikai) és a vallás a jó és rossz viszonyát különböző irányból közelíti meg, míg a jog a jogos-jogtalan értékduál mentén gondolkodik. A jog, vallás, erkölcs által egy halmazba kerülő normák erősítik egymást.

A keresztény bűnértelmezéstől elválaszthatatlan a szabad akarat kérdése. Erasmus erről így ír: „Szabad választás alatt az emberi akarat azon képességét értjük, amely szerint egy ember foglalkozhat olyan dolgokkal, amelyek az örök üdvösséghez vezetnek, vagy elfordulhat azoktól.” Erasmus szerint az ember felelőssége csak ebben az esetben merülhet fel: „Ha az akarat nem szabad, a bűn nem róható föl (az embereknek), mert a bűn nem létezik, ha nem szándékos”. Ha az ember nem választhatna szabadon, Isten lenne felelős a gonosztettekért, éppúgy, mint a jókért, írja Eliade.²⁶

5. VILÁGKÉP – EMBERKÉP – ÉRTÉKEK

Mit hoz a jövő: globális érték(telenség) avagy a vallási értékek újrafelfedezésének lehetünk majd tanúi? Az alapkérdés, vagyis mi motiválja az embert, hogy az erkölcsi, etikai normarendszert saját szabályként működtesse, elválaszthatatlan az egyén világszemléletétől. Ebből a szempontból a társadalmi és kulturális határok, a földrajzhoz hasonlóan befolyásoló tényezők. Fontos megjegyezni, hogy a három terület összehangolása nem jelenti bármelyik vallás egyeduralkodásának jogosultságát. Ahogyan a tanulmány elején is megfogalmazásra került, a három vizsgált terület szinergiája adja az „új” természetjog organikus mintázatát, megértése a közösségek valóságos magatartás szabályozó rendszerének megismerése által a társadalom stabilitását is eredményezi.

²³ Uo. 128–136.

²⁴ Uo. 138–146.

²⁵ Mert amikor a törvényt nem ismerő népek természetükből fakadóan cselekszik azt, amit a törvény követel, akkor ezek a törvény nélküliek önmagukban hordozzák a törvényt. Ezzel azt bizonyítják, hogy a törvény cselekedete a szívükbe van írva, bizonyossága ennek lelkiismeretük és gondolataik, melyek hol vádolják, hol felmentik őket azon a napon, amelyen megítéli Isten az emberek titkait az én evangéliumom szerint Krisztus Jézus által. Pál levele a Rómaiakhoz 2, 14–16.

²⁶ Eliade: *Vallási hiedelmek*, 731.

BIBLIOGRÁFIA

BERGER, Peter L.: *Vallás és európai integráció*, 2000, 2004/12.

CSÁSZI Lajos: *A média rítusai. A média neodurkheimi elmélete*, Budapest, Osiris – MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, 2002.

ELIADE, Mircea: *Vallási hiedelmek és eszmék története*, Budapest, Osiris Kiadó, 2006.

FREUD, Sigmund: *Egy illúzió jövője*, Budapest, Párbeszéd Kiadó, 1991.

HABERMAS, Jürgen: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. Vizsgálódások a polgári társadalom egy kategóriájával kapcsolatban*, Budapest, Gondolat, 1971.

JUNG, Carl Gustav: *Gondolatok a vallásról és a kereszténységről*, Budapest, Kossuth Kiadó, 2000.

KOHLBERG, Lawrence: A van-tól a kell-ig. Honnan ered a naturalista hiba és hogyan küzdhetők le a morális fejlődés tanulmányozásával, in Kulcsár Zsuzsanna (szerk.): *Morális fejlődés, empátia és altruizmus*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 1999.

LUHMANN, Niklas: *Law as a Social system*, Oxford, Oxford University Press, 2004.

MCLUHAN, Marshall: *A Gutenberg-galaxis: A tipográfiai ember létrejötte*, Budapest, Trezor Kiadó, 2001.

SAMU Mihály: *Hatalomelmélet*, Budapest, Korona Kiadó, 2010, 57–59.

TAMÁS Csaba Gergely: *Kelet-ázsiai jogrendszerek*, 2017, <https://ijoten.hu/szocikk/kelet-azsiai-jogrendszerek>.

TOMKA Miklós: A szekularizációról – pro és kontra, *Lelkipásztor*, 2002/8–9.

Egyéb

A Biblia. Magyar Bibliatársulat, 2014.

A Korán. EPL Kiadó, 2021.

Body Politics. A primer on criminalization of sexuality and reproduction. Amnesty International.

<https://www.amnesty.org/download/Documents/POL4077632018ENGLISH.PDF>.

Minden negyedik női nemiszerv-csonkítást hivatásos egészségügyi dolgozó hajtja végre, UNICEF, <https://unicef.hu/igy-segitunk/hireink/minden-negyedik-noi-nemiszerv-csonkitast-hivatasos-egeszsegugyi-dolgozo-hajtja-vegre>.

Népszámlálási Adatbázis, <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/adatbazis/>.

Religious Composition by Country, 2010–2050,
<https://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projection-table/2020/number/all/>.

Kovács Viktória

THE PROCESS OF EUROPEAN INTEGRATION IN UKRAINE

– **Pacta Sunt Servanda - Concluded Contracts Must Be Respected** –

INTRODUCTION

Examining the process of Ukraine's approach to the European Union, we get an idea of how the young state, forced into the collision zone of the great powers due to its geopolitical situation, shapes the legal and political framework that – according to their hopes – is needed in order to join the European Union. Due to the war taking place next door to Hungary, it is especially important to be familiar with the country which is receiving increased attention due to the social, political, and humanitarian aspects of the events. As far as we are concerned, the outcome of the war is also crucial in view of the large number of Hungarians living there.

1. INITIAL STEPS – STATUS QUO ANTE BELLUM

The Kyiv Parliament adopted the Declaration of Independence on August 24, 1991, which was confirmed by a referendum on December 1, 1991. The fact that Hungary was the first to recognize Ukraine as an independent state was an important step that defined Ukrainian-Hungarian relations.¹ Ukraine became the European state with the largest area and population, and due to its natural features, it was able to start its independent life with decent chances. The broadening of international political-economic relations began. Due to the country's special geopolitical situation, looking for opportunities both in the West and the East became necessary,² and strengthening national identity became extremely important.

The young Ukraine, which had just gained independence, had to create its national history and build the nation itself upon a territorially divided identity. The regional differences caused difficulties in the formation of a unified identity, Ukrainian nationalist movements mainly operated in the central and western areas of the country, while Eastern Ukraine has always been

¹ Csilla, Fedinec (et al.): *A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és az elsüllyesztett kincsek (The independent Ukraine. State-building, constitution-making and sunken treasures)* (HUN), Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Kalligram, 2016, 37.

² Ádám, Rixer: Az orosz helyi önkormányzati rendszer. (The Russian system of local self-government.) (HUN), in Adrián, Fábián (ed.), *Válogatott európai önkormányzati modellek. (Selected European local government models)* (HUN), Budapest, Dialóg Campus Publisher, 2012, 71–79.

connected to the Russians both culturally and economically, as well as in terms of historical memory.³

In multicultural Ukraine, until the outbreak of the war on February 24, 2022, a unified political nation only existed in theory, its supporters and opponents could equally be found in the sphere of public power.⁴

After the dissolution of the Soviet Union, the Commonwealth of Independent States (hereinafter CIS) was established, which Ukraine also joined as a former Soviet republic. However, Ukraine did not sign the CIS Charter and left the CIS in 2018. After the CIS became obsolete, Russia established the Eurasian Economic Union with Belarus and Kazakhstan in 2014, to which Ukraine no longer was a party. The idea that Ukraine, as a buffer zone between East and West, should trade with both the European Union and the Russian Federation is difficult to implement and cannot be considered viable in the long term.

“The EU's Eastern Partnership policy established in 2009 covers six Soviet successor states: Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Moldova, and Ukraine. The aim of the partnership is to support the political, social, and economic reform efforts of these countries in order to enhance democratization and good governance, energy security, environmental protection, and economic and social development.”⁵ In 2009, Ukraine began negotiations with the European Union on the Association Agreement, and negotiations on the establishment of the Deep and Comprehensive Free Trade Area began.⁶

The EU Association Agreement concluded with Ukraine would have been considered a milestone for both parties, which is why the European elite looked forward to the signing of the agreement in Vilnius, planned for November 2013 with great anticipation. The Ukrainian government backed down on the eve of the summit and decided to suspend the signing process. The move of the Ukrainian leadership can be explained by the fact that the European Union objected to the detention of former Prime Minister Yulia Tymoshenko and the former Home Secretary. Having their case assessed according to European standards was determined as a condition for signing the association agreement. Hundreds of thousands took to the streets in

³ Beáta, Varga: Önállóság, nemzeti identitás és külpolitika Ukrajnában a 17. század közepén. (Autonomy, national identity and foreign policy in Ukraine in the middle of the 17th century) (HUN), *Világtörténet*. 2011/3–4, 151–152.

⁴ Csilla, Fedinec: Regionalizmus Ukrajnában. (Regionalism in Ukraine) (HUN), in Nándor, Bárdi – Ágnes, Tóth (ed.): *Önazonosság és tagoltság: elemzések a kulturális megosztottságról. (Self-identity and segmentation: analyses of the cultural division)* (HUN) (Tér és terep 9.), Budapest, Argumentum, 2013, 341–355.

⁵ Three Eastern Partnership neighbours: Ukraine, Moldova and Belarus, Fact Sheets on the European Union, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/171/három-keleti-partnersegi-szomszéd-ukrajna-moldova-es-belarusz> (Download: 10 of April, 2022)

⁶ Ukraine became a member of the WTO in February 2008.

Ukraine upon the news of the Agreement not going through, and the cause-and-effect relationships of the events at that time continue to have an effect on the country's political and social situation to this day. The Ukrainian government's violent response to the series of demonstrations led to the Euromaidan revolution, and then to the removal of the head of state, Viktor Yanukovich, in February 2014. Among other things, the rash narrowing of political, language, and nationality rights resulted in the annexation of the Crimean Peninsula by Russia and escalated the separatist movement into an armed conflict in the Donetsk and Luhansk counties of eastern Ukraine. In the parliamentary elections held in October 2014, pro-Europe and pro-reform leaders came to power.

2. MILESTONES – NON PROGREDI EST REGREDI

Let us review what landmark moments and milestones can be found in the process of Ukraine's European integration after 2014.

In the foreign policy direction taken by the European Union, Ukraine currently plays a prominent role in several areas: in the European Neighbourhood Policy (ENP), the Black Sea Synergy and the Eastern Partnership⁷ (EaP). The goal of the European Neighbourhood Policy is a partnership based on common values, the result of which is prosperity, stability, and security. The Neighbourhood Policy is embellished and enriched by regional cooperation such as the Eastern Partnership. Within the framework of the partnership, it is possible to develop differentiated cooperation with the given country, thus making the process of political association and economic integration faster and more efficient.⁸ It is important to separate the Neighbourhood Policy from the enlargement politics since there is no automatic connection between the association agreement and the accession prospects; however, the possibility of an EU accession cannot be ruled out for those participating in it.

In 2011, the parliamentary body of the Eastern Partnership, the Euronest Parliamentary Assembly⁹ was established, which is responsible for consultation and supervision within the Partnership.

⁷ The Eastern Partnership is a joint initiative between the EU, the EU member states, and six post-Soviet Eastern European states: Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, the Republic of Moldova, and Ukraine. On June 28, 2021, Belarus suspended its participation in the Eastern Partnership.

⁸ The European Neighbourhood Policy, Fact Sheets on the European Union, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/170/az-europai-szomszedsagpolitika> (10 of April, 2022)

⁹ EuroNest Parliamentary Assembly, <https://www.europarl.europa.eu/euronest/en/home/highlights> (10 of April, 2022)

Important events:

On June 27, 2014, the European Union signed the *Association Agreement* with Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia. Furthermore, the establishment of the *Deep and Comprehensive Free Trade Area* (DCFTA) facilitated Ukraine's gradual integration into the EU's internal market.¹⁰ With this agreement, relations between the EU and the partner countries rose to a new level.

The 2015 *summit in Riga* was attended by the six countries involved, as well as the EU and the highest-level representatives of its member states, who all agreed to cooperate in four priority areas: the pursuit of stronger governance – including the strengthening of legal institutions and the application of the principles of good governance; promoting economic development and improving market opportunities; developing interstate connections and mobility opportunities, and fostering people-to-people connections for a stronger society.¹¹

The EU not only contributes to the development of countries with financial resources and infrastructural investments but also provides a framework for multilateral cooperation.

In the fall of 2014, the European Commission established a Council specifically for supporting Ukraine, which consists of experts from EU institutions and member states and provides coordination and advice to the Ukrainian authorities in key reform sectors. The support group regularly holds meetings at which the progress under the Association Agreement is reviewed and further steps are discussed, of which reports and evaluations are prepared.

With the help of the reform process developed jointly by the EU and Ukraine, there must be constitutional and decentralization reforms made, alongside the reform of the judiciary. Furthermore, the enforcement of the rights of minorities must be ensured, the fight against corruption intensified and the business environment must be improved. However, powerful business groups that have taken advantage of legal loopholes are blocking the Ukrainian government's efforts at economic reforms.

In 2015, the Association Council proposed ten short-term *reform measures* in the fields of the constitution, elections, the judiciary, the fight against corruption, public administration, energy, regulatory simplification, public procurement, taxation and external auditing.

Also in 2015, the European Parliament launched a comprehensive *capacity-building* program for the Ukrainian parliament, the *Verkhovna Rada*.¹²

¹⁰ The Deep and Comprehensive Free Trade Agreements became fully operational on January 1, 2016.

¹¹ Eastern Partnership summit, Riga, 21–22 May 2015:

<https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2015/05/21-22/> (3 of May, 2022)

¹² Eastern Partnership: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern-partnership/> (3 of May, 2022)

On May 11, 2017, the *visa liberalisation decree* was adopted, according to which Ukrainian citizens can travel to the EU without a visa for a maximum of 90 days.

EU–Ukraine summits are held *every two years*. At the summit held in Brussels in November 2017, 20 goals were set to be achieved by 2020. The 20 goals include: *closer cooperation with civil society*, increasing the social role of women, building a *stronger economy*, supporting regional trade between partner countries and the EU, strengthening *good governance*, implementing public administration reform, improving *connectivity*, combating *climate change*, and *investing in human resources*.

The new economic opportunities offered by the Association Agreement were beneficial for both the EU and Ukraine. The agreement made the EU the most important trading partner of Ukraine. In 2019, the volume of bilateral trade reached EUR 43.3 billion, which represented more than 40% of Ukraine's total trade.¹³

The EU was represented by Charles Michel – President of the European Council, Ursula von der Leyen – President of the European Commission, and Ukraine by President Volodymyr Zelenskyy.¹⁴ At the EU–Ukraine summit held in Kyiv on October 12, 2021, the leaders reviewed the results of the EU–Ukraine Association Agreement thus far, provided political guidelines for the further development of the Eastern Partnership, evaluated the effectiveness of the defense against the Covid-19 pandemic, discussed the next steps in the execution of the integration process, and agreed to further strengthen economic cooperation.

On March 16, 2022, the electricity grid of Ukraine and Moldova was successfully synchronized with the continental European grid.

Since 2014, the European Union and European financial institutions have provided Ukraine with more than EUR 17 billion in loans and grants.

3. POSSIBILITY AND REALITY – VERBA VOLANT, SCRIPTA MANENT

European integration was declared among the most important objectives of the new Ukrainian leadership elected in 2019,¹⁵ so much so that it was included in the preamble of the Constitution of Ukraine. More than just having good relations with the European Union, achieving actual membership in the EU is clearly the real goal of the Ukrainian leadership.

¹³ Three Eastern Partnership neighbours: Ukraine, Moldova and Belarus

¹⁴ Joint statement following the 23rd EU-Ukraine Summit, 12 October 2021, European Council, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/10/12/joint-statement-following-the-23rd-eu-ukraine-summit-12-october-2021/> (3 of May, 2022)

¹⁵ Volodymyr Zelenskyy has been the President of Ukraine since July 20, 2019

In April 2022, Ursula von der Leyen, President of the European Commission, officially handed over a questionnaire to President Volodymyr Zelenskyy, which was a necessary step for Ukraine to be granted EU candidate status. In May 2022, Ukraine completed the second part of the accession questionnaire.

But what are the requirements for Ukraine to become an official member of the European Union? The framework rules for EU enlargement were formulated at the European Council meetings in Copenhagen in 1993 and in Madrid in 1995; additionally, the criteria were also defined in the period between the two meetings.¹⁶

The Treaty on the European Union contains the conditions (Article 49) and principles (Article 6, paragraph 1) that a country wishing to join the European Union must meet. The applicant country can receive candidate status from the European Council based on the opinion of the European Commission. During the thorough procedure, the Commission examines the application for accession according to the accession criteria (the so-called Copenhagen criteria), and in order to start the process, the European Council must make a unanimous decision to launch negotiations. However, obtaining candidate status does not automatically grant the right to join the European Union, and the process itself can take years.

The process of accession

Any European country that wants to join and has met the criteria:

- must submit an official request to the President of the Council;
- after consultation with the Council of the EU, the Commission comments on the request;
- the Council unanimously decides on the nomination of members;
- negotiations begin.

An important element of the process is the preparatory phase of the accession negotiations: the candidate state is vetted, i.e. it is examined whether the applicable EU legislation is in accordance with the laws and standards of the given country. This is because during the accession process, the candidate member must transfer the EU legislation into the existing domestic legal framework and develop the necessary institutions and administrative systems to function as a member state. The vetting process is divided into 35 chapters and it is possible that minority protection will receive a separate chapter in the near future. In order to effectively prepare for membership, the EU provides financial and technical support to the candidate country.

¹⁶ Copenhagen European Council – June 21–22, 1993 – Presidency conclusions.

An important element of the accession criteria is the stability of institutions guaranteeing democracy, the rule of law and the enforcement of human rights, as well as the respect and protection of minority rights.¹⁷

4. OBSTACLES AND MISTAKES – RES NULLA CONSILIO NOCENTIOR MALO

So far, we have talked about milestones, visions, goals and opportunities. Below we mention some decisions and criticisms that may hinder the achievement of Ukraine's European integration goals, and detail which areas we find erroneous, rights-restricting provisions and laws to appear concurrently with the integration processes.

Narrowing rights of nationalities

*2017 – Law on Education*¹⁸ – extremely disadvantageous and represents a step back compared to the rights provided earlier. It goes against the Ukrainian-Hungarian agreement and Ukraine's international commitments. Until the adoption of the new Law on Education in 2017, all Ukrainian citizens had the right to study in their mother tongue at all levels of education.

The Law on Education is the first in which the legislator differentiates *de facto* and *de jure* between national minorities and indigenous peoples.¹⁹ The law classifies citizens of Ukraine into four categories:

1. Ukrainians;
2. indigenous peoples: practically only the Crimean Tatars, Krimchaks and Karaims can be classified as belonging to this category;
3. national minorities speaking one of the official languages of the European Union - the rules of this third category apply to the Hungarian nationality;
4. speakers of non-EU languages. The distinction is of practical importance: for example, Russians can only study their mother tongue as a school subject.²⁰

*2019 – State Language Act*²¹ – The State Language Act mandates the use of the state language in all areas where previously the languages of national minorities could also be used, and infringement proceedings may be initiated for its violation.

¹⁷ Accession criteria (Copenhagen criteria), EUR-Lex, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Aaccession_criteria_copenhagen (3 of May, 2022)

¹⁸ Ukraine's Law on Education. Закон України, Про освіту

¹⁹ István, Csernicskó – Mihály, Tóth: *A kárpátaljai magyar közösség nemzetiségi és nyelvi jogai. (Nationality and language rights of the Transcarpathian Hungarian community)* (HUN), Budapest, Nemzetpolitikai Kutatóintézet, 2021.

²⁰ Csilla, Fedinec: Az őslakos státusz Ukrajnában. (The indigenous status in Ukraine), *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2018/2.

²¹ Ukraine's law on Protecting the functioning of the Ukrainian language as the State language, Закон України, Про забезпечення функціонування української мови як державної

*2016–2020 – Public administration reform*²² – Linguistic and ethnic characteristics were not taken into account when defining the administrative boundaries, and therefore the Hungarian communities were also disadvantaged.

*2021 – Law on indigenous peoples*²³ – Provides comprehensive protection for Crimean Tatars, Krimchaks, and Karaims. Minorities without a homeland fall under the scope of the law.

2021 – Amendment of the State Language Act on the language of services – Article 30 of the State Language Act made strict provisions on language use in the service industry.

5. CRITICAL VOICES – VITA COMMUNIS MAXIMA CRUX

In its opinion issued in December 2017,²⁴ the Venice Commission strongly condemned the discrimination of national minorities based on whether their mother tongue is an official language in the EU or not. This position is also emphasized in the opinion issued by the international legal body in December 2019 in connection with the 2019 State Language Act.²⁵ They also criticized the fact that representatives of national minorities were not consulted during the creation of the law.

The State Language Act was also criticized by Lamberto Zannier, OSCE High Commissioner for Minorities (2017–2020). In his opinion, it is a cause for concern that the new language law does not cover the protection of minority languages and that the legislation would respond to the problems arising during the use of the state language with strict sanctions. In addition to all this, the new law does not respect the provisions of the Ukrainian Constitution (Articles 10 and 92) and ignores Ukraine's international commitments: the Ukrainian–Hungarian Basic Treaty, the European Charter of Regional or Minority Languages (Part 1, Article 7, Point D), the Framework Agreement on the Protection of National Minorities (Article 10), and the provisions of the Association Agreement between the EU and Ukraine in 2017. The current law-making process practically disregards the Constitution, Article 22 of which states: "The content and scope of existing rights and freedoms shall not be diminished in the adoption of new laws or in the amendment of laws that are in force."

²² Law of Ukraine on Voluntary Creation of Territorial Units, Закон України, Про добровільне об'єднання територіальних громад

²³ Ukraine's Law on Indigenous Peoples, Закон України, Про корінні народи України

²⁴ Conclusions and recommendations of the Venice Commission regarding the Ukrainian Law on Education, <https://kijev.mfa.gov.hu/news/velencei-bizottsag-szakvelemenye-az-ukran-oktatasi-toerveny-kapcsan> (HUN) (3 of May, 2022)

²⁵ Ukraine. Opinion on the Law on Supporting the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language, European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), CDL-AD(2019)032. Opinion No. 960/2019. Strasbourg, 9 December 2019, Para. 139, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2019\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2019)032-e) (3 of May, 2022)

Between 2014 and 2019, the European Parliament adopted 19 resolutions concerning Ukraine. On February 11, 2021, a key report on the implementation of the Association Agreement was adopted, which places a strong emphasis on the ongoing reform process and the anti-corruption structure.²⁶ The report acknowledges Ukraine's efforts to implement the commitments contained in the Association Agreement, but there are still many reforms to be completed in relation to the rule of law, good governance, and the fight against corruption. It cites the unstable operation of institutions, the limited resources, the pandemic, the lack of independence of judicial and economic institutions, and the controversial use of justice all as factors hindering the reforms. The report mentions the statement issued by the NATO-Ukraine Committee on October 31, 2019, which calls on Ukraine to respect human and minority rights, as well as fully take into account the Venice Commission's conclusions and implement its recommendations regarding the Law on Education. According to the report, although Ukraine has ratified the most important international legal documents, it still does not apply them. In 2019, only 37% of the tasks related to the implementation of the Association Agreement were completed.

The document highlights significant achievements in the reform process, such as the historic opening of the agricultural land market. The report emphasizes that the European Union makes the amount of support at different levels dependent on the progress of Ukraine's reform process, respect for human rights, and compliance with its commitments regarding minorities. In the resolution, the EU reaffirmed its unwavering support for the independence, sovereignty and territorial integrity of Ukraine.²⁷

6. THE FUTURE OF INTEGRATION – NIL MEDIUM EST?

An important area of priority for the European Union is integration and the neighbourhood policy, with the development of which, valuable and fruitful cooperation can be established between the partner states at different levels and measures. Based on the status of the relations and the implemented reforms, the cooperation can even lead to becoming a candidate state. It is very important that the candidate states maintain good relations with their partners and their immediate neighbours. It cannot be disputed that the creation of an EU-level minority protection framework could be an essential tool for peaceful coexistence.

²⁶ *Resolution of the European Parliament of 11 February 2021 on the implementation of the EU–Ukraine Association Agreement, 2020 (2019)(INI).*

²⁷ EU-Ukraine summit, Kyiv, Ukraine, 12 October 2021, <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2021/10/12/> (23 of April, 2022)

Before the war, a part of the citizens living in the eastern half of Ukraine would rather have closer national, cultural, political, and economic relations with the Russians. Today, however, it seems clear that the entire country considers the European path to be the only solution; however, without respecting common values and the rights of national minorities, the integration of Ukraine in the political, economic, and legal fields of the EU will not be possible.²⁸

²⁸ At 13 of December 2022 the Supreme Council (Verkhovna Rada) adopted draft law No. 8224 on Ukrainian national minorities (communities), which is one of the conditions for Ukraine's accession to the European Union. President Volodymyr Zelenskyy signed it at 30 of December 2022.

BIBLIOGRAPHY

CSEERNICKSKÓ István – TÓTH Mihály: *A kárpátaljai magyar közösség nemzetiségi és nyelvi jogai. (Nationality and language rights of the Transcarpathian Hungarian community)* (HUN), Budapest, Nemzetpolitikai Kutatóintézet, 2021.

FEDINEC Csilla (et al.): *A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és az elsüllyesztett kincsek (The independent Ukraine. State-building, constitution-making and sunken treasures)* (HUN), Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Kalligram, 2016.

FEDINEC Csilla: Az őslakos státusz Ukrajnában. (The indigenous status in Ukraine), *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2018/2.

FEDINEC Csilla: Regionalizmus Ukrajnában. (Regionalism in Ukraine) (HUN), in Bárdi Nándor – Tóth Ágnes (ed.): *Önazonosság és tagoltság: elemzések a kulturális megosztottságról. (Self-identity and segmentation: analyses of the cultural division)* (HUN) (Tér és terep 9.), Budapest, Argumentum, 2013.

RIXER Ádám: Az orosz helyi önkormányzati rendszer. (The Russian system of local self-government.) (HUN), in Adrián, Fábíán (ed.), *Válogatott európai önkormányzati modellek. (Selected European local government models)* (HUN), Budapest, Dialóg Campus Publisher, 2012

VARGA Beáta: Önállóság, nemzeti identitás és külpolitika Ukrajnában a 17. század közepén. (Autonomy, national identity and foreign policy in Ukraine in the middle of the 17th century) (HUN), *Világtörténet*. 2011/3–4

Other Sources

Accession criteria (Copenhagen criteria), EUR-Lex, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Aaccession_criteria_copenhagen (3 of May, 2022)

Conclusions and recommendations of the Venice Commission regarding the Ukrainian Law on Education, <https://kijev.mfa.gov.hu/news/velencei-bizottsag-szakvelemenye-az-ukran-oktatasi-toervenye-kapcsan> (HUN) (3 of May, 2022)

Eastern Partnership: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern-partnership/> (3 of May, 2022)

Eastern Partnership summit, Riga, 21–22 May 2015:

<https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2015/05/21-22/> (3 of May, 2022)

EuroNest Parliamentary Assembly,

<https://www.europarl.europa.eu/euronest/en/home/highlights> (10 of April, 2022)

EU-Ukraine summit, Kyiv, Ukraine, 12 October 2021,

<https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2021/10/12/> (23 of April, 2022)

Joint statement following the 23rd EU-Ukraine Summit, 12 October 2021, European Council,

<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/10/12/joint-statement-following-the-23rd-eu-ukraine-summit-12-october-2021/> (3 of May, 2022)

The European Neighbourhood Policy, Fact Sheets on the European Union,

<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/170/az-europai-szomszedsagpolitika> (10 of April, 2022)

Three Eastern Partnership neighbours: Ukraine, Moldova and Belarus, Information about the European Union, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/171/harom-keleti-partnersegi-szomszed-ukrajna-moldova-es-belarusz> (Download: 10 of April, 2022)

Ukraine. Opinion on the Law on Supporting the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language, European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), CDL-AD(2019)032. Opinion No. 960/2019. Strasbourg, 9 December 2019, Para. 139, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2019\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2019)032-e) (3 of May, 2022)

Kovácsné Molnár Anna

A GYERMEKVÉDELEM KIALAKULÁSA ÉS KITERJESZTÉSE MAGYARORSZÁGON

BEVEZETÉS

Kutatómunkám során a büntetőeljárás egyik különleges bánásmódot igénylő sértettjeiről, a gyermekekről írok, akiknek védelmében egyre globálisabban előtérbe kerültek a jogi szabályozások. Figyelembe véve a tizenennyolc éven aluli gyermek mint sértett sajátos jogi helyzetét, lehetőségeit a büntetőeljárás során, a magyar jogi szabályozást, annak uniós és nemzetközi hátterét, amely alapul szolgált a kodifikációs eljárásnak. Továbbá elemzem a Gyermekvédelmi törvény által, az Egyházjogi törvény és az Alaptörvény által biztosított gyermeki jogokat, ezzel is összehasonlítva a különböző jogi szabályozások által biztosított lehetőségeket a gyermekek számára. A gyermekbarát igazságszolgáltatást elemezve kitekintést teszek a nemzetközi gyermekvédelem irányába, amely hatással volt hazánk jogalkotására is.

A GYERMEKVÉDELEM KIALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON

A gyermekek kiemelt szerepe, a róluk való gondoskodás, már Szent István korában is megfigyelhető, hiszen első királyunk is törvénykezett az özvegyek és az árvák védelméről.¹

A középkorban, a magyar jogrend számára elsődlegesen a vagyonnal rendelkező árvák védelme szerepelt kiemelt helyen, és a szegény árvák nem kaptak szerepet. A kereszténység megerősödésével egyidőben, változott a helyzet. Az egyházak ösztönzésének köszönhetően, a közösségek elkezdtek segítséget nyújtani a szegény származású árvák részére is. Az egyház kiemelt szerepet játszott a segítségnyújtásban. Karitás programjával támogatta a szegényeket és elhagyatottakat, amelyet úgynevezett jótékonyági, emberbaráti támogatásként emlegettek. A papok segítői a diakónusok voltak. Rájuk hárult a feladat, hogy a szegények részére ajándékokat gyűjtsenek a hívőktől, amelyet később szétosztottak a rászorulóknak között. A rendszer, olyan szülők számára, akik valamely oknál fogva nem akarták vagy nem tudták megtartani gyermeküket, lehetőséget nyújtott arra, hogy a templom ajtajánál belülről elhelyezett márványmedencébe, helyezték a nem kívánt kisdedit. Az így elhelyezett gyermeket, az istentiszteletet követően, a püspök megmutatta a hívőknek, akik magukhoz vehették és vállalhatták annak felnevelését. Amíg a katolikus egyházak a gyermek elkövetőkre

¹ Szent István Király Dekrétoimainak Második Könyve 24. Fejezet az özvegyekről és árvákról

kiszabott büntetéseket szabályozták, addig más egyházak a gyermekek gondozását igyekeztek szabályozni. Az egyházközösségek árvaházakat² és menhelyeket hoztak létre, ahol gondoskodni tudtak a rászorult gyermekekről. Mivel a keresztény hitűek elítélték a gyermekek kitevését és a gyermekgyilkosságot is, munkálkodásuk révén segítséget kívántak nyújtani a gyermekek megmentéséhez. Az európai keresztényeszmé a gyermekek szeretetben való felnevelését hirdeti. A két évezredes múltra visszatekintő szemlélet, a nyugati civilizációra is nagy hatással volt és van jelenleg is. Szent István időszakában, Gellért, csanádi püspök, az országot járva, igyekezett összegyűjteni az árván maradt gyermekeket, és otthont teremtett nekik. A Szent István korában kialakult szegény-sorsú és árván maradt gyermekek védelme, európai szinten is kiemelkedő jelentőségűnek tekinthető, de lényegében a 18. századig kiemelkedő változás ez ügyben nem történt.³

A Szent Özséb megalapította a magyar pálos rendet, amelynek célja a betegek ápolása, továbbá az elhagyatott és árva gyermekek gondozása volt.⁴

Míg a középkori társadalomban az uralkodó Isten akaratából cselekedett, a kialakult új társadalomban, a magas méltóságú egyházi személyek azon munkálkodtak, hogy fenntartsák az uralkodók hatalmát. A korszakra az emberek vallásos nevelése volt a jellemző, amelynek köszönhetően, az oktatás középpontjában az erkölcsi nevelés állt. Ezen nevelés mellett a testiséget bűnös eszmének tartották. A gyermekek ártatlanságával ellentétes gyermeki romlottság jelen van a teológiai vitákban is.⁵

Az eltorzult gyermekszemléletnek köszönhetően, a gyermeket alapból rossznak vélték, és úgy gondolták, hogy ki kell űzni a gonosztságot a gyermekből.⁶

A gyermeki oktatás szigorú módszerei közé tartozott a testi fenyítés, amely az eredendő bűn szemléletének, illetőleg az ember származásának a kánonjogi szemlélete. Ez a jellegű oktatás az 1868. évi LIX. törvénycikk hatálybalépéséig, az egyházi bíróságok hatáskörébe tartozott. A kánonjog védte a házasság intézményét. Ezen oknál fogva megkülönböztette a házasságon

² Az első árvaházát Dateo püspök létesítette Milánóban, 785-ben

³ Veczko József: *Gyermekevédelem Pszichológiai és pedagógiai nézőpontból*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2007, 22–26.

⁴ Veczko József: *Gyermek- és ifjúságvédelem Család- és gyermekérdekek*, Gyula, APC-Stúdió, 2002, 39.

⁵ Szabolcs Éva: *Fejezetek a gyermekkép történeti alakulásából*, Budapest, Eötvös Lóránd Tudományegyetem Neveléstudományi Tanszék, Pro Educatione Gebtis Hungariae Alapítvány, 1995, 6–10.

⁶ Bereczki Sándor – Komlósi Sándor-Nagy János: *Neveléstörténet*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1988, 24.

kívül született gyermekeket, és kizárta őket az öröklésből, nem csupán a nemesi cím, de a vagyon tekintetében is.⁷

Magyarországon erre a korszakra az egyházi iskolai oktatás volt a jellemző, ahol idegen oktatók tartották az oktatást, akik a hittérítés mellett feudális termelést is tanítottak. Az oktatás jellemzően kolostorokban zajlott. Ebben az időszakban nem volt hazánkban jellemző az egyetemi oktatás. Ebből adódóan a tudásra vágyó fiatalok a nyugati egyetemeken folytathatták tanulmányaikat.⁸

A középkor végére, a reneszánsz korszak második felében, nőtt az árvaházak és szeretetházak száma. Míg az új árvaházakban többnyire árva és elhagyott gyermekek gondozása zajlott, addig az ispotályokban együtt voltak a betegek a gyermekekkel és a csavargókkal. Ezek az új intézmények a kolostorokhoz tartoztak. A 17. században, az árvaházakban a testi fenyegetés volt a jellemző. A gyermekeket, akiket bűnösnek véltek, börtöncellákban helyezték el, ahol élelemként naponta egy alkalommal kaphattak kenyeret és vizet.⁹

A 17. századra jellemző gyermekkép, az újkorra átalakult. Az új nézet a felső társadalmi osztályokban alakult ki, amely szerint, a gyermekkor időszaka a krisztusi ártatlanságra vezethető vissza, ami a védtelenség és a kiszolgáltatottság időszaka. Ebben a korszakban került előtérbe a szülők felelőssége is.¹⁰

A 18. században, a hazai gyermekvédelem történelmében jelentős szerepet játszott Mária Terézia és fia, II. József oktatási nevelési intézkedése. A kitűzött cél egy olyan oktatási rendszer létrehozása volt, amely felett az uralkodó gyakorolja a felügyelet jogát. 1806-ban Budán kiadták a II. Ratio Educationist. A rendelkezésnek köszönhetően, a katolikus iskolák számára volt kötelező lett a nemzetek anyanyelvi iskolai tanítása, és ingyenessé vált az alsófokú iskolai oktatás.¹¹

Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter 1848-ban beterjesztett a népoktatás kérdésével foglalkozott törvényjavaslatában. „A bécsi kormány egyebekben a népoktatást hazánkban is az egyházak belső ügyének tekintette. Az iskolák és osztályok számának

⁷ Veczkó: *Gyermekvédelem*, 24.

⁸ Mészáros István: *A katolikus iskola ezeréves története Magyarországon*, Budapest, Szent István Társulat, 2000, 81.

⁹ Veczkó: *Gyermek- és ifjúságvédelem*, 40.

¹⁰ Pukánszky Béla: *Neveléstörténet II*, Szeged, Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, 1992, 4.

¹¹ Mészáros: *A katolikus iskola*, 161–164.

szaporítását, a tanítók anyagi helyzetének javítását, az iskolaépületek bővítését, a helyi iskolafelügyelet az iskolatanácsos gondjaira bízta.”¹²

Hazánkban a gyermekvédelem a 19. század második felében kezdett kifinomulni, a gazdasági és társadalmi elvárásoknak köszönhetően. Mivel erre az időszakra az a szemlélet volt jellemző, hogy a lelenc gyermek teher a társadalom számára, olyan nevelésben részesítették ezen gyermekeket, amelynek köszönhetően munkaképes állampolgárrá válhattak.¹³ Mivel megnövekedett a közápolásra szoruló¹⁴ gyermekek száma és ezzel együtt az árvaházak száma is, szükségessé vált egy új intézmény létrehozása. Ebből adódóan, 1889-ben létrejött a Gyermekvédő Egyesület. Mérlegelve a kor nemzetközi hatásait és a hazai gyakorlati tapasztalatokat, 1898-ban megalkották első gyermekvédelmi törvényünket,¹⁵ amelynek kitűzött célja az volt, hogy a hét éves kor alatti elhagyatottak részére az ápolási költségek fedezését megvalósítsa az Országos Betegellátási Alap révén. A törvényt viszont nem követte végrehajtási utasítás, ezért a kitűzött célt nem sikerült elérni. Az törvényünk, amely ténylegesen életbe lépett, a gyermekmenhelyek felállításáról szólt.¹⁶ Ugyan megalkotására 1901-ben került sor, de csak 1903-ban jelent meg. Az elenyésző állami segítség miatt, a fejlesztések adományokból valósultak meg a karitásznak köszönhetően. Ebben nyújtott segítséget az 1906-ban megalakult Gyermekvédő Liga. A Ligának köszönhetően, állami és karitatív jellegű gyermekvédelem alakult ki, amely a közadakozás révén megerősödött.¹⁷

A 20. században a gyermekek védelme egyre inkább előtérbe került. Az újonnan létrejött nőegyesületek, szövetségek, gyermekvédő ligák tevékenyen is részt vettek a gyermekvédelemben. A Tanácsköztársaság lehetőséget nyújtott a törvénytelen gyermekek egyenjogúsítására, továbbá arra, hogy az elhagyott gyermekek nevelőszülőkhöz kerülhessenek. Az iskolagyámok és iskolaorvosok képzésével a gyermekbetegségek elterjedését kívánták visszaszorítani. Ebben az időben elkezdődött az egyházi iskolák államosítása. 1925-ben létrejött a Zöldkeresztes Mozgalom, amely meghatározta az alapját a gyermekek megsegítésének, a szociális munkának.¹⁸

¹² Felkai László – Zibolen Endre: *A magyar nevelés története*, Budapest, Felsőoktatási Koordinációs Iroda, 1993. 16.

¹³ Veczkó: *Gyermek- és ifjúságvédelem* 41.

¹⁴ Az elhagyott, veszélyeztetett gyermekeket nevezték így

¹⁵ 1898. évi XXI. törvénycikk a nyilvános betegápolás költségeinek fedezéséről

¹⁶ 1901. évi VIII. törvénycikk az állami gyermekmenhelyekről

¹⁷ Veczkó: *Gyermek- és ifjúságvédelem* 43.

¹⁸ Czirják Attila: *A gyermekvédelem története, Az 1997. évi gyermekvédelmi törvény megszületéséhez vezető út*, 2008, 11, http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2013/09/22987_czirjakattila_gyvtortenete_ujabb.pdf (Letöltés 2023. november 20.)

Az 1944. évi V. törvénycikk a családbafogadásról és a tartásról való gondoskodás előmozdítása tárgyában, bevezette a családbafogadás intézményét, amelynek köszönhetően, a családbafogadott kiskorúról úgy tudott gondoskodni az új családja, hogy nem volt szükség örökbefogadásra. A gyámsági törvény néven ismert jogszabály 1945. után hatályát veszítette. Ezzel egyidőben, újra előtérbe került az egyházak gyermekvédelme, ami vissza-vezethető arra, hogy a háború révén megsokszorozódott az elárvult gyermekek száma. Sztehló Gábor evangélikus lelkész fáradhatatlan munkája révén, az árván maradt gyermekek számára harminc otthont teremtett. Az árván maradt gyermekek sorsát a 10.470/1945. (XI. 6.) ME rendelet igyekezett rendezni. Majd 1948-ban a 12.050/1948. számú kormányrendelet létrehozta az Állami Gyermekvédő Intézetet, amelyet 1963-ban Gyermek- és Ifjúságvédő Intézetre változtattak. Az 1950-es éveket követően, több családjogi törvény is megalkotásra került.

A Gyermekek Jogairól szóló 1989-es New York-i Egyezmény hatására, - amelynek célja, hogy a hatósági beavatkozást, mindig előzze meg egy önkéntes ellátásra épülő gyermekvédelmi eljárás - létre jött az 1997. évi XXXI. törvény.

1997. ÉVI XXXI. TÖRVÉNY A GYERMEKEK VÉDELMEÉRŐL ÉS A GYÁMÜGYI IGAZGATÁSRÓL (GYVT.)

A Parlament az 1997. április 22-ei ülésnapján közmegegyezéssel fogadta el a jogszabályt, mellyel új korszak kezdődött a gyermekvédelem terén.

Ugyan a törvény a gyermekjogokról szól, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül a szülőket sem, akik a gyermekek neveléséről gondoskodnak. Hiszen a gyermeknek családban kell felnőnie, ahol a szülők biztosítják számára a gyermeki jogokat és az életkoruknak megfelelő erkölcsi, testi, szellemi fejlődést. Ezt a fejlődést kívánja biztosítani az egyház a gyermekek számára, az oktatást is az egyházi fenntartású intézményei révén.

A törvény célul tűzte ki a rászoruló gyermekek esélyegyenlőségének növelését. Ennek elősegítésére igyekszik megteremteni a körülményeket a gyermek testi, erkölcsi, érzelmi fejlődéshez, biztosítani a saját családjában való nevelkedésének jogát, különleges védelmet a bántalmazással és az elhanyagolással szemben, emberi méltósága tiszteletben tartását, a fogyatékos gyermek fokozott védelmét, továbbá vér szerinti családjának megismeréséhez való

jogát. Ezen felül a szülővel való kapcsolattartás jogát, a szabad vélemény kinyilvánításához, és a panaszhoz való jogát, illetve elhelyezésének időszakos felülvizsgálatát.¹⁹

A Gyvt. rendelkezik a gyermekvédelem alapját képező pénzbeli és természetbeni, illetőleg a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti alapellátásokról²⁰ a gyermekvédelmi szakellátásokról, mellyel a jogalkotó a gyermekbántalmazásokkal szembeni védelmet kívánja biztosítani, továbbá a gyámhatósági intézkedésekről. Ezen kívül kibővítette az átmeneti nevelésbe vett kiskorú örökbefogadásának lehetőségeit is.²¹

A törvényben meghatározott gyermekvédelmi szakszolgáltatást a Kormány egyházi fenntartóval kötött szerződés útján is biztosíthatja.²² A Kormányrendelet által biztosított fenntartói feladatok ellátására az a bevett egyház, vagy annak belső egyházi jogi személye, továbbá az olyan nyilvántartásba vett egyház, bejegyzett egyház és azok belső egyházi jogi személye jogosult, amely a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény 9/D. § (5) bekezdése, illetve 9/F. § (1) bekezdése szerinti, a gyermekjóléti, gyermekvédelmi vagy szociális feladatok ellátására is kiterjedő megállapodással rendelkezik.²³

A mai napig hatályban lévő jogszabály többszöri módosításon esett keresztül, ezzel is követve a nemzetközi elvárásokat a gyermekvédelem terén.

2011. ÉVI CCVI. TÖRVÉNY ÁLTAL BIZTOSÍTOTT JOGOK

A jogszabályt az Országgyűlés a 2011. december 30.-i ülésnapján fogadta el, és 2011. december 31.-én hirdette ki. 2012. március 1. napján lépett hatályba. A 2011-ben benyújtott egyházügyi törvényjavaslat elsődleges célja az volt, hogy az 1990. évi IV. törvény által adott visszaélési lehetőségeket megszüntesse. A 2012-től hatályos szabályozás azonban nem felelt meg a hazai és a nemzetközi gyakorlatban elfogadott alkotmányos elvárásoknak. Emiatt az Alkotmánybíróság, a 164/2011. (XII. 20.) AB határozat határozatában megsemmisítette.

¹⁹ Gyvt. 6. §

²⁰ Gyvt. 18. §

²¹ Barzó Tímea: *A magyar családjog múltja, jelene és jövője 2. Rész: A gyermekvédelem fejlődésének rövid történeti bemutatása és az európai családjog jövője*, Családi Jog, 2006/2, 1–10.

²² Gyvt. 97. §

²³ Gyvt. 5. § b)

A mai napig is hatályos rendelkezés 2019. április 16 napján lépett hatályba, megalkotásával szemben alapvető elvárás volt az alkotmányos elvárásokhoz való igazodás, továbbá Alaptörvénnyel való összhang létrehozása.

A törvény preambuluma rendelkezik arról, hogy a magyarországi egyházak és vallási közösségek magas értékrendet teremtő közösségi tényezői a társadalomnak, amelyek hitéleti tevékenységük mellett, a gyermek- és ifjúságvédelem terén is fontos szerepet töltenek be hazánk életében.²⁴ A jogszabályi rendelkezés lehetővé teszi és el is várja a szülőktől és a gyámoktól, hogy a kiskorú gyermekük erkölcsi, vallási neveléséről gondoskodjanak, továbbá hogy eldöntsék, milyen vallás oktatásában részesüljön a gyermek. A gyermek- és ifjúságvédelmi intézményeknek lehetőséget kell teremteniük a gyermekek számára a lelkiismeret és vallásszabadság gyakorlására egyéni és közösségi szinten is, tekintettel arra, hogy az a gyermekek fejlődését szolgálja.²⁵ A szülőnek azon jogát, amely alapján megválaszthatja gyermeke neveltetését, az Alaptörvény XVI. cikk (2) bekezdése is biztosítja. Ezt a jogot kívánta biztosítani a jelen jogszabály is. A szülői jogokra enged következtetni a Gyermekek jogairól szóló New York-i Egyezmény is.²⁶

Az egyháznak joga van nevelési, oktatási, gyermek- és ifjúságvédelmi intézményeket létesíteni, a gyermekek fejlődésének elősegítése céljából.²⁷

2020. ÉVI XXVIII. TÖRVÉNY AZ EGYHÁZAK SZOCIÁLIS ÉS GYERMEKVÉDELMI ELLÁTÁSOK TERÉN BETÖLTÖTT SZEREPÉNEK MEGERŐSÍTÉSÉRŐL

Az egyházak gyermekvédelmi ellátások terén betöltött szerepéről szóló törvény 2020. augusztus 1. napján lépett hatályba. A legújabb módosítása 2022. május 25. napjától hatályos.

A törvény összhangban az Alaptörvényi rendelkezésekkel hangsúlyozza, hogy Magyarország méltányolja az egyházak által vállalt és teljesített szociális és gyermekvédelmi feladatok elvégzését, és munkájuk elősegítése érdekében fontosnak tartja, hogy az egyházakkal való kapcsolattartás erősebbé váljon, ezáltal is megfelelve az Alaptörvény VII. cikke szerinti együttműködési elvárásnak, amely a bentlakásos szociális és gyermekvédelmi intézményekben

²⁴ T/5315. számú törvényjavaslat indokolással - A lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról

²⁵ 2011. évi CCVI. törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról 2.-3. § (a továbbiakban: 2011. évi CCVI. tv.)

²⁶ 1991. évi LXIV. törvény a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről

²⁷ 2011. évi CCVI. tv. 12. §

élők gondoskodását teszi lehetővé. Emellett az Alaptörvény XVI. cikke alapján biztosítja a gyermeki jogok védelmét és XIX. cikke alapján igyekszik a rászorulóknak szociális biztonságát megteremteni.²⁸

A Kormány az Alaptörvényben deklarált állami kötelezettségeket nem átruházni kívánja az egyházra, hanem hatékonyabb feladatellátás biztosítását kívánja elérni, az egyház közreműködésével.²⁹

Továbbá az a kormányzati cél, amely megerősíti az egyházak szerepét a gyermekvédelemben, egyúttal egy magasabb színvonalú szociális gondoskodás átvállalását is eredményezi az egyház részéről, amely hosszú távon garanciát nyújt a gyermekvédelem terén.³⁰

MAGYARORSZÁG ALAPTÖRVÉNYE

Magyarország Alaptörvénye 2011. április 25. napján lépett hatályba. Többszöri módosítást követően, a jelenlegi változata, amely a kilencedik módosítás, 2023. január 1. napjától hatályos.

Alaptörvényünk a magyar jogrend alapja, amely egy közös értékrendet teremtve, a megszületett gyermekeket és az eljövendő nemzedékek érdekeit védi. Kifejezve a nemzeti akaratot, a gyermekek érdekeit szolgáló alapokat teremt ahhoz, hogy a jövő nemzedéke erős közösséggé tudjon válni. Az Alaptörvény L cikk (1) bekezdése, a Nemzeti Hitvallással egységben meghatározza, hogy a felnövekvő generáció részére méltóságos életet kell biztosítani, amely alapja összefügg a családi élettel. Hiszen a gyermek születésének és neveltetésének alapfeltétele, hogy az anya nő, az apa pedig férfi.

Az Alaptörvény XV. cikk (5) pontja garanciát biztosít arra, hogy hazánk megteremti a családok, gyermekek, nők, idősek és a fogyatékkal élők jogszabályi védelmét, amely biztosítja a gyermekek számára a szükséges testi, szellemi, erkölcsi fejlődést azáltal, hogy a szülőknek lehetővé teszi a gyermeknevelés megválasztásának jogát. Továbbá kötelezi a szülőket a gyermekekről való gondoskodásról, amely annak oktatását is magában foglalja. A nagykorúvá vált gyermekek számára előírja, hogy gondoskodjanak szüleikről úgy, ahogyan azt ők is tették neveltetésük során.

²⁸ 2020. évi XXVIII. törvény az egyházak szociális és gyermekvédelmi ellátások terén betöltött szerepének megerősítéséről; preambulum

²⁹ Végső előterjesztői indokolás az egyházak szociális és gyermekvédelmi ellátások terén betöltött szerepének megerősítéséről szóló 2020. évi XXVIII. törvényhez

³⁰ T/9933. számú törvényjavaslat indoklással - az egyházak szociális és gyermekvédelmi ellátások terén betöltött szerepének megerősítéséről

XVI. cikk (1) bekezdése rendelkezik arról, hogy minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi, erkölcsi fejlődéshez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz. Ezen rendelkezéssel az államra olyan feladat hárul, amely kötelezi a megfelelő jogszabályi környezet és intézményrendszer létrehozását és fenntartását, amelyek garanciát nyújtanak a gyermek születésétől kezdve, önazonosságának megőrzésére és megvédésére. A rendelkezés megalkotásának háttérében állt, a nyugati világ azon felfogása, amely modern ideológiai folyamatok révén, veszélyezteti a gyermekek egészséges testi, lelki fejlődéshez való jogát. Ennek a visszásságnak elkerülésére garantálja a rendelkezés, a született gyermek nemének önazonosságához való jogát, amelyet az államnak mindenáron védenie kell. Az emberi méltóság részét képezi a gyermek születési nemének önazonosságához való joga, amelynek részét képezi, hogy a testi-lelki integritását sértő szellemi vagy biológiai beavatkozások ellen is védelemben részesüljön. A javaslat biztosítja a gyermek számára a keresztény kultúra szerinti neveltetését, ezzel is hozzásegítve a felnövekvő generációt, identitásának, szuverenitásának megőrzéséhez.³¹

A XVII. cikk tiltja a gyermekek testi, szellemi és erkölcsi fejlődését veszélyeztető, foglalkoztatását. Ezen rendelkezésekkel is elővetítve, hogy a társadalom alapja a gyermek, és annak védelme testi, szellemi, lelki fejlődése szempontjából kiemelt jelentőségű hazánk számára. Továbbá biztosítani kívánja a fiatalok és szüleik számára a megélhetést nyújtó munkahelyek védelmét, ezzel is megteremtve a családi biztonság alapját.

GYERMEKVÉDELEM A 2017. ÉVI XC TÖRVÉNY ÁLTAL

A Ptk. szerint minden ember cselekvőképese, amennyiben cselekvőképességét jogszabály vagy bíróság nem korlátozza. Ebből adódóan, a cselekvőképese személyek maguk tehetnek jognyilatkozatot. A jogszabály arról is rendelkezik, hogy a 18 éven aluli gyermeket kiskorúnak kell tekinteni, (ez alól kivétel, aki házasságkötés révén nagykorúvá vált). A tizennegyedik életévét be nem töltött kiskorút a jogalkotó cselekvőképtelennek tekinti. Ez alapján, nincs lehetősége jognyilatkozat tételére, és önállóan nem köthet szerződést sem. Amennyiben mégis jognyilatkozatot tesz, úgy azt semmisnek kell tekinteni. Az a 14 éven felüli kiskorú, aki nem cselekvőképtelen, korlátozottan cselekvőképese tekintendő. Ezen kiskorú jognyilatkozata érvényes, amennyiben törvényes képviselője ahhoz hozzájárult.³²

³¹ Végső előterjesztői indoklás Magyarország Alaptörvényének kilencedik módosításához

³² Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 2:8-2:13. §

A büntetőeljárás jog megkülönbözteti a sértett jogképességét és cselekvőképességét. Míg a jogképesség arra utal, hogy a sértettnek milyen jogai lehetnek, és milyen kötelezettségek terhelik, addig a cselekvőképesség a sértett büntetőeljárásba történő bevonásának feltételeiről rendelkezik. A sértett és a magánvádló is felléphet személyesen, de jogait képviselője révén is érvényesítheti. A cselekvőképes és korlátozottan cselekvőképes személyek között a különbség, hogy a cselekvőképességében korlátozott személy magánindítványát törvényes képviselője is előterjesztheti. Amennyiben a sértett cselekvőképtelen, úgy helyette kizárólag a törvényes képviselő járhat el. Ilyen esetekben a gyámhatóság is eljárhat. A törvényes képviselő eljárását indokolhatja a 14 éven aluli cselekvőképtelen gyermek érdekeinek képviselete. Ebbe a körbe tartozik a cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezett személy is.³³

A gyermekek jogai a gazdaság fejlődésével, a kultúra változásával, a technológiai vívmányok előrehaladásával és a társadalmi elvárásokkal együtt folyamatosan fejlődtek és a mai napig fejlődnek. A sértett gyermek jogainak vizsgálatát a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC törvény (a továbbiakban: IV. Be.) hatálya alatt teszem, amelyet az Országgyűlés 2017. június 13. napján fogadott el, és a Köztársasági Elnök 2017. június 26. napján hirdetett ki. A jogszabály 2018. július 01. napján lépett hatályba. Egyik kiemelkedő jelentősége, hogy a bűncselekmények sértettjeinek védelmére összpontosít, amelyet preambulumban is megjelenít.

További védelmet jelentenek az Uniós szabályozások, amelyek a gyermekek érdekeit szem előtt tartva hozzák meg jogszabályi rendelkezéseiket. Tekintettel arra, hogy a gyermek a jövő „palántája” és nélkülük elképzelhetetlen az emberiség túlélése, az Unió és a tagállamok is igyekeznek olyan szemléletet formálni, amely egy ideologizált világot teremthet a gyermekek védelme érdekében. Ennek köszönhetően került a tagállamok jogszabályi rendelkezéseivel implementálásra a sértetti jogok előtérbe helyezése, köztük a gyermekeké, akik különleges bánásmódot igényelnek a büntetőeljárásban.

A IV. Be. XIV. fejezete rendelkezik a különleges bánásmódot igénylő személyekkel szembeni eljárási szabályokról. Az érintett személy életkora alapján különleges elbánásban részesül az eljárás során. Annak megállapítása, hogy az érintett személy jogosult-e különleges elbánásra, a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság részéről, az érintett személlyel történő kapcsolatba lépéstől történhet hivatalból és az érintett indítványára is. Az eljáró hatóság a

³³ Kratochwill Ferenc: *A sértett jogi helyzete a magyar büntető eljárási jogban, A jogi felelősség- és szankciórendszer elméleti alapjai* 9, Budapest, ELTE, 1990, 33–36.

különleges bánásmódot igénylő személlyel szemben, annak védelme érdekében, a körülményeknek megfelelő intézkedést alkalmaz. A különleges bánásmód megállapításáról nem szükséges határozatot hozni. A jogszabály rendelkezése alapján, a 18. életévét be nem töltött személy különleges bánásmódot igénylő személynek minősül.³⁴

A gyermek szó használata arra vezethető vissza, hogy már ezt a kifejezést használta a Gyermek jogairól szóló Egyezmény³⁵, az Európa Tanács Lanzarote egyezménye³⁶, az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása³⁷, továbbá az Európai Unió áldozatvédelmi irányelve³⁸ is, amely szabályozások gyermekként említik a 18. életévét be nem töltött személyt.

Tekintettel arra, hogy a gyermek lelkét ért sérelmek mély nyomot hagynak egész életük során, komoly kihívást jelent a mai kor számára, hogy olyan védelmi rendszert építsen ki a sértett gyermekek védelme érdekében, amely testi, lelki fejlődésében megkönnyíti és elősegíti a felnőtté válás folyamatát. Megfigyelhető, hogy nagyon sok gyermek válik nemcsak elkövetővé, de áldozattá is világunkban, és ezzel a büntetőeljárásban résztvevő felekké is.³⁹ Ezt figyelembe véve, egy modern társadalomban kiemelt szerepet kell kapnia a gyermeki jogok betartásának. Erre épül nemcsak uniós, de nemzetközi viszonylatban is, a gyermekközpontú jogalkotás és jogalkalmazás kialakítása. Mivel a gyermeket ért sérelmek hatással vannak egész életük során, - gondolok itt akár egy bántalmazás miatt lefolytatott büntetőeljárásra – nagyon fontos, hogy a büntetőeljárás minden szakaszában tájékoztassuk a gyermeket, hogy mi fog vele történni, és minek, mi lehet a következménye. Éreztetni kell a gyermekkel, hogy az ő személye mennyire fontos, hogy ne érezze magát megaláztatva az eljárás folyamán. Az emberséges, megértő bánásmód, elősegíti a gyermek közreműködését az eljárás során, mind a vallomástételét, mind az egyéb közreműködését illetően, amelyek a gyermekben egyébként is mély nyomot hagynak.⁴⁰

³⁴ 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról 81-82. §

³⁵ 44/25 határozat, Convention on the Rights of the Children (CRC) 1989. november 20. New York; kihirdette az 1991. évi LXIV. törvény 1991. november 22. napján.

³⁶ A gyermekek védelméről a szexuális kizsákmányolás és a szexuális bántalmazás ellen (2007. október 25.); kihirdette 2015. évi XCII. törvény 2015. július 2. napján.

³⁷ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról, 2010. november 17.

³⁸ Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU irányelve, 2012. október 25.

³⁹ Mátyás Szabolcs: Magyarország általános bűnözésföldrajzi helyzete, *Hadtudományi Szemle*, 2017/4, 497–505.

⁴⁰ Magyar Irma – Vári Vince: A különleges bánásmód a büntető eljárásban, fókuszban a gyermekkor, *Magyar rendészet*, 2020/4, 17–18.

GYERMEKBARÁT VAGY GYERMEKKÖZPONTÚ JOGALKOTÁS?

Az Unió jogalkotásai közül, az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása olyan gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósítását várja el a tagállamoktól, amely tiszteletben tartja a gyermekek jogait, miközben figyelembe veszi annak érettségi, értelmi szintjét és az adott ügy körülményeit. A gyermek szempontjából az igazságszolgáltatás gyors, életkorának megfelelő, a gyermek jogainak, szükségleteinek figyelembevételével, a tisztességes eljárás szabályait betartva, a magánélet és a családi élet, a méltóság tiszteletben tartásával zajlik.

ENSZ dokumentumok a gyermekközpontú igazságszolgáltatás kifejezést alkalmazzák. Az 1989. évi ENSZ Gyermekjogi Egyezményt, amelyet 10 éves előkészítő munkát követően, 1989. november 20. napján fogadott el az ENSZ Közgyűlése, az Országgyűlés az 1991. évi LXIV. törvény útján hirdette ki. A Magyar Köztársaság megerősítő okiratának letétbe helyezése 1991. október 7-én történt meg, az Egyesült Nemzetek Főtitkáranál, New Yorkban. Az Egyezmény azon jogok minimumát fogalmazza meg, amelyeket minden államnak biztosítania kell a gyermekek számára, így a gyermekek életben maradását, fejlődését, védelmét és a társadalomban való részvételét biztosító jogokat. Az Európa Tanács 2010 novemberében elfogadott „Gyermekbarát Igazságszolgáltatásról szóló Iránymutatása”⁴¹ a gyermek jogainak hatósági eljárásban való védelmét rögzíti, figyelembe véve a nemzetközi dokumentumok gyermekek érdekében tett intézkedéseit. Az Európa Tanács célként tűzte ki a tagállamok közötti egységes eljárás érdekében, az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélkezési gyakorlatával összhangban, hogy a személyek igazságszolgáltatáshoz és tisztességes tárgyaláshoz való jogát a gyermekek vonatkozásában is érvényesítsék, figyelembe véve a gyermek saját nézeteit és azok kialakítására való képességét.⁴²

Az Országos Bírósági Hivatal (továbbiakban: OBH) 5/2012. (VII. 18.) számú OBH Elnöki ajánlás 2.3. pontja alapján létrehozott munkacsoportja, gyermekbarát igazságszolgáltatásról rendelkezik, amely alapján, a polgári és a büntetőügyek tekintetében is, a gyermek érdekeinek szem előtt tartásával, az életkorának megfelelő bánásmódot kell biztosítani. Továbbá elvárásnak tekinti, hogy a bírák megfelelő képzéssel rendelkezzenek, a kiskorúakat érintő ügyek speciális, komplex, bíraskodása érdekében.⁴³

⁴¹ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról – és annak magyarázata. Európa Tanács Miniszteri Bizottsága, 2012, <https://rm.coe.int/16806a4541> (Letöltés 2024. március 20.)

⁴² Uo.

⁴³ Az Országos Bírósági Hivatal Elnökének 274/2014. (VI. 27.) OBHE számú határozata „Gyermekbarát Igazságszolgáltatás Munkacsoport” működéséről, a Bjt. 29. § (2) bekezdése alapján bíró kijelöléséről

A hazai jogalkotásban, az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény (Ajbt) 1. § (2) bekezdése akként rendelkezik, hogy az alapvető jogok biztosa tevékenysége során – különösen hivatalból indított eljárások lefolytatásával- megkülönböztetett figyelmet fordít a) a gyermekek jogainak védelmére. Az alapvető jogok biztosa 2012. évi projektmunkájában – igazodva az Európai Unió gyermekjogi elképzeléseihez, valamint a Gyermekjogi Ombudsmanok Európai Hálózata és a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium azonos témájú programjához – a gyermekbarát igazságszolgáltatást helyezte előtérbe.

Ebből adódóan, a kiemelt ombudsmani vizsgálatok előtérbe helyezték a gyermekbarát igazságszolgáltatásra való tekintettel, a nemzetközi kötelezettségvállalások betartását, a mediáció és a konfliktuskezelési eszközök gyermekközpontúságának betartását, amelyek gyorsító hatással lehetnek a hatósági eljárásokra, az áldozatvédelem fontossága mellett. A hagyományos ombudsmani lehetőségeivel a biztos azon tudomására jutott visszaéléseket vizsgálja, amelyek a gyermekek alkotmányos jogait érintik. Azok orvoslására általános és egyedi intézkedéseket is kezdeményezhet. A nyilvánosságot mint jogvédelmi eszközt használva, a gyermeki jogok védelméért harcol. Az ombudsman ajánlása alapján, a Belügyminisztérium a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Legfőbb Ügyészség, továbbá az ORFK és a biztos munkatársainak részvételével 2012 szeptemberében egyeztető tárgyalást tartottak, ahol elsődleges feladatként a gyermek fogalmának tisztázása merült fel. Lux Ágnes a Gyermekjogi Projekt vezetőjeként akként nyilatkozott, hogy a gyermekvédelemnek nem csupán az igazságszolgáltatás intézményrendszerének keretein belül szükséges érvényesülnie, hanem minden eljárásban, amelynek szereplője a gyermek.⁴⁴

GYERMEKVÉDELEM AZ ENSZ MUNKÁSSÁGÁBAN

A nemzetközi jogi normák folyamatos figyelmet érdemeltek a gyermekvédelem alakulása során. Az ENSZ már 1924-ben erőfeszítéseket tett a gyermekek bántalmazása, kizsákmányolása ellen, és megalkotta a Gyermekek Chartáját, amely Genfi Nyilatkozat elnevezéssel került a köztudatba. A Genfi Nyilatkozat biztosította a gyermekek számára az alapvető jogokat, de a Népszövetség feloszlásával 1946-ban elvesztette jogi alapját. 1948-ban az ENSZ Közgyűlése egy újabb rendelkezést fogadott el a gyermekvédelem érdekében, az

⁴⁴ Lux Ágnes: A gyermekek jogainak védelme, in Kovács Zsolt (szerk.): *Beszámoló az alapvető jogok biztosának és helyetteseinek 2012. évi tevékenységéről*, Budapest, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, 2013, 111-117.

Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát. Majd 1959-ben, több éves előkészítő munka után, új szabályozás került elfogadásra, amely ugyan nem bírt kötelező erővel, de megfogalmazta a névhez, az állampolgársághoz továbbá az ingyenes alapfokú oktatáshoz való jogot, és kiszélesítette a gyermeki jogokat. A magas számú csecsemőhalandóság, az alacsony szintű egészségügyi ellátás, a gyermekek bántalmazásáról, kihasználásáról továbbá a fegyveres konfliktusok miatt menekültté vagy áldozattá vált gyermekekről szóló beszámolók arra ösztönözték az ENSZ tagjait, hogy meg kell alkotni egy olyan jogi erővel bíró szabályozást, amely kötelező az ENSZ minden tagja számára. Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága felállított egy munkacsoportot, amelyben a világ összes régiója képviseltette magát. Így kezdődtek meg a Gyermekjogi Egyezmény előmunkálatai 1979-ben, a Gyermekek Nemzetközi Évében. 1989-ben az ENSZ egyhangú döntéssel fogadta el a Gyermekjogi Egyezményt. 1990-ben megrendezésre került New Yorkban egy csúcstalálkozó, amely a „Nemzetközi Csúcstalálkozó a Gyermekekért” címet kapta. Ennek köszönhetően 1990 végére már 57 állam ratifikálta a Gyermekjogi Egyezményt, köztük Magyarország is, és 1995-re célul tűzték ki az egyetemes elfogadást. A kitűzött célt, a világ három országának kivételével, 2014-re sikerült elérni.⁴⁵

A Gyermekjogi Egyezmény biztosítja a gyermekek azon alapvető létszükségleteit, amelyek az egészséges testi, lelki fejlődésükhöz szükségesek (9. és 10. cikkek), így a megfelelő táplálék (26. cikk) és egészségügyi ellátás (24. cikk) és az alapvető oktatáshoz (28. cikk) való jogot is. Ezen felül biztosítja a gyermekek biztonságának védelmét, a bántalmazással szembeni védelmet, továbbá az elhanyagolás és a kizsákmányolás elleni védelmet (19. cikk). Ezalatt kell érteni a menekült gyermekek speciális védelmét, a háborús konfliktusokban való részvétel tilalmát, a szexuális kizsákmányolás tilalmát (34. cikk), illetőleg a gyermekmunka tilalmát (35. és 36. cikkek). Azok az államok, akik az Egyezmény alkalmazása mellett döntöttek, biztosítják az ítélőképessége birtokában lévő gyermek részére, hogy az őt érintő kérdésekben szabad vélemény nyilvánítása legyen értelmi fejlettségét figyelembe véve (13. cikk). Továbbá lehetőséget kell biztosítani a gyermek számára, hogy olyan bírói vagy közigazgatási eljárásban, amelyben érdekelt, közvetlenül vagy képviselője útján, meghallgassák (13. és 14. cikkek).

⁴⁵ A gyermeki jogok története, UNICEF, <https://unicef.hu/gyermekjogok/a-gyermekjogok-tortenete> (Letöltés: 2024. március 20.)

AZ EURÓPA TANÁCS MINISZTERI BIZOTTSÁGÁNAK IRÁNYMUTATÁSA A GYERMEKBARÁT
IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSRÓL⁴⁶

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának Iránymutatása elfogadására 2010. november 17. napján került sor, a miniszterek képviselők 1098. ülésén. Maud de Boer Buquicchio, az Európa Tanács főtitkár helyettese, az alábbiakban foglalta össze a gyermekbarát igazságszolgáltatás lényegét: Az Európa Tanács célja a gyermekbarát igazságszolgáltatás elfogadásával, hogy olyan igazságszolgáltatást érjen el az Európai Unió területén, amely attól függetlenül gyermekközpontú, hogy mit tett a gyermek, vagy milyen származású a gyermek. Ezalatt egy olyan baráti igazságszolgáltatást ért, amely odafigyel a gyermekekre, ha kell, figyelmezteti őket, a gyermekek mellett áll, és segíti őket a megoldásban. Mindig elérhető a gyermekek számára, megadja a kellő tiszteletet, gondoskodik, annak védelméről, megfontolja véleményét, és garantálja a tiszteletteljes, szakszerű eljárást.

Függetlenül attól, hogy a tizennyolc éven aluli gyermek áldozat, tanú, vagy elkövető, figyelembe veszi annak életkorát, értelmi fejlettségét, igyekszik csökkenteni a gyermeket ért szenvedések, fájdalmak terhét, és védelmet nyújtani az igazságszolgáltatás során elszenvedett viktimizációval szemben. Lényege, hogy a megfelelő szakértelem biztosításával elnyerje az eljárásban szereplők bizalmát, amely előre mozdítja az igazságszolgáltatást.

Az Iránymutatás kiemelt célja, hogy a nemzeti és helyi politikai döntéshozók számára támaszt nyújtson a gyermekbarát igazságszolgáltatási rendszer létrehozásában.

ZÉRÓ TOLERANCIA A GYERMEKVÉDELEMBEN

2024. február 26. napján, Orbán Viktor miniszterelnök, napirend előtti felszólalásában, zero toleranciát hirdetett a gyermekvédelem terét illetően, amely az ENSZ Gyermekvédelmi Egyezményének 19. cikke szerinti zero tolerancia az erőszakkal szemben. Tette ezt egy olyan incidenst követően, amelynek következtében a köztársasági elnök asszony kegyelmet adott egy pedofil bűncselekmény elkövetőjének, azon meggyőződés okán, hogy a kegyelmet kérő ártatlan volt. Mint miniszterelnök úr elmondta, a gyermeknek abszolút, teljes körű védelmet kell biztosítani és szó sem lehet arról, hogy olyan személy, aki a gyermekek ellen bűncselekményt követ el, kegyelmet kaphasson. Ezen okból fontosnak tartotta a törvények áttekintését és az

⁴⁶ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról – és annak magyarázata. Európa Tanács Miniszteri Bizottsága, 2012, <https://rm.coe.int/16806a4541> (Letöltés 2024. március 20.)

Alapszabály módosítását is. Indítványozta az ügy kapcsán a gyermekvédelmi intézmények vezetőinek átvilágítását, hiszen létfontosságú, hogy a gyermekek nevelésével megbízott személy minden tekintetben alkalmas legyen a megbízott feladat ellátására.⁴⁷

ELÉRT EREDMÉNYEK A GYERMEKVÉDELEM TERÉN

Szent István koráig visszavezethető hazánkban a gyermekvédelem valamilyen formában. A kezdeti időszakban többnyire az egyházi gondoskodás révén fellelhetők a gyermekvédelem eszközei, és azok is leginkább az árván maradt, vagy kivetett gyermekek otthonteremtésére korlátozódtak, később már a gyermek nevelésében, oktatásában is láthatóak a törekvések, amelyek eleinte drasztikus majd egyre humánusabb formát öltöttek. A változó gazdasági és politikai helyzet, továbbá a kor előrehaladtával, a gyermeki védelmet igénylő megmozdulások elkezdtek kibontakozni, majd robbanásszerűen kiszélesedett a gyermekvédelem köre, nemzetközi, uniós és hazai téren egyaránt. A hazai szabályozások igyekeztek követni és beépíteni a joggyakorlatba a gyermekek védelmét szolgáló uniós és nemzetközi elvárásokat, így nagyobb teret engedve a gyermeki jogoknak, és a gyermekvédelemnek.

Bár az egyházi gondoskodás, amely eleinte nagyobb szerepet játszott a gyermekvédelemben, kissé háttérbe szorult az állami törvényhozások mellett, a 21. századra visszanyerte teljes jogú képviselőt a gyermekek nevelését és oktatását illetően.

A megváltozott, gyermekközpontúvá és gyermekbaráttá vált személetnek köszönhetően, a gyermekvédelmet előtérbe helyezték a büntetőeljárás során is, amely kiemelkedő jelentőségű, előremutató változás a hazai jogszabályozásban.

Úgy gondolom, hogy ez a gyermekközpontúvá vált jogi szabályozás szükségszerű volt jelen gazdasági és politikai helyzetünkben, hiszen a család jövője a gyermek, és ha a gyermeket olyan körülmények között neveljük, védjük, amely testi, szellemi, értelmi fejlődését segíti, az a társadalom fejlődésének is előrehaladását szolgálja. Nézőpontom szerint, a gyermek az emberiség jövője is, és amilyené formáljuk, amilyen impulzusokat erősítünk benne, olyanná válik a társadalom. Tehát a gyermekek fejlődése és védelme érdekében mindent meg kell tennünk, hogy olyan értékeket teremthessünk általuk, amelyek előremutató irányban képesek hatással lenni hazánk társadalmi, gazdasági és politikai fejlődésére egyaránt.

⁴⁷ Orbán Viktor napirend előtti felszólalása, 2024. február 26., <https://miniszterelnok.hu/orban-viktor-napirend-elotti-felszolalasa-2024-02-26/> (Letöltés 2024. március 20.)

BIBLIOGRÁFIA

BARZÓ Tímea: *A magyar családjog múltja, jelene és jövője 2. Rész: A gyermekvédelem fejlődésének rövid történeti bemutatása és az európai családjog jövője*, Családi Jog, 2006/2.

BERECZKI Sándor – KOMLÓSI Sándor-Nagy János: *Neveléstörténet*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1988.

CZIRJÁK Attila: *A gyermekvédelem története, Az 1997. évi gyermekvédelmi törvény megszületéséhez vezető út*, 2008, http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2013/09/22987_czirjakattila_gyvtortenete_ujabb.pdf.

FELKAI László-ZIBOLEN Endre: *A magyar nevelés története*, Budapest, Felsőoktatási Koordinációs Iroda, 1993.

KRATOCHWILL Ferenc: *A sértett jogi helyzete a magyar büntető eljárási jogban, A jogi felelősség- és szankciórendszer elméleti alapjai 9*, Budapest, ELTE, 1990.

LUX Ágnes: A gyermekek jogainak védelme, in Kovács Zsolt (szerk.): *Beszámoló az alapvető jogok biztosának és helyetteseinek 2012. évi tevékenységéről*, Budapest, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, 2013.

MAGYARI Irma – VÁRI Vince: A különleges bánásmód a büntető eljárásban, fókuszban a gyermekkor, *Magyar rendészet*, 2020/4.

MÁTYÁS Szabolcs: Magyarország általános bűnözésföldrajzi helyzete, *Hadtudományi Szemle*, 2017/4.

MÉSZÁROS István: *A katolikus iskola ezeréves története Magyarországon*, Budapest, Szent István Társulat, 2000.

PUKÁNSZKY Béla: *Neveléstörténet II*, Szeged, Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, 1992.

SZABOLCS Éva: *Fejezetek a gyermekkép történeti alakulásából*, Budapest, Eötvös Lóránd Tudományegyetem Neveléstudományi Tanszék, Pro Educatione Gebtis Hungariae Alapítvány, 1995.

VECKÓ József: *Gyermekevédelem Pszichológiai és pedagógiai nézőpontból*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2007.

VECKÓ József: *Gyermeke- és ifjúságvédelem Család- és gyermekérdekek*, Gyula, APC-Stúdió, 2002.

Egyéb források

A gyermeki jogok története, UNICEF, <https://unicef.hu/gyermekjogok/a-gyermekjogok-tortenete>.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról – és annak magyarázata. Európa Tanács Miniszteri Bizottsága, 2012, <https://rm.coe.int/16806a4541>.

Az Országos Bírósági Hivatal Elnökének 274/2014. (VI. 27.) OBHE számú határozata „Gyermekbarát Igazságszolgáltatás Munkacsoport” működéséről, a Bjt. 29. § (2) bekezdése alapján bíró kijelöléséről

Orbán Viktor napirend előtti felszólalása, 2024. február 26., <https://miniszterelnok.hu/orban-viktor-napirend-elotti-felszolalasa-2024-02-26/>.

Szent István Király Dekrétoinak Második Könyve 24. Fejezet az özvegyekről és árvákról

Lajos Edina

AZ ALKOTMÁNYJOGI PANASZ MORÁLIS VONATKOZÁSAIRÓL

A jog és erkölcs érintkezése szempontjából rendkívül fontosak az alkotmányos alapjogok. Az alapvető erkölcsi kategóriák ugyanis az alapvető jogok révén abszorbeálódnak, olvadnak be a jogba. E jogokat miképpen lehet érvényesíteni? Az alkotmányjogi panasz révén leginkább. Ezen jogintézmény önmagában csak annyit jelent, hogy az Alkotmánybíróság egyedi ügyre kiható hatállyal dönt. Mint látni fogjuk, az alkotmányjogi panasznak több, a magyar jogban konkrétan három fajtája létezik. (Illetve kvázi egy negyedik a legfőbb ügyész által benyújtott alkotmányjogi panasz.) Mindazonáltal az alkotmányjogi panasz akkor is jogvédelmi eszköz, ha a jogszabályok nem garantálják az alapjogok (és ezáltal az erkölcs) érvényesülését, illetőleg akkor is, ha az egyébként adekvát jogszabályokat nem megfelelően alkalmazzák. Továbbá valahol az előző kettő között is: a nem kellően átgondolt (de nem alkotmányellenes) normák túlzottan szó szerinti alkalmazásából eredő erkölcstelenségeket is tudja kompenzálni az alkotmányjogi panasz.

A szakirodalomban a morál- és erkölcselméletek tekintetében két ellentétes pólus kezdett kikristályosodni. Egyikben (Hegelhez, Jheringhez, Nicolai Hartmannhoz köthetjük leginkább), amely mai formáját a közösségelvű morálemléletekben nyerte el (McIntyre, Michael Sandel, Charles Taylor) „a társadalmi közösség szellemi képződményeinek szintjén önálló erkölcsi/morális szabály- és értékrendszer létezik, melyet a mindenkori új generációk tagjai csak szocializálnak, belsővé tesznek, és ezután az ehhez való igazodást belülről a lelkiismeret, kívülről a közösségi helytelenítés szankcionálja”.¹ Ezt hívjuk gyakran közerkölcsnek.

A másik nagy megközelítés a felvilágosodás individualista szellemében fogant (Kant), mai hirdetője főképp Habermas. Ezen felfogás a morált az egyes ember tudatos döntéséhez köti, és „eltekint a társadalomban létező és az egyént kívülről kötő morális/erkölcsi szabályok lététől”.² A morális/erkölcsi értékek rendszerének tudatos individuális alakítása elé semminemű korlátot nem állít a már kvázi eleve létező közösségi erkölcs. Ezt nevezzük kritikai morálnak.³

¹ Pokol Béla: Jog és morál, *Acta Universitatis Szegediensis : forum : acta juridica et politica*, 2011/2, 109–155, 109.

² Uo.

³ Figyelemre méltó, hogy vallási közösségek hitelveire használja még a jogdogmatika a „valláserkölcs”-kifejezést is. Vö. Schanda Balázs: Stabilitás és bizonytalanság a magyar állami egyházjogban, *Jogtudományi Közöny*, 2010/1, 3–12.

Az új Alaptörvény kibővítette az egyéni jogvédelem lehetőségét. A korábbi alkotmánybírói törvény (és a régi Alkotmány) idején alkotmányjogi panasz benyújtására kizárólag akkor volt lehetőség, ha maga az alkalmazott jogszabály volt alapjogsértő. A jogalkotó abból indult ki, hogy a normakontroll (mert az előbbi voltaképp egy konkrét normakontroll) a „taláros testülethez” tartozik, míg a jogalkalmazási hibák orvoslására a rendes bíróságok hivatottak. Ám ezen konstelláció magában hordozta a joghézagok lehetőségét.

Egy idős férfinak két lánya volt. Az egyik ápolta, szeretettel gondozta, a másik egyáltalán nem törődött vele.⁴ A férfi arra a gyermekére hagyta vagyonát saját kézzel írt végrendeletével (ami egy újpesti panellakás volt), aki egy életen át törődött vele. A korábbi Polgári Törvénykönyv szerint a végrendeletből ki kell tűnnie a végrendelkezés helyének és idejének. A dátumnál azonban nem szerepelt a végrendelkezés helyeként az, hogy Budapest. (Sőt, a gyakorlat alapján annyi is elég lett volna, hogy „Bp”). Jóllehet az örökhagyó lakcíménél ott volt a helyszín, és köztudottan élete utolsó éveiben el sem hagyta a lakását, a bíróság azonban rigorózan úgy értelmezte az akkor hatályos normát, hogy a végrendelkezés helyének a dátumnál kell szerepelnie. Ennek hiányában érvénytelen lett az okirat. És mivel a végrendeleti örökös abban a tudatban használta az egész lakást a per elhúzódó mintegy 8 éve alatt, hogy az egész az övé, a bíróság az ítéletben többtelehasználati díj fizetésére kötelezte az ingatlan „másik” fele tekintetében. Ennek összege pedig magasabb lett, mint az ingatlan 50%-ának értéke. Tehát még az édesapjáról szeretettel gondoskodó leány lett a másik testvér adósa! Ezt a nyilvánvalóan erkölcstelen ítéletet alkotmányjogi panasszal támadták. A testület azonban az ekkor hatályos „csonka” alkotmányjogi panasz szerint mit ítéltetett (volna) meg? Azt, hogy a jogszabály alkotmányellenes. Miért lenne magában az a szabály alkotmányt sértő, hogy a végrendeletből ki kell tűnnie a végrendelkezés helyének? Ennek garanciális szerepe van, az írott norma ezért nem támadható. A bírósági ítélet pedig nem törvénysértő, mert a bíróság nagyon is (túlzottan) betartotta a törvény szövegét. (Többek között az ilyen jellegű ügyek miatt csak az szerepel az új Ptk-ban, hogy a végrendeletből ki kell tűnnie a végrendelkezés idejének. Annak van ugyanis relevanciája, hogy esetleg több érvényes végrendelet közül melyik az újabb.)

Az Alkotmánybírósról szóló új jogszabály, 2011. évi CLI. törvény az alkotmányjogi panasz három altípusát határozza meg.⁵

⁴ Cservák Csaba: *Az alapjogokat érvényesítő intézményrendszer*, Debrecen, Licium-Art, 2018, 130–134.

⁵ Lásd alább Cservák Csaba: Az új alkotmánybírói törvény, in Arató Balázs (szerk.): *Jogalkotási tükrök*, Budapest, Patrocinium, 2018, 10.

I. Alkotmányjogi panasszal az Alkotmánybírósághoz fordulhat az egyedi ügyben érintett személy vagy szervezet, ha az ügyben folytatott bírósági eljárásban alaptörvény-ellenes jogszabály alkalmazása folytán

- a) az Alaptörvényben biztosított jogának sérelme következett be, és
- b) jogorvoslati lehetőségeit már kimerítette, vagy jogorvoslati lehetőség nincs számára biztosítva. A két feltétel együttes megvalósulása kívántatik meg tehát.

Ez teljességgel a korábban is meglévő alkotmányjogi panasznak felel meg.

II. Az Alkotmánybíróság eljárása kivételesen akkor is kezdeményezhető, ha

- a) az alaptörvény-ellenes jogszabály rendelkezésének alkalmazása vagy hatályosulása folytán közvetlenül, bírói döntés nélkül következett be a jogsérelem, és
- b) nincs a jogsérelem orvoslására szolgáló jogorvoslati eljárás, vagy a jogorvoslati lehetőségeit az indítványozó már kimerítette.

Ez utóbbit az alkotmányjogi közbeszéd gyors vagy közvetlen alkotmányjogi panasznak nevezi. Hozzátehetjük, hogy ezen lehetőség a korábbi törvény alapján is lehetséges volt; a megfogalmazás és a gyakorlat egyes kivételes esetekben nem kötötte bírói eljárás meglétéhez az alkotmányjogi panaszt.⁶

Megállapíthatjuk, hogy a közvetlen panasz az alkotmányos alapjogok megsértésnek olyan szubszidiárius jogorvoslati lehetősége, mely kifejezetten azokra az esetekre koncentrál, amelyekben fogalmilag nem lehet szó az Abtv. szerinti egyedi ügy létéről, sem az alkotmányos jogsértés orvoslására alkalmas egyéb jogorvoslati lehetőségekről. A taláros testület eddigi gyakorlata alapján az a tendencia mutatkozik, hogy a befogadási kritériumokat az AB mind formai, mind tartalmi tekintetben megszorító módon értelmezi, igazodva az alkotmányjogi panaszok szubjektív jogvédelmi jellegéhez.⁷ A közvetlen érintettség nagyjából akként definiálható, hogy a támadott norma formális jogalkalmazói döntés közbejötté nélkül, közvetlenül vezet az indítványozó jogsérelméhez. További fontos feltétel, hogy a támadott jogszabályi rendelkezésnek magának kell érintenie az indítványozó alapjogát, valamint a

⁶ Cservák: *Az alapjogokat érvényesítő intézményrendszer*, 147.

⁷ Lukács Dániel Csaba: Az Abtv. 26. § (2) bekezdés szerinti alkotmányjogi panasz befogadhatóságának kérdései, in Anon (szerk.): *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban II.: Alkotmánybírósági panasz – hatáskörrel kapcsolatos kérdések*, Budapest, HVG-ORAC, 2019. 516–527.

támadott norma érvényesüléséhez ne legyen szükség konstitutív hatályú végrehajtási aktusra, ugyanis ilyen esetben ezen aktust lenne szükséges megtámadni.⁸

Nagyon sajátos, hogy különösen kiemelten a legfőbb ügyész sajátos jogorvoslati lehetőségét is az alkotmányjogi panasz kategóriájába sorolja be a törvény. E közjogi méltóság az Alkotmánybírósághoz fordulhat az ügyész részvételével lefolytatott egyedi ügyben alkalmazott jogszabály Alaptörvényben biztosított jogok sérelmét okozó alaptörvény-ellenességének vizsgálata érdekében, ha a jogosult maga nem képes jogainak védelmére, vagy a jogsérelem a személyek nagyobb csoportját érinti. A logika az lehet benne, hogy voltaképp az eljárás egyik szereplője (az ügyész) egyedi ügyben alkalmazott jogszabály tekintetében fordul a taláros testülethez. Ez a definíció lényegében ráillik az alkotmányjogi panaszra, a törvényhozó mégis fontosnak tartotta kiemelni a legfőbb ügyész ebbéli jogosítványait. Álláspontom szerint az egyértelműség miatt ez pozitívumnak tekinthető.

III. Az alaptörvény-ellenes bírói döntéssel szemben az egyedi ügyben érintett személy vagy szervezet alkotmányjogi panasszal fordulhat az Alkotmánybírósághoz, ha az ügy érdemében hozott döntés vagy a bírósági eljárást befejező egyéb döntés

- a) az indítványozó *Alaptörvényben biztosított jogát sérti*, és
- b) az indítványozó a jogorvoslati lehetőségeit már kimerítette, vagy jogorvoslati lehetőség nincs számára biztosítva.

Ez utóbbi szabályok teremtik meg a „valódinak” nevezett, egyébiránt klasszikusnak tekinthető alkotmányi panasz intézményét, amelyet német – és részben lett – mintára vett át a magyar jogalkotó az új Alaptörvény megszületését követően.

Az Alkotmánybíróság az Abtv. 27. §-ban meghatározott bírói döntés felülvizsgálatára irányuló eljárásban az Abtv. 26. § szerinti, jogszabály Alaptörvénnyel való összhangját illető vizsgálatot is lefolytathatja. Az Abtv. – nagyon helyesen – „felcserélhetővé” teszi a két eljárási típust, pontosan azért, mert sok esetben csak a kettő komplexitása biztosíthatja hatékonyan az alapjogvédelmet. Az Alkotmánybíróság a 26. § alapján indítványozott eljárásban a bírói döntés alkotmányosságát is vizsgálhatja.

⁸ Uo.

Az Alkotmánybíróság az alkotmányjogi panaszt a bírói döntést érdemben befolyásoló alaptörvény-ellenesség, vagy alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdés esetén fogadja be.⁹

Kiemeljük, hogy mindhárom típusú alkotmányjogi panasz esetében egyaránt „csak” alapjogi sérelemre hivatkozva lehet a testülethez fordulni, alkotmányos alapelv vagy érték megsértésére alapozva nem. Hangsúlyozzuk azonban, hogy ezen korlátozás a bírói kezdeményezés esetére nem vonatkozik. Amennyiben tehát az érintett fél úgy érzi, hogy az ügyében alkalmazott jogszabály ellentmond az Alaptörvénynek, de nem az alapjogi résznek, akkor egyetlen lehetősége a bíróság felé azt indítványoznia, hogy forduljon bírói kezdeményezéssel az Alkotmánybírósághoz. Szögezzük le továbbá, hogy a korábbi Abtv. értelmében is csak alapjogsértés esetén lehetett alkotmányjogi panaszt benyújtani. Például jogállamiság fogalmának tágulására gondolva ez érthetőnek is tűnik, máskülönben szinte parttalaná válnának az eljárások, ugyanis szubjektív módon nagyon sok mindent bele lehet érteni ezen kategóriába.¹⁰ Tegyük hozzá: az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés c) pontja értelmében az Alkotmánybíróság alkotmányjogi panasz alapján felülvizsgálja az egyedi ügyben alkalmazott jogszabálynak az Alaptörvénnyel való összhangját. Ugyanezen cikk d) pontja alapján pedig a testület alkotmányjogi panasz alapján felülvizsgálja a bírói döntésnek az Alaptörvénnyel való összhangját. Ez utóbbi megfogalmazások azt indokolják, hogy a jogorvoslati lehetőség nem szűkül az alapjogok megsértésére, hiszen az Alaptörvény-ellenesség a fentebb említett tágabb kört is jelentheti. Az új Abtv. ennek jegyében korlátozónak érezhető.¹¹ Az alkotmányjogi panaszt a sérelmezett döntés kézbesítésétől számított hatvan napon belül, a 26. § (2) bekezdésében meghatározott esetben az alaptörvény-ellenes jogszabály hatálybalépésétől számított száznyolcvan napon belül lehet írásban benyújtani. A 60 napos határidő a korábbi törvénnyel megegyező.¹²

⁹ Vö. Farkas György Tamás: Az alkotmányjogi panasz befogadhatósága, különös tekintettel az alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdésre, *KRE-DIt*, 2020/2, 1–35., illetve Farkas György Tamás: Az utólagos normakontroll valódi alkotmányjogi panasz befogadhatóságára gyakorolt hatása, avagy az alapvető alkotmányjogi kérdés követelménye mint speciális ítélt dolog az Alkotmánybíróság gyakorlatában, In: ANON (szerk.): *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban II. : Alkotmánybírósági panasz – hatáskörrel kapcsolatos kérdések*, Budapest, HVG-ORAC, 2019, 558–567.

¹⁰ Lásd: Orbán Balázs – Palkó Attila: A Jogállami Univerzum Tágulásáról és Ennek Veszélyeiről, *Kommentár*, 2014/2, 31–40.; Trócsányi László: Demokrácia és jogállamiság új kihívások előtt, *Európai Tükör*, 2018/1, 109–114.; ill. Domokos Andrea: Büntetőjog a jogállamban, in Domokos Andrea – Bérces Viktor: *Gondolatok a kriminológia tudományából*, Budapest, Patrocinium Kiadó, 2020, 183–196.

¹¹ Lásd erről részletesebben Tóth J. Zoltán: Az alkotmánybírósági egyéni alapjogvédelem eszközei és gyakorlata – egykor és most..., in Rixer Ádám (szerk.): *Állam és közösség*, Budapest, KRE-ÁJK, 2012, 347–356.

¹² Polgári ügyekben tehát a másodfok, büntető ügyekben – mint tudjuk – a harmadfok jelenti a jogerős döntést. Nincs kizárva, hogy az érintett párhuzamosan nyújtson be felülvizsgálati kérelmet és alkotmányjogi panaszt. A felülvizsgálat során hozott döntéssel szemben külön is van mód alkotmányjogi panasz benyújtására, ha a Kúrián a jogerős ítélettől eltérő érdemi határozat születik. Lásd: Tóth J. Zoltán: A „valódi” alkotmányjogi panasz

Egyes szerzők egzakt módon igyekeznek összefoglalni az alkotmányjogi panasz mint jogorvoslat sajátosságait.¹³ Eszerint:

1. elsődleges alapjogvédő állami intézménynek a rendes bíróságokat tekinti;
2. az alkotmányjogi panasz jogorvoslat, még ha rendkívül sajátos is;
3. az alkotmányjogi panasz benyújtójának alanyi joga van ahhoz, hogy ügyében az Alkotmánybíróság határozzon;
4. az Alkotmánybíróságnak az Alaptörvényen alapuló joga van ahhoz, hogy az alkotmányellenes bírósági ítéletet megsemmisítse,
6. a jogsérelemnek ezért az Alkotmánybíróság eljárása folytán kell orvosolhatónak lennie, különben a panasz a jogorvoslati jellegét veszítené el, ami lényegi elem, mert ez különbözteti meg az utólagos normakontrolltól.

Arra is fel kell hívnunk a figyelmet, hogy már csupán az alkotmányjogi panasz léte is valamilyen mértékben az alapjogi szemléletre ösztökéli a hagyományos bíróságokat,¹⁴ remélhetőleg az eljáró bíróság valószínűleg beépíti szempontjai közé – hasonlóan a hagyományos jogorvoslati fórum elvárásaihoz – az Alkotmánybíróság valószínűsíthető döntési zsinórmértékeit.¹⁵ Az Alkotmánybíróság gyakorlatát górcső alá véve az alábbiakat kristályosíthatjuk ki. A testület nem fogadja be: a) a felhasznált bizonyítási eszközök kiválasztását vagy mellőzését, b) a tényállás megállapítását, c) a bizonyítékok bíróság általi értékelését, d) az alkalmazandó jogszabályok kiválasztását vitató beadványokat.¹⁶ Viszont hiányzik az AB által minden valószínűség szerint befogadott ügyek listája a döntések elemzése alapján. Az első három szempont megkérdőjelezhetetlennek tűnik: ezek kifejezetten „ténybírói” kérdések, a klasszikus kontradiktórius igazságszolgáltatáshoz tartoznak.¹⁷ (A rágalmazással, becsületsértéssel kapcsolatos ügyekben viszont sokszor kényszerül a testület

használatba vétele: az Abtv. 27. §-a szerinti panasz első két éve az Alkotmánybíróság gyakorlatában, *Jogtudományi közlöny*, 2014/5.

¹³ Lásd Uo.

¹⁴ Vö. Zakariás Kinga: A rendes bíróságok határozatainak alkotmányossági felülvizsgálata a német Szövetségi Alkotmánybíróság gyakorlatában, *Jogtudományi Közönlöny*, 2010/2, 98–104.

¹⁵ Lásd: Orbán Endre: A bírói döntések ellen benyújtott alkotmányjogi panaszok tapasztalatai, *Pázmány Law Working Papers*, 2016/20, 13–14.

¹⁶ Tóth J.: *A „valódi” alkotmányjogi panasz*, 231.; Az első három kategória nem is lehet kérdéses. Az alkalmazandó jog kiválasztásával kapcsolatos ügyek kizárása már aggályos lehet. Jóllehet csak egy szűk, áttételes vonatkozása kérdésnek az alkalmazandó jog kiválasztása nemzetközi magánjogi szempontból, de a külföldi jog alkalmazása magyar jogrendbe ütközésének vizsgálata kifejezetten alkotmányossági aspektus. Tehát eleve megdől az általános szabály, hogy egyedi ügyekben, az alkalmazandó jog kiválasztásának nem lehet alkotmányossági kontrollja. (Ugyan ezt a rendes bíróságok végzik, de annál inkább felmerülhet később ilyen ügyek Alkotmánybíróság előtti megtámadása.)

¹⁷ Uo.

ténykérdésekben dönteni.¹⁸⁾ Az utolsó pont viszont komoly kérdéseket vethet fel.¹⁹⁾ Továbbá az is megfigyelhető, hogy sokszor a jogértelmezési kérdéseket sem tekinti az Alkotmánybíróság alapjogi vonatkozásúnak. Amennyiben azonban az Alaptörvénynek megfelelő értelmezést kötelezettségéből²⁰⁾ indulunk ki, máris megkérdőjelezhető az előbbi tézis. A választóvonalat talán – nagy nehezen – akként húzhatjuk meg, hogy többféle jogértelelmzés helyessége közül nem dönthet a taláros testület, de azt kimondhatja, hogy melyik *nem felel meg* az alkotmányosságnak, és így az alapjogoknak. Tegyük hozzá ennek kapcsán, hogy az Alkotmánybíróság mindig csak megsemmisíti a bírói döntéseket, a végső ítéletet a rendes bíróság hozza meg.²¹⁾

Arra az absztrakt konklúzióra juthatunk, hogy amennyiben utólagos normakontroll során jogszabályt semmisít meg az AB, de a megsemmisített norma alapján már születtek egyedi bírói döntések, a valódi alkotmányjogi panaszeljáráásban az Abtv. 29. § szerinti vagylagos befogadhatósági feltételek az általános gyakorlattól eltérően jól megkülönböztethetőek, és ezen esetben a befogadhatóság vizsgálata esetén inkább a bírói döntést érdemben befolyásoló alaptörvény-ellenesség kerülhetne előtérbe mint alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdés.²²⁾

Ezzel szemben az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint a jogalkotói hatalmi funkcióhoz kapcsolódó utólagos normakontrollban hozott döntés, az ott eldöntött alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdés *res iudicata* hatályú volt az igazságszolgáltatási hatalmi funkcióhoz kapcsolódó valódi alkotmányjogi panaszokban felvetett ugyanezen alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdések tekintetében, mivel az Alkotmánybíróság a vizsgált valódi alkotmányjogi panaszok elutasításakor úgy foglalt állást, hogy az indítványokban felvetett alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdések már a normakontroll eljárásban eldőlték. Ezzel összefüggésben problematikus lehet, hogy az utólagos normakontroll eljárás, amely az

¹⁸⁾ A „ténybíráskodás” megjelenéséről az Alkotmánybíróság gyakorlatában lásd Orbán: *A bírói döntések ellen benyújtott alkotmányjogi panaszok tapasztalatai*, 21–24. Ezen kérdéskör összefügg a szólásszabadság mint alapjog hatókörével is. Ami ebbe nem fér bele, az nem alkotmánybírói hatáskör. Lásd: Török Bernát: *A szólásszabadság hatóköre és az általa nyújtott védelem*, *Magyar Jog*, 2015/7–8.

Amennyiben az alkotmánybírói határozatok indokolásának egésze kötelezőnek tekintjük (lásd majd alább) a rendes bíróságokra nézvést, az természetszerűleg növeli a testület ténybírói jellegét.

¹⁹⁾ Lásd: Cservák: *Az alapjogokat érvényesítő intézményrendszer*, 162. Eszerint tömören megfogalmazva: általában azon ügyeket fogadja be az AB, melyek esetében a szubszumáláskor, illetőleg a jogszabály értelmezésekor figyelembe sem vették az Alaptörvény konkrét vonatkozó cikkét, illetőleg ahol joghézag áll fenn.

²⁰⁾ Lásd: Magyarország Alaptörvénye 28. cikk.

²¹⁾ Vö. Juhász Imre: *Az Alkotmánybíróság és a rendes bíróságok kapcsolata, különös tekintettel a polgári bíróságokra*, In: Zakariás Kinga (szerk.): *Az alkotmánybírói törvény kommentárja*, Budapest, Pázmány Press, 2022, 59–77., ill. Juhász Imre: *Az Alkotmányjogi panasz eljárásjogi vetületének néhány aspektusa*, in Varga István (szerk.) *Codificatio processualis civilis: Studia in Honorem Németh János II.*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013, 119–132.

²²⁾ Farkas: *Az utólagos normakontroll valódi alkotmányjogi panasz befogadhatóságára gyakorolt hatása*, 558–560.

alapjogok objektív védelmét szolgálja, és a valódi alkotmányjogi panasz, amely az egyéni jogvédelem eszköze, eltérő logikájú jogintézmények, amelyek eltérő hatalmi funkciókhoz kapcsolódnak.²³

Összességében megállapítható, hogy az Alkotmánybíróságnak az alkotmányjogi panaszok befogadási folyamata tekintetében nincs olyan rögzített eljárásrendje, amely meghatározná a vizsgálendő törvény-ügyrendi, formai-tartalmi szempontok sorrendjét.²⁴ A befogadási eljárás esetén vizsgálendő egyik aspektus az, hogy az indítványozó jogosult-e az indítványát benyújtani. Az indítványozói jogosultsággal összefüggő gyakorlat arra a következtetésre vezet, hogy az Alkotmánybíróság ésszerű kereteken belül, több esetben az érintettség elfogadásán keresztül igyekszik az Alaptörvény és az alkotmányos alapjogok védelmét minél szélesebb körben ellátni. Az Alkotmánybíróság gyakorlatában vannak olyan elemek, amelyekhez következetesen tartja magát, mindazonáltal „egy fejlődési ív több vonatkozásban is kimutatható, ami egyértelműen az alkotmányos jogvédelmi kultúra folyamatos fejlődését igazolja”.²⁵

Az erkölcs fenti kategorizálása (t.i. közerkölcs vagy kritikai morál) a jog és erkölcs kutatásához is fontos adaléku szolgálhat.

Álláspontom szerint a normakontroll (és az ezzel összekötött „rég” alkotmányjogi panasz) leginkább a közerkölcs érvényesítését szolgálja. Az általánosan kötelező, a népakaratot tükröző parlament által alkotott törvények megkérdőjelezése csak a generálisan elterjedt és a szocializáció során elsajátított „morális normák” alapján lehetséges.

Amennyiben valaki a kritikai morálra támaszkodva vonja kétségbe a jogszabályok érvényességét, az könnyen a szubjektivitás talajára téved. Erről leginkább a Pokol Béla által kikristályosított jurisztokrácia-elméletre asszociálhatunk.²⁶ (És az juthat eszünkbe, amikor egyes államokban a bírói fórumok elkezdik alkotni a jogot – ahelyett, hogy értelmeznék.)

A valódi alkotmányjogi panasz esetében még árnyaltabb a kép. Az értelmezés alkotmányos kereteit kijelölő Alkotmánybíróság a közerkölcsöt érvényesíti. A szigorúan formalizált befogadás viszont a kritikai morál terrénuma. Amennyiben a visszautasításról döntő

²³ Uo.

²⁴ Nagy Attila: Az indítványozói jogosultság különleges eseteinek vizsgálata az Alkotmánybíróság befogadási eljárásában, in Anon (szerk.) *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban II.: Alkotmánybírósági panasz – hatáskörrel kapcsolatos kérdések*, Budapest, HVG-ORAC, 2019, 528–538.

²⁵ Uo.

²⁶ Lásd: Pokol Béla: *A jurisztokratikus állam*, Dialóg Campus, Budapest, 2017., 162

alkotmánybíró egy alkotmányosan erősen aggályos értelmezést „csak” jogsértésnek minősít, ami szerinte nem éri el az alapjogsértés szintjét, az lényegében saját szubjektív morális felfogását nyilatkoztatja ki. Ilyenkor ugyanis az elbíráló személy szerint a probléma nem „alapvető jelentőségű”.

BIBLIOGRÁFIA

- CSERVÁK Csaba: *Az alapjogokat érvényesítő intézményrendszer*, Debrecen, Licium-Art, 2018.
- CSERVÁK Csaba: Az új alkotmánybíróági törvény, in ARATÓ Balázs (szerk.): *Jogalkotási tükrök*, Budapest, Patrocinium, 2018.
- DOMOKOS Andrea: Büntetőjog a jogállamban, in DOMOKOS Andrea – BÉRCES Viktor: *Gondolatok a kriminológia tudományából*, Budapest, Patrocinium Kiadó, 2020.
- FARKAS György Tamás: Az alkotmányjogi panasz befogadhatósága, különös tekintettel az alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdésre, *KRE-DIt*, 2020/2.
- FARKAS György Tamás: Az utólagos normakontroll valódi alkotmányjogi panasz befogadhatóságára gyakorolt hatása, avagy az alapvető alkotmányjogi kérdés követelménye mint speciális ítélt dolog az Alkotmánybíróság gyakorlatában, In: ANON (szerk.): *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban II. : Alkotmánybíróági panasz – hatáskörrel kapcsolatos kérdések*, Budapest, HVG-ORAC, 2019.
- JUHÁSZ Imre: Az Alkotmánybíróság és a rendes bíróságok kapcsolata, különös tekintettel a polgári bíróságokra, In: ZAKARIÁS Kinga (szerk.): *Az alkotmánybíróági törvény kommentárja*, Budapest, Pázmány Press, 2022
- JUHÁSZ Imre: Az Alkotmányjogi panasz eljárásjogi vetületének néhány aspektusa, in VARGA István (szerk.) *Codificatio processualis civilis: Studia in Honorem Németh János II.*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013
- LUKÁCSI Dániel Csaba: Az Abtv. 26. § (2) bekezdés szerinti alkotmányjogi panasz befogadhatóságának kérdései, in Anon (szerk.): *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban II.: Alkotmánybíróági panasz – hatáskörrel kapcsolatos kérdések*, Budapest, HVG-ORAC, 2019.
- NAGY Attila: Az indítványozói jogosultság különleges eseteinek vizsgálata az Alkotmánybíróság befogadási eljárásában, in Anon (szerk.) *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban II.: Alkotmánybíróági panasz – hatáskörrel kapcsolatos kérdések*, Budapest, HVG-ORAC, 2019.
- ORBÁN Balázs – PALKÓ Attila: A Jogállami Univerzum Tágulásáról és Ennek Veszélyeiről, *Kommentár*, 2014/2.

ORBÁN Endre: A bírói döntések ellen benyújtott alkotmányjogi panaszok tapasztalatai, *Pázmány Law Working Papers*, 2016/20.

POKOL Béla: Jog és morál, *Acta Universitatis Szegediensis : forum : acta juridica et politica*, 2011/2.

SCHANDA Balázs: Stabilitás és bizonytalanság a magyar állami egyházjogban, *Jogtudományi Közlöny*, 2010/1.

TÓTH J. Zoltán: A „valódi” alkotmányjogi panasz használatba vétele: az Abtv. 27. §-a szerinti panasz első két éve az Alkotmánybíróság gyakorlatában, *Jogtudományi közlöny*, 2014/5.

TÓTH J. Zoltán: Az alkotmánybírói egyéni alapjogvédelem eszközei és gyakorlata – egykor és most..., in RIXER Ádám (szerk.): *Állam és közösség*, Budapest, KRE-ÁJK, 2012.

TÖRÖK Bernát: A szólásszabadság hatóköre és az általa nyújtott védelem, *Magyar Jog*, 2015/7–8.

TRÓCSÁNYI László: Demokrácia és jogállamiság új kihívások előtt, *Európai Tükör*, 2018/1.

ZAKARIÁS Kinga: A rendes bíróságok határozatainak alkotmányossági felülvizsgálata a német Szövetségi Alkotmánybíróság gyakorlatában, *Jogtudományi Közlöny*, 2010/2.

Széchenyi István

KRIPTOVALUTÁK ÉS JOGI KIHÍVÁSOK

1. BEVEZETÉS

Már több, mint egy évtizede történt, hogy egy Nakamoto álnéven elhíresült személy megalkotta a blokklántechnológiát, amely lehetővé tette egy banki környezettel szembeni ellentétes fizetési rendszer kialakítását.¹ Így születtek meg a kriptovaluták.

Azóta sok mindent megéltünk: a legismertebb kriptovaluta, a Bitcoin értéke a többezerszeresére nőtt, egy időben heti rendszerességgel döntött meg történelmi csúcsokat, majd „összeomlott”, „ismét feltámadt”, az emberek pedig elkezdtek – más kriptovalutákkal együtt – fizetésre és befektetésre használni. Mára olyan népszerűségnek örvend, hogy még a befektetéstől távol álló személyek is ismerik a nevét, ami pedig a „viselkedését illeti”: egyre inkább hasonlít a „hagyományos” tőzsdei instrumentumokra.

Jogászként felmerül bennem a kérdés: ha használatát tekintve a „kriptók” egyre inkább hasonlítanak a devizákra, tőzsdei instrumentumokra, akkor szabályozás tekintetében miért nem? Mindazonáltal a jog – véleményem szerint – egy idő után kénytelen választ adni az innovációra, és ahogy az adatvédelmet ill. közösségi médiát illetően az EU „felébredt”, és már a tagállami jogszabályok szintjén is életbe lépett a GDPR, Ekertv., Avms irányelv, továbbá nemsokára kötelező lesz az alkalmazása a DSA és DMA rendeleteknek, úgy a kriptovaluták is komoly szabályozásra számíthatnak a jövőben.²

Jelen rövid esszében a céloom – a tartalmi keretet nem túllépve – a kriptovaluták kapcsán a fogalommeghatározást „rendbe rakni”, néhány jelentősebb jogi kihívásra rávilágítani, végezetül pedig olyan *de lege ferenda* javaslatot fogalmazok meg, amely által a jog hatékonyabban lenne képes kielégíteni a társadalmi és üzleti igényeket.

¹ Antal-Molnár Nikolett: A kriptovalutától a digitális valutáig, in Bujtár Zsolt (et al.) (szerk.): *FINTECH – DEFI - Kripto eszközök gazdasági és jogi lehetőségei és kihívásai*, Pécs, PTE-ÁJK, 2022, 5.

² Magyarázat a rövidítésekhez:

GDPR: General Data Protection Regulation; Ekertv.: az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről szóló 2001. évi CVIII. törvény; Avmstv.: Az audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló 2010/13/EU irányelv; DSA: Digital Service Act; DMA: Digital Market Act

2. FOGALOMMEGHATÁROZÁS

Gazdasági és jogi szakfordító ismereteim birtokában arra a következtetésre jutottam, hogy a kriptovaluta fogalom – pontosabban terminus – hibásan lett átültetve a magyar nyelvbe. A *cryptocurrency* szónak véleményem szerint helyesebb fordítása lenne a *kriptodeviza*, avagy *kirptopénz* fogalmak, hiszen mit is jelent a valuta és a deviza a közgazdaságtanban? A valuta...

„...tág értelemben valamely ország törvényes fizetési eszköze, az a bankjegy, amely a kibocsátási országban a pénzfunkciót betölti. Szűkebb értelemben valamely ország fizetési eszközét jelenti egy másik ország forgalmában. Kibocsátója a jegybank”.³ Ezzel szemben pedig: „tágabb értelemben devizának tekintünk mindenfajta nemzetközi fizetésekben használható eszközt, tehát az értékpapírokon túl a bankjegyeket és a klasszikus pénzeszközt, az aranyat és egyéb nemesfémeket is.”⁴

Az angol *currency* szónak egyaránt van pénznem, valuta és deviza jelentése, tehát az a fordító, aki hibásan valutaként ültette át a magyar nyelvbe a kriptopénzeket, hatalmas hibát vétett. Melyik ország hivatalos pénze a Bitcoin? Melyik jegybank az Eternium kibocsátója? Nyilvánvalóan rosszul használt fogalmakról van szó. Ha esszém olvasója szerint tévedek, és angolul is a valuta szóra utal a *cryptocurrency*, arra azt a választ tudom adni, hogy a magyar nyelv sokszínűségét kihasználva nekünk akkor is kriptodevizának vagy kirptopénznek kellett volna fordítanunk a szót – ekkor járt volna el helyesen a szakfordító. Mindenesetre késő ezen bánkódnom, annyira elfogadott terminus lett – sajnos – a kriptovaluta, hogy kénytelen vagyok én is így használni a fogalmat. Véleményem szerint azért is káros a helytelen fogalomhasználat, mert egyszer majd elérkezhet a digitális valuta ideje, és óriási vétek lenne a ténylegesen jegybankok által kibocsátott hivatalos fizetőeszközt egy kriptodevizával egy kalap alá venni, amelyre inkább egy – aranyhoz, nemesfémekhez, részvényekhez hasonló – instrumentumként kellene tekintenünk.

³ Bába Iván – Sáringer János (szerk.): *Új diplomáciai lexikon. A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve*. Második kötet, Budapest, Kairosz, 2021, 486.

⁴ Uo. 433.

Jelen kitérővel azt akartam érzékeltetni, hogy már a legalapvetőbb fogalmak is tévesen lettek megalkotva a kriptodevizákat⁵ illetően, ennek tudatában pedig nem csoda, hogy a jogi szabályozás sem teljeskörű. A polgári jog és büntetőjog dogmatikájának fejlődése során egy-egy szó megfogalmazására évszázadokat kellett várnunk, így nem kérdéses, hogy a körülményes jogrendszerünknek nehéz lépést tartani egy mindössze bő egy évtizede ismert technológiával. A következő részben a konkrét problémákat fogom részletezni.

3. A KRIPTOVALUTÁK KAPCSÁN FELMERÜLŐ JOGI KIHÍVÁSOK

Terjedelmi okokból csupán a három legjelentősebb problémakört emelném ki lényegre törően: adózás, tőkeáttét, öröklés. Véleményem szerint a befektetőknek ezek a kérdéskörök a legfontosabbak.

Ami a kriptovaluták adózását illeti, Magyarország 2022.január 1-től komoly előrelépést tett, hiszen most már a kriptoeszközzel végrehajtott ügyletből származó jövedelmünkre a személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény (a továbbiakban: Szja tv.) 67/C. §-át kell alkalmazni, amely az ellenőrzött tőkepiaci ügyletből származó jövedelmünkhöz hasonlóan 15%-os szja-t állapít meg a kriptoeszközökből származó bevételünkre (amennyiben az a minimálbér 10%-át, azaz az évi 200 ezer forintot meghaladja). Az ügyleti nyereséget az ügyleti veszteséggel itt is „szembe állíthatjuk”, és a kettő különbsége után kell adóznunk, amennyiben az az összeg pozitív és meghaladja a minimálbér 10%-át. Korábban 30% volt az adókulcs a 15% helyett, így az adókulcs megfelelése véleményem szerint egy meglehetősen progresszív előrelépés. Szintén öröndetes, hogy a törvény megfogalmazása szerint csak akkor kell adót fizetnünk, ha a kriptovalutát visszaváltottuk egyéb devizára, és ez által értünk el nyereséget (nem kriptoeszköz formájában).⁶ Így például, ha Bitcoin-t Eternium-ra váltok, annak nincs adóvonzata, ezzel szemben, ha az Eterniumot váltom USD-ra vagy EUR-ra, az már adóköteles lehet nyereséges ügylet esetén.

⁵ Innentől kezdve szinonimaként használom a kriptodeviza, kriptovaluta és kriptopénz fogalmakat, mert az eredetileg meghonosodott terminus (kriptovaluta) használata hibás, nélkülözése viszont a köznyelvtől nem megszokott.

⁶ Így fogalmaz az Szja tv. 67/C (2) bekezdése: E törvény alkalmazásában kriptoeszközzel végrehajtott ügyletnek minősül az az ügylet, amelyben a magánszemély bárki számára megköthető, elérhető ügyletben kriptoeszköz átruházása, átengedése révén (ideértve a kriptoeszköz biztosította jog gyakorlását is) nem kriptoeszköz formájában vagyoni értéket szerez.

Amire oda kell figyelni – véleményem szerint – adózás tekintetében, hogy megfelelő kriptotőzsdét válasszunk. Ha „hagyományos” brókercégekhez fordulunk, akik forex ügyleteket bonyolítanak le, ott a pozíciónk zárásakor mindenképp realizálunk devizában nyereséget vagy veszteséget, továbbá ellenőrzött tőkepiaci ügyletnek számít a jövedelmünk, így az Szja tv. 67/A §-a vonatkozik ránk. Ez azért lényeges, mert csak abban az esetben „ússzuk meg” 15%-os adókulccsal a kereskedést, ha a brókercégünk EGT-államban vagy olyan államban működik, amely állammal Magyarországnak van a kettős adóztatás elkerüléséről szóló egyezménye (pl.: EU országai, Svájc, Ausztrália). Így bár vonzó lehet kriptokereskedés esetén egy Vanuaton bejegyeztett brókercég magasabb tőkeáttéttel (Európában nem igazán jellemző 2:1-nél kedvezőbb tőkeáttét kriptók esetében az ESMA⁷ felügyelete miatt), abba a hibába eshetünk, hogy a 15% szja-n túl „szócho” kötelezettségünk is keletkezik, valamint a nyereséges és veszteséges ügyleteinkre nem érvényes az adókiegyenlítés, így pedig már nagyon nem éri meg az ügylet.

Áttérve a tőkeáttét problémájára, én nem értek egyet az ESMA azon – 2018-ban bevezetett – szabályozásával, amely meglehetősen szigorú tőkeáttét limitet állapít meg kisbefektetők számára CFD ügyletek esetén. Ez azt jelenti, hogy 30:1 a tőkeáttét a major devizaügyleteknél, 20:1 a minor devizaügyleteknél, valamint az arany esetében, továbbá jelentős részvények esetében, 10:1 egyéb részvényekre, 5:1 egyedi részvényekre, és mindössze 2:1 a tőkeáttét kriptodevizákra vonatkozóan.⁸ Értem, hogy a 30:1 limit alapvetően a „szerencsejátékosok visszaszorítását célozza”, mindazonáltal a kis tőkével rendelkező tehetséges kereskedők is kénytelenek így az „ESMA-n kívül kereskedni” (jobb esetben Svájc-hoz hasonló biztonságos tőkefelügyelet alatt, kevésbé szerencsés esetben Vanuaton), ami pedig a kriptodevizákra vonatkozó 2:1 tőkeáttétet illeti, kifejezetten alacsony. Valóban magas a volatilitása a kriptopénzeknek általánosságban, azonban ez változni fog, ahogy egyre több piaci szerelő lesz a kriptotőzsdéken. Ezt a változást lassítja az ESMA szabályozása. Véleményem szerint, Európán belül is legalább 100:1 tőkeáttétet kellene engedni a kisbefektetők számára népszerű (major) devizapárok esetében, 80:1-et minor vagy egzotikus devizapárok esetében, 50:1 népszerű indexek esetében, 25:1 kevésbé népszerűek esetében, és kezdésként a kriptoinstrumentumok is megérdemlik a 10:1 tőkeáttétet, ezzel nem megbízhatatlan tőkepiaci felügyelet alá üldözve a kis tőkéjű, gyakran fiatal befektetőket.

⁷ European Securities and Markets Authority, azaz az Európai Értékpapír-piaci Hatóság

⁸ ESMA: gyakran ismétlődő kérdések, ESMA, 2018. március 27.
https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/faq_esmas_product_intervention_measures_hu.pdf

Végezetül az öröklés problematikáját szeretném érinteni, azonban először meg kell ismernünk két fogalmat. A kriptovaluták feloszthatóak a visszafejtő kód ismerete alapján centralizált és decentralizált, más szavakkal custodial (őrizetben lévő) és non-custodial (külsőleg nem őrzött, nem letétkezelt) kriptodevizákra.⁹ Centralizált az a kriptodeviza, amely valamilyen intézménynél vezetett számlán fut (kriptotőzsdén, banknál, brókercégnél, egyéb vállalatnál), és decentralizált az, amelyet intézményi közreműködés nélkül őrzünk a blokkláncon keresztül.¹⁰ Előbbinek viszonylag „könnyű” az öröklése, hiszen a nemzetközi magánjog főszabálya szerint magyar örökhagyó öröklésekor a magyar jog alkalmazandó, és az Európai Parlament és a Tanács 650/2012/EU rendelet¹¹ (60) bekezdése alapján az EU-n belül valamennyi tagállamban biztosítania kell az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadását és végrehajthatóságát, azaz a Magyarországon kiállított hagyatéki dokumentumokkal EU-s országban vezetett „centralizált” kriptoszámla örökölheto, még ha lassú és bürokratikus is a folyamat. EU-n kívül nehezebb a helyzet, például, ha az örökhagyó kriptoszámblája egy Bahamákon működő kriptotőzsdén volt vezetve, és jól meg is duzzadt, nem tartom valószínűnek, hogy könnyen és gördülékenyen hozzájutunk a pénzünkhöz. Öröklési szempontból mindenképp egy Európai Unióban vezetett kereskedési számla a leghasznosabb, ha a centralizált modellt választjuk.

Ha a decentralizált modellt követjük, tehát rajtunk kívül senkinek sincs hozzáférése a kriptopénzünkhöz, érdemes ügyvédi letétbe vagy banki széfbe helyezni a kódunkat, hiszen, ha az eltűnik, az örökösünk soha se fog tudni örökölni utánunk. Ezek alapján úgy tűnhet, hogy érdemesebb a centralizált formát követnünk, mindazonáltal annak is megvan a kockázata, gondoljunk csak a sokszázmillió dolláros hackertámadásokra, ami a kriptotőzsdéket érintette az elmúlt években¹². Bármelyik modellt választjuk, mindenképp rizikóval kell számolnunk.

4. DE LEGE FERENDA JAVASLAT

⁹ Hogy megy a kriptovaluta öröklése? Mi lesz a bitcoinod-dal, ha meghalsz? *Bicoínbázis, Minden, ami kriptó*, 2022. november 1. <https://www.bitcoinbázis.hu/biztonsagos-tarolas-kriptovaluta-orokles/>

¹⁰ Uo.

¹¹ Az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, az alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről

¹² Itt az újabb kriptobotrány, százmillió a kár, *Portfolio*, 2023. november 23. <https://www.portfolio.hu/befektetes/20231123/itt-az-ujabb-kripto-botrany-szazmillios-a-kar-653453>

A de lege ferenda javaslatom nagyon egyszerű: tekintsünk a kriptodevizákra hagyományos pénzügyi instrumentumokként. Még ha nem is teljesen azok, jogi és adózási ügyek kapcsán éljünk ezzel a fikcióval, és minél kevesebb részletszabályt dolgozzunk ki a megkülönböztetésre. Azt gondolom, a blokklánc technológia értelemszerűen szabályozásra szorul, mindazonáltal maguk a kriptopénzek, különös tekintettel a centralizált módon tartott kriptopénzek, az élet legtöbb területén úgy funkcionálnak, mint a hagyományos devizák. Az egyedüli nagy különbség az anonimitás, amelynek vizsgálata külön tanulmányt igényel, azonban a (kis)kereskedők nagy része nem bűnöző, aki az illegálisan szerzett jövedelmét rejtegeti, hanem haszonszerzésre törekvő átlagember. Így azt gondolom, a jogszabályoknak is a kriptokereskedés megkönnyítését kell szolgálniuk.

Esszém végére érve bízom benne, hogy izgalmas betekintést tudtam nyújtani a kriptodevizákat érintő jogi kihívásokba és remélem, a közeli jövőben komoly EU-s szintű szabályozásokra számíthatunk e téren is.

BIBLIOGRÁFIA

ANTAL-MOLNÁR Nikolett: A kriptovalutától a digitális valutáig, in BUJTÁR Zsolt (et al.) (szerk.): *FINTECH – DEFI - Kripto eszközök gazdasági és jogi lehetőségei és kihívásai*, Pécs, PTE-ÁJK, 2022.

BÁBA Iván – SÁRINGER János (szerk.): *Új diplomáciai lexikon. A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve*. Második kötet, Budapest, Kairosz, 2021.

Egyéb források

ESMA: gyakran ismétlődő kérdések, *ESMA*, 2018. március 27. https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/faq_esmas_product_intervention_measures_hu.pdf.

Hogy megy a kriptovaluta öröklése? Mi lesz a bitcoinod-dal, ha meghalsz? *Bicoínbázis*, *Minden, ami kriptó*, 2022. november 1. <https://www.bitcoinbázis.hu/biztonsagos-tarolas-kriptovaluta-orokles/>.

Itt az újabb kriptobotrány, százmillió a kár, *Portfolio*, 2023. november 23. <https://www.portfolio.hu/befektetes/20231123/itt-az-ujabb-kripto-botrany-szazmillios-a-kar-653453>.

Széchenyi István

SZÓLÁSSZABADSÁG ÉS FELELŐSSÉG A KÖZÖSSÉGI MÉDIÁBAN: ETIKAI DILEMMÁK A 21.

SZÁZADBAN

2004. február 4-én egy tizenkilenc éves amerikai egyetemista néhány szobatársával alapjaiba véve megváltoztatta az addig ismert világunkat: Mark Zuckerberg ekkor indította el a Facebook social media platformot.

Bár a Facebook nem az első közösségi média¹ platform a világon, mégis kétségtelenül a legmeghatározóbbá vált mostanra mind közül. A létrejöttét követően hamar „hódításba” kezdett a platform: 2022-re megközelítőleg hárommilliárd aktív (havi) felhasználója lett a Facebooknak.² Ez az adat azt jelenti, hogy a Föld lakosságának több, mint harmada rendelkezik felhasználói fiókkal a cégnél, amelybe legalább havonta egyszer be is jelentkezik.

Mivel mára a közösségi média platformok – a Facebookkal az élen – teljesen a hétköznapjaink részévé váltak, és az üzleti modelljük velejárójaként rendkívül hatékonyan, manipulatív módon, addikciót okozva ösztönöznek a platformon történő médiafogyasztásra,³ ismerőseinkkel való kapcsolattartásra, sőt, eléri, hogy saját adatainkat „ezüstitálcán” kínáljuk fel számukra, így – Cservák Csaba tanulmánya alapján⁴ – rendkívül fontossá vált a XXI. században „az alapjogok hagyományos dogmatikájának, rendszerének átgondolása” különös tekintettel a véleménynyilvánítás szabadságára.

A közösségi média nem csak technológia forradalmat, hanem számos etikai dilemmát is okozott a 21. századi polgárai számára (amely első sorban a véleménynyilvánítás szabadsága és az emberi méltóság alapjogi kollíziójából fakad). Az egyik ilyen etikai és egyben jogi dilemma, hogy a szólásszabadság teljesmértékben államhatároktól függ, a social media azonban nem foglalkozik az államhatárokkal.⁵ Koltay András jól szavakba öntötte ezt a

¹ A magyar „közösségi média” és az angol „social media” szavakat szinonimaként használom az egész dolgozatomban, bár nem 1:1 arányú az ekvivalencia a két jelentés között. A dilemmáról lásd bővebben Gosztonyi Gergely: Az alternatív média a(z európai) médiaszabályozásban, *In Medias Res*, 2013/1, 133.

² Facebook Revenue and Usage Statistics (2022), *Business of Apps*, <https://www.businessofapps.com/data/facebook-statistics/>

³ Ari Ezra Waldman: Manipulating Trust on Facebook, *Loyola Consumer Law Review*, Vol. 29, 2016, 75–79.

⁴ Cservák Csaba: Modern technológiák az alkotmányjogban, különös tekintettel az alapjogvédelemre, in Homicskó Árpád (szerk.): *Technológiai Kihívások az egyes jogterületeken tanulmánykötet*, Budapest, KRE-ÁJK, 2018, 67.

⁵ Koltay András: A social media platformok jogi státusa a szólásszabadság nézőpontjából, *In Medias Res*, 2019/1, 16.

problémát ezzel foglalkozó tanulmányában: „*Ami például Európában a szólásszabadság által védett vélemény, az egy iszlám államban blaszfémia lehet, ami súlyos büntetésért kiált.*”⁶

Hogy egy másik példával is éljek a nemzetállamok különbségeire a szólásszabadságra tekintettel: 2020 óta globálisan tiltja a Facebook a holokaust tagadását, az ilyen jellegű tartalmak automatikusan törölve lesznek a platformról. Ez korábban nem így volt: Németországban blokkolta az ilyen jellegű tartalmak elérését a platform, hiszen a német Btk. 130. §-a bünteti a holokaust tagadását (*holokaust zu leugnen*),⁷ mindazonáltal a világ számos országában ez nem bűncselekmény, így máshol – többek között az Amerikai Egyesült Államokban – elérhetőek voltak efféle tartalmak 2020 előtt.⁸ A BBC cikke szerint Mark Zuckerberg mindig is a „szólásszabadság bajnoka volt”, aki sokáig úgy gondolta, a leghatékonyabb harc a „fake news” ellen a korrekt tájékoztatásban rejlik, azonban a facebook hozzáállása a moderáláshoz drasztikusan változott az elmúlt években a jelentős mennyiségű gyűlöletbeszéd témájú tartalmak megnövekedése miatt.⁹

Elgondolkodtató, hogy ilyen fontos témákban, mint az antiszemitizmus elleni fellépés, a social media platformokon a moderálás mértéke leginkább a platform tulajdonosának (legyen az Mark Zuckerberg vagy Elon Musk) a szólásszabadságról alkotott véleményétől és saját etikai nézeteitől függ, továbbá hiába tiltja egy állam az efféle tartalmak megjelenítését – mint a példában Németország –, a *geoblocking*¹⁰ ma már aligha ér valamit a globális világban, számos VPN szolgáltató programjával kijátszható, és azonnal elérhetővé válnak a tartalmak, akár a tiltó országban is. Itt egy további kutatásokra érdemes alapjogi kollízió merül fel: a platform tulajdonosoknak a tulajdonjoga kerül kollízióba a szólásszabadsággal. Ez a kollízió még gyakrabban előfordul klasszikus sajtótermékek esetében, ahol az intézmény tulajdonjoga kerül kollízióba az ott dolgozó újságírókat és szerkesztőket megillető sajtószabadsággal. Cservák Csabát idézve: „*Lehet egyáltalán szavatolni a szerkesztő függetlenségét a tulajdonosi befolyástól?*”¹¹

Azt gondolom, a social media platformok okozta 21. századi etikai dilemmák megteremtették az igényt, hogy globálisan újragondoljuk a véleménynyilvánítás szabadságát és

⁶ Uo.

⁷ Deutsches Strafgesetzbuch (StGB), § 130.

⁸ Facebook verbietet, Holocaust zu bestreiten, Deutschlandfunk, *nachrichtenleicht*, 16. Oktober 2020, <https://www.nachrichtenleicht.de/facebook-verbietet-holocaust-zu-bestreiten-100.html>

⁹ Facebook bans Holocaust denial content, *BBC*, 12 October 2020, <https://www.bbc.com/news/technology-54509975>

¹⁰ A technológia a földrajzi hely szerinti korlátozást teszi lehetővé.

¹¹ Cservák Csaba. A szólásszabadság dogmatikai sajátosságairól a médiajog relációjában, in Cservák Csaba – Horváth Attila (szerk.): *Az adekvát alapjogvédelem*, Budapest, Porta Historica, 2018, 91–96.

explicit megfogalmazzunk olyan emberi értékeket, amelyekért ki lehet nemzetközi szinten állni, valamint az emberiségre káros állhírek ellen is szükségesszerűvé vált a globális fellépés. A probléma igencsak összetett, és komoly szuverenitási kérdéseket vet fel, mindazonáltal véleményem szerint, ha a social media nem korlátozódik le nemzetállamok határain belülre, akkor az alapjogoknak sem szabadna.¹² A kérdés azért is nagyon összetett, mert hatalmas kulturális különbségek vannak a világ térségei között, amely az etikai kérdésekre is rányomja a bélyeget. Például míg az európai és az amerikai kontinens legtöbb államában biztosított az azonosnemű párok házassága¹³ és alkotmányos szinten védve van a szabad önkifejezés – amely az emberi méltóság védelméből levezethető alapjog –, addig a világ számos országában tiltva vannak az LMBTQ szimbólumok, és még ennél is aggasztóbb, hogy a világ 76 országában bűncselekménynek minősül az azonos nemű felnőttek közötti, beleegyezésen alapuló szexuális tevékenységben való részvétel, amelyek közül Irán, Nigéria északi államai, Mauritánia, Szaúd-Arábia, Szomália déli részei, Szudán és Jemen államokban ezt halálbüntetéssel büntetik.¹⁴

Véleményem szerint, mivel a világ megosztott, valamint teljesen eltérő etikai és értékrendi nézetekkel bírnak a különböző kontinenseken lévő államok – egyelőre – lehetetlen feladatnak tűnik a globális megállapodás alapjogok tekintetében, a social media platformokat terheli a morális felelősség, hogy érvényre juttassák az önkifejezést, avagy korlátozzák a sértő tartalmakat.

Ebből a gondolatból következik az etikai dilemma: érdemes-e például a kínai piacon gazdasági szereplővé válni egy social media platformnak azon az áron, hogy a moderálási szabályzatát az állam elvárásaihoz szükséges alakítania? Koltay Andrást idézve: *„Jó megoldás nincs: sem a szólásszabadság visszaszorulása, sem pedig normáinak másokra kényszerítése nem tekinthető annak.”*¹⁵ Ami az én véleményemet illeti, én ezt kissé eltérően gondolom:

¹² Cservák Csaba fogalmaz meg két *de lege ferenda* javaslatot a közösségi média szabályozásának kapcsán. Elképzelése szerint lehetővé kellene tenni egy választottbíróóság létrehozását, ahova tagokat delegálhatnának a közösségi média felhasználók, mindezt egy félarányos rendszerben képzel el (a delegáltaknak kevesebb szavazatuk lenne, mint ahány mandátumot kiosztottak). A választottak mellé a közösségi platform is delegálhatna egy-egy főt, majd a tagok konszenzussal jelölnének meg egy elnököt. Emellett egyéb garanciákat is meghatároz, amelyek a tagok szakmai alkalmasságát garantálják.

A másik javaslata egy speciális „ombudsman-jellegű” intézmény létrehozása, amely előmozdíthatná, hogy az alapjogvédelem általános rendszerében, egységes jogértelmezést biztosítva, speciális szakértelemmel bíró személy vegyen részt a közösségi médiában zajló alapjogvédelemben.

Lásd bővebben: Cservák Csaba: Gondolatok a véleménynyilvánítás alapjogáról az Alaptörvényt követően, *KRE-DIt*, Jogtudományi különszám 2021.

¹³ Megjegyzem: a házasságkötéshez való jog az emberi méltóságból levezethető alapjog, az önrendelkezési jog részeként, amely még a magyar Alkotmánybíróság szerint is így van, lásd: 22/1992. (IV. 10.) AB határozat.

¹⁴ Lásd: Sabine Jansen – Thomas Spijkerboer: *Menekülés a homofóbia elől, A szexuális orientációval és a nemi identitással kapcsolatos menedékkérelmek Európában*, COC Nederland, Vrije Universiteit Amsterdam, 2011.

¹⁵ Koltay: *A social media platformok*, 16.

meggyőződésem szerint a természetjogból levezethető legalapvetőbb emberi jogokat, mint az emberi méltóság védelme vagy a véleménynyilvánítás szabadsága, igenis szükséges érvényre juttatni, így azoknak az államoknak, amelyek állampolgárai használni kívánják a globális social media platformokat, ezt tiszteletben kell tartaniuk. Kína példájából láthatjuk, hogy vannak országok, amelyek nem kérnek a „nyugati világ” social media platformjaiból és kizárólag saját ideológiájukhoz igazított platformok használatát engedélyezik belföldön élő állampolgáraik számára. Mint Kína bebizonyította: ez is egy út.

Bár globálisan szinte lehetetlennek tűnik az etikai alapok tekintetében konszenzus, európai szinten korántsem az. Éppen ezért véleményem szerint az Európai Unió jó úton halad a jogharmonizáció tekintetében a tagállamok között, éppen ezért öröndetes a GDPR rendelet, az AVSM irányelv, valamint az új DMA és DSA rendeletek megalkotása¹⁶. Azt gondolom, ezek a jogszabályok a világ többi részének is példaértékűek lehetnek a jövőben.

Szintén óriási jogi és etikai dilemmát jelent a véleménybuborék (filter bubbles) megítélése. Mit is jelentenek a véleménybuborékok? Valószínűleg azok hallottak már a véleménybuborékok jelenségéről – mindenesetre megtapasztalták –, akik komoly megrázkódtatásként élték meg a Brexitet, Donald Trump megválasztását Amerikában, vagy 2022-ben a kétharmados Fidesz-KDNP győzelmet Magyarországon, hiszen „alig ismernek olyan embert, aki ezzel egyetértene”.

Az emberi természet fogékonyabb és jobban szereti azokat a tartalmakat, amelyek a saját álláspontját, véleményét tükrözik vissza valamilyen formában.¹⁷ Éppen ezért a social media platformok algoritmusai a felhasználók érdeklődésének megfelelően (amelyet a múltbeli tartalom-megtekintésekből, like-okból, kommentekből a platformok mérnek, meghatároznak) állítják össze a megjelenésre kerülő tartalmakat a hírfolyamon (news feed), így elsősorban olyan tartalmakkal találkozhatunk a közösségi média platformokon, amelyekkel egyetértünk, azonosulunk, ami pedig az értékrendünket, véleményünket vitatja, azok a tartalmak

¹⁶ Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális ágazat vonatkozásában a megtámadható és méltányos piacokról, Digital Markets Act, DMA

Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról és a 2000/31/EK irányelv módosításáról, Digital Services Act, DSA

Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1808 irányelve (2018. november 14.) a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról szóló 2010/13/EU irányelvnek (Audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv) a változó piaci körülményekre tekintettel való módosításáról, AVMS irányelv

AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS (EU) 2016/679 RENDELETE (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet), GDPR

¹⁷ Koltay: *A social media platformok*, 5.

láthatatlanná válnak számunkra.¹⁸ Ez egy olyan környezetet alakít ki, amelyet véleménybuboréknak nevezünk.¹⁹

A véleménybuborékot előidéző algoritmusok nem szükségszerűen rosszak: a mesterséges intelligenciának és fejlett algoritmusoknak köszönhetően olyan tartalmak jelennek meg számunkra a közösségi média platformokon, amelyeket jó eséllyel szeretünk, így számunkra tetsző zenéket, videókat, valamint termékajánlásokat láthatunk reklám formájában. A technológia a marketingben is forradalmat hozott: a social mediának köszönhetően célzottan azokhoz jutnak el a hirdetések, akiket jó eséllyel érdekelhet a termék, így jelentős költségmegtakarítást okoz a hirdetőknél.

A probléma abban rejlik, hogy az algoritmus az érdeklődésünknek megfelelően egyre inkább figyelemfelkeltő, szenzációkeltésre alkalmasabb tartalmakat fog ajánlani, így – Zynep Turfekci szerint –, ha valaki Donald Trumpról kezd videókat nézni a YouTube-on, idővel fehér felsőbbrendűségről szóló videók fogják elárasztani, ha Bernie Sanders érdekli viszont, akkor előbb-utóbb előkerülnek a baloldali összeesküvés elméletek.²⁰ Turfekci szerint ez nem rosszszándékból teszi az algoritmus, hanem a közösségi média platformok üzleti modellje arra ösztönöz minket, hogy minél több időt töltsünk tartalomfogyasztással, és ezt a célt a figyelemfelhívó tartalmak tudják leginkább elérni.²¹

Ami a magyar viszonylatok illeti, az IDEA intézet 2021 őszében készült kutatása szerint a magyar társadalom is szélsőségesen polarizált, erősen jellemző a politikai homofília, ami azt jelenti, hogy a magyar választók is olyan emberekkel veszik körül magukat első sorban, akik hasonló véleményen vannak.²² A kutatás szerint például a Fidesz-KDNP szavazóinak a 70%-a környezetében szintén kormánypárti szavazók élnek, ellenzéki szavazóval mindössze 7%-uk áll kapcsolatban.²³

Ami megoldás lehet a véleménybuborékokra, az az, ha bizonyos témákban – például közéleti és politikai tartalmak tekintetében – az algoritmusok kevésbé vennék figyelembe a felhasználók érdeklődési körét, így olyan tartalmak is megjelennének a hírfolyamon (news feed), amellyel a

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

²⁰ Lovász Dávid: A véleménybuborékok jelensége a közösségi médiában, *Kalauz*, PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, <https://kalauz.lib.ptt.hu/velemenybuborek-jelensege-kozossegi-mediaban/#dn07> (Letöltés: 2022.október 31.)

²¹ Uo.

²² Véleménybuborék élőben: az emberek többsége alig kerül kapcsolatba más pártállásúakkal, *Telex.hu*, 2021. november 2. <https://telex.hu/belfold/2021/11/02/politikai-homofilia-velemenybuborek-fideszesek-es-ellenzekiek-ismeretsegi-kore-idea-kutatas>

²³ Uo.

felhasználó kevésbé tud azonosulni, ezzel lehetőséget biztosítanak a pontosabb véleményformálásra. Nyilván teljesen nem lenne értelme megszüntetni a véleménybuborékokat keletkeztető algoritmusokat, hiszen számos pozitív vonatkozásuk van, továbbá a platformoknak erőteljes anyagi érdeke, hogy ajánlásaikkal, releváns reklámjaikkal javítsanak a szolgáltatás minőségén. Mindazonáltal a célzott hirdetések és tartalmak létezése politikai témákban kérdésessé teszi, hogy a demokrácia, továbbá a választójog és gondolatformálás szabadsága nem sérül-e az algoritmusok által, hiszen nem várható el egy átlagos választópolgártól, hogy a közösségi médián töltött időn túl alaposan tájékozódjon más független hírforrásokból is.²⁴

„Mikor mondhatjuk, hogy egy személy véleménynyilvánítása szabad? Ha elmondhatja korlátozás nélkül gondolatait.”²⁵ Főszabály szerint ez alól nincs kivétel, bár elképzelhetők olyan helyzetek, hogy erkölcsi értelemben szükséges a kivétel.²⁶ Azt gondolom, hogy a véleménybuborékok jelensége, ahol az algoritmusok határozzák meg, kihez jut el a véleményünk, valamint milyen információk jutnak el hozzánk, már önmagában a véleménynyilvánítás korlátozásának minősül (hiszen ha az algoritmus szerint az egykori középiskolai osztálytársamat nem érdekli a politikai témájú posztom a közösségi médiában, akkor számára nem jeleníti meg azt a rendszer, hiába töltöttem fel és szántam neki is a tartalmat). Éppen ezért tartom fontosnak, hogy az algoritmusok működését is EU-s szinten szabályozzuk, a véleménynyilvánításnak minél nagyobb teret engedve, máskülönben a platformok fogják azt saját meggyőződésük szerint beállítani.

Összefoglalva az eddigieket, a közösségi média számos etikai dilemmát okozott a 21. században, ezek közül a legnagyobbak a társadalmak közötti kulturális különbségek a globalizált világban, amelyek a közösségi média által kiéleződnek, a véleménybuborékok jelensége (és az ezzel együtt járó fokozódó társadalmi polarizálódás), továbbá a cenzúra (és fake news elleni fellépés) megítélése a világ különböző országaiban. A megoldást abban látom, ha a véleménynyilvánítás határait nem a platformokra bíznánk, és nem is hagynánk nemzetállami kézben, hanem a globális fellépést tartom szükségesnek, hiszen a közösségi média sem lokálisan van jelen. Bízom benne, hogy a jövőben fokozott előrelépés történik – legalább uniós szinten – a kérdésben.

²⁴ Koltay: *A social media platformok*, 5.

²⁵ Cservák Csaba: A véleménynyilvánítás szabadsága a média (szem)üvegén keresztül, *Jogelméleti szemle*, 2010/1.

²⁶ Uo.

BIBLIOGRÁFIA

CSERVÁK Csaba. A szólásszabadság dogmatikai sajátosságairól a médiajog relációjában, in CSERVÁK Csaba – HORVÁTH Attila (szerk.): *Az adekvát alapjogvédelem*, Budapest, Porta Historica, 2018.

CSERVÁK Csaba: A véleménynyilvánítás szabadsága a média (szem)üvegén keresztül, *Jogelméleti szemle*, 2010/1.

CSERVÁK Csaba: Gondolatok a véleménynyilvánítás alapjogáról az Alaptörvényt követően, *KRE-DIt*, Jogtudományi különszám 2021.

CSERVÁK Csaba: Modern technológiák az alkotmányjogban, különös tekintettel az alapjogvédelemre, in HOMICSKÓ Árpád (szerk.): *Technológiai Kihívások az egyes jogterületeken tanulmánykötet*, Budapest, KRE-ÁJK, 2018.

GOSZTONYI Gergely: Az alternatív média a(z európai) médiaszabályozásban, *In Medias Res*, 2013/1.

KOLTAY András: A social media platformok jogi státusa a szólásszabadság nézőpontjából, *In Medias Res*, 2019/1.

JANSEN, Sabine – SPIJKERBOER, Thomas: *Menekülés a homofóbia elől, A szexuális orientációval és a nemi identitással kapcsolatos menedékkérelmek Európában*, COC Nederland, Vrije Universiteit Amsterdam, 2011.

WALDMAN, Ari Ezra: Manipulating Trust on Facebook, *Loyola Consumer Law Review*, Vol. 29, 2016.

Egyéb források

Facebook bans Holocaust denial content, *BBC*, 12 October 2020, <https://www.bbc.com/news/technology-54509975>.

Facebook Revenue and Usage Statistics (2022), *Business of Apps*, <https://www.businessofapps.com/data/facebook-statistics/>.

Facebook verbietet, Holocaust zu bestreiten, Deutschlandfunk, *nachrichtenleicht*, 16. Oktober 2020, <https://www.nachrichtenleicht.de/facebook-verbietet-holocaust-zu-bestreiten-100.html>.

Lovász Dávid: A véleménybuborékok jelensége a közösségi médiában, *Kalauz*, PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, <https://kalauz.lib.pte.hu/velemenybuborek-jelensege-kozossegi-mediaban/#dn07>.

Véleménybuborék előben: az emberek többsége alig kerül kapcsolatba más pártállásúakkal, *Telex.hu*, 2021. november 2., <https://telex.hu/belfold/2021/11/02/politikai-homofilia-velemenybuborek-fideszesek-es-ellenzekiek-ismeretsegi-kore-idea-kutatas>.

Szűcs Dániel

EGY BÍRÓI KEZDEMÉNYEZÉS NYOMÁBAN, AVAGY ESETTANULMÁNY AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG
ELŐTT FOLYAMATBAN LÉVŐ INDÍTVÁNY KAPCSÁN

INTRODUKCIÓ

Az ügy még 2023. évben indult az Alkotmánybíróságon (a továbbiakban: AB) egyedi normakontroll eljárásban, bírói kezdeményezésre, s jelenleg még nem tettek közzé alkotmánybíróági döntést.¹ Az eljárásban az első irat 2023. november 23. napján érkezett, s eddig 3 alkalommal tárgyalta az AB teljes ülése.² Az indítvány érkezését követően az Alkotmánybíróság beszerezte az Igazságügyi Miniszter, a Legfőbb Ügyész és az Alapvető Jogok Biztosának A Jövő Nemzedékek Érdekeinek Védelmét Ellátó Biztoshelyettesének *amicus curiae* véleményét.

A III/02516/2023. számú ügyben benyújtott indítványból megállapítható, hogy a Pécsi Törvényszék az előtte folyamatban lévő ebtartástól való eltiltás tárgyú polgári peres eljárásban – az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény (a továbbiakban: Abtv.) 25. §-a alapján, az előtte folyamatban lévő eljárás felfüggesztése mellett – az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény (a továbbiakban: Ávt.) 44. § (2) bekezdésének alaptörvény-ellenességének megállapítását és megsemmisítését, valamint az előtte P.20.166/2023. ügyszám alatt indult perben való alkalmazásának kizárását kérte az Alkotmánybíróságtól. Az Ávt. sérelmezett rendelkezése alapján az állatok kíméletére és védelmére vonatkozó jogszabályok megsértése esetén az ügyész is jogosult keresetet indítani a tevékenységtől való eltiltás, illetőleg a tevékenységgel okozott kár megtérítése iránt. A Pécsi Törvényszék előtt indult polgári peres eljárás az ügyészség – imént nevesített – keresete alapján indult. Keresetében az ügyészség azt kérte a bíróságtól, hogy a Mohácsi Járásbíróság által állatkínzás büntetőben jogerősen bűnösnek talált és letöltendő szabadságvesztésre ítélt alperest tiltsa el a kedvtelésből tartott ebek tartásától 3 évi időtartamra.³

Az indítványozó bíróság megítélése szerint az Ávt. 44. § (2) bekezdése sérti a kettős büntetés tilalmának (*ne bis in idem*) elvét, továbbá a törvényes büntetés (*nulla poena sine lege*)

¹ 2024. május 13. napjáig vizsgálva.

² 2024. április 16., 23. és május 7. napján.

³ Az ügyben benyújtott dokumentumok – anonimizált formában – teljes terjedelemben megtekinthetők a következő linken: alkotmanybirosag.hu/ugyadatlap/?id=48973AD38FD61F74C1258A760060492C (Letöltés: 2024. május. 11.)

követelményét, ezért az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) és (6) bekezdésébe ütközik. Indokolásában hivatkozik az Alkotmánybíróság 18/2022. (VIII. 1.) AB határozatára, amely alapján a tevékenység gyakorlásától való eltiltás jogkövetkezmény – függetlenül attól, hogy az halászati vagy állattartási tevékenységre vonatkozik – az Alaptörvény XXVIII. cikk (6) bekezdése értelmében vett büntető jellegű szankciónak minősül, és így az Ávt. 44. § (2) bekezdése szerinti eljárás lefolytatása ugyanazon jogsértés kétszeres értékelésének és büntetésének tilalmába ütközhet. Az Alaptörvény B) cikkéből és a XXVIII. cikk (4) bekezdéséből levezethető büntetés jogszerűségének elvének sérelmét pedig az okozza, hogy a tevékenységtől való eltiltásra az Ávt. 44. § (2) bekezdése nem ad világos felhatalmazást a bíróság számára, akinek úgy kell döntenie az eljárás alá vont alperes újabb szankcionálásáról, hogy annak jogszabályi keretei, feltételei, a kiszabható eltiltás határai, a bírói mérlegelés szempontja teljességgel hiányoznak (*nulla poena sine lege*).

JOGI ÉRVELÉS

Elhelyezés „térben-időben”

Jelen kérdés áttekintése során figyelemmel kell lennünk az ügy irataiban is hivatkozott hasonló tárgyú alkotmánybírósági döntésekre. E körben két alapvető döntést szükséges említenünk, melyek: a 8/2017. (IV. 18.) AB határozat és a 18/2022. (VIII. 1.) AB határozat.

A 8/2017. (IV. 18.) AB határozat esetében az volt az eldöntendő kérdés, hogy a jogerősen elbírált büntetőügyet követően (amelyben büntetőjogi szankciót alkalmaztak) indulhat-e alkotmányos keretek között olyan közigazgatási hatósági eljárás, amelyben a büntetőügyben már alkalmazott hasonló szankciókat ismételten ki lehet szabni ugyanazon cselekmény miatt. A 18/2022. (VIII. 1.) AB határozatban az volt a kérdés, hogy indulhat-e, illetve vezethet-e büntetés kiszabásához alkotmányos keretek között olyan büntetőeljárás, amelyben a korábban lefolytatott közigazgatási hatósági eljárásban már alkalmazott hasonló szankciókat (is) ismételten ki lehet szabni ugyanazon cselekmény miatt.

A fenti két eset közös vonása abban nyilvánul meg, hogy mindkét eljárási helyzetben valamennyi, a jogágnak megfelelő szankció alkalmazására lehetőség nyílt, melyek között nyilvánvalóan voltak olyanok is, amelyek azonos jellegű, büntetőjogi szankciók voltak. A jelen ügyben foglalt jogkérdés akként ragadható meg, hogy a büntetőjogi felelősséget megállapító ítélet meghozatalát követően alkalmazható-e a – *ne bis in idem* elv sérelme nélkül – ugyanazon

személlyel szemben, azonos cselekmény miatt az állattartástól eltiltás jogkövetkezménye azon polgári perben, melyet a külön jogszabályi rendelkezés felhatalmazás alapján az ügyész indít.

Az állatvédelmi hatósági eljárás (közigazgatási szervezetrendszer) főbb vonásainak és az ügyész szerepének áttekintése

A Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről szóló 182/2022. (V. 24.) Korm. rendelet 57. § (1) bek. b) pontja értelmében az agrárminiszter az élelmiszerlánc-felügyeletért való felelőssége keretében előkészíti az állatok védelmére és kíméletére, valamint az ahhoz kapcsolódó hatósági feladatokra vonatkozó jogszabályokat. Ily módon az iménti szakpolitika az agrárminiszter feladat-, és hatáskörébe tartozik.

A földművelésügyi hatósági és igazgatási feladatokat ellátó szervek kijelöléséről szóló 383/2016. (XII. 2.) Korm. rendelet 5. § (1) bekezdése értelmében a Kormány állatvédelmi hatóságként

- a) a minisztert,⁴
- b) a NÉBIH-et,
- c) a Pest Vármegyei Kormányhivatalt,
- d) az élelmiszerlánc-biztonsági és állategészségügyi hatáskörben eljáró vármegyei kormányhivatalt,
- e) az élelmiszerlánc-biztonsági és állategészségügyi hatáskörben eljáró járási hivatalt (a továbbiakban ezen alcím tekintetében: járási hivatal),
- f) a települési önkormányzat jegyzőjét, fővárosban a kerületi önkormányzat jegyzőjét, a Fővárosi Önkormányzat által közvetlenül igazgatott terület tekintetében a fővárosi főjegyzőt (a továbbiakban együtt: jegyző) jelöli ki.

Így tehát az Ávt. megértése miatt az állatvédelmi hatóság által hivatalból megindított közigazgatási hatósági eljárásnak van helye az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény (a továbbiakban: Ákr.) alapján. Az Ákr. két eset kivételével⁵ kizárja a fellebbezés lehetőségét. Az Ákr. 116. § (2) bek értelmében fellebbezésnek van helye, ha a határozatot *a)* – a képviselő testület kivételével – a helyi önkormányzat szerve, vagy *b)* rendvédelmi szerv helyi szerve hozta. Az Ákr. 114. § rögzíti a bírói út igénybevételét, így az abban foglalt 2 esetben közigazgatási per indítható.

⁴ Előző bekezdés alapján értsd: agrárminiszter.

⁵ Ákr. 116. § (2)

Ezen a ponton szükséges megemlítenünk az ügyész szerepét. Egyrészt a közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvény (a továbbiakban: Kp.) 17. § b) pontja szerint közigazgatási pert indíthat az ügyészség, illetve a törvényességi felügyeletet vagy törvényességi ellenőrzést gyakorló szerv, ha a felhívásában megállapított határidő eredménytelenül telt el. Másrészt az ügyészségről szóló 2011. évi CLXIII. törvény (a továbbiakban: Ütv.) IV. fejezete rögzíti az ügyészség közérdekvédelmi feladatait azzal a kitétellel, hogy az ügyészségnek e törvényben nem szabályozott, az igazságszolgáltatás közreműködőjeként gyakorolt *büntetőjogon kívüli* közérdekű feladat-, és hatásköréről külön törvények rendelkeznek. Az ügyész ezeket a hatásköröit a törvénysértés kiküszöbölése érdekében elsősorban bírósági peres és nemperes eljárások megindításával (*perindítási jog*), valamint hatósági eljárások kezdeményezésével és jogorvoslat előterjesztésével gyakorolja (a továbbiakban együtt: *fellépés*).⁶ E körben az Ütv. azt is rögzíti, hogy amennyiben törvény perindításra jogosítja az ügyészt, az eljárás közérdekűségét vélelmezni kell.⁷ Az Állatvédelmi tv. 44. § (2) bekezdése alapján az állatok kíméletére és védelmére vonatkozó jogszabályok megsértése esetén az ügyész is jogosult keresetet indítani a tevékenységtől való eltiltás, illetőleg a tevékenységgel okozott kár megtérítése iránt. Ezen utóbbi esetben azonban már nem a Kp. szabályai szerint folyó közigazgatási perről, hanem a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.) alapján lefolytatott 'közönséges' polgári perről van szó. Az ügyész perbeli legitimációját ez esetben az Ávt. 44. § (2) bekezdése teremti meg azzal, hogy a Pp. 60. §-a – az Ütv. 27. § (2) bekezdésére figyelemmel⁸ – rendelkezik az ügyész külön jogszabályon alapuló, önálló perindítási jogáról, melynek értelmében abban a perben, amelynek megindítására törvény önállóan jogosítja fel az ügyészt, az ügyész a fél jogait gyakorolja.

Az imént kifejtett rendszertani áttekintés azt jelenti, hogy a jelen esetben releváns Ávt. 44. § (2) bekezdésében biztosított ügyészi perindítási jog alapvetően a közérdekvédelmi feladat-, és hatáskör keretében megjelenő fellépési jogosultságként van jelen a magyar jogban, így tehát a két eljárás szerepe, funkciója, az annak keretén belül kiszabni kívánt jogkövetkezmény jellege és a fellépés célja alapjaiban különül el.⁹

⁶ 2011. évi CLXIII. törvény 26. § (1)

⁷ 2011. évi CLXIII. törvény 26. § (6)

⁸ Az ügyészt abban a peres vagy nemperes eljárásban, amelyet törvény alapján indít, vagy ellene indítanak, a féllel azonos jogok illetik meg.

⁹ Az állami igényérvényesítés büntetőjogi letéteményesének szerepe KONTRA az igazságszolgáltatás közreműködőjeként gyakorolt, a büntetőjogon kívüli közérdekű feladat-, és hatáskörében eljáró szerep.

A *ne bis in idem* elv követelménye az Alkotmánybíróság döntéseiben

Magyarország Alaptörvényének XXVIII. cikk (6) bekezdése értelmében a jogorvoslat törvényben meghatározott rendkívüli esetei kivételével senki nem vonható büntetőeljárás alá, és nem ítéltető el olyan bűncselekményért, amely miatt Magyarországon vagy – nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben – más államban törvénynek megfelelően már jogerősen felmentették vagy elítélték.

A kétszeres eljárás alá vonás és büntetés tilalmának alkotmányos szabályát korábban az Alkotmány nem nevesítette. Az Alkotmánybíróság a *ne bis in idem* elvét már a 42/1993. (VI. 30.) AB határozatában olyan alkotmányos jelentőségű rendelkezésnek tekintette, amelyik – összekapcsolva a *res iudicata* elvével – az állam büntetőhatalmának tényleges korlátját jelentheti.¹⁰ Az AB az Alaptörvény hatálybalépését, immáron a kétszeres eljárás alá vonás és büntetés tilalmának kifejezett nevesítését követően is fenntartotta korábbi értelmezését és egyúttal leszögezte, hogy a *ne bis in idem* elve egyfelől alapjogi rendelkezés az állami büntetőhatalom visszaélésszerű gyakorlásával szemben, másfelől pedig a jogbiztonság érvényesülésének érdekében működő szabály, hisz az érdemi bírósági döntések végleges jellegét garantálja.¹¹

A kétszeres értékelés büntetőjogi tilalmának célja és értelmének vizsgálata körében – egyúttal a 42/1993. (VI. 30.) AB határozat iménti tézisének megerősítve – az Alkotmánybíróság azon elvi kiindulópontokra helyezkedett, melynek értelmében az állami büntetőigény érvényesítése a jogállamokban kizárólag akkor nyerhet alkotmányos igazolást, ha azt olyan eljárási garanciák megtartása mellett folytatják, amelyek ellensúlyt képeznek az állami hatalommal szemben és elejét veszik az állami büntetőhatalom önkényes, visszaélésszerű gyakorlásának. Az állam büntetőhatalmának korlátját jelentő, ilyen eljárási elvnek számít az Alaptörvény XXVIII. cikkében foglalt alkotmányos garanciarendszer, valamint a büntetőeljárási törvény alapelvei között nevesített kétszeres értékelés tilalma is. Az alkotmányos rendelkezés a *res iudicata*, valamint a *ne bis in idem* elvek összekapcsolásán keresztül egy relatív eljárási akadályt fogalmaz meg az elbírált, büntetendő cselekmények tekintetében. Az alkotmányos szabály egyfelől alapjogi rendelkezés az állami büntetőhatalom visszaélésszerű gyakorlásával szemben, másfelől pedig a jogbiztonság érvényesülésének érdekében működő szabály, hiszen garantálja az érdemi bírósági döntések végleges jellegét.¹²

¹⁰ Lásd: 42/1993. (VI. 30.) AB határozat; 8/2017. (IV. 18.) AB határozat [27]

¹¹ Lásd: 33/2013. (XI. 22.) AB határozat [19]

¹² Uo.

Az Alkotmánybíróságnak következetes a gyakorlata a tekintetben, hogy az Alaptörvény XXVIII. cikkében foglalt, egyes büntető anyagi jogi, illetve eljárásjogi gyökerű alkotmányos alapelvek érvényesülési körét nem szűkíti le a szorosan vett büntetőjog területére, hanem esetről esetre mérlegeli, hogy a konkrét ügyben vizsgált jogszabályok a széles értelemben vett jogi felelősségi rendszer olyan elemeinek minősülnek-e, amelyek alkalmazásakor érvényesülnie kell az alapelveknek. Az Alkotmánybíróság az értékelés során tehát nem a formális természetű jogági besorolást tekinti döntőnek, hanem az érintett jogszabály tartalmából, funkciójából indul ki. Ennek megfelelően az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a büntetőjogi gyökerű alkotmányos alapelveknek érvényesülniük kell az olyan – más jogágba sorolt – eljárások tekintetében is, amelyek valamely jogellenes magatartás szankcionálására irányulnak és preventív, valamint represszív jellegű jogkövetkezmény alkalmazásával zárulnak.¹³

Az Alaptörvény XXVIII. cikk (6) bekezdésében foglalt rendelkezés nem tiltja önmagában azt, hogy valakivel szemben, ugyanazon jogellenes cselekménye miatt több, más jogágba tartozó, eltérő funkciójú eljárást folytassanak le és ezek eredményeként jogkövetkezményt alkalmazzanak. A *ne bis in idem* elvében testet öltő alkotmányos garancia kifejezetten az állami büntetőhatalom visszaélésszerű gyakorlásával szemben védi az egyént, ezért annak a tilalmát foglalja magában, hogy meghatározott személlyel szemben, ugyanazon büntetendő cselekmény miatt – azt követően, hogy büntetőjogi felelősségéről jogerős döntés született – újabb, büntető szankció alkalmazására irányuló eljárást indítsanak, illetve büntető jogkövetkezményt alkalmazzanak.¹⁴ A garanciális rendelkezés magában foglalja ugyanakkor annak a tilalmát, hogy valakivel szemben ugyanazon jogellenes cselekménye miatt egymást követően vagy egymással párhuzamosan több olyan büntető szankció alkalmazására irányuló eljárás folyjon, amelyek eredményeként több büntető jogkövetkezmény alkalmazására kerül sor.¹⁵

Az Igazságügyi Miniszter az állásfoglalásában akként nyilatkozott, hogy a jelenlegi konstelláció az AB által már korábban eldöntött és deklarált jogkérdés, mely szerint az állattartástól eltiltás nem represszív jellege – a 8/2017. (IV. 18.) AB határozatban – megállapításra került, így – utalva a 18/2022. (VIII. 1.) AB határozatra is – a *ne bis in idem* elv követelménye nem sérül. Mindemellett az *integrált szabályozási modell* jogi sajátosságait bemutatva rögzíti, hogy a jelen ügyben az állattartástól eltiltást kizárólag a polgári peres eljárásban lehet kiszabni, míg a büntetőeljárásban erre nincs lehetőség, ily módon a kétféle

¹³ Lásd: 19/2009. (II. 25.) AB határozat; 8/2017. (IV. 18.) AB határozat [26]

¹⁴ 8/2017. (IV. 18.) AB határozat [35]

¹⁵ 18/2022. (VIII. 1.) AB határozat [66]

eljárás, illetve az azokban foglalt szankciók egyértelműen kiegészítik egymást. Emellett hozzátette, hogy az eljárások nem egymást ismétlik, hanem egymásra tekintettel folynak. A polgári peres eljárásban a bűnösséget megállapító (büntető)ítéletben már megállapított jogsértésre tekintettel kerül sor az eltiltás kiszabásának a mérlegelésére.

A szankció represszív jellege

A fentiekre tekintettel tehát a következőkben azt kell áttekinteni, hogy mely jogkövetkezmény tekinthető represszív jellegű büntetőszankciónak.

A 8/2017. (IV. 18.) AB határozat rögzíti, hogy az Alkotmánybíróság annak mérlegelésekor, hogy a vizsgálat alá vont eljárás, illetve szankció 'büntető' jellegű-e vagy sem, nem az adott eljárás jogági besorolását tekinti döntőnek, hanem az eljárás és jogkövetkezmény funkciójából indul ki. Az Alaptörvény XXVIII. cikk (6) bekezdése tekintetében egy eljárás abban az esetben büntető jellegű, ha valamely természetes személy által megvalósított jogellenes cselekmény miatti felelősségre vonásra irányul, amennyiben az eljárás során alkalmazandó jogkövetkezmény büntetésnek minősül, azaz – célját és hatását tekintve – megtorló jellegű és prevenciót szolgáló joghátrány.¹⁶

Tehát, amennyiben a jogerős büntetőítéletben alkalmazott joghátrány (büntetés) mellett ugyanazon személlyel (vádolt) szemben, ugyanazon cselekmény (tényállás) miatt egy másik (újabb), de funkciójában és jellegében eltérő (nem 'büntető', hanem jelen esetben megelőző védelmi jellegű) jogkövetkezmény kerül megállapításra és alkalmazásra, az nem sérti a fentiekben értelmezett jogelvet.

A 8/2017. (IV. 18.) határozatban az AB megállapította, hogy a határozat szövegében rögzített feltételekkel kiszabott állatvédelmi bírság, illetve az annak kiszabására irányuló közigazgatási eljárás büntető jellegű szankciónak, illetve eljárásnak minősül az Alaptörvény XXVIII. cikk (6) bekezdése szempontjából. Az Alkotmánybíróság megállapította ugyanakkor azt is, hogy az állatvédelmi bírság helyett (vagy amellet) alkalmazható jogkövetkezmények nem sorolhatók a büntető jellegű jogkövetkezmények közé, azok nem az elkövetett jogsértés megtorlására irányulnak, hanem meghatározott tevékenységre kötelezést, vagy az állattartástól való tiltást tartalmaznak és céljuk elsősorban a reparáció, a tudatformálás és a prevenció.¹⁷

¹⁶ 8/2017. (IV. 18.) AB határozat [35]; Lásd: még: 18/2022. (VIII. 1.) AB határozat [67]

¹⁷ 8/2017. (IV. 18.) AB határozat [42]–[43]

Az AB azt is megállapította ugyanezen döntésében, hogy a kétszeres eljárás alá vonás és büntetés alaptörvényi tilalma nem zárja ki minden esetben az állatvédelmi hatósági eljárás lefolytatását ugyanazon személlyel szemben, a büntetőjogi felelősségének jogerős ítéletben történt megállapítását követően, azzal azonos tényállás és jogellenes cselekmény mellett sem, hiszen az említett – a bírság helyett alkalmazható – jogkövetkezmények nem tekinthetők büntető jellegű szankciónak. Az Alkotmánybíróság az indokolás IV/3.3.1. pontjában megállapította, hogy az Ávt. rendelkezései alapján az állatvédelmi hatóság (illetve a felülvizsgálatot végző bíróság) mérlegelési joggal rendelkezik a tekintetben, hogy az állatvédelmi hatósági ügyben bírságot alkalmaz, vagy más, nem represszív jogkövetkezményt.¹⁸

Az állattartástól való eltiltás jogkövetkezménye

Az indítványozó azonban a 18/2022. (VIII. 1). AB határozat eltérő megállapítását szembe állította az előzővel, melynek értelmében az AB a halászati tevékenységtől való eltiltás kapcsán a következő álláspontra helyezkedett:

„A konkrét esetben alkalmazott halvédelmi bírság sajátosságait – különösen kiszabásának a szempontrendszerét – áttekintve és a fenti megállapításokat azokra alkalmazva az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az adott bírság nem elsősorban az elkövetett jogellenes magatartás anyagi kompenzációja és nem is a jogkövető magatartás kiváltását célozza, hanem a már elkövetett jogsértés miatt alkalmazott megtorlás, vagyis olyan represszív szankció, amely a generális és a speciális prevenció céljait szem előtt tartva sújtja – akár jelentős mértékű – anyagi teherrel a jogellenes cselekmény elkövetőjét. Hasonló következtetésre jutott az Alkotmánybíróság a tevékenység végzésétől történő eltiltás jogkövetkezmény kapcsán is. Ez utóbbi szintén nem pusztán valamely közigazgatási jogi rendelkezés érvényesítését, a jogsértés megszüntetését szolgálja, hanem a szabályszegőt meghatározott időtartamban sújtó korlátozással az elkövetett jogellenes cselekmény miatti megtorlás és az újabb jogsértő magatartás megelőzésének eszköze. Az Alkotmánybíróság ezért megállapította a halvédelmi hatósági eljárás és az

¹⁸ Uo. [44]

abban alkalmazható halvédelmi bírság, valamint eltiltás jogkövetkezmények büntető jellegét.”¹⁹

Figyelemmel az Alapvető Jogok Biztosának A Jövő Nemzedékek Érdekeinek Védelmét Ellátó Biztoshelyettesének (továbbiakban: Biztoshelyettes) véleményében foglaltakra a következők említése válik szükségessé. Az Ávt. releváns hatósági eljárásokra vonatkozó előírásai²⁰ az *állat kedvtelésből való tartásától* és az *állatfaj tartásától* való eltiltást határozzák meg, melyeket a törvény az *állattartástól való eltiltás* közigazgatási szankciójaként rögzít. Ezen eltiltásra, mint az 'állat jóléte' biztosítását szolgáló jogkövetkezményre azonban nem csak (a kedvtelésből és nem kedvtelésből tartott) állatok tartása esetén, hanem állatkísérletek kapcsán is sor kerülhet.²¹ A Biztoshelyettes akként foglalt állást, hogy az Ávt. szerinti eltiltás tartalmában nem minden esetben büntető jellegű intézkedés, hisz különösen a kedvtelésből tartható állatok körében a jó gazda gondosságát nélkülöző tartás esetén valójában nem foszt meg senkit semmitől.²²

A 18/2022. (VIII. 1.) AB határozat azon rendelkezésének tükrében, melynek értelmében a halvédelmi hatósági eljárás és az abban alkalmazható halvédelmi bírság, valamint eltiltás jogkövetkezmények büntető jellege megállapításra került, döntő fontossággal bír a jogkövetkezmény tényleges alkalmazhatóságnak kérdése. Kiváló érzékkel mutat rá az Igazságügyi Miniszter és a Biztoshelyettes azon tényre, miszerint a közigazgatási szabályszegések szankcióiról szóló 2017. évi CXXV. törvény²³ (a továbbiakban: Szankció tv.)²⁴ 5/A. §-a alapján, amennyiben a bíróság a jogsértő magatartást megvalósító természetes személyt ugyanazon tényállás alapján jogerős ügydöntő határozatban elítélte és vele szemben büntetést szabott ki, illetve intézkedést alkalmazott, vagy arra hivatkozással, hogy a bűncselekményt nem a vádlott követte el, felmentette, nem alkalmazható a 2. § (3) bekezdés c) és d) pontjában foglalt közigazgatási szankció. A Szankció tv. 2. § (3) bekezdés d) pontja vonatkozik a *tevékenység végzésétől történő eltiltás* közigazgatási hatósági szankcióra,

¹⁹ 18/2022. (VIII. 1.) AB határozat [84]–[85]

²⁰ Ávt. 43. § (9)–(10)

²¹ Ávt. 33. § (3)

²² A Biztoshelyettes állásfoglalása, 4.

²³ A tv. hatálya az 1. § (1) bekezdés értelmében az általános közigazgatási rendtartásról szóló törvény hatálya alá tartozó közigazgatási hatósági eljárás során megállapított jogszabálysértések (a továbbiakban: közigazgatási szabályszegés) esetén a közigazgatási hatósági ügyben érdemi döntéssel kiszabható jogkövetkezményekre (a továbbiakban: közigazgatási szankció) terjed ki.

²⁴ A jogszabály alapvetően kógens jellegű, az 1. § (2) bekezdése expressis verbis kimondja, hogy: „[e] törvény rendelkezéseitől törvény akkor rendelkezhet eltérően, ha ezt e törvény megengedi”.

amelynek az állattartástól eltiltás is minősül. Ekként tehát a Szankció tv. iménti rendelkezése kizárja annak lehetőségét, hogy a büntetőbírótság által történő elítélést követően indult közigazgatási hatósági ügyben állattartástól eltiltást alkalmazzon a közigazgatási hatóság.

A Biztoshelyettes rámutat arra is, hogy az Ávt. szerinti eltiltás nem csak természetes, hanem jogi személlyel szemben is alkalmazható, továbbá a környezetügy területén való alkalmazásának általános indoka és szerepe nem a korábbi cselekmény 'megtorlása', vagyis a jogellenes magatartás szankcionálására, hanem egyértelműen *pro futuro* – a közérdek védelmének alapuló – megelőző (védelmi) intézkedés, így büntető jellegről nem beszélhetünk. Lényeges továbbá, hogy a polgári bíróság a sérelmezett jogszabályi rendelkezés alapján indított perben megvizsgálja az érintett személy (állattartással kapcsolatos) alkalmasságát, mérlegeli a felek jogos érdekeit, így más következtetésre juthat, mint a közigazgatási hatóság vagy a büntetőbírótság.

Ezen állásponthoz csatlakozik a Legfőbb Ügyész is, amikor a jelen ügyben benyújtott *amicus curiae* véleményében akként nyilatkozik, hogy az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény az állatokért való felelősség körében kizárólag a speciális közigazgatási jogkövetkezményekről rendelkezik, így a polgári jogi felelősség fennállása a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény (a továbbiakban: Kvt.) 101. §-a (1) bekezdéséből vezethető le, figyelemmel a Kvt. 3. §-ának (2) bekezdésére. A környezethasználatot korlátozó, illetve tiltó intézkedések célja nem a felelősség megállapítása és az elkövető szankcionálása, hanem – a megelőzés és az elővigyázatosság elve alapján – a védendő érték (környezeti elem, természeti érték, vízbázis, növények és állatok) érdekében történő jövőbeli és megelőző védelmi jellegű intézkedés meghozatala.²⁵

A Biztoshelyettes az indítványozó azon – Ávt. 44. § (2) és 48. § (2) bekezdését érintő – álláspontját cáfolja, miszerint mindkét eltiltásfajta azonos szankciós célokat szolgál.²⁶ A jelen tevékenységtől eltiltás a bíróság előtt érvényesíthető közérdekvédelmi jellegű és megelőzési célú igényérvényesítési eszköz, „amelynek indoka az állatvilág egyedének közvetlen emberi magatartástól függő kitettségének csökkentése, ezáltal az egyedkíméleti védelem magasabb szintjének biztosítása, a fogságban tartandó állatok jövőbeli védelme, az állattartókkal szembeni jogi és társadalmi elvárások érvényesülésének garantálása” – fogalmaz a Biztoshelyettes.²⁷ Így tehát nem az eltiltás és annak mikéntje, hanem a két alanyi kör

²⁵ Legfőbb Ügyész állásfoglalása, 1.

²⁶ Indítvány [28]

²⁷ A Biztoshelyettes állásfoglalása, 5.; Lásd még: 8/2017. (IV. 18.) AB határozat [43]

kereshetőségi jogának törvényi szintű biztosítása bír relevanciával.²⁸ A 48. § (2) bekezdés értelmében az állatvédelmi jogszabályok megsértése miatt – az ilyen magatartástól való eltiltás iránt – a bíróság előtt pert indíthatnak az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló 2011. évi CLXXV. törvény (a továbbiakban: Civil tv.) szerinti azon civil szervezeteket, amelyek tevékenysége az állatok védelmére irányul. Az Igazságügyi Miniszter álláspontját osztva jómagam is akként foglalkoztam állást, hogy amennyiben az AB az indítványt alaposnak találja, az kedvezőtlen irányban befolyásolná a közérdekvédelmi keresetindítási lehetőségeket arra figyelemmel, miként az AB az Ávt. 44. § (2) bekezdésével kapcsolatban alaptörvény-ellenességet állapít meg, az szükségszerűen kihatna az Ávt. 48. § (2) bekezdésében szabályozott ugyanilyen jellegű keresetindítási jogra.²⁹ E részkérdés azért bír relevanciával, mert ez a fajta jogérvényesítési eszköz „[...] tulajdonképpen az állami szervek tétlensége esetére szolgáló olyan korrekciós lehetőségnek tekinthető, amely arra szolgál, hogy az állatok védelme ilyen esetben is biztosítható legyen. A rendelkezés hatályon kívül helyezése az állatvédelem eddig elért szintjének a csökkenéseként [...]” realizálná.³⁰

Klaudikálóan kógens szabályozási jelleg

E körben értékelendő a Legfőbb Ügyész állásfoglalásának következő tézise. Az ún. visszalépés tilalmának elvét érintően az Alkotmánybíróság már több döntésében kifejtette álláspontját. Így például a 28/1994. (I. 20.) AB határozatban (ún. környezetvédelmi alaphatározat) akként foglalt állást, hogy az állam a természetvédelem jogszabályokkal biztosított szintjét nem csökkentheti, a környezet állapotának romlását vagy ennek kockázatát nem engedheti meg. E határozat szerint az állam a védelmi szinttől csakis olyan feltételek fennállásakor léphet vissza, amikor alanyi alapjog korlátozásának is helye lenne. A környezethez való jog érvényesítése a védelem elért szintjének fenntartásán belül azt is megkívánja, hogy az állam a preventív védelmi szabályoktól ne lépjen vissza a szankciókkal biztosított védelem felé.³¹

A 3223/2017. (IX. 25.) AB határozat megállapította azon kritériumot, miszerint a visszalépés tilalma egyaránt vonatkozik a környezet és természet védelmét érintő anyagi jogi, eljárásjogi és szervezeti szabályozásra. Erre tekintettel a Legfőbb Ügyész arra is kitért a véleményében, miként a Btk.-ban joghátrányként nem szerepel az állattartástól eltiltás, az indítvány

²⁸ Uo. 6.

²⁹ Ezzel összhangban lásd: Legfőbb Ügyész állásfoglalása, 2.

³⁰ Igazságügyi Miniszter állásfoglalása, 9–10.

³¹ Legfőbb Ügyész állásfoglalása, 1.

elfogadásával a visszalépés tilalmának elve egyértelműen sérülne, hiszen nem volna jogi lehetőség az állatvédelmi eltiltás kiszabására.³²

Az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésének sérelme

Az eddigiekben felvázolt indokok mentén, azokkal egyetértve, meglátásom szerint a *ne bis in idem* elvét sértő és egyúttal az Alaptörvény XXVIII. cikk (6) bekezdésébe ütköző jelleg megállapítása körében az indítvány alaptalan.

Álláspontom szerint ugyanakkor az indítvány (összességében) részben alapos, melynek következtében az Ávt. 44. § (2) bekezdés megsemmisítésének mellőzése mellett mulasztásban megnyilvánuló alaptörvény-ellenességet lehet szükséges megállapítani a következőkre figyelemmel.

Az indítványozó bíróság az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésének sérelmét is nevesítette a végzésében, amellyel – az előtte folyamatban lévő polgári peres eljárást felfüggesztve – az Alkotmánybírósághoz fordult.

A Pécsi Törvényszék álláspontja szerint az Ávt. 44. § (2) bekezdésének normatív tartalma lényegében abban merül ki, hogy az ügyészt feljogosítja a perindításra. A normaszövegből még kitűnik, hogy az ügyész felperesi legitimációs joga a *tevékenységtől való eltiltás*, illetőleg a *tevékenységgel okozott kár megtérítése* iránt áll fenn az állatok kíméletére és védelmére vonatkozó jogszabályok megsértése esetén. A jogszabály sem itt, sem másutt nem adja meg a *tevékenységtől való eltiltás* jogszabályi kereteit: kifejezetten nem ad felhatalmazást a bíróságnak a *tevékenységtől való eltiltás*ra, az legfeljebb közvetetten vezethető le a jogszabálysövegből; semmilyen támpontot nem ad arra, hogy mit ért a *tevékenységtől való eltiltás* alatt, nem határozza meg annak feltételeit, így voltaképp azt hogy milyen esetben kell vagy lehet elrendelni, emellett hiányoznak a kiszabható büntetési tételek (az eltiltás minimum és maximum terjedelme) és a bírói mérlegelés szempontjai. Ebből fakadóan sérülni látszik az Alaptörvény B) cikkéből és XXVIII. cikk (4) bekezdéséből levezethető *nulla poena sine lege* követelménye – állapítja meg az indítványozó.³³

Az imént kifejtettekkel – a korábbiakban levezetett módon, miszerint az eltiltást nem ’büntető’ jellegű szankcióként állapítottuk meg – akként értek egyet, hogy büntetési tételkeret alatt nem a szankciós joghátrány időtartamát, hanem (a nem represszív) jogkövetkezmény

³² Uo. 2.

³³ Indítvány [37]–[38]

időtartamát értem. Emellett egyetértek a bíróság azon felvetésével, miszerint az ügyész által indított polgári perben az eltiltás körében hiányoznak a bírói mérlegelés szempontjai, s a jogkövetkezmény időtartamára vonatkozó rendelkezések. Ennek alátámasztására felhívom a Kúria – az Ávt. 44. § (2) bekezdése alapján az ügyész (felperes) által ebtartástól való eltiltás tárgyában indított perben meghozott – Pfv.21.820/2013/6. számú precedensértékű határozatának következő passzusait.

A felperes a felülvizsgálati kérelmében arra helyesen hivatkozik, hogy tévesen állapította meg a másodfokú bíróság, hogy az adott esetben az Ávtv. 43. §-ának(9) és (10) bekezdésének alkalmazására lehetőség van. A perbeli cselekmény elkövetése – amire alapítja a felperes az ebtartástól való eltiltásra irányuló keresetét – 2011. január 7-én valósult meg, míg a felperes által sérelmezett és a másodfokú bíróság által hivatkozott törvényi feltételekkel kapcsolatos rendelkezés 2012. január 1-jén lépett hatályba. Ennek alkalmazására visszamenőleges hatállyal nem kerülhet sor. Arra is helyesen hivatkozik a felperes – amennyiben a módosított rendelkezés hatálya alá tartozna a cselekmény – azért sem alkalmazható az Ávtv. 43. § (9) és (10) bekezdése, mert ez nem a polgári perre, hanem a közigazgatási hatáskörbe tartozó eljárásra vonatkozik. Helyesen hivatkozott arra is a felperes, hogy a törvény nem tartalmaz utaló szabályt arra vonatkozóan, hogy a perben alkalmazni kell a közigazgatási szervekre vonatkozó szabályokat, ezért tévesen vette figyelembe a másodfokú bíróság a döntésénél e rendelkezésekben meghatározott feltételeket.³⁴

A Kúria emellett ugyanakkor a következőt is megállapítja. Az adott esetben az Ávtv. 44. §-ának (2) bekezdése alapján kellett elbírálni a keresetet, e körben pedig azt kellett vizsgálni a felperes keresete alapján, hogy az állatok kíméletére és védelmére vonatkozó jogszabályokat az alperes megsértette-e. Arra helyesen hivatkozik a felperes, hogy további feltételeket e körben a jogszabály nem támasztott és ezért nem vitásan a közigazgatási hatósághoz képest szélesebb körben biztosította a bírói döntés lehetőségét. Ez azonban egyben azt is jelenti, hogy a bíróságnak a döntésénél lehetősége van a Pp. 206. §-ának (1) bekezdése alapján mérlegelni a rendelkezésre álló tényeket és bizonyítékokat, és ennek alapján értékelni, hogy a tevékenységtől való eltiltásra sor kerüljön-e és milyen feltétel (időtartam) mellett. A felperes maga is arra hivatkozott, hogy a bírói döntés szélesebb körben történő értékelési lehetősége az „elbírálandó élethelyzetek sokrétűségéhez, az alkalmazható jogkövetkezmény súlyához és a jogállamiság követelményeinek való megfeleléshez igazodik”. Az adott esetben a jogerős büntető ítélet

³⁴ Kúria Pfv.21.820/2013/6. sz. precedensértékű határozata

tartalmára is figyelemmel nem vitás, hogy az alperes elkövette az állatkínzás vétségét a kutyája személygépkocsi vonóhorgához kötésével és ily módon történő húzásával. Nem volt vitás az a tény sem, hogy emiatt a kutya 14–21 nap alatt gyógyuló sérüléseket szenvedett. Az alperes tehát az állatok kíméletére és védelmére vonatkozó jogszabályokat megsértette. Az adott esetben azonban éppen az egyszeri esetre, és arra a körülményre is figyelemmel, hogy az állatot ért szenvedés/sérülés mértéke rövid időtartamú volt, értékelve azt is, hogy az alperes az állat sérülését látva intézkedett az ellátásáról, és nem utolsósorban a cselekménynek más hatóság – büntető bíróság és állatvédelmi hatóság – által történt szankcionálására tekintettel, az adott esetben indokolatlan az alperes eltiltása az ebtartástól. Téves a felperes álláspontja, hogy amennyiben a jogsértés megállapítható, ebből automatikusan következik az eltiltásról való rendelkezés. Éppen abból, hogy a perben irányadó rendelkezés az eltiltás alkalmazásához feltételt nem szab, az következik, hogy a bíróság mérlegelheti a jogsértés súlyát és következményeit és ezekre tekintettel dönthet úgy, hogy mellőzi az állattartástól való eltiltást.³⁵

Azonban e kérdéskör mentén – úgy gondolom – van érdemi feladata az Alkotmánybíróságnak, és az indítványnak részben helyt adva, a jogértelmezése útján indokolt volna direkt módon kifejezésre juttatnia a hivatkozott jogszabályi rendelkezés³⁶ alaptörvénnyel való összhangját.

ZÁRÓ GONDOLATOK

A fentiekre tekintettel kívánatosnak tartanám az Alkotmánybíróság azon eljárását, mely szerint az indítványt részben alaposnak találná – a törvényi rendelkezés megsemmisítésétől eltekintve – mulasztásban megnyilvánuló alaptörvény-ellenességet állapítana meg, s határidő tűzésével egyúttal felhívna a jogalkotót a hiányosságok pótlására a normavilágosság kapcsán felállított alkotmánybírósági kívánalmakra figyelemmel, melyeket ugyan a büntetőjogias szankciók kapcsán fogalmazott meg az AB, azonban – meglátásom szerint – jelen esetben is alkalmazandónak szükséges tekinteni, elvégre a jogsértő cselekményt követően alkalmazandó, a jövőre nézve preventív jellegű jogkövetkezmény esetében is kívánatos, hogy a norma megfeleljen az alább felvillantott kritériumrendszernek.³⁷

³⁵ Uo.

³⁶ Ávt. 44. § (2)

³⁷ Lásd a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény 2. § (1): „A jogszabálynak a címzettek számára egyértelműen értelmezhető szabályozási tartalommal kell rendelkeznie.”

Az alapjogként megfogalmazott *nullum crimen/nulla poena sine lege* elvek a jogbiztonság tartalmi elemeinek magasabb szintű érvényesülését jelentik, elsősorban a büntetőjog területén. Az Alkotmánybíróság a 30/2014. (IX.30.) AB határozatában kifejtette, hogy ez az alapjog – figyelemmel az EJEB gyakorlatára – kiterjeszthető más büntetőjogias jellegű jogviszonyokat szabályozó jogterületre, annak hangsúlyozása mellett, hogy a hagyományos büntetőjog és a büntetőjogias jellegű jogviszonyok eltérő jellegéből fakadóan a *nullum crimen sine lege* és *nulla poena sine lege* elvek nem feltétlenül ugyanolyan tartalommal érvényesülnek.³⁸

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a büntetőjogi gyökerű alkotmányos alapelveknek érvényesülniük kell az olyan – más jogágba sorolt – eljárások tekintetében is, amelyek valamely jogellenes magatartás szankcionálására irányulnak és preventív, valamint represszív jellegű jogkövetkezmény alkalmazásával zárulnak.³⁹

A 36/2013. (XII. 5.) AB határozatban az Alkotmánybíróság a vizsgált elveket a normavilágossággal kötötte össze. A *nulla poena sine lege* elvből – egyebek mellett – következik a büntetések törvényben való meghatározottsága, vagyis, hogy törvény határozza meg a szankcionált magatartás (jelen esetben: jogsértő cselekmény) esetére kilátásba helyezett joghátrányt (jelen esetben: preventív jogkövetkezményt). A törvényben meghatározottság magában foglalja azt is, hogy a büntetések (jelen esetben: jogkövetkezmények) megállapítására vonatkozó rendelkezések kellően egyértelműek legyenek ahhoz, hogy az érintettek ésszerűen előre láthassák és felmérhessék jogsértő magatartásuk lehetséges jogkövetkezményeit. A büntetésekre vonatkozó szabályoknak is koherens rendszert kell alkotniuk, mely nem jelenti egyúttal azt is, hogy e szabályok ne szorulnának bírói jogértelmezésre. Ez a bírói jogértelmezés azonban nem lehet önkényes, és háttérben jogszabályi rendelkezésnek kell állnia.⁴⁰

³⁸ Indítvány [39]; Lásd: 30/2014. (IX. 30.) AB határozat [71] és [108]

³⁹ 8/2017. (IV. 18.) ABH. [26] bek.

⁴⁰ Indítvány [40] bek.

BIBLIOGRÁFIA

Az ügyben benyújtott dokumentumok – anonimizált formában – teljes terjedelemben megtekinthetők a következő linken:

<https://alkotmanybirosag.hu/ugyadatlap/?id=48973AD38FD61F74C1258A760060492C>.

- A Pécsi Törvényszék 50.P.20.166/2023/18/I. sz. végzése mint Indítvány (III/02516-0/2023)
- A legfőbb ügyész P.KvFKv.4751/2023. sz. amicus curiae véleménye (III/02516-29/2023)
- Az Igazságügyi Minisztérium XX-AJFO/110/.3./2024. sz. amicus curiae véleménye mint állásfoglalás (III/02516-6/2023)
- A jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó biztoshelyettes AJB-292/2024. sz. amicus curiae véleménye mint állásfoglalás (III/02516-2/2023)

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI
TANULMÁNYOK

Bödő Krisztián

VÁSÁROSNAMÉNYI BÁRÓ EÖTVÖS IGNÁC TARTOZÁSAI ÉS HITELEZŐI

HÁTTÉR¹

Eötvös József édesapja, ifj. Eötvös Ignác (1786-1851) tárnokmester 1841-ben azzal kereste meg a miskolci székhelyű Borsod vármegyei törvényszéket, hogy bejelentse fizetéseképtelenségét és csődöt kérjen saját maga ellen az 1840. évi XXII. törvénycikk értelmében:

„Miután hitelezőink nagyobb része véletlenül kielégítését szorgalmaztatja, az idő pedig, melyben bennünket ezen hatalmas követelések környékeznek, úgy jószágainkkal több évek óta búsan tapasztalt terméketlensége, s több elemi csapások által történt illetése, valamint az ingatlan jószágok is mostani becstelensége miatt, tetemes adósságok siettetett letisztázásra vagy csak kellő biztosítására is oly alkalmatlan és ellenséges, hogy mi más egyéb ez évben szenvedett képtelen veszteségeinkbe figyelmeztvén értékünket minden hitelezőink teljes kifizetésére elégtelennek lenni előre látjuk. [...] míg követelési és adósságbeli állapotunk tökéletes előadására elegendő adatokat szerezhetnénk, méltóztassék a Tekintetes Törvényszék [...] ellenünk a csődületet elrendelni.”²

Csőd általában valamely hitelező vagy hitelezői csoport kezdeményezésére – ahogy a korszakban fogalmaztak – ütött ki. Az, hogy Eötvös Ignác maga kért csődöt saját maga ellen, már önmagában felvet néhány kérdést, jóllehet nem is annyira ez a tény teszi érdekessé a tárnokmester csődperét, ha nem sokkal inkább az, hogy több mint fél évszázadig tartott. A bejelentést követően Borsod vármegye törvényszéke azonnal aktivizálta magát és 1841. szeptember 20-án megindította a csődeljárást.³ Csődtömeggondnokot és perügyelőt választottak, utasították az érdekelt vármegyéket, hogy azonnal írják össze Eötvös Ignác ingó

¹ Ez a tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-3-II-KRE-10 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

² Eötvös Ignác csődületet kérő folyamodó levelének másolata. HU-MNL-FV mL-IV.3.c. 1842/162.

³ Az Eötvös-csőd kapcsán eddig egyetlen tanulmány született. Gángó Gábor a csődpert 1841-1847 között vizsgálta, de 1847 korántsem jelentette az eljárás végét, már csak azért sem, mert a végrehajtás 1847-ben nem indult meg. A tanulmány azzal az alapvető céllal született, hogy Eötvös József élettörténetéhez szolgáljon adalékokkal, de a csőd hátterét és az eljárás egyes fázisait is bemutatja. Lásd: Gángó Gábor: A báró Eötvös-család Borsod megyei csődpere (1841-1847), *Századok*, 146. évf., 2012/3, 1401–1419.

és ingatlan javait, majd vegyék azt mielőbb bírói zár (*sequestrum*) alá.⁴ A bírói zár alá vett vagyon adta az ún. csődtömeget (vagy röviden tömeget), amelynek eladásából fizették (volna) ki a hitelezőket egy bonyolult osztályozási lista alapján.⁵

A törvény célja az volt, hogy a korábbi gyakorlattal ellentétben a csődpereket gyorsan és gördülékenyen folytassák le.⁶ Ez nem is volt problematikus azokban az esetekben, amikor az adósság nem volt számottevő és amikor a hitelezői kör sem volt kiterjedt, illetőleg az adós nem rendelkezett a szélrózsa minden irányában ingó és ingatlan vagyonnal. Eötvös Ignácnak kiterjedt hitelezői köre volt, elég csupán arra utalnunk, hogy 280 keresetlevelet adtak be a báró ellen.⁷ Nemcsak Borsod, de Zemplén, Szabolcs, Szatmár és Bereg vármegyékben is rendelkezett tulajdonnal, nem is beszélve Fejerről, ahol az Eötvös-vagyon legértékesebb része, az ercsi uradalom feküdt.⁸ A csődeljárást egy ízben a bécsi udvar több mint egy évre leállította, a számtalan igényper és fellebbezés elnyújtotta az eljárást, szakadatlan jogi kardoskodás zajlott egyes javak megmentéséért, különösen Eötvös Dénes részéről. A szabadságharc elsodorta az ügyet, a neoabszolutizmus évtizedében újranyitották, majd 1867-től kezdték az osztályozási lajstrom szerint kifizetni a hitelezőket,⁹ de ez sem ment gördülékenyen. Végül 1899-ben zárták le a pert úgy, hogy sem a vagyonbukott Eötvös Ignác, sem a családi vagyont megmenteni igyekvő Eötvös Dénes nem élt.¹⁰

E rövid tanulmányban nem célunk részletesen bemutatni a csődper fázisait, csupán utaltunk rá, hogy egy több évtizedes folyamatról és a történeti kutatás számára jelenleg is fontos családról van szó. Célunk ugyanakkor összegyűjteni azokat a tartozásokat, adósságokat, amelyeket Eötvös Ignác a csőd kitörése előtt halmozott fel, és amelyek nyilvánvaló előzményei annak, hogy a báró 1841-ben bejelentette fizetéseképtelenségét. Az adósságokról – uradalmi és családi levéltár híján¹¹ – a be- és kitáblázási jegyzőkönyvek tájékoztatnak bennünket.

⁴ Pl.: HU-MNL-FV mL-IV.3.c. 1841/3631.

⁵ A csődületről szóló 1840. évi XXII. törvénycikk 81–93. §.

⁶ A csődtörvény kodifikációjáról lásd: Pétervári Máté: Az első magyar csődtörvény országgyűlési vitája és a szabályozást meghatározó alapelvek, *Glosse Iuridica*, 8. évf., 2021/4, 245–269.

⁷ HU-MNL-BAZV mL-IV.501.e. 1844/1294-1575.

⁸ Az ercsi uradalom több szempontból is az Eötvös-érdekeltségek legfontosabb része volt függetlenül attól, hogy Eötvös Ignác csak bérelte azt a tényleges földbirtokostól, Szapáry Vincétől. Egyrészt területi kiterjedése meghaladta a többi ingatlant, földrajzi fekvése kedvezőbb szállítási és értékesítési potenciállal bírt, a korábbi haszonbérlet pedig költséghatékony beruházásokkal racionalizált birtokot hagyott hátra. Az ercsi uradalomról lásd: Mérei Gyula: Mezőgazdaság és agrártársadalom Magyarországon 1790-1848, Teleki Pál Tudományos Intézet, Budapest, 1948, 50-54.

⁹ *Budapesti Közlöny*, 1. évf., 1867/221, 2612.

¹⁰ *Pesti Napló*, 50. évf., 1899/76, 9.

¹¹ A vásárosnaményi Eötvös család iratanyagát a Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei Levéltár őrzi, azonban a tekintélyes mennyiségű irat nem a bárói ághoz kapcsolódik.

BE-ÉS KITÁBLÁZÁSI JEGYZŐKÖNYV MINT FORRÁSBÁZIS

A be-és kitáblázási jegyzőkönyvek a nemesi közgyűlési iratokhoz tartoznak, kvázi a közgyűlési jegyzőkönyvek segédkönyvei, ezekben rögzítették – kérés esetén és díjszabás mellett – az adósságokat. Noha a vaskos kötetek kétségtelenül hasznos források egy adott vármegye hitelforgalmának vizsgálatához,¹² korántsem teljeskörű forrásokról van szó, hiszen az adósságok betáblázása (*intabulatio*) nem volt kötelező. A hitelezőnek nemfizetés esetén kétségkívül hasznos volt, mert erre hivatkozva pert indíthatott, de a váltó- és csődtörvény bevezetése előtt ezek a peres eljárások – ha az adós földbirtokos volt – nem a hitelezők győzelmével végződtek. Ráadásul amennyiben az adós a kamatokat rendesen törlesztette, s végül a tőkepénzt is visszafizette, a kölcsön – ami a vármegyei adminisztrációt illeti – nyom nélkül maradt.¹³ Különösen problematikus a kitáblázás (*extabulatio*), az adósság megszüntetésének kérdése, ugyanis a kitáblázott tőkeérték meg sem közelíti a betáblázott tőkeértéket, ebből többen a nemesség eladósodására következtettek, jóllehet a forrásbázis ehhez a megállapításhoz egyoldalú, hiszen nem látjuk azt, hogy a kamatok fizetés mennyiben valósult meg.¹⁴

A jegyzőkönyvek vezetése nem egyidőben kezdődött és az adminisztrációs gyakorlat is inkonzekvens volt. Optimális esetben rögzítették az adós és a hitelező nevét, az összeget és a tartozásról szóló kötelezvény (*obligatio*) vagy váltó keletkezési idejét. Egyes esetekben részletesen feljegyezték az adós kötelezettségeit, a fizetendő kamat mértékét és a tartozás természetét.

Betáblázott adósságot ott találhatunk, ahol az adósnak ingó vagy ingatlan java feküdt.¹⁵ Eötvös Ignác esetén éppen a csődper iratanyaga nyújtott segítséget abban, hogy hol lelhetjük fel a báró ellen intabulált összegeket, hiszen a csődbíróság minden olyan törvényhatósággal levelezést folytatott, ahol a vagyonbukott bárónak a csődtömeghez csatolandó javai voltak. A kutatást éppen ezért Borsod vármegyén kívül Fejér, Zemplén, Szabolcs, Szatmár, Bereg,

¹² A témához elsősorban lásd: Tóth Tibor: Hitelezők és adósok. A kölcsönforgalom kérdéshez Somogyban 1756-1812, Budapest, 1979.

¹³ Kurucz György is arra hívja fel a figyelmet, hogy nemesi, főnemesi családok anyagi helyzetéről, esetleges eladósodásáról reális képet a betáblázási jegyzőkönyvek alapján nem lehet nyerni, ehhez szükséges az uradalmi pénztárak hitelforgalommal kapcsolatos nyilvántartásait is megvizsgálni. Kurucz György: Főnemesi hitelforgalom és betáblázási tőkeértékek Tolna, Baranya, Zala és Vas vármegyében a 18-19. század fordulóján, *Történelmi Szemle*, LXIV. évf., 2022/4, 689–708.

¹⁴ Somorjai Szabolcs: Hiteltörténet a be-és kitáblázási jegyzőkönyvek alapján a 18. század második és a 19. század első felében. A megyei hitelezés Csongrád, Fejér és Pest-Pilis-Solt vármegye példáján keresztül, Budapest, 2014, 220.

¹⁵ Az 1840. évi betáblázásról szóló törvény értelmében adósságot betáblázni már csak ingatlan javakra lehetett.

Nógrád és Tolna vármegyékben is le kellett folytatni. Mivel ezeket a segédkönyveket eltérő módon vezették, az összes vármegye anyagát ugyanolyan kritérium alapján nem lehetett feldolgozni, sőt bizonyos esetekben az is előfordult, hogy a be-és kitáblázási jegyzőkönyvek nem maradtak fenn. Előfordult egyes vármegyékben az is, hogy az adósságokat duplán rögzítették, és a közgyűlési jegyzőkönyvekbe is megtalálhatók. Az alábbi táblázatban megyei bontásban összegezzük e két forrástípus kutathatóságát.

Vármegye	Betáblázási jegyzőkönyv (Intabulationes)	Közgyűlési jegyzőkönyvek (Protocolla)
Borsod	1858-ig hiánytalanul fennmaradt, az adós és hitelező közötti szerződést is tartalmazza.	A tartozásokat rögzítették, a betáblázási folyamodványokat a szálas iratok között is megtaláljuk.
Fejér	Töredékesen maradt fenn 1740-1787 között, ebben az időben az Eötvös család nem rendelkezik javakkal Fejérben.	Rögzítették az adós és a hitelező nevét, a pontos összeget és a kölcsönzés idejét is. A szálas iratokban nincs nyoma a beadványoknak.
Szabolcs	1824-1848 közötti időszakra maradt fenn, de a kölcsönzés idejét és a szerződést sem rögzítették.	A közgyűlési jegyzőkönyvekben is felvezették a tartozást, de szálas irat nincs hozzá.
Zemplén	1849-ig vezették, tartalmazza az adós és a hitelező nevét, az összeget és a tartozás idejét. A szerződést nem.	Nem adminisztrálták a tartozásokat.
Szatmár	1833-1842 között névmutató nélkül áll rendelkezésre, általában az adós és hitelező nevét és az összeget rögzítették.	Nem vezették fel a tartozásokat.
Bereg	Megsemmisült.	Töredékes tárgymutató maradt fenn.

Nógrád	1707-1848 között névmutató nélkül kutatható, tartalmazza a szerződést is.	Nem vezették fel a tartozásokat.
Heves	Nem áll rendelkezésre	Nem vezették fel a tartozásokat.
Tolna	Töredékesen fennmaradt, de az 1839-1845 közötti időszak nem áll rendelkezésre.	Nem vezették fel a tartozásokat.

A kutatás Heves, Tolna és Bereg vármegyék esetén bizonyult eredménytelennek, bár tegyük hozzá, hogy Tolnában a család egy kaszálóval és réttel rendelkezett,¹⁶ így kétséges, hogy e javakra bárki is betábláztatott volna valamilyen adósságot. Nemkülönbön Hevesben, ahol a vármegye jelentése szerint csupán Eger város határában némely szőlővel rendelkezett Eötvös Ignác.¹⁷ Bereg iratanyagának hiánya már nagyobb probléma,¹⁸ hiszen a család döntően Északkelet-Magyarországon rendelkezett birtokokkal. Nógrádban az iratanyag hiánytalansága ellenére nem találtunk tartozást Eötvös Ignác neve alatt. Borsod, Zemplén, Fejér, Szabolcs és Szatmár esetén a kutatás eredményes volt.

ADÓSSÁGOK

Csödper esetén a vagyonbukott saját adósságai mellett a család ősi adósságaiért is felelt, így nemcsak ifj. Eötvös Ignác (1786-1851), hanem id. Eötvös Ignác főispán (1763-1838) adósságaira is tekintettel voltunk. Borsodban tábláztatták be a legtöbb, összesen 133, míg Fejérben 69 rendbeli követelést. Szabolcsban és Zemplénben 32-32, míg Szatmárban csupán 4 követelés szerepel, azonban ez nem jelent 271 tartozást, hiszen egy-egy hitelező több vármegyében – biztonsági okokból – is betábláztatta az adósságot.¹⁹ A jegyzőkönyvek

¹⁶ HU-MNL-TVmL-IV.1.b. 1842/3421.

¹⁷ HU-MNL-BAZVmL-IV.501.e. 1842/4926.

¹⁸ A 19. századi tűzvész után az első világháború viszontagságai miatt sérült a levéltár. A vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvek tárgymutatói töredékesen maradtak fenn 1514-1912 között, amelyből lefeljebb a tartozás tényére, de nem a tartozás konkrétumaira derülne fény. Az iratanyagot a kárpátaljai Beregszászon őrzik, a fennálló háborús helyzet miatt a kutatást egyelőre nem tudjuk elvégezni. Miszjuk Mihajlo – Kutassy Ilona: *A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár Beregszászi Osztályának magyar provenienciájú fondjai és leírási egységei 1918/1919-ig és 1938-1944/1945-ig*, Budapest, 2014, 8., 19.

¹⁹ Például Zemplén vármegyében betáblázott 32 rendbeli követelésből csupán 14 egyedi eset, a többi a borsodi adminisztrációban is szerepel. Papmezei Bázel József földbirtokos jelentősnek tekinthető, az eredeti 57 000 pengőforintra rúgó követeléséből fennmaradt 22 000 pengőforintos tartozását Fejér (HU-MNL-FVmL-IV.3.a.

összevetésével 214 rendbeli követelés jelenik meg id. és ifj. Eötvös Ignácnál.²⁰ Az már önmagában jelzésértékű, hogy a számszerűsített adatokból Borsod és Fejér tűnik ki. Ez nem véletlen, egyrészt a birtokok számából, másrészt pedig a birtokok minőségéből adódik, amellyel a hitelezők is nyilvánvalóan tisztában voltak. Borsodban számos Eötvös-érdekeltség feküdt (pl.: Tiszatarján, Sály, Vatta, Geszt), míg Fejérben csak a Szentiváni részpusztaság (ma Alsószentiván) és az ercsi uradalom, utóbbi viszont roppant értékes volt és ahogy a csődper során meg is jegyezték, Ercsi nélkül a hitelezők kielégítése esélytelen volt.²¹

Egyedül Szabolcs vármegye anyagában bukkant fel a csődper időben jócskán megelőző adósságtétel id. Eötvös Ignác neve mellett.²² Az esetek túlnyomó többségében a csőd kitörése előtt egy-két hónappal adminisztrálták a kölcsönöket, általában augusztus hónap valamely közgyűlési időszakában. Elvértve fordult elő, hogy a „későn ébredő” hitelezők a csőd kitörése után intabulálták követeléseiket. Különös számba megy, hogy néhány hónap leforgása alatt ennyi személynek eszébe jutott betábláztatni az adósságokat. Természetesen az 1840. évi „hiteltörvények” megnövelték a törvényhatóságoknak ezt a típusú adminisztrációját,²³ de ez a nagyságrend ennek ellenére is szembetűnő.

Egy köztudottan adósságokkal rendelkező személy halála ösztönözhetette arra a hitelezőket, hogy betábláztassák a követeléseiket.²⁴ Gángó Gábor is arra a megállapításra jutott, hogy id. Eötvös Ignác 1838. június 12-én bekövetkező halála állhat a hitelezői fellépés mögött.²⁵ Nem elhanyagolható szempont és valóban tekintélyes summával tartozott a főispán, de miért vártak három évet a hitelezők? Pulszky Ferenc naplóbejegyzéseit ugyan kellő kritikával kell illetni, de Eötvös Ignác vagyonbukása kapcsán ezt írja:

1841/3453.), Borsod (HU-MNL-BAZVml-IV.501.e. 1841/3446.), Zemplén (HU-MNL-BAZVml-IV.2001.I. IV. kötet, 1841/597.) és Szabolcs (HU-MNL-SzSzbVml-IV.1.a. 1841/1504.) vármegyében is betábláztatta. A jegyzőkönyvek összevetése éppen ezért nem maradhat el, különösen, hogy a neveket többféleképpen írták le, ráadásul éppen Bazel József esetén Fejérben még 57 000 pengőforintot tábláztatott be, de a további vármegyékben már szerepel az a kitétel, hogy ebből 35 000 pengőforintot már visszafizettek.

²⁰ A követelések száma nem egyenlő a hitelezők számával, hiszen egy hitelező számos tartozást betábláztathatott. Például Tóti Izsák – vélhetőleg kereskedő – örökösei hat rendbeli követelést nyújtottak be Borsodban. HU-MNL-BAZVml-IV.501.e. 1841/2886.

²¹ HU-MNL-FVml-IV.3.c. 1842/1906.

²² Pl. báró Splény család felé két rendbeli tartozásuk volt 1818-ban, de azt 1825-ben extabulálták. HU-MNL-SzSzbVml-IV.1.h. 2. kötet, p. 1637.

²³ Szatmár vármegyében például 1834-ben 31, 1835-ben 44 adósságot tábláztattak be, de 1840-ben már 154, 1841-ben pedig 125 esetet rögzítettek. HU-MNL-SzSzbVml-IV.501.g.

²⁴ Hangyás Dávid hivatalnok és földesúr halála előtt nem tábláztak be ellene adósságot, de halála után egy év leforgása alatt 30 követelést intabuláltak. Grünwald Béla: *Széchenyi magánhitelügyi koncepciójának szellemi és gazdasági előzményei a rendi Magyarországon 1790-1848*, Pécs, 1927, 26.

²⁵ Gángó: *A báró Eötvös*, 1407.

„Bécsben ez időben pénzválság ütött ki, melynek legfőbb áldozata a Geymüller nagy bankház lett s ennek bukása következtében Eötvös Ignác, a tárnok. Ez mindig akvirált jószágokat, nagy részben hitelbe, főleg pedig az ercsi uradalmat, melyet ideiglenes jogcímmel bírt, mindenáron meg akarta örököltetni családjában, de amint a pénzpiac állapota szorult, s a hitel szűkült, mindaz, kinek birtoka adóssággal volt terhelve, nem tarthatta fönn magát.”²⁶

Ez az elmélet – tegyük hozzá nyilvánvalóan Pulszky nyomán – jelenik meg Grünwald Bélánál is.²⁷ Az eddigi kutatások alapján Eötvös Ignác és a bécsi bankház között kétségtelenül fennállt egy anyagi kapcsolat, már csak azért is, mert az Eötvös-csőd forrásanyagában a Geymüller bankház csődtömegének perügylője szintén követeléseket támasztott Eötvös Ignác csődtömege ellen, azaz Eötvös Ignác biztosan tartozott a bankháznak.²⁸ A bankház bukásáról 1841. július első felében kezdtek cikkezni a magyar lapok.²⁹ Abban az esetben, ha ez a kapcsolat a család hitelezői körében is ismert volt, akkor nem meglepő, hogy a *Geymüller & Co.* bukását követő egy és másfél hónappal betábláztatták követeléseiket Eötvös Ignác ellen. A tőke – egy ilyen pénzügyi krízisben – nyilvánvalóan menekítette magát, a bizalom megszűnt.³⁰ Úgy véljük, hogy inkább ez kapcsolódik a betáblázott összegek közel egyidejű megjelenéséhez, semmint id. Eötvös Ignác halála.

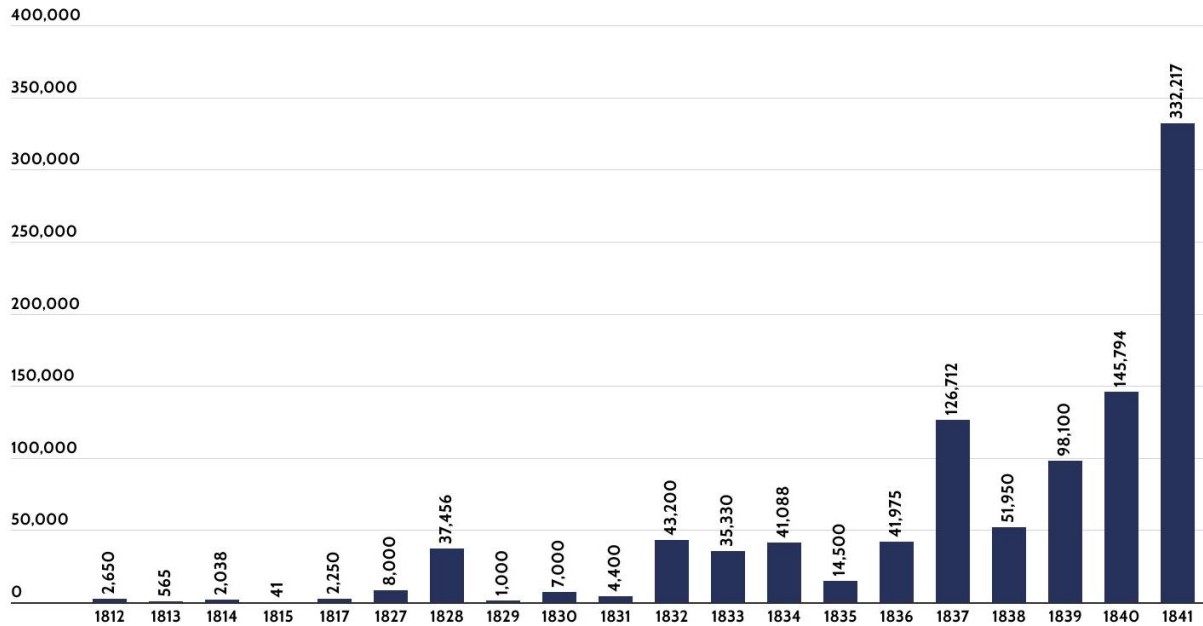
²⁶ Pulszky Ferenc: *Életem és korom I.*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1958, 183.

²⁷ Grünwald: *Széchenyi magánhitelügyi*, 130.

²⁸ HU-MNL-BAZVmL-IV.501.a. 1844/1431.

²⁹ *Jelenkor*, 10. évf., 1841/57, 233–234.

³⁰ Mérei Gyula: Magyarország gazdasága, in: Mérei Gyula-Vörös Károly (szerk.): *Magyarország története 1790-1848. I.*, Budapest, Akadémia, 1983, 319.

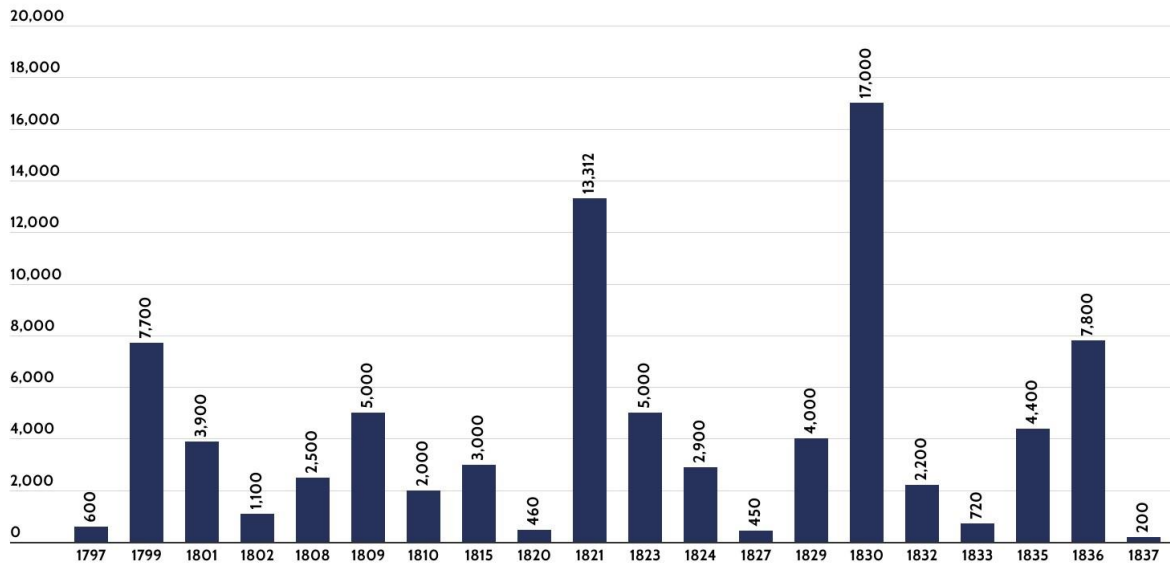
1. ábra ifj. Eötvös Ignác ellen betáblázott követelések pengőforintban Borsod, Fejér, Zemplén és Szatmár vármegyék jegyzőkönyvei alapján³¹

A követelések jelentős részét pengőforintban tábláztatták be, de szórványosan előfordult váltóforint és arany is. A váltóforintot 2,5-es osztóval, az aranyat – körmöci aranynak tekintve – 4,5-es szorzóval váltottuk át pengőforintra.³² A diagramon szereplő adósságok 996 266 pengőforintra rúgnak, de ebbe még bele kell számolnunk azokat a Szabolcs vármegyében betáblázott tételeket (összesen 23 920 pengőforint),³³ amelyeknél a kölcsönzés időpontja ismeretlen. Az összegyűjtött betáblázások alapján tehát 1 020 186 pengőforint tartozásról beszélhetünk. Ehhez hozzá kell vennünk id. Eötvös Ignác adósságait, az ún. ősi adósságokat, amely 84 242 pengőforint.

³¹ HU-MNL-BAZVmL-IV.501.e. 1841/2849-2851, 2852-2855, 2864-2865, 2883, 2885, 2885½, 2903, 2904, 2941-2945, 2970-2972, 2985-2987, 3051, 3249-3252, 3339-3352, 3446, 3907-3909.; HU-MNL-FVmL-IV.3.a. 1841/1887-1895, 2857, 2858, 2872-2885, 2910, 3372, 3452, 3459-3466, 3644-3649, 3651-3654, 4350-4353, 4385, 4389-4391, 4780.; HU-MNL-SzSzBVmL-IV.501.g. 1841/43-44, 86-87.; HU-MNL-BAZVmL-IV.2001.l. IV. kötet 1841/603, 605, 620-626, 628-629, 643, 824-825. A Szabolcs vármegyében betáblázott 33 adósságtételből 23 darabot már Borsodban regisztráltak korábban, így 10 tétel maradt, de ezt a diagramon nem tudjuk ábrázolni, mert a kölcsönzés dátumát nem írták fel. A kölcsönzés időpontjának hiánya egyúttal az adós kilétét sem pontosítja. Szabolcsban konzekvensen „Ötvös Ignác” szerepel, nem derül ki, mikor beszélhetünk az apa és mikor a vagyonbukott fiú adósságáról, ezeket a tételeket ifj. Eötvös Ignáchoz számítottuk. A csődper tekintetében nincs jelentősége, hiszen minden tétel őt terhelte.

³² Kövér György számításait vettem alapul. Kövér György: Hitelkonverziók, *Aetas*, 25. évf., 2010/2, 47.

³³ HU-MNL-SzSzBVmL-IV.1.a. 1841/1257, 1407, 1476, 1478, 1482-1483, 1505, 1507-1509.

2. ábra id. Eötvös Ignác ellen betáblázott követelések pengőforintban Borsod, Fejér, Zemplén vármegyék jegyzőkönyvei alapján³⁴

Az apa adósságainak szórása egyenletesebb. Ifj. Eötvös Ignác esetén aligha lehet drasztikus eladósodásról beszélni a rendelkezésre álló adatok alapján az 1830-as évek közepéig.³⁵ A tartozások felhalmozása az 1830-as évek második felétől szembetűnő, a csődper évében felvett kölcsönök száma és nagyságrendje pedig tetemes, 1812-1837 közötti években felvett kölcsönök összesített értéke majdnem eléri az 1841-ben felvett tőkeértéket, jóllehet 1841-re csupán 28 rendbeli követelést datálhatunk a 214-ből. Egyelőre kérdés, hogy mivel állhat kapcsolatban 1841 nagyarányú kölcsönforgalma. Célszerűnek tűnhet összefüggésbe hozni azzal, hogy a csődper kitörése előtt az Eötvös család megvásárolta az ercsi uradalmat akkori tulajdonosától, Szapáry Vincétől. Az adás-vételi szerződés értelmében az uradalom 1 100 000 pengőforintért kelt el. A teljes összeget nem kellett készpénzben kifizetni, de a Szapáry család adósságait Eötvös Dénesnek át kellett vállalnia.³⁶ Ettől függetlenül a nagybirtok megvásárlása komoly tőkét igényelt. Véleményünk szerint ez részben magyarázatot adhat ifj. Eötvös Ignác tartozásaira. Ezeket a tartozásokat nem értelmezhetjük minden esetben tényleges készpénzfelvételnek, hiszen nem ismerjük a kölcsön természetét. Rokon adósságának átvállalása? Áruhitel? Örökség kifizetése? Özvegyek és árvák pénzei? Birtokvásárlás?

³⁴ HU-MNL-BAZVml-IV.501.e. 1841/2852, 2856, 2884, 2885-2886, 2903, 3050, 3248, 3344, 3465, 3909.; HU-MNL-FVml-IV.3.a. 1841/3454-3458.; HU-MNL-BAZVml-IV.2001.l. IV. kötet 1841/824.

³⁵ Id. Eötvös Ignác esetén az első kölcsönügyletet 1797-re tudjuk datálni. 1797 és 1840 között nincs ellen betáblázás és nincs nyoma adóssági pernek. Ez egyértelműen arra utal, hogy a kamatok fizetése rendben megtörtént, a főispán bizalmat, hitelt élvezett. Ebben az esetben pedig eladósodásról nem lehet beszélni.

³⁶ HU-MNL-FVml-IV.3.c. 1841/3431.

Zálogkiváltás?³⁷ Természetesen minden esetben tartozást testesít meg egy-egy betáblázott összeg, de nem következik belőle a pazarló arisztokrata képe, aki életmódjának fenntartására hatalmas pénzeket vett fel annak tudatában, hogy ősi szabadságjogai megvédik őt és birtokát. A pazarlásnak ráadásul némiképp ellentmond az is, hogy számos tétel a 2000 pengőforintot sem érte el és olyan személyektől származnak, akiknek a beazonosítása – társadalmi státuszukból adódóan – nehéz vagy éppen lehetetlen. Nehezen képzelhető el, hogy például özvegy Ritter Magdolna 400 pengőforintja nélkülözhetetlen volt a család számára,³⁸ különösen annak fényében, hogy magasabb körökből is jutottak pénzhez.

A HITELEZŐK

A hitelezői hálózat egy nehezebb kérdéskör. Egyrészt a hivatalnokok számtalan esetben rosszul írták fel a neveket,³⁹ amelyek, ha csak a közgyűlési jegyzőkönyvben szerepelnek, más információt nem árulnak el. Ellenben, ha az illető valamilyen folyamodást írt vagy a betáblázandó összeget levélben írta meg és fennmaradt, nagy valószínűséggel identifikálta magát vagy legalább a levél tartalmazza a települést, ahol kelt. Ez már leszűkíti a kört.⁴⁰ A bejegyzett kereskedőket a korban már egyre gyakoribb összeírások, cégjegyzékek révén azonosíthatjuk, ráadásul a digitalizált folyóiratok és hírlapok segítségével gyakran bővebb információkat szerezhetünk a polgári-kereskedő csoportról, amely nagy arányban képviselte magát az Eötvös család hitelezői körében. A nemesi, arisztokrata származású személyeket a rendelkezésre álló genealógiai munkák révén – gondolunk itt Nagy Iván vagy Kempelen Béla műveire – könnyen regisztrálhatjuk. Az egyházi intézmények nevét pedig minden esetben rögzítették. Azonban így is rengeteg név „lóg a levegőben”. Vajon determinálja-e az azonosítás nehézsége a személy társadalmi státuszát? Állítható-e, hogy az „egyéb” kategória olyan „egyszerű embereket” takar, akik nem tartoznak sem a polgári, sem a nemesi rendhez? Ez nyilván nem ilyen egyszerű. Annál pedig a késő rendi Magyarország társadalma messze

³⁷ Többek között Tóth Tibor mutatott rá, hogy a 19. század elején – a napóleoni háborúk alatt – a vizsgált adósságok mögött birtokvásárlás és zálogkiváltás, illetőleg a gazdaság korszerűsítése dominált, de természetesen presztízsbetűzésre is költöttek. Tóth: *A kölcsönforgalom kérdéséhez*, 39–44.

³⁸ HU-MNL-FVml-IV.3.c. 1841/2879.

³⁹ Fejérben a közgyűlési jegyzőkönyvben például Tscheda János szerepel, míg egy hitelezői folyamodásban már Csida János.

⁴⁰ Például Juhász János esetében. Juhász Jánosból feltehetőleg elég sok élt Fejérben, országos szintről nem is beszélve, ugyanakkor egyik folyamodó levelében székesfehérvári deszkakereskedőként utal magára. HU-MNL-FVml-IV.3.c. 1843/4595.

sokszínűbb volt, hogy csupán rendi kategóriákban gondolkozzunk, hiszen például egy-egy azonosított esetben uradalmi tiszt,⁴¹ hivatalnok⁴² is hitelezőként lépett fel.⁴³

Az azonosíthatatlan személyek neve előtt gyakran bukkan fel az özvegy, ritkábban az árva jelző. E személyek esetén feltehetőleg arról lehet szó, hogy az uradalom kasszája kvázi takarékpénztár jelleget töltött be és ezek a személyek bizalommal, hitellel helyezték el kis magtakarításukat kamat reményében az uradalmi pénztárban.⁴⁴

Vegyünk egy pillantást azokra a hitelezőkre, akik Fejér vármegyében tábláztatták be a követeléseiket. Az egyik legmagasabb összeget (41 762 pengőforint) egy bizonyos *J. A. Valero*, pesti nagykereskedő biztosította Eötvös Ignácnak,⁴⁵ aki egyike volt a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank alapítóinak Széchenyi István és számos tehetősebb zsidó kereskedő, így például Wodianer Sámuel és Ullmann Móric mellett.⁴⁶ Vagyonát textilgyártással alapozta meg, számos érdekeltsége mellett kiemelkedő volt a pesti selyemgyára.⁴⁷ *Burgmann Károly*, aki 9500 pengőforintot kölcsönözött,⁴⁸ csakugyan nagykereskedő és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank alapítói között, később az igazgatói székben is megtaláljuk.⁴⁹ *Bidermann Mihály Lázár* bécsi bankár, vagyonát gyapjúkereskedelemmel alapozta meg.⁵⁰ A kereskedői-polgári csoportot erősíti továbbá a Fejér vármegyei betáblázók közül *Egger Eduárd*, aki folyamodványaiban pesti orvos(tanár)ként hivatkozik magára, ugyanakkor a bejegyzett kereskedők között is megtaláljuk a nevét,⁵¹ illetve *Magyar J. Dávid* pesti kereskedő.⁵² *Juhász János* és *Tschida János* székesfehérvári polgárok, előbbi fakereskedéssel, utóbbi fűszerkereskedéssel foglalkozott.⁵³ A Vágvecséről (Nyitra) származó *Neuschloss Izsák* fanagykereskedő szintén a vagyon és a vállalkozás megalapozója volt, az 1830-as évek közepén

⁴¹ HU-MNL-BAZV mL-IV.501.e. 1841/2884.

⁴² HU-MNL-FV mL-IV.3.a. 1841/3652-3654.

⁴³ Az anyakönyvi kivonatok abban eligazíthatnak bennünket, hogy az adott személy milyen státusszal, foglalkozással rendelkezett, azonban pusztán név alapján lehetetlen feladat az azonosítás. Lakhely leszűkíti ugyan a kört, de így is tetemes időt ölel fel a keresés.

⁴⁴ Az uradalmi pénztár takarékpénztári funkciójáról legújabban lásd: Kurucz: *Főnemesi hitelforgalom*, 689–708.

⁴⁵ HU-MNL-FV mL-IV.3.a. 1841/1888-1895.

⁴⁶ Pesti Hírlap, 1842/123, 1.

⁴⁷ Handels-und Gewerbs-Kalender 1848, Pest, 1848, 86.

⁴⁸ HU-MNL-FV mL-IV.3.a. 1841/3372.

⁴⁹ Budapesti Tudósító 1848, Buda, 1848, 158.

⁵⁰ Kempelen Béla: *Magyarországi zsidó és zsidó eredetű családok*, Budapest, 1937, 49–51.; Bácskai Vera: *A vállalkozók előfutárai*, Magvető, Budapest, 1989, 80.; HU-MNL-FV mL-IV.3.a. 1841/3462.

⁵¹ Magyar Kereskedelmi Almanach 1845 évre, Pest, 1845, 33. HU-MNL-FV mL-IV.3.a. 1841/3649.

⁵² HU-MNL-FV mL-IV.3.c. 1841/4217. A csődper nyitását követően a kancellária útján, a bécsi váltótörvényszék határozata alapján egy bizonyos Bondi Henrik Leopold bécsi kereskedő 3300 pengőforintnyi, Eötvös Ignác elleni követéséről is jelentést kapott a megye. Az adósságlevél keltét nem ismerjük. HU-MNL-FV mL-IV.3.a. 1842/3.

⁵³ HU-MNL-FV mL-IV.3.c. 1843/4595.

már kiterjedt telephálózattal rendelkeztek, köztük Újpesten is.⁵⁴ Mózes Ábrahám és Zsidó József neve árulkodó,⁵⁵ Say József pedig székesfehérvári gyógyszerész volt.⁵⁶ A Fejér megyei születésű, s csakugyan Fejérben, Kálózon elhunyt Kustor István uradalmi számvevő,⁵⁷ míg az alsógallai születésű Jurkovits Mátvás adószedő volt.⁵⁸

A hitelélet felélénkülését szorgalmazó reformkori törvények előtt az egyház meghatározó szerepet játszott a kölcsönzésben.⁵⁹ Nem véletlen, hogy a fenti táblázatban a *Bakonyszombathelyi pénztár* – jelentős összeggel – és az *egri főkáptalan* is a hitelezők sorát növeli. Egy másik csoport a nemesi, bárói hitelezők köre. Noszlopi (Noszlopy) Jozefa például a nemes Noszlopy Gáspár honvédőrnagy testvére volt.⁶⁰ Miháldi báró Splényi József (1781-1849) alezredes, unokahúga, báró Splényi Mária Anna pedig vásárosnaményi Eötvös Miklós⁶¹ felesége volt.⁶² Ebből a házasságból született id. Eötvös Ignác, Eötvös József nagyapja, így itt egy rokoni kapcsolat is fennáll. A hitelezők között szerepel az ekkor még csupán nemesi címet birtokló vizeki Tallián Jusztina (-1844), akinek férje ádámföldi Bornemissza Gábor volt,⁶³ testvére, vizeki Tallián Zsófia pedig annak a pészaki Bajzáth Józsefnek (1770-1850) lett a felesége, aki szintén kölcsönzött Eötvös Ignácnak.⁶⁴ Báró Fechtig Ferdinánd 1803-ban szerzett honfiúsítást (*indigenatus*), vendéghallgatóként tanult a Hohenheimi Mezőgazdasági Akadémián, lengyeltóti uradalmát az okszerű gazdálkodás jegyében vezette.⁶⁵ Végül a nemesi réteget erősíti pészaki Bazel József, Bihar vármegyei földbirtokos.⁶⁶ A hitelezői kör erősen heterogén jellegét mutatják a további vármegyék adatai is, jóllehet Borsod-Szabolcs-Szatmár esetén erősebben jelennek meg hitelezőként a különböző egyházi alapítványok.⁶⁷

⁵⁴ Berkovits 1981: 33.

⁵⁵ HU-MNL-FV mL-IV.3.a. 1841/3644-3648., HU-MNL-FV mL-IV.3.a. 1841/4352-4353.

⁵⁶ OSZK PANDea. Say József gyászjelentése, 1858. márc. 23. (Letöltés: 2024. április 07.)

⁵⁷ Kálóz, halotti anyakönyvi kivonat, Kustor István 1858. jún. 4. (Letöltés: 2024. április 07.)

⁵⁸ Alsógalla, házassági anyakönyvi kivonat, Mathias Jurkovitsch, 1828. máj. 22. (Letöltés: 2024. április 07.)

⁵⁹ Katus László: *A modern Magyarország születése*, Pécs, Kronosz, 2012, 160.

⁶⁰ Nagy Iván: *Magyarország családai. Címerekkel és nemzékrendi táblákkal*, VIII. kötet, Pest, 1861, 166.

⁶¹ HU-MNL-OL-X (4) 2593. 1. köt. 323.

⁶² HU-MNL-OL-X (4) 2505. 1. köt. 104.

⁶³ Nagy Iván: *Magyarország családai. Címerekkel és nemzékrendi táblákkal*, Pótlék kötet, Pest, 1868, 151.

⁶⁴ OSZK PANDea. Pészaki Bajzáth Józsefné szül. Tallián Zsófia gyászjelentése (1874. dec. 31.) (Letöltés: 2024. április 07.)

⁶⁵ Szögi László: Somogy vármegye peregrinusai, 1265-1918, in: Mayer László – Tilcsik György (szerk.): *Szorosadtól Rijekáig. Tanulmányok Bősze Sándor emlékére*, Magyar Levéltárosok Egyesülete Kiadványai 14., Budapest, 2015, 25. Ez a kapcsolat a tekintetben is fontos, hogy mind a lengyeltóti, mind az ercsi uradalom mintagazdaság volt.

⁶⁶ Fényes Elek: *Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben* 4., Pest, 1839, 129.; HU-MNL-FV mL-IV.3.a. 1841/3453.

⁶⁷ Különösen igaz a katolikus egyház különböző pénztárainak hitelezése id. Eötvös Ignác esetén. Grünwald Béla fejti ki a hitelforrások átalakulását a reformkorban, s az egyház hitelező szerepét a korai időszakra teszi, de azzal már nem értünk egyet, hogy ez a típusú hitelforrás kimerült a reformkor utolsó évtizedére. Szatmár vármegyében

ÖSSZEGZÉS

A rövid tanulmánnyal rávilágítottunk egy neves arisztokrata család csődperének előzményére azzal, hogy összegyűjtöttük azokat a tartozásokat, adósságokat, amelyeket a csőd kiütése előtt a vármegyei jegyzőkönyvekben betábláztattak. A forrásadottságok nem voltak egyenletesek, hiszen például Heves és Bereg vármegyében nem tudtuk elvégezni a kutatást. Megállapítottuk, hogy bár Eötvös Ignác bukott meg, édesapja is jelentős adósságot hagyott hátra. A tartozások betáblázásának dátumaiból arra következtettünk, hogy valóban szoros kapcsolat áll fenn az 1841-es pénzügyi krízissel, különösen a bécsi székhelyű Geymüller bankház bukásával. A kölcsönök felvétele ifj. Eötvös Ignác esetén korántsem egyenletes, az 1830-as évek második felétől dinamikus növekedés figyelhető meg, a csődper évében pedig kritikusan nagy tartozást halmozott fel, amely további kérdéseket vet fel. Megállapítottuk, hogy a hitelezői kör heterogén volt, jelentős arányban megjelennek a kereskedők.

A kutatás további fázisában össze kívánjuk vetni a betáblázott tartozásokat azokkal a keresetlevelekkel, amelyeket a csődbíróságnak nyújtottak be a hitelezők. Úgy véljük, hogy minden betáblázott összeget megtalálunk a keresetlevelek között, ugyanakkor a keresetlevelek alapján kiegészíthetővé válik a tartozás mértéke és a hitelezők száma is, hiszen – ahogy arra a tanulmány elején utaltunk – a betáblázások gyakorlata esetleges volt.

betáblázott tételek mindegyike a nagyváradai katolikus egyházhhoz kapcsolódik az 1830-as évekből. HU-MNL-SzSzBVmL-IV.501.g. 1841/43–44., 86–87.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Vármegyei Levéltára

HU-MNL-FV mL-IV.3.a. – Közgyűlési jegyzőkönyvek (Protocolla congregationum)

HU-MNL-FV mL-IV.3.c. – Közgyűlési iratok (1790-1848)

Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára

HU-MNL-BAZV mL-IV.501.a. – Közgyűlési, részgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvek (1569-1847)

HU-MNL-BAZV mL-IV.501.e. – Közgyűlési és törvényszéki iratok (1790-1847)

HU-MNL-BAZV mL-IV.501.k. – Be-és kitáblázási jegyzőkönyvek (1756-1858)

HU-MNL-BAZV mL-IV.2001.l. – A közgyűlés be-és kitáblázási iratai (1770-1849)

Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei Levéltára

HU-MNL-SzSzBV mL-IV.1.a. – Közgyűlési jegyzőkönyvek (1550-1848)

HU-MNL-SzSzBV mL-IV.1.h. – Betáblázási jegyzőkönyvek (1824-1848)

HU-MNL-SzSzBV mL-IV.501.g. – Betáblázási jegyzőkönyvek (1833-1842)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

HU-MNL-OL-X (4) – Anyakönyvi gyűjtemény

Korabeli folyóiratok, közlönyök, naplók

Budapesti Közlöny, 1. évf., 1867/221.

Budapesti Tudósító 1848, Buda, 1848.

Handels-und Gewerbs-Kalender 1848, Pest, 1848.

Jelenkor, 10. évf., 1841/57.

Magyar Kereskedelmi Almanach 1845 évre, Pest, 1845.

Pesti Hirlap, 1842/123.

Pesti Napló, 50. évf., 1899/76.

Pulszky Ferenc: *Életem és korom I.*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1958.

Online források

Pannon Digitális Egyesített Archívum (OSZK PANDea) – gyászjelentések

<https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/111768>.

Kálóz – halotti anyakönyvi kivonatok

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-X3SB-F6?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3A6N39-3RZF&action=view>.

Alsógalla – házassági anyakönyvi kivonatok

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-XF9V-D4?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3A6N34-2BZ3&action=view>.

Szakirodalom

BÁCSKAI Vera: *A vállalkozók előfutárai*, Magvető, Budapest, 1989.

FÉNYES Elek: *Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben 4.*, Pest, 1839.

GÁNGÓ Gábor: A báró Eötvös-család Borsod megyei csődpere (1841-1847), *Századok*, 146. évf., 2012/3, 1401–1419.

GRÜNWALD Béla: *Széchenyi magánhitelügyi koncepciójának szellemi és gazdasági előzményei a rendi Magyarországon 1790-1848*, Pécs, 1927.

KATUS László: *A modern Magyarország születése*, Pécs, Kronosz, 2012.

KEMPELEN Béla: *Magyarországi zsidó és zsidó eredetű családok*, Budapest, 1937.

KÖVÉR György: Hitelkonverziók, *Aetas*, XXV. évf., 2010/2, 45–75.

KURUCZ György: Főnemesi hitelforgalom és betáblázási tőkeértékek Tolna, Baranya, Zala és Vas vármegyében a 18-19. század fordulóján, *Történelmi Szemle*, LXIV. évf., 2022/4, 689–708.

MÉREI Gyula: Magyarország gazdasága, in: Mérei Gyula-Vörös Károly (szerk.): *Magyarország története 1790-1848. I.*, Budapest, Akadémia, 1983.

MÉREI Gyula: *Mezőgazdaság és agrártársadalom Magyarországon 1790-1848*, Teleki Pál Tudományos Intézet, Budapest, 1948.

MISZJUK Mihajlo – KUTASSY Ilona: *A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár Beregszászi Osztályának magyar provenienciájú fondjai és leírási egységei 1918/1919-ig és 1938-1944/1945-ig*, Budapest, 2014.

NAGY Iván: *Magyarország családai. Címerekkel és nemzékrendi táblákkal*, VIII. kötet, Pest, 1861.

NAGY Iván: *Magyarország családai. Címerekkel és nemzékrendi táblákkal*, Pótlék kötet, Pest, 1868.

PÉTERVÁRI Máté: Az első magyar csődtörvény országgyűlési vitája és a szabályozást meghatározó alapelvek, *Glosse Iuridica*, VIII. évf., 2021/4, 245–269.

SOMORJAI Szabolcs: *Hiteltörténet a be-és kitáblázási jegyzőkönyvek alapján a 18. századmásodik és a 19. század első felében. A megyei hitelezés Csongrád, Fejér és Pest-Pilis-Solt vármegye példáján keresztül*, Budapest, 2014.

SZÖGI László: Somogy vármegye peregrinusai, 1265-1918, in Mayer László – Tilcsik György (szerk.): *Szorosadtól Rijekáig. Tanulmányok Bősze Sándor emlékére*, Magyar Levéltárosok Egyesülete Kiadványai 14., Budapest, 2015, 21–31.

TÓTH Tibor: *Hitelezők és adósok. A kölcsönforgalom kérdéshez Somogyban 1756-1812*, Budapest, 1979.

Farkas Péter

„NOBILES IOBAGIONES EPISCOPATUS WESPRIMIENSIS EXERCITUARE DEBENTES”

Szemponatok a veszprémi püspökség egyházi nemességének 13-14. századi történetéhez (adózás, bíraskodás, birtoklás)

Az egyházi nemesség középkori története nem tartozik a magyar történettudomány által leginkább feldolgozott témák közé. Az egyházi nemesek kérdése leginkább a jog- és társadalomtörténet kutatói számára sokszor nem volt megkerülhető. Szalay László már a 19. század közepén említést tesz az egyházi nemesekről, megfogalmazásában „védenc vitézek” jelzővel látta el őket, és a magyarországi főpapok fegyveres egységeinek részeként tekintett rájuk.¹ Az egyházi nemességről írott első összefoglaló tanulmány Székely Ottokár tollából született meg 1935 folyamán.² Rendelkezőnk több tematikus jellegű összefoglalással. A kérdés jogtörténeti feldolgozását Holub József³ és Bónis György⁴ kezdte meg. Az egyházi nemesek legfontosabb szolgálata kezdetben katonai jellegű volt, ennek ellenére hadtörténeti szempontokat is figyelembe vevő – és mindemellett összefoglaló igényű – írással csak Borosy András jelentkezett.⁵ Mindössze két egyházi intézmény nemességével kapcsolatban rendelkezünk feldolgozással: Ozorai József az esztergomi érsekség,⁶ míg Szabó Csaba a tihanyi apátság esetében tette ezt meg.⁷ Az egyházi nemesség a Korai Magyar Történeti Lexikon: 9-14. század című kötet fogalmai között is helyet kapott.⁸

¹ Szalay László: *Magyarország története*, I. Leipzig, 1852, 126–127.

² Székely Ottokár: *Az egyházi nemesség. A Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve*, 1935. 28–52. (A továbbiakban: Székely 1935.). Eckhart Ferenc nagy hatású munkájában az egyházi nemesek kérdéséről szóló soraiban Székely Ottokár eredményeit használja fel. Eckhart Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*, Budapest, 1946, 52. (A továbbiakban: Eckhart 1946.).

³ Holub József: *Az egyházi nemesek jogállása a középkorban*, Budapest, Stephaneum, 1947, Különlenyomat a *Regnum* egyháztörténeti évkönyv 1944-46. évfolyamából. Passim. (A továbbiakban: Holub 1947.).

⁴ Bónis György: *Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban*, Budapest, Osiris, 2003, 186–215. (A továbbiakban: Bónis 2003.).

⁵ Borosy András: Egyház és honvédelem az Árpád-korban. Az egyházak hadakozó népei. *Haditörténelmi Közlemények*. 1987/4. 637. (A továbbiakban: Borosy 1987.).

⁶ Ozorai József: *Az esztergomi érsek praediális nemesei*, *Magyar Sion*, 1887, 100–116., 195–211., 261–268.

⁷ Szabó Csaba: Egyházi nemesek a középkorban. Tihanyi bencés apátság egyházi nemesei, *Acta Musei Papensis. Pápai Múzeumi Értesítő*, 1992/3-4, 101–115. (A továbbiakban: Szabó 1992.).

⁸ „Az egyházi birtok népeinek elitjét alkotó társadalmi réteg, amelynek feladata a birtokigazgatás, illetve a katonáskodás volt. Eredetileg jobbágynak, majd harcos, 1232-től nemes jobbágynak, a 13. század végétől pedig szolgálati birtokuk alapján egyre inkább praediálisnak nevezték őket. Eredetüket tekintve lehettek szolgák vagy közsabadok. Egyfelől az adományozó személy az egyházhhoz jutott szolgálói egy részét kötelezte erre a szolgálatra, illetve az egyházi földesúr maga rendelt népei közül egyeseket jutalomból erre a feladatra, másfelől közsabadok földdel vagy föld nélkül az egyházi földesúr szolgálatába álltak, és védelem fejében vállalták a kötöttséget és a vele járó terheket. Az utóbbiak lépésükkel lemondtak szabadságukról, az egyházi függéstől csak akkor szabadulhattak meg, ha beállaskor biztosították maguknak a kilépés lehetőségét. Nem országos, hanem partikuláris nemesekről van szó. Közvetlenül az egyházi földesuraság joghatósága alá tartoztak, de sajátos

Az egyházi birtokokon először a bencés apátságok területén, a 11. század folyamán találkozunk fegyveres szolgálatot ellátó népelemekkel.⁹ A következő évszázadok folyamán pedig a világi egyházi intézmények keretei között itt találkozunk katonai szolgálattal ellátott népeket, akikből az egyházi nemesség a későbbiek során kialakul. Az egyházi nagybirtok előkelőit kell bennük látnunk. Az említett társadalmi réteget az évszázadok során különböző elnevezésekkel illették. A kezdetben használt *miles* megnevezés után a 11. század folyamán a *iobagio* kifejezés jelent meg, a magyarországi okleveles anyagban a kifejezéssel először az esztergomi érsekség népei között találkozunk az 1111. év során.¹⁰ Az időben második előfordulása a jobbágysághoz az 1116 és 1131 közé keltezhető, Acha „veszprémi nem nemtelen jobbágyság” (*Acha Vespremiensis Joubagio non ignobilis*) személyével kapcsolatos diplomában található, aki a pannonthalmi apátság számára négy szolgát, szőlőt, malmot és egy kárpitot adományoz lelki üdvének biztosításáért.¹¹ Felmerült a szakirodalom soraiban, hogy itt a veszprémi egyház jobbágyságáról szólt a diploma.¹² Az egyházi jobbágyság megfeleltetés ellen szól néhány körülmény: egyházi nagybirtokokon tartózkodó jobbágyságok kapcsán az egyházi, vagy azon egyházi intézményre utaló jelző, melynek az említett személy szolgát, egyetlen oklevélből sem hiányzik a korszakban a státuszok megnevezéseinek sorai közül.¹³ Az egyházi jobbágyság

önkormányzattal rendelkeztek: nemesi megye mintájára létrehozták saját bírói széküket. Helyzetük kedvezőbb volt a jobbágyságnál: katonáskodtak vagy helyette pénzt fizettek. A magyarországi egyházi nemesek életmódja az egytelkes nemesekéhez állta közel, a szlavóniaiak tehetősebbek voltak: falvak fellett rendelkeztek.” Kristó Gyula (főszerk.), Engel Pál – Makk Ferenc (szerk.): *Korai Magyar Történeti Lexikon: 9-14. század*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994. (A továbbiakban: KMTL). 181-182. (A szócikk Solymosi László munkája).

⁹ Az 1015-re datált, valószínűleg interpolált pécsváradi alapítólevélben a következő szerepel: „*liberis scilicet ducentis militibus*” (Az alapítólevél szövegére, valamint problematikájára: Szentpétery Imre: *Szent István király pécsváradi és pécsi alapítólevele. Székfoglaló. Értekezések a történeti tudományok köréből. XXIV.*, Budapest 1918., Karácsonyi János: *Szent István király oklevelei és a Szilveszter-bulla. Diplomatai tanulmány*, Budapest, 1891., Kristó Gyula: *Szent István pécsváradi okleveléről*, in Piti Ferenc (szerk.) – Szabados György (szerkesztőtárs): „*Magyaroknak eleiről*”. *Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendő Makk Ferenc tiszteletére*, Szeged, Szegedi Középkorász Műhely, 2000, 307–321.), 1055. Tihany: Erdélyi László–Sörös Pongrác (szerk.): *A pannonthalmi Szent-Benedek Rend Története. I-XII/B*, Budapest, Stephaneum, 1902-1916. (A továbbiakban: PRT). X. 487., 1067 körül Szász: Wenzel Gusztáv: *Árpád-kori új okmánytár*, CD-ROM, Budapest, Arcanum, 2003. (A továbbiakban: ÁUO.) I. 24. „*XXX equites, XX Ungari et (X) Bissenī*”, 1091. Somogyvár: Baumgarten Ferenc: *A Saint-Gillesi apátság összeköttetései Magyarországgal. (Diplomatai tanulmány)*, *Századok*, 1906, 40, 405–406. „*centum militum domus*”. A forrásszöveg legújabb kiadása: Kiss Gergely: *Feljegyzés a somogyvári apátság alapításáról*, in Makk Ferenc – Thoroczkay Gábor (szerk.): *Írott források az 1050 – 1116 közötti magyar történelemről*, Szeged, Szegedi Középkorász Műhely, 2006, 135–141.

¹⁰ „*Lambertus eiusdem ecclesiae iobagio*”. 1111. Fejér György: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, Arcanum, CD-ROM, Budapest, 2004. VII/4. 57–59. (A továbbiakban: Fejér.). Melich János: A jobbágyság szó történetéhez, *Magyar Nyelv*, 1916, 13–15., Szilágyi Lóránd: Az Anonymus-kérdés revíziója, *Századok*, 71. 1937. 19. (A továbbiakban: Szilágyi 1937.).

¹¹ 1116-1131. Erdélyi László – Sörös Pongrác (szerk.): *A pannonthalmi Szent-Benedek Rend Története. I-XII/B*, Budapest, Stephaneum, 1902-1916. I. 595.

¹² Fejérpataky László: *Oklevelek II. István korából. Székfoglaló értekezés, három oklevél hasonmásával és két pecséttrajzzal*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1895, 16–17., 1116–1131. PRT. I. 595. (A kötet ezen része Erdélyi László munkája), Borosy 1987., 626., Szabó 1992., 101

¹³ Néhány, időben nem túl távoli példát azért érdemes megemlíteni: 1111. Fejér VII/4. 57-59. A esztergomi érsekség népei kapcsán előkerülő kifejezés már említi az egyházi tagot: „*Lambertus eiusdem ecclesiae iobagio*”.

státusz ellen szól azon körülmény is, mely szerint a veszprémi egyházmegye területén (amúgy a 13. század közepétől szétvált káptalan és püspökség esetében egyaránt) nem találunk egy végrendelkezést sem a vizsgált réteg kapcsán. Györffy György ezen adat kapcsán jegyezte meg, hogy Acha földet nem adományozott, szőlőt és malmot pedig bármilyen közrendű létesíthetett más földjén úgy, hogy szabadon rendelkezett vele (így a nemes jobbágyság esetében is találkozunk a későbbiek során olyan esettel, ahol az általa létesített szőlőt eladta),¹⁴ mégsem találkozunk sem szőlő, sem malom esetében hasonló tartalmú, más egyházi intézmény számára adományozó végrendelkezéssel a veszprémi egyház nemes jobbágyságának kötelekezésében. Egyházi jobbágyságként való azonosítását tehát nem tartjuk megfelelőnek. Acha esetében a várjobbágyság megfeleltetés is fellelhető.¹⁵ Az egyházi jobbágyság fő kötelessége a katonai szolgálat teljesítésére volt. A kezdetben fellelhető *miles* kifejezés is erre utal.¹⁶ A 13. század közepén az elnevezésük sorába már bekerül a „hadakozó” (*exercituaalis, exercituaantes, exercituare debentes, bellatores*) jelző is a jobbágyság szó mellé.¹⁷

A veszprémi püspökség népei között is találkozunk „hadakozó jobbágyság” megnevezéssel, először 1285-ben (*iobagionum nostrorum exercituaalis*),¹⁸ a 14. század derekáig mint gyakori jelző jelenik meg, későbbiek során „hadakozó nemes jobbágyság” formában is gyakran előfordul.¹⁹ A vizsgált időszakban a nemes jobbágyság elnevezés a leggyakrabban feltűnő megjelölés. Ezen

1163. Fejér. II. 165. A zágrábi püspökség népei kapcsán: „*Bernaldus episcopus predictae ecclesiae suique iobagiones*”, 1181. Szentpéter Imre – Borsa Iván: *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*, Budapest, Akadémiai Kiadó, I-II. 1923-187. (A továbbiakban: Reg. Arp.). I. 202. A szamosmenti apátság népeinek összeírása kapcsán: „*quidam iobagiones monasterii*”, *super dictos iobagiones, sunt iobagiones in equis servientes*., 1211. ÁUO. I. 61. A tihanyi apátság népeinek összeírása kapcsán: „*iobagiones ecclesie*”, „*iobagiones equites ecclesie*”.

¹⁴ Györffy 1983., 471.

¹⁵ Tagányi Károly: Válasz dr. Erdélyi László megjegyzéseire. *Történeti Szemle*. 1914/3, 437–438., Erdélyi László: *Árpád-kori társadalomtörténetünk legkritikusabb kérdései*, Budapest, Franklin Társulat Nyomdája, 1915, 93. (A továbbiakban: Erdélyi 1915.). (Mint látható, Erdélyi László véleménye is változott a kérdésben), Györffy György: *István király és műve*, Budapest, Gondolat, 1983, 471. (Egyébként Györffy György itt tévesen azonosítja Acha esetét a jobbágyság szó első megjelenésével), Zsoldos Attila. *A szent király szabadjai. Fejezetek a várjobbágyság történetéből*, Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 16.

¹⁶ „A miles az egyházi birtokon mint egyházi jobbágyság jelenik meg.” Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963, I., 258.

¹⁷ A kifejezés első megjelenése az esztergomi érsekség népeihez köthető: 1255. Knauz Nándor (szerk.): *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*. I-III. Strigoni. 1874., 1882., 1924. (A továbbiakban: Mon. Strig.). I. 422.

¹⁸ Először 1285-ben: „*iobagionum nostrorum exercituaalis*”. Ipolyi Arnold, Nagy Imre és Véghely Dezső: *Hazai Okmánytár*. I-VIII. Budapest. 1876. reprint: Pápa. 2004. (A továbbiakban: HO). V. 57.

¹⁹ 1291. Nagy Imre – Véghely Dezső – Nagy Gyula: *Zala vármegye története. Oklevéltár*, Budapest, Franklin Nyomda, Budapest, 1886-1890. (A továbbiakban: ZO.) I. 102. „*nobilium iobagionum exercituancium*”, 1292. ZO. I. 108. „*nobilium iobagionum exercituancium*”, 1309. ZO. I. 130. „*numerum nobilium iobagionum nostrorum exercituare debentium*”, Kumorovitz L. Bernát: *Veszprémi regeszták 1301-1387*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1953. (A továbbiakban: Veszpr. Reg.). 1318. Veszpr. Reg. 91. *iobagionum ecclesie exercituare debentium*., 1326. Veszpr. Reg. 162. „*in numerum et cetum iobagionum nobilium seu exercituaalis ecclesie*”, 1327. HO. III. 87. „*nobiles Iobagiones ecclesie nostre exercituare debentes*”, 1332. Veszpr. Reg. 239. „*Bede de Zepezd nobilem iobagionem... ecclesie sue... exercituantem esse*”, 1334. Veszpr. Reg. 263. „*exercituaantes iobagiones*”, 1335. Veszpr. Reg. 269. „*iobagionum exercituare debentium*”.

körülmény miatt a dolgozatban a nemes jobbággy megnevezést alkalmazom a továbbiakban a vizsgált társadalmi réteggel kapcsolatban. A történettudomány a nemes jobbággy megnevezés feloldásával kapcsolatban leginkább Mályusz Elemér koncepcióját tette magáévá. Mályusz Elemér 1942-ben, magyar köznemesség kialakulásával foglalkozó, a *Századok* folyóirat hasábjain megjelent nagy hatású tanulmányában lefektetett, tatárjárás után lezajlott ügynevezett hadügyi reformmal kapcsolatos nézeteiben fejtette ki, hogy a *nobilis* jelző vélekedése szerint a korszerű, nehézpáncélos fegyverzetet jelentette.²⁰ Bónis György is erre a koncepcióra építette óvatos megfogalmazását.²¹ Borosy András szintén Mályusz Elemér elméletére alapozta véleményét.²² A Mályusz Elemér által kidolgozott elméletnek ellentmond az a tény is, hogy többször szerepel a nemes tag mellett a hadakozó jelző is: „hadakozó nemes jobbággy” formában.²³ Márpedig ha a *nobilis* kifejezés – ahogy Mályusz Elemér tanulmányában megfogalmazta-, már eleve egy harcost jelöl, tehát felesleges lenne jelezni elsődleges, katonai szolgálatát még egy alkalommal a megnevezés során. A 14. század során is él még a szókapcsolat, miután a nemes jobbággyoknak már alkalma nyílt a katonai szolgálatot akár pénzen megváltani – így katonai szolgálatuk elvesztette elsődlegességét -, így csak a katonai szolgálattal való egyenes arányú azonosítását, általánosítását elvethetjük. A nemes jobbággy jelentéstartalma véleményem szerint mindössze szolgálatuk előkelő jellege körül mozgott: a katonáskodás és a birtokigazgatás kétségtelenül előkelő kötelezettségnek számított az egyházi nagybirtokon is, és ezt juttatta kifejezésre ez a fogalom is. A nemes jobbággy szófordulat megjelenésének időpontja sem lehet véletlen: a 13. század első felének jelentős társadalmi

²⁰ „Adataink szerint a tatárjárás után a királyság törekvése arra irányult, hogy régi nagy tömegű, de gyenge fegyverzetű hadsereg helyébe nehéz fegyverzetű, „modern” haderőt állítson, még ha a reform avval a következménnyel járna is, hogy a létszám tetemesen csökken. Ugyancsak okleveles adatok azonban arról is tanúskodnak, hogy a változást követően a lándzsások, jobbággyfiúk és az egyházi harcos jobbággyok nevéhez a „nobilis” jelző járult. Mivel ennek az elnevezésnek a feltűnése nem magyarázható a véletlennel, fel kell tennünk, hogy a nemes szónak a jelentése XIII. század közepén ez volt: nehéz fegyverzetű páncélos katona, egyszerűen: lovag. Mályusz Elemér: A magyar köznemesség kialakulása. *Századok* 76, 1942, 283.

²¹ „A *nobilis* megjelölés talán itt is a korszerű harci felszerelés megszerzéséhez és használatához fűződött.” Bónis 2003., 147.

²² „A XIII. században az egyháznagyok igyekeztek hadakozó népeiket ütőképes haderővé fejleszteni, fegyverzetüket korszerűsíteni. Lehetséges, hogy ezzel függ össze a „nemes jobbággy” kifejezés.”. Borosy 1987., 628.

²³ 1291. ZO. I. 102. „*numerus nobilium iobagionum exercituancium*”, 1292. ZO. 108. in *numerus nobilium iobagionum exercituancium*., 1301. Vespz. Reg. 1. „*nobiles iobagiones ecclesie Wesprimiensis exercituare debentes gaudere*”, 1309. HO. IV. 117. „*numerus nobilium iobagionum nostrorum exercituare debencium*”, 1313. Vespz. Reg. 63. „*numerus exercituantium iobagionum nostrorum*”, 1314. Vespz. Reg. 72., 1314. Vespz. Reg. 71. „*nobiles iobagiones episcopatus Wesprimiensis exercituare debentes*”, 1326. Vespz. Reg. 162. „*ut nobiles iobagiones seu exercitiales*”, „*in numerum et cetum iobagionum nobilium seu exercituum ecclesie*”, 1327. Vespz. Reg. 175., HO. III. 73. „*nobiles Iobagiones ecclesie nostre exercituare debentes*”, 1332. Vespz. Reg. 239. „*Bede de Zepezd nobilem iobagionem... ecclesie sue... exercituantem esse*”, 1352. Vespz. Reg. 440. „*nobiles iobagiones exercituare debentes*”, 1377. Vespz. Reg. 713. „*nobilium iobagionum exercituantium*”, „*nobilium ecclesie nostre...exercituantium*”.

változásainak folyamában keletkezhetett. Másodsorban meg kell említenünk, hogy a kifejezés első tagja nagy valószínűséggel a jobbágy kifejezés volt, amihez később csatlakozott csak a nemes jelző.

Megállapíthatjuk a megfogalmazás teljes mértékben ésszerű és megfejtető, amint Szilágyi Lóránd jelezte a jobbágy szóval kapcsolatban, hogy az eredetileg alárendelt néprétegre utal,²⁴ úgy a nemes (bár a *nobilis* szó jelentése is változásokon ment át, előkelő jelentéstartalma azért mindvégig fennmaradt) pedig az előkelő pozícióra utalhat az egyházi birtok keretén belül, tehát az egyház alárendeltjeinek – tehát szolgáló népeinek - előkelőit kell itt látnunk. Már Holub József is észrevette ezen új megfogalmazás szükségességét, mivel a XIII. század közepétől már a jobbágy mint jelző a kialakulóban lévő egységes „paraszt-osztály” (a későbbi jobbágyság) megjelölésére is szolgált már.²⁵ Mint már említettük, az 1232-es kehidai oklevélben találjuk meg először, a veszprémi egyház (káptalan) népei kapcsán.²⁶ A veszprémi püspökség területén is az általunk vizsgált korszakban a leggyakrabban előforduló elnevezéssel van dolgunk.²⁷ A magyar középkor utolsó másfél évszázadában már a *praedialis* volt a leggyakoribb megnevezésük.²⁸ A veszprémi püspökség területén, az általunk kitűzött időintervallumig

²⁴ Szilágyi 1937., 19.

²⁵ Holub 1947., 4–5., „A nemes, nobilis szót a XIII. században kezdik ugyan másokra is használni, így a várjobbágyokra és az egyházaknak előkelő, harcos népeire is (nobilis ecclesiae, nobiles exercitantes), de ezekkel mindig élesen szembeállítják az országos nemeseket (nobles regni), akiknek a földjét semmiféle szolgálat, conditio sem terheli mert az egyedüli kötelességük a király szolgálata nem a birtokot, hanem a személyüket megköötő szolgálat, servitium volt.” Holub József: *A magyar alkotmánytörténet vázlata*, Pécs, Pécsi Egyetemi Könyvkiadó, 1943, I., 108.

²⁶ 1232. ZO. II. 643–644. A szakcikkek hasábjain eltérő magyarázatok találhatók arra vonatkozóan, hogy itt a veszprémi püspökség vagy esetleg káptalan nemes jobbágyaival találkozunk az oklevélben tanúként. Borosy András a püspökség nemes jobbágynak tartja őket (Borosy 1987., 628.). Zsoldos Attila pedig káptalani nemes jobbágyoknak tekinti őket (Zsoldos Attila: „Elégge nemes férfiak...”. A kehidai oklevél társadalomtörténeti vonatkozásairól, in Káli Csaba (szerk.): *Zalai történeti tanulmányok*, Zalaegerszeg, Zalai Gyűjtemény, 1997, 42. 14.). A Léderer Emma szerkesztette történeti szöveggyűjtemény (Léderer Emma (szerk.): *Szöveggyűjtemény Magyarország történetének tanulmányozásához. I. 1000-tól 1526-ig*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1964, 332–333. is a veszprémi káptalan nemes jobbágynak tartja őket, csak mint a későbbi, Bertényi Iván által szerkesztett (Bertényi Iván (szerk.): *Magyar történeti szöveggyűjtemény: 1000–1526*, Budapest, Osiris, 2000, 400–401.) kiadás is. A káptalani nemes jobbágyként való azonosítás sokkal valószínűbbnek látszik, tekintve, hogy a szöveg a káptalan tanúinak felsorolásakor szól róluk: *Gregorius decanus Wesprimiensis, Sacerdos Barnabas, magister Endre canonici Wesprimiensis, Scynke, Adam de Pulach, et multi iobagiones nobiles eiusdem ecclesie*.. Ezen körülmény után nem lehet kétséges, hogy mely intézmény kereteihez is tartoztak valójában a kehidai oklevél nemes jobbágjai.

²⁷ 1291. ZO. I. 102., 1292. ZO. I. 108., 1293–1305. Vesp. Reg. 29., 1314. Vesp. Reg. 71., 1315. Vesp. Reg. 76., 1315. Vesp. Reg. 78., 1318. Vesp. Reg. 91., 1318. Vesp. Reg. 93., 1323. Vesp. Reg. 138., 1324. Vesp. Reg. 153., 1326. Vesp. Reg. 162., 1327. HO. III. 87., 1331. Vesp. Reg. 223., 1331. Vesp. Reg. 224., 1331. Vesp. Reg. 225., 1332. Vesp. Reg. 239., 1333. Vesp. Reg. 254., 1333. Vesp. Reg. 255., 1335. Vesp. Reg. 269., 1335. Vesp. Reg. 270., 1343. Vesp. Reg. 382., 1344. Vesp. Reg. 392., 1346–1351. Vesp. Reg. 397., 1346–1351. Vesp. Reg. 398., 1347. Vesp. Reg. 405., 1348. Vesp. Reg. 408., 1350. Vesp. Reg. 425., 1353. Vesp. Reg. 455., 1362. Vesp. Reg. 556., 1369. Vesp. Reg. 632., 1370. Vesp. Reg. 657., 1377. Vesp. Reg. 713., 1379. Vesp. Reg. 732., 1385. Vesp. Reg. 821., 1385. Vesp. Reg. 826., 1392. Zsigmond-kori oklevéltár. (A továbbiakban: ZSO) I. 2413.

²⁸ Holub József 1327-re teszi első megjelenését. Holub 1947. 5. Ezzel szemben le kell szögeznünk, hogy a Dráván túl eső részekben már jóval előbb, a XIII. század végén találkozunk az egyházi hadakozó jobbágy *praedialis*

terjedő forrásanyagban is találkozunk a kifejezéssel, mint *more prediali*, azaz prediális módon történő birtoklással.²⁹

A veszprémi püspökség egyházi nemességének eredetét nem ismerjük, a réteg kialakulásáról pontos képet rajzolni nem tudunk. Mint már említésre került, Acha és a kehidai oklevél nemes jobbágys szereplői nem a veszprémi püspökség kötelékébe tartoztak. Az első említés a szepezdi rokonság hosszú státuszperét lezáró 1392-es diplomában tartalmilag átírt 1243-as oklevél vonatkozó adata lehet. Eszerint 1243-ban szepezdi nemesek (a diploma szerint őseik zalai várjobbágysok voltak, akik eljutottak az országos nemesség fokozatáig is) kérték arra a veszprémi püspököt, hogy az egyházi nemes jobbágysok kötelékébe vegye fel őket birtokaikkal együtt.³⁰ A korai időszakban az egyházi – zömmel kondicionárius – népek felemelése a nemes jobbágysok közé volt a leggyakoribb eset.³¹ A későbbiekben, a 14. században már jellemző, hogy a veszprémi püspökség kötelékén kívülről érkeztek a nemes jobbágys szolgálatba birtokaikkal belépők, akik többségben nemesi származásúak voltak.³²

A veszprémi püspökség nemes jobbágysaival az alábbi településeken találkozunk az általunk vizsgált időszakban: a Zala vármegyei Szepezden,³³ Szöllösön,³⁴ Ábrahámon,³⁵ Árokfőn,³⁶ Köveskálón,³⁷ Úrbélen,³⁸ Füreden,³⁹ Kékfüreden⁴⁰ és Keszin,⁴¹ Felső-Keszin,⁴² a Tolna

elnevezésével, ahogy azt Borosy András is lejegyezte. Az első esetet egyébként Borosy András az 1293-as évre helyezi. Borosy 1987., 637.

²⁹ 1353. Veszpr. Reg. 451., 1386. Veszpr. Reg. 841. Nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy az egyházmegyével kapcsolatos forrásanyagban egy adott személyre vonatkozóan, és nem birtok vagy éppenséggel a birtoklás megnevezésével kapcsolatban először 1369-ben, és a fehérvári káptalan nemes jobbágysaival kapcsolatban kerül elő az adott kifejezés: „*similiter predialis viginti*”. 1369. Veszpr. Reg. 634.

³⁰ 1392. ZSO. I. 2413., Bolla Ilona. Egy XIV. századi státuszper és tanulságai. In: H. Balázs Éva – Fügedi Erik – Maksay Ferenc (szerk.): *Mályusz Elemér Emlékkönyv*, (A továbbiakban: Bolla 1984.) 39,

³¹ Tizedszedők közül felemeltek: 1285. HO. V. 57., az egyház kondicionárius jobbágysai közül felemeltek: 1291. ZO. I. 102. a diplomát 1377-ben megerősítették: Veszpr. Reg. 713., 1292. ZO. I. 108., 1307. ZO. I. 126, Veszpr. Reg. 33.

³² 1314. Veszpr. Reg. 71. és 72., Az oklevél megerősítése: 1324. Veszpr. Reg. 153., 1318. Veszpr. Reg. 91., 1318. Veszpr. Reg. 93., ZO. I. 146., 1323. Veszpr. Reg. 138., 1326. Veszpr. Reg. 162., 1327. Veszpr. Reg. 175., HO. III. 73., 1343. Veszpr. Reg. 382., 1350. Veszpr. Reg. 425., 1385. Veszpr. Reg. 826.

³³ 1331. Veszpr. Reg. 223., 1332. Veszpr. Reg. 239., 1333. Veszpr. Reg. 255., 1335. Veszpr. Reg. 269., 1392. ZSO. I. 2413.

³⁴ 1318. ZO. I. 146., Veszpr. Reg. 93.

³⁵ 1307. ZO. I. 126., Veszpr. Reg. 33.

³⁶ 1353. Veszpr. Reg. 455.

³⁷ 1291. ZO. I. 102., 1292. ZO. I. 108., Veress D. Csaba: A Kál-völgy története. I. rész. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 1984, 610.

³⁸ 1256. Fejér. IV/2. 403–404., 1315. Veszpr. Reg. 76., 1339. Veszpr. Reg. 315.

³⁹ 1326. Veszpr. Reg. 162.

⁴⁰ 1346–1351. Veszpr. Reg. 397., 1346–1351. Veszpr. Reg. 398.

⁴¹ 1343. Veszpr. Reg. 382., 1347. Veszpr. Reg. 405., 1385. Veszpr. Reg. 826. A mai Gyulakeszivel azonosítható a település.

⁴² 1327. Veszpr. Reg. 175.

vármegyei Chat-on,⁴³ valamint a Veszprém vármegyei Nivegyen,⁴⁴ Szentjakabon,⁴⁵ Berényhidán⁴⁶ és Vámoson.⁴⁷

BIRTOKLÁS

A magyar történettudomány néhány esetben már szólt az egyházi nemesek birtoklásának kérdésköréről. Ozorai József érintette először a kérdést, aki le is szögezte, hogy az egyházi nemesség földbirtoklása összefügg katonai szolgálatukkal: apáról fiúra öröklődött a hadakozási kötelezettség, ha erre alkalmas férfitód nem volt, akkor a birtok visszaszáll az adományozó főpapra.⁴⁸ Szekfű Gyula alapvető monográfiájának számító, a serviensek és familiárisok kérdéskörét tárgyaló társadalomtörténeti munkájában írta le, hogy az egyházi nemesek mint az egyházi nagybirtok legelőkelőbb népei, birtokjoggal is rendelkeztek.⁴⁹ Székely Ottokár jegyezte le, hogy az egyházi nemesek földbirtokot kaptak, amely életfogytig élt és csak egyenes ágon öröklődött, kiváltságaikat az országos nemesekével azonosnak tartotta.⁵⁰ Fekete Nagy Antal szerint az egyházi nemesek földbirtoka katonai szolgálatukból ered, birtokuk korán örökletessé válik, ennek ellenére a föld az egyházé marad.⁵¹ Szabó István a predális – tehát az egyháznemesi – birtokot nem sorolja sem a jobbágyi, sem a nemesi birtokok közé. A prédiüm történetét feldolgozó írásában szól arról, hogy a predialisták birtokukat örökbérletbe kapták meg az adományozó egyházi földesúrtól, ennek értelmében hűberes szolgálat terhelte azt.⁵² A hazai szakirodalom főleg az örökléssel kapcsolatos megállapításai mellett érdemes a birtoklás kérdését intézményi szinten is megvizsgálni, hogy a motiváló tényezők is felszínre bukkannanak az általános jellegű megállapítások mellett.

⁴³ 1363. Vesp. Reg. 369.

⁴⁴ 1323. Vesp. Reg. 138., 1335. Vesp. Reg. 275.

⁴⁵ 1323. Vesp. Reg. 138.

⁴⁶ 1363. Vesp. Reg. 560.

⁴⁷ 1285. HO. V. 57., 1314. Vesp. Reg. 71., 1318. Vesp. Reg. 91. A mai Nemesvámosról van itt szó.

⁴⁸ Ozorai József: Az egyháznemesi, vagy praediális birtok, *Magyar Sion*, 1887, 26–271., 362–280., 512–528.

⁴⁹ Szekfű Gyula: *Serviensek és familiárisok. Értekezések a történeti tudományok köréből XXIII. 3.*, Budapest, 1912, 8. (A továbbiakban: Szekfű 1912.).

⁵⁰ Székely 1935., 33–35. Amint már említettük, Eckhart Ferenc Székely Ottokár eredményeit használta fel a kérdés vázolója során: Eckhart 1946., 52.

⁵¹ Fekete Nagy Antal: Az országos és particularis nemesség tagozódása a középkorban, in *Emlékkönyv Domanovszky Sándor születése hatvanadik fordulójának ünnepére*, Budapest, 1937, 172.

⁵² Szabó István mindezek hatására a predialistákat tekintette a korabeli magyar társadalom legjellegzetesebb hűberes rétegének. Kutatásai arra vezették, hogy az úgynevezett „more prediali”, azaz prediális módon birtoklás először az 1240-es években a zágrábi püspökség területén jelent meg, és innen terjedt el az ország többi intézményében is. Szabó István: A prédiüm. Vizsgálódások a korai magyar gazdaság és településtörténelem körében, in Für Lajos (szerk.): *Jobbágyok, parasztok. Értekezés a magyar parasztság történetéből*, Budapest, 1976, 67., 81. és 99.

Vizsgált forrásanyagunk is tartalmaz adatokat a veszprémi püspöki nemesek birtoklásával kapcsolatban. Az egyházi nemes abban az esetben, ha az egyházak szolgáló népei közül emelték fel, az intézménytől kapott birtokot, aminek feltétele az előírt szolgálat teljesítése volt. Az intézmény keretein kívülről érkező – általában nemesi vagy királyi *serviens* származású – személyek örökölt és vásárolt birtokaikkal együtt kell, hogy az egyházi szolgálatot teljesítsék. Néhány esetben ki is kötötték a belépés tényét rögzítő oklevél fogalmazói: Vamus- i Aykasnak nevezett Pál fia Fábiánt, valamint testvérét a veszprémi püspökség hadakozó nemes jobbágysai közé veszik fel ugyanazzal a szabadsággal, amivel a többi nemes jobbágy is bír, akik önként léptek a püspök szolgálatába, hogy nyugodtabban élhessenek örökölt és vásárolt földjeikkel. Ebben az esetben a belépők motivációját az ország akkori zavaros állapotában találhatjuk meg.⁵³

A birtoklás egyik alapja a hűség volt.⁵⁴ Hűtlenség esetén - mint azt többször meg is fogalmazták - a birtok visszaszáll az egyházra.⁵⁵ László veszprémi püspök 1363-ban olyan birtokot adományozott László fia Antal nemes jobbágyának, melyet előtte szintén püspöki nemesektől vett el hűtlen magatartás címén. László püspök indoklása szerint a püspökség ellenfeleihez csatlakoztak az említett nemes jobbágysai (*circa speciales nostros emulos commorantur*), és csak többszöri figyelmeztetés után vette el az említett birtokot tőlük. A történet érdekessége, hogy nem sokkal a püspökség elnyerése után László veszprémi püspök és királynéi kancellár szemlét tartott az egyház birtokai felett, ekkor került elő László fia Antal, akinek kérdéses volt a jogcíme Chaath – i birtokán. László fia Antal egy féltestvére számára, Mesko püspök által kiadott adománylevelet mutatott be. A püspök egyháza érdekeivel ellentétes döntésnek ítélte ezt, és elvette a birtokot. Mesko püspök tevékenységével kapcsolatban többször merültek fel vádak, melyeket idézve megtudjuk például, hogy a káptalan beleegyezése nélkül az egyház birtokait, könyveit, ruháit, kelyheit és értéktárgyait elzálogosította, valamint több ízben püspöki kondicionárius elemeket érdemtelenül fel is szabadított, s tett így egyházi nemessé.⁵⁶ Azonban, hogy László fia Antal se maradjon birtok nélkül (*inpossessionatus*), a hűtlenség miatt elkobzott Gereth-i telket és tartozékait (*cum terris arabilibus, feneto et nouella seu rubeto ad fundum pertinentibus*) átadták neki.⁵⁷ A végeredmény nem csak azt bizonyítja, hogy a hűtlenség valós vagy alaptalan vádja milyen következményekkel járhatott, hanem azt is, hogy a püspökség érdekeinek megfelelően

⁵³ 1315. Vesp. Reg. 91.

⁵⁴ Bónis 2003., 154.

⁵⁵ Bónis 2003., 155–156., 1336. Vesp. Reg. 278., 1341. Vesp. Reg. 334.

⁵⁶ 1340. Vesp. Reg. 333.

⁵⁷ 1363. Vesp. Reg. 566.

helyezhette át egyik birtokra a másikra a nemes jobbágyságot. Mivel az egyházi nemesek birtoklása szolgálathoz (*servitium*) volt kötött, ezért annak nem teljesítése vagy elmulasztása is státusz – és birtokvesztéssel járt.⁵⁸ Lipoldus fia Lipoldus utódai 1323-ban végrendekezés útján váltak egyházi nemes jobbággyá. Örökös hiányában a birtokot két részre osztotta: az egyik felét nővérének fiaira hagyta, feleségére pedig a másik felét, azzal a kikötéssel, hogy felesége jövődöbeli férje, valamint nővérének fiai a püspök nemes jobbágysái lesznek, és teljesítik is az így előírt szolgálatot. Lipoldus fia Lipoldusnak már életében az volt a szándéka, hogy belép az egyházi kötelekbe, kívánságát csak úgy lehetett teljesíteni, ha férfiak biztosítják azokat az egyház által kirótt kötelezettségeket, amelyek között a katonai szolgálat is jelentős szerepet kap. A végrendelező motivációját az a tény adja, hogy a birtokokat a veszprémi püspökség birtokai övezik, így ebben a gyűrűben életképtelen lett volna ez a nemesi birtok, főleg ha az egyházra általánosan jellemző – Nivegy-völgyben és térségében is, ahol a kérdéses birtok elhelyezkedik – különösen erős birtokkoncentráció akarátát is figyelembe vesszük.⁵⁹ Kísértetiesen hasonló történettel találkozunk 1385 folyamán, amikor egy Kezeu-i Zala vármegyei országos nemes csatlakozik a nemes jobbágyság kötelekéhez, mivel egyébként a birtokait teljesen körbe zárják az egyházi nemesek birtokai.⁶⁰

Az egyházi nemesek birtokai egyenes ágon öröklődtek. Örökös nélkül elhalt nemes jobbágyság birtoka visszakerül az intézmény keze alá, amellyel az szabadon rendelkezhetett. Nem volt ritka, hogy nemes jobbágyságoknak adományozták a felszabadult földbirtokot. Benedek veszprémi püspök 1302-ben az örökös nélkül elhunyt Mátyás püspöki nemes birtokát - már egy korábbi, rájuk maradt oklevelében – Miklós fia Péternek és Tamás fia Saulnak, szintén püspöki nemes jobbágyságoknak adományozza. Mivel a földek a Guerech-i nemes jobbágyság földjeivel együttesen terültek el, ezért szükség volt az említett nemes jobbágyság beleegyezésére. Utóbbi fejlemény a közös birtoklásra vezethető vissza, és általános jelenségnek is tekinthető az ilyen esetek során a többi egyházi nemes hozzájárulásának kikérése. Azt, hogy a püspök már előre rendezte az ügyet, jelzi számunkra, hogy Mátyás örökös nélküli halála várható volt, így birtokáról is lehetett már rendelkezni.⁶¹ 1299-ben Kázmér szepezdi nemes jobbágyság lányára és annak férjére hagyja birtokát, a püspök beleegyezését pedig a nemes jobbágysági szolgálat vállalásával sikerült elérnie. Tehát ezzel Kázmér veje is egyházi nemes lett.⁶² János veszprémi

⁵⁸ Bónis 2003., 155–156.

⁵⁹ Kumorovitz L. Bernát tévesen azonosítja Lipoldus nővérének fiait az unokanővéinek a fiaiként (*filiis sororarium suarum*). 1323. Veszpr. Reg. 138.

⁶⁰ 1385. Veszpr. Reg. 826.

⁶¹ 1302. Veszpr. Reg. 10.

⁶² A szepezdi rokonság státuszperének végső mozzanatáról van szó, az oklevél tartalma későbbi átiratban maradt rájuk. 1392. ZSO. I. 2413., Bolla 1984. 39-40., Holub 1947. 17.82/a. lábjegyzet.

püspök 1353-ban örökös hátra hagyása nélkül elhunyt Cosma fia Beke egykori nemes jobbágy Arukfeu-i telkét és tartozékait (*sessionem seu fundum curie*) adományozza el atyai háza egykori szolgájának (*famula*), Pál özvegyének, Roka (*dictus*) János, a – szintén veszprémi egyház Arukfeu-i nemes jobbágya – anyósának: Elena nemes asszonynak a régi szolgálatokra és szegénységére való tekintettel.⁶³

Az egyházi nemesek is rendelkezhettek bizonyos korlátok között – természetesen főpapi engedély mellett – birtokaikról. Lehetőségük volt annak eladására is. Találkozunk olyan eseménnyel is, mikor nemes jobbágy szintén nemes jobbágy rokonainak adja el birtokának egy részét.⁶⁴ Heem fia Pál fia Benedek a püspök Berynhya-i nemes jobbágyától és fiaitól: Jánostól és Istvántól 24 nehézsúlyú - márkája 10 pensa volt⁶⁵ - dénármárkán⁶⁶ (*pro viginti quatuor marcis denariorum gravis ponderis*) vásárolt, a plébánia szomszédságában két darabbal fekvő szőlőbirtokát megvásárolta. Az eset azzal folytatódik, hogy a vásárló elajándékozta azt a veszprémi székesegyház Szent László-oltárának gondozására, illetve az oltár mindenkori *rector*-ának ellátására. Azonban a vételárból még maradt kilenc márkányi tartozás a nemes jobbágyok felé, és a püspök felszólította Pált, hogy a szőlőt eredeti tulajdonosuknak adja vissza, amíg Pál vagy az oltárigazgató a fennmaradó összeget nem téríti meg nekik. Ahogy már korábban említettük, abban nincs semmi rendkívüli, hogy szőlő eladásával találkozunk, mivel szőlőt és malmot minden közrendű létesíthetett és szabadon is rendelkezhetett vele.⁶⁷ A püspökség tehát védelmet nyújtott nemes jobbágyainak az anyagi kár elkerülése végett. Arra is volt lehetőség, hogy birtokaik mellé vásároljanak még területeket: 1335-ben nemes jobbágy vásárol nemes jobbágytól birtokot,⁶⁸ László fia: Gergely nemes 1339 során egy részbirtokát öt dénármárka összegért két püspöki nemes jobbágyának adja el.⁶⁹ Nemesek és nemes jobbágyok közötti birtokcserére is volt lehetőség: Tywan fiai: Pál és János, Dyzl-i nemesek a Kezeu-i nemes jobbágyok hozzájárulásával, Dyzl-ben levő két hold szántójukat Simon fia Laudeusnak

⁶³ 1353. Veszp. Reg. 455. Holub József is felismeri az iménti eset fontosságát, és ki is emeli, hogy a prédiumot nő vagy özvegy is örökölheti annak fényében, hogy nekik vagy férjüknek a nemes jobbágyi szolgálatokat a továbbiakban is teljesítenie kell. Több adatot is közölt, többet között az említett 1323-as esetet is (Veszp. Reg. 138.). Holub 1947., 17. 82. lábjegyzet.

⁶⁴ 1335. Veszp. Reg. 270 és 275.

⁶⁵ A *pensa* számítási pénz volt, 30 vagy 40 dénár tett ki általában 1 pensát. KMTL 542. (A szócikk Gedai István munkája).

⁶⁶ A dénármárka a középkorban elterjedt pénznem volt, amely az 1 márka (245,5g) nemesfém-ből, mint pénzverési alapsúlyból vert dénárok számának meghatározásából ered. Kőfalvi Tamás: „...a rosszat rosszal tetézve...”. Hatalmaskodási esetek a középkori Dél-Dunántúlon. Szeged 2006. (A továbbiakban: Kőfalvi 2006.). 64. 184. lábjegyzet.

⁶⁷ 1363. Veszp. Reg. 560. Györffy 1983., 471.

⁶⁸ 1335. Veszp. Reg. 270. és 275.

⁶⁹ 1339. Veszp. Reg. 317.

és Miklós fia Tamásnak, Kezu-i nemes jobbágyoknak egy *sessio*jával⁷⁰ cserélték el.⁷¹ Mint már láthattunk, volt rá példa, hogy a meglévő földjeik mellé a püspök még adományoz birtokot.⁷² Néhol felfedezhető, hogy a püspök vásárol vissza nemes jobbágyoktól még általa adományozott földeket és azoknak tartozékait.⁷³ Az előző mellett egy esetet találunk forrásainkban, ahol a püspökség vásárol vissza földbirtokot. Zlaudus veszprémi püspök 1256-ban földet adományozott Berényben Absolon mester számára. Az oklevélből megtudjuk, hogy Absolon mester apja is már a püspökség jobbágya volt (*magister Absolon, filius Ioachimi de Vrbel iobbagionis episcopatus Wesprimiensis*).⁷⁴ Nagy valószínűséggel az apa jobbágysága esetén inkább a szó előkelő jelentésére kell gondolnunk, mivel korai elnevezéssel van itt még dolgunk – ahogyan szoltunk már róla az elnevezéseket taglaló fejezet soraiban – mint valamiféle kondicionárius szolgálattal terhelt férfival. Absolon előkelőségére utal *magister* címe is. Később, 1315-ben egy birtokcsere kapcsán kerül elő ismét Absolon és birtoka. Itt arról értesülünk, hogy azt a birtokot, amelyet Zlaudus püspök nemes jobbágyának (*nobili iobagioni suo*), Absolon *comes*nek adományozott, annak fiaitól István püspök visszavásárolta.⁷⁵ Absolon nemes jobbágyok közötti előkelő státuszára utal, hogy itt már mint nemes jobbágy szerepel, valamint ezt támasztja alá az a körülmény is, hogy megjelenik neve mellett a *comes* jelző.⁷⁶ A jobbágy - nemes jobbágy elnevezés különbségét jelen esetben abban kell látnunk, hogy 1315-re már megszilárdulhatott a nemes jobbágy formula, viszont Absolon státuszát tekintve nem látunk különbséget a két oklevél között. Absolon fiai tekintetében sem látunk okot kételkedésre nemes jobbágyságuk tekintetében. 1339-ben az oklevél megerősítése során újból lejegyzik az eladás tényét.⁷⁷ A birtok visszavásárlásában a motiváló tényezőt a püspökség terjeszkedésében és birtokkoncentráció akarátában kell látnunk a jelentős szőlőtermő vidéknek számító Nivegy-völgyben.⁷⁸ István püspök az 1315-ös diploma tartalma szerint Nemty-i Heym fiai: László és

⁷⁰ *Sessio*: a telek középlatin nyelvű megfelelőinek egyike.

⁷¹ 1343. Veszp. Reg. 382.

⁷² 1256. Fejér IV/2. 403-404., 1302. Veszp. Reg. 10., 1366. Veszp. Reg. 566.

⁷³ 1315. Veszp. Reg. 76.

⁷⁴ 1256. Fejér. IV/2. 403-404.

⁷⁵ 1315. Veszp. Reg. 76.

⁷⁶ A *comes* jelzőt egyébként nem csak ispánok megjelölésére használták ekkoriban, hanem egyszerűen az előkelőség egyik szinonimájaként is. Kőfalvi 2006., 55., 151. lábjegyzet.

⁷⁷ 1339. Veszp. Reg. 315.

⁷⁸ Csánki Dezső tudósítása szerint a veszprémi püspökség a következőképp birtokolt területeket a Nivegy-völgyben: „Ezenkívül birtokos a hét Nivegy faluban (1269.) jelesül Csicsón (1272. 1473. nemes-jobbágyokkal), Szent-Jakabon vagyis Sz.-Jakabfalván (1306. 1318. 1379. 1446.), Herenden (1306. 1318. 1446.), Tagyonban (1306. 1318. 1466.) s a hihetőleg szintén ide számítható: Árokfő (1353. 1430. 1466.), Szent-Bereczk vagy Sz.-Bereczk-fálva (1354. 1430. 1466.), és Szent-Antal vagy Sz.-Antalfálva (nemes-jobbágyokkal, pl. 1478 körül) helységekben; nemes jobbágy: Sz.-Antalfa (1478. lehet csak kb.), Árokfő, Nivegy.” Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. III. kötet. A veszprémi püspökség birtokai Zala megyében. 518727, in Családtörténet, heraldika, honismeret. Arcanum DVD könyvtár IV., Budapest, Arcanum Adatbázis Kft., 2002. Megállapíthatjuk, hogy a Nivegy-völgyben történt püspöki birtokszerzés fő időszaka a XIII-XIV. század lehetett.

Pál valamint testvéreik: György és Heym Nivegy-völgyben fekvő, szentjakabi népekkel és másokkal közösen birtokolt földjét kapja meg azokért Zaar Beren-i (Szárberény) földekért és tartozékaiért (benne foglaltatnak telkek, házak, egyéb épületek, kaszálók, erdőhasználat és halászhelyek a Balatonon), melyeket vissza vásárolt Absolon fiaitól.⁷⁹ Értékét tekintve megfelelő cserealpnak bizonyult tehát a nemes jobbágyoktól vissza vásárolt birtok. Abban az egyedülálló esetben, amikor egy nemes jobbágy sikeresen szabadulni tudott az egyházi uralom alól, természetesen birtokaival együtt tehette meg ezt.⁸⁰

Úgy tűnik, hogy a nemes jobbágyok is igyekeztek rokonságuk keretei között tartani birtokaikat. Baarch fiai: Lőrinc és István, valamint Inar-i Vid fiai: Domonkos és Pál (az utóbbi féltestvére: Cosma nevében is) veszprémi püspöki nemes jobbágyok rokonság és szomszédság címén adják el 26 budai számítású (*compoti Budensis*) márkáért Nyuigh falu határában lévő örökölt birtokukat, mely malommal, szőlővel, trágyázott és parlagon fekvő földekkel rendelkezett, mégpedig Fekete János fiainak: Jánosnak és Péternek és Chekeu fia Domonkosnak, akik szintén püspöki nemes jobbágyok voltak.⁸¹ Itt az eladók állították a vevőikről, hogy azok rokonaiknak számítottak. Nagy valószínűséggel László fia Antal is féltestvére, István útján, aki Mesko püspöktől kapta az adománylevelét, jutott birtokához.⁸²

A legtöbb egyházi nemes kis birtokon élt, életmódjuk sokban hasonlított az egytelkes nemesekéhez, és ritkának számít, hogy az adott birtokmennyiségét növelni tudták volna. Néhány esetben malom⁸³ és szőlő⁸⁴ is van a tulajdonukban. Birtokaik értékéről mindössze néhány elszórt információ alapján tudakozódhatunk – csak adás-vétellel kapcsolatos forrásokban –, ezek alapján összegző igénnyel készült képet nem tudunk rajzolni. Az 1335-ös év folyamán 26 budai számítású márkáért adnak el nemes jobbágyok egy igen értékes birtokot malommal ellátva, szintén nemes jobbágyoknak.⁸⁵ Itt a malom⁸⁶ jelenléte bizonyosan növelhette az értéket. Később, 1339-ben öt dénármárkáért vett meg két nemes jobbágy egy birtokrészt.⁸⁷ Berényhida településen 24 nehézsúlyú dénármárka (melynek márkája 10 pensa) értékben vettek meg két darabban fekvő szőlőbirtokot egyházi nemesektől.⁸⁸ Minden bizonnyal

⁷⁹ 1315. Veszp. Reg. 76.

⁸⁰ 1275. Reg. Arp. 2637.

⁸¹ 1335. Veszp. Reg. 270 és 275.

⁸² 1363. Veszp. Reg. 566.

⁸³ 1302. Veszp. Reg. 10., 1335. Veszp. Reg. 270 és 275., 1348. Veszp. Reg. 408.

⁸⁴ 1363. Veszp. Reg. 560., 1369. Veszp. Reg. 651., 1370. Veszp. Reg. 657.

⁸⁵ 1335. Veszp. Reg. 270. és 275.

⁸⁶ A malmok értékességéről lásd: Kőfalvi 2006., 58. 163. lábjegyzet.

⁸⁷ 1339. Veszp. Reg. 317.

⁸⁸ 1363. Veszp. Reg. 560.

értékes szőlőről van szó.⁸⁹ János fia János Kezeu- i nemes az egyházi szolgálatba összesen 45,5 hold szántófölddel 14 helyen szétszórva, Mátyás fia Miklós egyházi nemes jobbágy dél felől szomszédos telkével Vrbeel falujában a hozzá tartozó kerttel, egy *falcustrum*nyi⁹⁰ réttel és minden egyéb tartozékával, valamint a püspök Vrbeel-i püspöki nemes jobbágyságok erdőjében lévő öt *falcustrum*nyi réttel lép be a nemes jobbágyságok soraiba.⁹¹ Ez viszont már tekintélyes birtokmennyiségnek számított.

A birtoklással kapcsolatban szólnunk kell a nemes jobbágysági kötelékbe belépők által kikötött kilépési biztosítékról is. Lényege, hogy a nemes jobbágyságokhoz csatlakozó, többnyire országos nemesi származású belépők kilépési garanciát szereznek arra az esetre, ha püspökség nem tartja be a belépési szerződésben foglalt feltételeket. A szepezdi rokonság státuszperének végét lezáró okmány tartalmazza annak az 1243. június 27. napjára datálható oklevélnek a tartalmát, amelyben szintén megtalálható az említett formula, így megállapíthatjuk, hogy a püspökség területén először, szintén országos nemesi származású belépők esetében találkoznak kilépési garanciával.⁹² Néhol még azt is külön kikötik, hogy a belépők az általuk létesített építményeket is magukkal viheti.⁹³ Felemelt egyházi szolgáló népek esetében a kilépési biztosíték jelenlétével nem találkozunk, ez a tény is differenciáltta teszi a nemes jobbágyságot. Ennek okait abban kell látnunk, hogy az egyházi eredetű népeket nem akarta elveszteni az adott intézmény, és ennek még az esélyét sem kívánta megadni. Másfelől az említésre került népelemek esetében az egyházi birtokon élők közötti társadalmi emelkedés sem tette volna logikussá a kilépést az egyházi nemes szolgálat alól. Egyébként a 14. század folyamán jelentkező mozgalmat, melynek célja a nemes jobbágyságok egyházi szolgálat alól való megszabadulása volt, leginkább előkelő nemesi származású nemes jobbágyságok vezették a veszprémi egyházmegye területén is, pont a kilépési garancia kitételére támaszkodva.

Leszögezhetjük, hogy a veszprémi püspökség birtokain élő nemes jobbágyságok között vagyoni és a birtoklási jog tekintetében is tapasztalható különbséggel kell számolnunk. Birtokaik fölött csak korlátozottan rendelkeztek.

⁸⁹ 1277-ben a Tolna megyei Csegén 3 hold szőlő és 2 hold szőlőnek való föld ért 4 dénármárkát, míg 1283-ban a Zala megyei Pécsölyön 1 hold szőlő 3 bécsi dénármárkát ért. 1300-ban a szintén Zala megyei Szöllősen 1 hold szőlő és mellette található 1 hold föld 10 pensa bécsi dénárt ért. Hóman Bálint: Magyar pénztörténet 1000-1325. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest. 1916. 514-515. Ez a néhány adat is arra utal, hogy a szőlők esetében változatos árakkal és értékkel kell számolnunk. Mindezek mellett azt megállapíthatjuk, hogy az 1363-ból származó szőlőérték mindenképp magasnak számított az adott korszakban.

⁹⁰ *Falcustrum*: „Középkori területmérték, mely az egy ember által egy nap alatt lekasálható terület országonként változó nagyságát fejezte ki.” Kőfalvi 2006., 126., 308. lábjegyzet.

⁹¹ 1385. Veszp. Reg. 826.

⁹² 1323. Veszp. Reg. 138., 1327. Veszp. Reg. 175., 1392. ZSO. I. 2413.

⁹³ 1343. Veszp. Reg. 382.

STÁTUSZ- ÉS BIRTOKPEREK

A veszprémi püspöki tartományban több, nemes jobbágyokat is érintő státuszper folyt le a XIV. század folyamán. A szepezdi rokonság majd egy évszázadon át tartó pereskedését Bolla Ilona dolgozta fel nagy hatású tanulmányban.⁹⁴ Nem haszontalan röviden összefoglalni a szepezdiek és püspök közötti viszálykodás történetét. Még 1243-ban négy szepezdi országos nemes birtokával együtt kérte felvételét a püspöki nemes jobbágyok közé. Az oklevélben a csatlakozott nemesek leszögezték, hogy a jövőben ők vagy leszármazottjaik abban az esetben, ha ki akarnak lépni a nemes jobbágyok közül, ezt minden ellentmondás nélkül megtehessék, és újra az országos nemesek közé térhessenek vissza.⁹⁵ Később egyikük, Kázmér 1299 során, püspöki jóváhagyással vejére hagyta birtokát. A püspök azt a feltételt kötötte ki, hogy az örökös férj viselje a jobbágyi terheket a továbbiakban is, aki így szintén nemes jobbágy lett. A döntés azonban a rokonság tiltakozását váltotta ki. Ahogy Bolla Ilona már észrevette, a rokonság ellenállása megfelelt az országos nemesség öröklési rendjéhez való ragaszkodásnak, tehát a nemesi joghoz ragaszkodtak egyházi nemes jobbágyként is.⁹⁶ 1332-ben a hiteleshelyi és királyi ember megállapította, hogy a rokonság az országos nemesek soraiba tartozik.⁹⁷ Azonban ennek ellenére is kénytelenek voltak elismerni egyházi nemes jobbágyságukat és beletörödni sorsukba. Egy évvel később egy másik leszármazott nyilvánította magát országos nemesnek.⁹⁸ 1335-ben a Tapolcán tartott nádori gyűlésen a rokonság egyik tagja, Bede ismét előhozta országos nemességük ügyét. A nádori ítéletlevél a korábbi, 1243-as oklevélre hivatkozva elmarasztalta Bedét, a püspökség hadakozó jobbágyságai közül valónak mondtak ki, és visszaadta a püspöknek „*conditionarius*” szolgálatra”.⁹⁹ A küzdelem 1385 folyamán vett új lendületet. Ekkor még élt a rokonságban nemességük tudata. A pert leányai nevében az özvegy Erzsébet nemes asszony vitte tovább. A püspökség a kérdés újbóli felvetésére erőszakkal reagált: a püspökség emberei, akik között nemes jobbágyok is voltak, házára törtek, súlyos károkat okoztak és a birtokra vonatkozó okleveleket elvitték.¹⁰⁰ Erzsébet nemes asszonynak 1391-ben sikerült Mária királynő révén leányait fiúsítani és a pert folytatta, egy szintén a rokonságból

⁹⁴ Bolla 1984., 39–46. Bolla Ilona összefoglalta az említett státuszpert a jogilag egységes jobbágyosztályról írott monográfiájában is, azonban itt a szepezdi rokonságot tévesen tartja a veszprémi káptalan nemes jobbágyainak. Bolla Ilona: A jogilag egységes jobbágyosztály kialakulása Magyarországon. Értekezések a történeti tudományok köréből. Új Sorozat. Budapest. 1983. (A továbbiakban: Bolla., 1983.). 267–269.

⁹⁵ Az 1243. június 27.-re datált oklevél az 1392-es, Demeter országbíró által hozott ítéletlevélben maradt ránk, tartalmilag átírva. 1392. ZSO. I. 2413.

⁹⁶ 1392. ZSO. I. 2413.

⁹⁷ 1332. Veszp. Reg. 239.

⁹⁸ 1333. Veszp. Reg. 254.

⁹⁹ 1335 Veszp. Reg. 269.

¹⁰⁰ 1386. Veszp. Reg. 841, 842 és 843.

származó másik özvegyasszony segítségével.¹⁰¹ Az ügy 1392-ben, Demeter országbíró ítéletlevelével zárult le. Az országbíró elé az ügyet az özvegyek vitték. A per során a belépést tartalmazó diplomát a püspök tudta felmutatni, mivel az 1386-os támadás után az nála volt. A pert végül az özvegy és lányai javára döntötték el, az alapján, hogy a négy nemes jobbágnak állt országos nemes az 1243-as oklevélben kikötötte a kilépés lehetőségét és a visszatérés lehetőségét a nemesek közé. Tehát bármikor jogukban áll kilépni az egyházi nemesség kötelékéből.¹⁰² A hosszas pereskedés tehát sikerrel koronázta a szepezdiek törekvését. A Bolla által feldolgozott per története valóban jellemző képet rajzol a püspökség merev hozzáállásáról, nemeseihez való minden áron ragaszkodásáról, valamint az egyházi szolgálatba belépett országos nemesek helyzetével kapcsolatban is. Úgy véljük azonban, hogy a szepezdi eset mellett a kor többi püspöki nemes jobbággyokkal kapcsolatos státusz – és birtokperét is érdemes figyelembe vennünk, hogy valós és általánosan jellemző képet kaphassunk mind a nemes jobbággyok, mind a püspökség lehetőségeiről és motivációiról.

BALÁZS ÉS FIA MIKLÓS ESETE

Az 1341-es év során a zalavári monostor apátja, György mester örsi prépostot, veszprémi kanonokot, valamint féltestvéreit: Balázst és Mihály a monostor harcoló nemes jobbággyainak (*in numerum nobilium iobagionum ecclesie nostre exercituantium*) sorába felvette és a veszprémi püspökség Nyrad nevű birtoka mellett fekvő Budun birtok felét adja nekik, tartozékaikkal együtt, a szolgálat teljesítése fejében. A szolgálatok felsorolását tekintve igen értékes forrással van dolgunk: évente egy alkalommal el kell kísérnie egyiküknek az apátot az esztergomi zsinatra vagy más útjára – a lovas szolgálatot hét bécsi széles dénárpensán megválthatták -, Budun birtokon kápolnát kell építeniük és jobbággyokat telepíteni, ha az apát kiszáll a birtokra tized- vagy tizenketted magával meg kell vendégelnie, valamint az apát a királyi táborba vonulásakor hadjárat alkalmával, egyiküknek el kell kísérnie az apátot mint a többi harcolni köteles jobbággy. Ezen szolgálatok sokkal inkább jellemzőek az apátságok hadakozó jobbággyainak állapotára. Érdekes, hogy a szöveg szerint a prépost rokonai és a prépost is nemes jobbággyai lesznek a zalai monostornak. Azon, hogy György prépost mentesül a hadjáratban való részvétel szolgálata alól nincs semmi rendkívüli, már csak magas pozícióját, valamint esetleges magas korát – 1348-ban, mint néhai prépostról hallunk – tekintetbe véve sem.¹⁰³ Néhány évvel ezután, 1348-ban már arról hallunk, hogy a veszprémi püspökség Zala

¹⁰¹ 1391. ZSO. I. 2041.

¹⁰² 1392. ZSO. I. 2413.

¹⁰³ 1341. Vesp. Reg. 334.

vármegyei Naztre nevű birtokát és a Beren-i püspöki birtok határai között lévő egykor Középmalomnak nevezett birtokot tartozékaival Pál fiainak: Balázsnak és Mihálynak, a néhai György prépost testvéreinek adja cserébe a szintén Zala vármegyei Bodon birtokért, amelyet nemes jobbági szolgálatuk fejében kaptak meg, János veszprémi püspök a káptalan beleegyezésével. A püspök még azt a kitételt is vállalta, hogy a zalavári apátnak fizetendő évi egy nehézsúlyú márka *censust* magára vállalja.¹⁰⁴ János püspököt valószínűséggel nagyban motiválhatta az a tény is, hogy a birtok mellett püspöki területek helyezkedett el, s ezért megszerzése egy kisebb birtokkoncentrációt vonhatott maga után. Még ugyanebben az évben tudjuk meg, hogy István veszprémi örkanonok elmondása alapján a káptalan beleegyezése és engedélye nélkül történt meg az említett birtokcsere, annak ellenére, hogy a szerződésen megtalálható annak pecsétje. Ezt azzal magyarázza, hogy a káptalan pecsétjét a püspök két évig tartó gyűlölködése és az üldöztetés félelme miatt, tehát kényszer hatására adta a szerződésre. Mivel az ügylet István örkanonok szerint az egyházra nézve előnytelen, ezért a püspököt a cserétől, Balázst pedig az új birtok elfoglalásától tiltotta el.¹⁰⁵ A veszprémi káptalan beleegyezésére a püspökséggel Naztre településen való közös birtoklása miatt volt mindenképpen szükségszerű.¹⁰⁶ A két 1348-ban íródott oklevél egyébiránt nem említi meg György mester testvéreinek státuszát.

Az ügy egy évtizedet követően lángolt fel újra. A fehérvári káptalan előtt László püspök előadta azon vádjait, mely szerint János – neki közvetlen elődje – püspök önhatalmúlag cserélte el a káptalannal közös tulajdonban lévő Naztre birtokot. László püspök is megemlíti, hogy a csere után az egyház egy jóval értéktelenebb területet kapott kézhez. Kiemeli azt aényt is, hogy cserélni csak előnyös esetben szokás, és Balázst eltiltja Naztre birtoklásától, a csereszerződést pedig érvénytelennek nyilvánítja. Ráadásul Balázst sem tartotta megfelelő cserepartnernek, mivel véleménye szerint Bodun nem volt a tulajdona, hanem azt csak bérelte a zalai monostortól.¹⁰⁷ Tehát a birtoklás módját és ebből következően a státuszukat is megkérdőjelezte László püspök. Amint György prépost testvéreinek 1341. évi oklevele is mutatja, nemes jobbági jogon és szolgáltatások terhe mellett bírták a földet, amellyel csak rendkívül korlátozott módon rendelkezhetek. Birtokcsereben nemes jobbágys is vehetett részt. Ehhez szükséges volt azon intézmény hozzájárulása, amelynek szolgáltak.¹⁰⁸ A zalavári

¹⁰⁴ Itt már egyébként az eddigre elhunyt György prépost testvéreiről és nem a féltestvéreiről hallunk. 1348. Veszpr. Reg. 408.

¹⁰⁵ „*pro censu annuali*”. Évenkénti census fizetése fejében birtokolta Balázs Budun-t 1348. Veszpr. Reg. 411.

¹⁰⁶ 1359. Veszpr. Reg. 519.

¹⁰⁷ 1359. Veszpr. Reg. 519.

¹⁰⁸ 1343. Veszpr. Reg. 382. A veszprémi püspök hagyta jóvá nemes jobbágys számára egy birtokrész cseréjét. A birtokcsere után a püspökség nemes jobbágys lettek az említett nemesek, ezt a körülményt talán birtokaik

apátság hozzájárulásáról a kérdéses csere tekintetében itt nem hallunk. *Census* fizetése pedig nem azonos a bérléssel, ne feledjük el, hogy a veszprémi püspökség nemes jobbágysai között is találkozunk a jelenséggel.¹⁰⁹

Az ügy csúcspontja az 1369-es év volt. A püspöki kísérletek a csere érvénytelenítésére eddig nem jártak sikerrel. 1369. január 27-én a fehérvári keresztes konvent jelentette I. Lajos királynak, hogy parancsára január 25-én kézbesítette azt a parancslevelet, mely Balázs és fia Miklós számára írtak. A parancslevél szerint Balázs és fia Miklós a veszprémi püspök jobbágysai (!) emberemlékezetet meghaladó idő óta, akik Naztre-i nemeseknek mondták magukat és úgy is viselkedtek, urukat elhagyták, ezért a fölöttük gyakorolt királyi védnökségről is lemondtak (*tutelam et protectionem suam regalem... resignasset*).¹¹⁰ Egyértelműen látszik Balázs és fia kapcsán az önkényes társadalmi emelkedésre való törekvés, közismert lehetett és a király szeme előtt sem maradhatott titokban. György mester rokonainál az eredetet tekintve az előkelő, esetleg nemesi származás nem zárható ki. Az, hogy ennek az emléke tovább élhetett, nem meglepő, hiszen a szepezdiek esetében is tapasztalhattuk.¹¹¹ Viszont kilépési garanciával a szerződésben nem találkozunk. Közben a püspökséggel folytatott perük is tovább haladt még a tél folyamán. Bebek István országbíró 1369. február 16-án arra utasította Balázs fia Miklóst, hogy mutassa be március 14-én azt a diplomát, mellyel állítása szerint jogosan, oklevéllel biztosítva telepedett le a Naztre-i birtokon (*in possessione Noztre...vigore instrumentali resedissent*).¹¹² Itt már reagál a vádakra Balázs fia Miklós. Még ezen is túllépve a hatalmaskodás eszközét is felhasználta: a fehérvári káptalan jelentése szerint még január 26-án Balázs fia Miklós Nagy Páltól, a püspök Naztre-i jobbágjától négy ökröt, négy méhcsaládot (*apes*), egy sertést, egy szekeret és ingóságokat. Később, február 26-án három ökröt és öt sertést vitt el a püspök egy másik Naztre-i jobbágjától, név szerint Bálinttól, május 23. napján pedig ugyanott, egy Mauritius nevű püspöki jobbágyot és rokonát, egy árva leányt, öt szarvasmarha elvételével károsította meg. A pusztítás mértékét jelzi, hogy a hatalmaskodás után a 15

elszigeltetésével is magyarázhatjuk, mint sok esetben itt sem volt „életképes” a nemesi birtok a birtokkoncentrációra törekvő egyház területeinek gyűrűjében. Zsoldos Attila mutatott rá a nagyberényi királynéi harcosok esetét vizsgálva, hogy a veszprémi káptalan birtokai által körbe zártan nem tudtak ellenállni a nyomásnak, a káptalan birtokkoncentráló akarátának és beléptek annak harcos jobbágysai közé. Zsoldos Attila: Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában. MTA Történettudományi Intézete. Budapest. 2005. 70. A királynéi harcosok esete is jól példázza az imént megállapított gondolatot.

¹⁰⁹ Jóval későbbi adat, és még itt is szerepel a census, mely alól felmentést kap a nemes jobbágy. A felmentésre nyilván azért volt szükség, mert még élt ez a szolgáltatásfajta. 1385. Veszpr. Reg. 826.

¹¹⁰ Érdekes jelenség, hogy jobbágyként említik őket. A későbbi nemes jobbágy elnevezések esetükben bizonyítják, hogy azonos jelentéstartalommal van itt dolgunk 1369. Veszpr. Reg. 631.

¹¹¹ Bolla 1984., 41.

¹¹² Itt már Balázs fia Miklóst említi a szöveg. Későbbiekben sem találkozunk Balázs névvel. Lehetséges, hogy időközben meghalt 1369. Veszpr. Reg. 632.

jobbágycsaládból négy maradt csak helyén, a többiek pedig elmenekültek. A fehérvári káptalan itt is a veszprémi egyház Naztre-i harcoló jobbágynak nevezi Miklóst (*iobagio exercitualis*), aki hamis módon (*falso*) tartja magát nemesnek.¹¹³ Merész cselekedeteivel mintegy jelezte Miklós, hogy semmi esetre sem kíván visszatérni az egyházi szolgálat alá. A püspök sem maradt sokáig adósa: június 1-én, amikor Balázs fia Miklós éppen Visegrádon tartózkodott a per miatt, kihasználta az alkalmat és jobbágysai Miklóstól négy ökröt hajtottak el, valamint Mauritius jobbágyot visszatelepítették az egyház egy másik, fajszi birtokára.¹¹⁴ A hatalmaskodások után 1369. év augusztus elsején végre döntés született: Szécsi Miklós országbíró utasította a fehérvári káptalant, hogy küldje ki egy emberét, kíséretében egy királyi emberrel, a szomszédok és a határos birtokosok jelenlétében szeptember 3-án iktassa be a püspököt Nazte, míg Miklóst Bodun birtokába, a püspöki földön létesített szőlőt pedig becsültessen fel, mivel azt még Miklós létesítette.¹¹⁵ Tehát a döntés az eredeti állapotot állította helyre. Szeptember 3-án minden ellentmondás nélkül sikerült a peres feleket beiktatni birtokaikba, a szőlő értékét pedig három nehézsúlyú márkában adták meg (*in tribus marcis gravis ponderis*).¹¹⁶ A pereskedésre pontot végleg Szécsi Miklós országbíró 1370. február 5-én kelt ítélete tett.¹¹⁷ Az ítélettel összefoglalja az ügyet. Szerepeltek benne mind a püspökség, mind Balázs és fia Miklós által felhozott oklevelek. A püspökség fő érve az egész pereskedés során az volt, hogy nem a saját, hanem a – valóban – zalavári monostori földet bocsátották cserébe az egyháznak, amely e miatt kárt szenvedett. Az 1348-as csereügyletet semmisnek nyilvánították. Azt a két házat, amelyet Miklós és atyja épített, eladhatja Miklós vagy el is szállíthatja azokat. A szőlő kérdése is rendeződött: a Miklós által Naztre-n létesített szőlőt később a megállapított áron eladhatta a püspöknek. A szőlő borát az 1369-es évben még Miklós fogja megkapni. A hosszú per után végeredményben az egyháznak sikerült célját elérnie. Természetesen sokkal nagyobb siker lett volna, ha sikerül a nemes jobbági kötelékben tartani Miklóst, így az egyház alá tartozott volna mindkét birtok.

A zalavári monostor volt nemes jobbágysainak státuszának kérdése mindvégig a birtokcsere meg nem történté tétele körül forgott. Ha sikerült volna bizonyítani minden kétséget kizáróan a püspökségnek, hogy saját nemes jobbágysairól van szó, nyugodtan semmissé tehetné volna a cserét. Ugyanis, ha érdekei úgy kívánták, akár tetszés szerint el is mozdíthatta birtokukról

¹¹³ Kumorovitz L. Bernát a diploma keltét 1369. május 23. és augusztus 1. közé teszi, mivel előbbi dátum a nyomozás utolsó napja, augusztus 1.-én pedig a fehérvári káptalan jelentése már a bíróságon van. 1369. Vesp. Reg. 635.

¹¹⁴ 1369. Vesp. Reg. 636.

¹¹⁵ 1369. Vesp. Reg. 645.

¹¹⁶ 1369. Vesp. Reg. 647.

¹¹⁷ 1370. Vesp. Reg. 657.

nemes jobbágyságait.¹¹⁸ Státusz tekintetében a püspökség a birtokcsere napjától fogva egyházi nemes jobbágyságként tekintettek Balázssra és fiára is. Az ügyet lezáró ítéletlevél szerint Miklós azzal védekezett, hogy nem a saját, hanem az egyház hibájából nem teljesítette felé a köteles szolgálatot, mivel az nem fizette meg a csereszerződésben megállapított *censust* a zalavári apátnak a belépést követő éven kívül, így azt is nekik kellett megfizetni.¹¹⁹ Tehát mindkét fél önkényesen viselkedett. Balázs és fia Miklós kivonták magukat az egyház szolgálatából, az erre törekvő akarat tökéletesen jellemző a 14. században tapasztalt folyamatokra. Mivel státuszukról nem született döntés, nem helyezték vissza őket az egyház szolgálatába, ezért e tekintetben küzdelmüket akár sikeresnek is nevezhetjük. Valószínűleg nemesként él tovább Miklós Bodun-i birtokán. A veszprémi püspökség tekintetében pedig le kell szögeznünk, hogy még a szepezdiek esetében sem tapasztalható lépéssel álltak elő, mégpedig az önkényes státuszváltással. A csereszerződés megkötése még nem garantálta, hogy Balázs és fia a jövőben nemes jobbágyságai lesznek a veszprémi püspökségnek. Ezt a fegyvert vetették be annak érdekében, hogy semmissé tegyenek egy, az egyházra káros csereügyletet. Balázs és fia nemes jobbágyságának vádja később meg is szilárdult és a per során a vélt státuszhoz mereven ragaszkodott a veszprémi püspökség.

SÁMSON FIA ISTVÁN ÉS BIRTOKÁNAK ESETE

Említést érdemel Sámson fia István esete. Sámson fia István és György a veszprémi püspök nemes jobbágyságai egy 1339. június 19-én kelt diploma lejegyzése szerint öt dénármárka értékben vették meg a Keyked-i László fia: Gergely nemes, a néhai Balázs fia: István Fired-i birtokaiból származó részbirtokát, amely annak idején hozomány és jegyajándék címén jutott az ő kezükre.¹²⁰ Tehát ebben az esetben nemes jobbágyságok vásárolnak birtokot egy nemestől. Sámson fia Istvánnal (itt már püspöki jobbágyság megnevezéssel: *iobagio episcopalis*), 1343-ban is találkozunk, amikor is Ferenc, Mesko püspök veszprémi várnagya és curiájának bírása esküt ítélt meg a Fired-i Péter fia: János ellenében, az utóbbinak a szomszédságában levő telek ügyében.¹²¹ Fired-i Péter fia: János nem jelent meg a tárgyaláson, ezért a várnagy meg is büntette.¹²² Későbbiekben is előkerül Sámson fia István, amikor is János választott veszprémi püspök hozzájárult egyházának néhány Keek-i birtokrészének (*particulas possessionarias*)

¹¹⁸ 1363. Vesp. Reg. 566.

¹¹⁹ 1370. Vesp. Reg. 657.

¹²⁰ 1339. Vesp. Reg. 317.

¹²¹ 1343. Vesp. Reg. 384. Kumorovitz L. Bernát szerint a diploma datálásával kapcsolatban akadtak problémák: „Évszáma a rongált szövegből nem vehető ki. Mivel tartalmi tekintetben összefügg az 1343. november 17.-i oklevéllel, ennek keltét is 1343-ra kell tennünk.” 131. lábjegyzet.

¹²² 1343. Vesp. Reg. 385.

eladásához. Megtudjuk azt is, hogy Sámson fia István részére a területet már egy alkalommal felkínálta a püspök korábban.¹²³ Később János veszprémi választott püspök bizonyította, hogy Boda fia György, János fia Mihály, Zeuke (*dictus*) Pál fia Lőrinc, Cheke fia Miklós, Damján fia Miklós, Bálint fia Miklós, Wendeg fia Mychias és Péter fia László a püspökség Keek-i nemes jobbágysai, szemben Sámson fia István ezzel ellentétes állításával. Az oklevél előadja, hogy Sámson fia István hat napot várt az említettek, akik május első napján nem jelentek meg ítélőszéke előtt.¹²⁴ János püspök bizonyította, hogy az említettek valóban a püspökség nemes jobbágysai, így Sámson fia István terve nem járt sikerrel. Annyi bizonyosan megállapítható Sámson fia Istvánnal kapcsolatban, hogy a nemes jobbágysok vagyonsabb – azon kevesek közé tartozott, aki vásárolni tudott birtokot – és valószínűleg előkelőbb és vagyonsabb részéhez tartozhatott, elegendő, ha csak bíraskodási jogára gondolunk.

Sámson fia István birtokának kérdése halálát követően bonyodalmakat okozott. I. Lajos király Demeter bíboros és esztergomi érsek közbenjárására az örökösök nélkül elhunyt Fired-i Sámson fia István Zala vármegyében fekvő részbirtokát új adomány címen Keek-i Orozlan fia Jánosnak adta.¹²⁵ Itt még a Sámson fia István által 1339-ben vásárolt részbirtokról van szó. Az ügy érdekessége, hogy a királyi hatalom adományozza el a birtokot – még ha az esztergomi érsek tanácsára is teszi –, ugyanis a nemes jobbágys örökös nélküli halála után a részbirtok is a veszprémi püspökségre kellett volna, hogy visszaszálljon. A püspökség nem hagyta annyiban a dolgot, 1384-ben már a kérdéses részbirtokkal kapcsolatban perről van tudomásunk. Ekkor Garai Miklós nádor Benedek veszprémi püspök bejelentésére az örökös hátra hagyása nélkül elhunyt Fired-i Sámson fia István részbirtokával kapcsolatban folyó per során a püspök ügyvédje felhatalmazása nélkül alkalmazott okleveles bizonyítást (*instrumenta exhibere assumpsisset*). Garai Miklós nádor úgy határozott, hogy az országos szokás szerint az adott ügyvédi kijelentés visszavonása hat márka bírságpénzt von maga után (*responsionem... procuratoris cum gravamine sex marcarum... de iure et iuxta regni consuetudinem... revocare posse*).¹²⁶ Itt egyet nem értés volt tapasztalható az ügyvéd és a püspök között. Később, még 1384-ben királyi jelenlét (*specialis praesentia regia*) bírósága előtt folyik már az ügy. Benedek veszprémi püspök ügyvédje kijelenti, hogy megbízóját okleveles alapon illeti meg a birtok (*instrumentali vigore*), és ezt az írást be is fogja majd mutatni. A kitűzött határnapon a püspök

¹²³ 1346-1351. Vesp. Reg. 397. Kumorovitz L. Bernát a datálás során felmerülő kételyeket azzal oldotta fel, hogy János 1346 és 1351 között volt választott veszprémi püspök. Erre lásd: 139. lábjegyzet.

¹²⁴ 1346-1351. Vesp. Reg. 398. Csakúgy, mint az előző diploma kapcsán, Kumorovitz L. Bernát megjegyzi, hogy az évszám a rongált szövegből nem vehető ki, és azért teszi 1346 és 1351 közé a diploma keletkezését, mert János akkoriban töltötte be a választott veszprémi püspöki címet. Erre lásd: 140. lábjegyzet.

¹²⁵ 1381. Vesp. Reg. 745.

¹²⁶ 1384. Vesp. Reg. 808.

nem jelent meg, ezért Mária királynő 1384. újra megidézte, majd 1385. január 13.-ra halasztotta az ügy tárgyalását a felek kérésére. Ekkor már egy Gergely nevű ügyvéddel találkozunk a püspök oldalán. Nyilvánvalóan régi ügyvédje teljesítményével elégedetlen volt a püspök, így nem kell meglepődnünk menesztésén. Gergely ügyvéd a régi ügyvéd által tett kijelentéseket visszavonja, és kijelenti, hogy Sámson fia István, akinek részbirtokát Orozlan fia János a királytól kapta adományul, a veszprémi püspökség nemes jobbágya volt, örökös hátra hagyása nélküli halála után pedig a birtok vissza szállt volna az egyházra. Ennek fényében kijelentette, hogy a király azt nem adományozhatta volna el jogosan, mindezt pedig tanúvallatás útján kívánta volna bizonyítani. Ezért 1385. március 15.-ére halasztják a per további tárgyalását, hogy a tanúk vallomását tartalmazó okleveleket is az adott határidőre el tudják hozni.¹²⁷ Az oklevelek bemutatásáról egy 1385. október 21-én kelt diploma tudósít.¹²⁸ Orozlan fia János az 1385. március 15-i tárgyaláson már bemutatta I. Lajos királynak 1381. június 28-án kelt adománylevelét. A püspöki ügyvéd pedig később Lajos király 1359. április 8-i, a veszprémi káptalannak 1339. június 19-i, Ferencnek, Mesko püspök veszprémi várnagyának és curiája bírójának (*iudex curie*) 1343. szeptember 30-i és 1343. november 17-i, végül János veszprémi püspöknek szintén két, 1346 és 1351 közé keltezhető oklevelét mutatta be bizonyítékként. Ezen diplomák közül Orozlan fia János csak a királyi okleveleket fogadta el bizonyítékként, a többi – mint azt Kumorovitz L. Bernát is észrevette – magánokleveleknek minősítette.¹²⁹ Gergely püspöki ügyvéd is lépett, és újabb köztudománynyételt kért (*communis inquisitio*), amit már Orozlan fia János nem kívánt. Ezért az október 6-án lefolyt tárgyaláson a fehérvári káptalannak rendelték el, hogy a perelt birtokrész elhatárolását, nagyságát, valamint termékenységének megállapítását végezze el. A fehérvári káptalan jelentése szerint mikor ezt meg akarták tenni, a püspököt képviselő Péter veszprémi kanonok ellent mondott és a püspöki kézen lévő földet nem engedte felbecsülni, csak Sámson fia István halála után fennmaradt egész Keek-i birtok felbecsüléséhez járult hozzá.¹³⁰ Erre reagálva Orozlan fia János ügyvédje: Zeulus-i Demeter fia Miklós is kijelentette, hogy a védence kezén lévő föld felbecsüléséhez csak abban az esetben járul hozzá, ha annak a püspök birtokában levő részét is felbecsülik, mire Péter mester veszprémi kanonok, püspöki ügyvéd azt felelte, hogy nagyobb biztonság okából és országos szokás szerint mind a két fél birtokában levő Sámson fia István-féle Fyred-i földeket szükséges felbecsültetni.¹³¹ Természetesen mindkét ügyvéd el akarta kerülni, hogy ügyfelét

¹²⁷ 1385. Vesp. Reg. 821.

¹²⁸ 1385. Vesp. Reg. 832.

¹²⁹ 1385. Vesp. Reg. 832. 346. lábjegyzet.

¹³⁰ 1386. Vesp. Reg. 845.

¹³¹ 1386. Vesp. Reg. 846.

bármiféle sérelem, birtokveszteség érhesse. Az egyház is nyilvánvalóan ragaszkodott az őt megillető részhez. Megállapítható, hogy a püspökség itt is mereven ragaszkodott nemes jobbágynak birtokához. Mint már többször is láthattuk nemes jobbágysai és azok birtokai fölött szinte korlátlan hatalommal rendelkezett, ebben csak néhány esetben a királyi akarat gátolhatta meg.¹³² A királyi akarattal – gondoljunk csak I. Lajos oklevelére – szemben a kompromisszumos megoldás után a kérdéses birtok felét sikerül csak visszaszerezniük.

ADÓZÁS

Az egyházi nemesek birtokai nem voltak feltétlenül adómentesek. A veszprémi püspökség területén végzett vizsgálódásaink is erre a megállapításra vezettek minket. Az első lényeges lépés a veszprémi egyházmegye területén 1276-ban történt, amikor is veszprémi káptalan népei számára olyan kiváltságot adott a királyi hatalom, mely megtiltotta a bárók és nemesek *descensusát*¹³³ büntetés terhe mellett, amely 1000 márka pénzbírság vagy teljes vagyonek kobzást is jelenthetett. A döntést az utóbbi idők pusztításival indokolták.¹³⁴ Az engedély indoklása teljesen érthető, elegendő, ha csak Csák nembeli Péter szintén 1276-os pusztításaira gondolunk Veszprém városában.¹³⁵ A kiváltság tehát a káptalan nemes jobbágysaira is vonatkozott. Egyébként erőszakos *descensusra* akadt példa a korszakban, Leurent fia Tamás püspökségi és káptalani területeken egyaránt elkövette ezt a bűnt.¹³⁶ A káptalan kérésére az oklevelet 1323 folyamán Károly Róbert megerősítette.¹³⁷ Az 1254-es fehérvári egyház privilégiumának mintájára készült az oklevél, és ott is találkozunk a szállásadási kötelezettség eltiltásával.¹³⁸

Amikor 1307-ben Abram faluból származó Máté fia Máté a veszprémi egyház nemes jobbágysai közé emeltetett, új státuszával évenkénti termény- és bortized adásának kötelezettségét is magára vállalta.¹³⁹ Lehetséges, hogy korábban mentes volt az előbbi szolgáltatás alól és régi státuszában ez a szolgáltatás még nem szerepelt.

¹³² Az 1275-ben a kilépő nemes jobbágysok is a királyi akaratnak köszönhetik szabadulásukat az egyházi kötelékből. 1275. Reg. Arp. 2637.

¹³³ Szállásadó, szállásadási kötelezettség. A természetben lerótt szolgáltatások közé tartozott.

¹³⁴ 1276. Reg. Arp. 2716.

¹³⁵ Gutheil Jenő: *Az Árpád-kori Veszprém*, Veszprém, Veszprém Megyei Levéltár, 1979, 224–231.

¹³⁶ 1318. Veszp. Reg. 90.

¹³⁷ Veszp. Reg. 134.

¹³⁸ 1254. Fejér. IV/2. 230-233., Reg. Arp. 1012. Szentpétery Imre az oklevelet hamisnak tartja.

¹³⁹ 1307. ZO. I. 126., Vesz. Reg. 33.

1343-ban már arról olvasunk, hogy Tywan fiai: Pált és Jánost, Dyzl-i nemesek, miután a nemes jobbágyság kötelekébe kerültek, mentesítik a *collecta*¹⁴⁰ szolgáltatása alól: élelmet sem kell szolgáltatniuk általános királyi mozgósítás esetén sem, ahogy a veszprémi egyház szokása szerint külön adózni szokás (*nulo debito, nullaue collecta, que ratione exercituationis... iuxta... ecclesie nostre approbatam consuetudinem tempore generalis exercitus regii imponitur*).¹⁴¹ Jelen esetben egy a veszprémi egyház területén általánosnak látszó adó alól kapnak felmentést az oklevél szereplői. Ezek szerint pénzzel váltották meg a katonai szolgálatot a nemes jobbágyság is, azonban a fent említett szolgáltatás fizetése alól is lehetséges volt mentesülni, mint a fent említett eset is mutatta. Az adatra már Holub József is felfigyelt.¹⁴² A 14. században az egyházi nemesek kapcsán több alkalommal is találkozunk a katonai szolgálat pénzzel történő megváltásával, amely sorba az említett veszprémi eset is illeszkedik. Az 1318-as évben a győri püspökség nemes jobbágyságai évi két részletben 2 márka fizetése (Szent György napja: április 24. Szent Mihály Arkangyal ünnepe: szeptember 29.)¹⁴³ fejében váltják meg a katonai szolgálat terheit.¹⁴⁴ Később, 1338-ban arról értesülünk, hogy a győri püspökség nemes jobbágyságai bár kötelesek részt venni a hadjáratokban, de ezt a kötelezettséget akár meg is válthatják szintén évi két részletben két márka befizetésével.¹⁴⁵ Holub József a győri püspöki nemesek kapcsán 1358-ból közöl adatot a katonai jellegű szolgálat lehetséges megváltásáról.¹⁴⁶ A zalai monostor bizonyos nemes jobbágyságai 1341-ben hét bécsi széles dénárpenza fejében (*septem pensas denariorum latorum Viennensium*) az apát lovas kíséretének szolgálatát

¹⁴⁰ A *collecta* egy adónem, melyet először II. András vetette ki, és mint rendkívüli királyi adó létezett. Német és cseh területen szintén megtalálható volt. Az Anjou-k uralkodása alatt is szedték, főleg hadjáratok céljaira fordítva az így befolyt összeget. Főleg az egyház (!) igyekezett népeit kivonni *collecta* fizetése alól. Királynői *collecta* is létezett. Pénzben vagy terményben akár az egész országban szedhették, vagy annak csak egy részén. Nemesek mentesek voltak fizetése alól. A XIV. század folyamán földesúri szolgáltatássá vált, hadjáratok idején a jobbágyságra rótt kötelezettség volt. Eckhart 1946., 157. Az említett 14. századi esetekben is minden bizonnyal földesúri *collecta* szedéséről volt szó.

¹⁴¹ 1343. Veszpr. Reg. 382.

¹⁴² „A XIV. század derekán már arról olvasunk, hogy pénzzel megválthatták katonai szolgálatukat, mert a veszprémi püspök általános felkelés esetében *ratione exercituationis* collectát vetett ki rájuk. Ez azt mutatja, hogy nem kellett fegyverrel szolgálniuk, s az oklevélnek abból a megjegyzéséből, hogy ez „*iuxta eiusdem ecclesie approbatam consuetudinem*” történt, arra következtethetünk, hogy régebbi gyakorlat volt már ekkor.” Holub 1947., 11.

¹⁴³ Az időpontok nem lehetnek véletlenek, Szent-Mihály ünnepétől várták az időjárás hidegre fordulását, Szent-György pedig a jó időjáráshoz, a tavasz kezdetének tartották számon Európa több területén. A megadott időpontok összefügghetnek a mezőgazdasági munkák lefolyásával is.

¹⁴⁴ 1318. Fejér VIII/2. 195–197.

¹⁴⁵ 1338. Dl. 25092., Egyébként Borosy András nagy jelentőséget tulajdonított az iménti oklevélnek: „A XIV. században már az egyházi nemes jobbágyság bizonyos fokú „demilitarizálódása” következett be. Az 1330-as években a nemes jobbágyság a hadba vonulást pénzért megválthatták. Kálmán győri püspök meghagyja offiálisainak, hogy nemes jobbágyságai felletten ne ítélkezzenek, tőlük semmilyen taksát, vagy ajándékot ne szedjenek, mert a jobbágyság szükség esetén kötelesek hadba vonulni, vagy ehelyett évi két részletben 2-2 márkát kell fizetniük.” Borosy 1987., 633.

¹⁴⁶ 1358. Holub. 1947., 11., Dl. 292914.

válthatják meg, de a megfogalmazásból arra is következtethetünk, hogy az a katonai szolgálatra is érvényes lehetett (*ratione exercituationis antedictae*).¹⁴⁷ A szekszárdi apátság nemes jobbágysai hadi adó címén 1382-ban 100 forintot fizetnek.¹⁴⁸ A pannonhalmi apátság füssi prediálisai 1383 során három márkát kötelesek fizetni abban az esetben, ha nem állítanak ki hadjárat alkalmával egy tegzes, vagyis könnyűlovas harcost.¹⁴⁹ Tisztán látható, hogy az egyházi nemesek a 14. században már megválthatják pénzen hadakozó jellegű szolgálatukat. Ez a körülmény arra is enged következtetni, hogy királyi hatalom – ahogy valószínűleg az egyházi földesúri is – sokkal inkább tartott igényt adójukra, mely összeg megfelelő felszerelésű, ekkoriban már leginkább zsoldos harcosok kiállításának lehetőségét adta meg, mintsem számított volna a kétes harcértékű nemes jobbágyság katonai szolgálatára, fegyveres jelenlétére a királyi hadjáratok során.¹⁵⁰ Azon folyamat leírásában, mely az egyházi nemesek katonai szolgálatának értékvesztését és időleges megszűnését jelentette, Borosy András példáját követve a demilitarizáció kifejezéssel illelhetjük.¹⁵¹ A veszprémi püspöki nemeseknél is tapasztalható ez a folyamat, melyre az említett adónemen kívül az a tényező is utal, hogy a forrásanyagban a 14. század második felében eltűnik a hadakozó jelző – amely azelőtt szolgálatuk jellegét is mintegy jelölte – a megnevezésük mellől.¹⁵² Az úgynevezett demilitarizálódás okait a már előbb említett királyi és főpapi akaraton kívül a hadszervezetben belül bekövetkezett változások is adhatták, mint például a zsoldosság hazai megjelenése és

¹⁴⁷ 1341. Vesp. Reg. 334.

¹⁴⁸ Fraknói Vilmos: *A szekszárdi apátság története*, Budapest, Franklin Társulat, 1879. (A továbbiakban: Fraknói 1879.). 43–44.

¹⁴⁹ PRT. II. 569., Holub 1947., 11–12. A tegzes megjelölés könnyűlovas tartalmi jelentésére – már Holub József is annak értékelte az adat alapján a szó jelentését: „Az mindenképpen bizonyosnak tűnik, hogy a XIII. század második felében és a XIV. században a hazai íjász könnyűlovasság megnevezésének terminológiája – „nemzetiségre” való tekintet nélkül – azonos volt: elsőként 1264-ben említ egy oklevél *tegzeseket*, azaz *pharetrariusokat*, majd a névtelen szerző gestája szerint 1350-ben Lackfi István a saját és testvére „háza népével” 100 fegyveressel és 50 tegzessel győzte le a Lajos király elfogására készülődő német zsoldosokat Itáliában, s Himfi Péter bolgár bán 1366. október 20-án kelt levelében is fegyveresekről és tegzesekről írt.” B. Szabó János: *A honfoglalóktól a huszárokig. A középkori magyar könnyűlovasságról*, Budapest, Argumentum Kiadó, 2010 121.

¹⁵⁰ Deér József már az egész Anjou-kori magyar társadalom „demilitarizáltságáról” ír, amely átterjedt az egyházi nemes jobbágyságra is. Vélekedése szerint az egyházi földesurak ekkor már sokkal szívesebben látták nemes jobbágyságuk adóját, mint katonai szolgálatát, mert nagyobb értékkel bíró zsoldosokat fogadhattak fel belőlük, akik jártasak voltak a várak védelmében és a külföldi háborúkban is gond nélkül bevetethetők voltak. Deér József: *Zsigmond király honvédelmi politikája*, Pécs, Dunántúl Pécs Egyetemi Kiadó, 1936, 11 és 58.

¹⁵¹ Borosy 1987., 633.

¹⁵² A 14. század második felében mindössze kétszer előforduló jelző közül az egyik egy korábbi oklevél átiratában szerepel: 1377. Vesp. Reg. 713. A következő oklevél átiratáról van szó: 1291. ZO. I. 102. A század során más intézmények esetében is megfigyelhető ez a változás, 1382-ben már nem említi a hadakozó jelzőt a szekszárdi nemes jobbágyságokkal kapcsolatban a szöveg, a prediálisok kapcsán tehát már szó sincs hadakozásról, jelzők tekintetében sem. Fraknói 1879., 43–44. A későbbiekben Bolla Ilona hívta fel erre az adatra a figyelmet. Bolla 1983. 272–273. 117. lábjegyzet. A hadakozó jelzővel az egyházi nemesekkel kapcsán a XV. században már csak elvétve találkozunk. A pécsi káptalan népeivel kapcsolatban kerül elő: *nobilium exercituum iobagionum ecclesie*. 1400. Nagy Imre (szerk.): *A Zichy és Vásonkeői gróf Zichy-család idős ágának okmánytára*, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1888, V., 167.

nagyobb arányú elterjedése a 14. század során.¹⁵³ Mindezek mellett nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az egyházi nemesek esetében jelentkezik a 14. század folyamán az egyházi szolgálatból való szabadulás akarata is – erről tanúskodnak a század státuszperei is többek között-, és ezzel együtt a társadalmi emelkedés vágya is tetten érhető jelenségnek nevezhető. Mindezek mellett a katonai szolgálat ellátását sok esetben nehezítette, hogy – mint láthattuk többször is - a birtokot adó is terhelhette, valamint nem csak a hadakozás *servitium*-át kellett az egyházi nemesnek teljesítenie.¹⁵⁴

1362-ben -ban a *lucrum camarae* (kamarahaszna)¹⁵⁵ alól kapnak felmentést a veszprémi egyház nemes jobbágysai.¹⁵⁶ Nagy Lajos király által kiadott, 1362. június 30.-án kelt diploma mentességet adott a veszprémi egyház nemes jobbágysainak a *lucrum camarae* alól, amelyet a veszprémi káptalan részére írt át a fehérvári káptalan iménti, ránk maradt oklevelünkben, 1362. július 9-én. Ezen körülményeket figyelembe véve a püspöki nemes jobbágysokra is érvényesnek kell, hogy tartsuk az említett felmentést. A 14. század folyamán az adónem alól az esztergomi érsekség nemes jobbágysai is mentességet kapnak.¹⁵⁷

1385 folyamán a püspöki nemes jobbágysok közé belépő Kezeu-i volt országos nemesek mentességet kapnak a *census*¹⁵⁸ és a *collecta* fizetése alól.¹⁵⁹ Az esztergomi érseki nemes jobbágysok már a 13. század folyamán mentesültek az említett két adófajta fizetése alól és más szolgálatokra sincsenek kötelezve.¹⁶⁰ A garamszentbenedeki apátság esetében például még 1400-ban is találkozunk *collecta* szolgáltatásával.¹⁶¹

¹⁵³ A zsoldosságra: Rázsó Gyula: A zsoldosintézmény kezdetei Magyarországon a XIV. században, *Hadtörténelmi Közlemények*, 1960/2, 107–143.

¹⁵⁴ A hadtörténelmi kérdés fontosságát jelzi Szabó Csaba megállapítása a tihanyi apátság nemeseivel kapcsolatban, amely szerint 15. századi eltűnésük összefüggésbe hozható a hadszervezet változásaival és az egyházi nemesek jelentéktelen katonai erejével. Szabó 1992. 111. Az egyházi nemesség demilitarizálódási folyamatának vizsgálata, az okok felderítése a teljes középkori forrásanyag figyelembevételével lenne szükséges, és külön dolgozat kereti között is lenne tárgyalandó.

¹⁵⁵ A *lucrum camarae* a pénzverés haszna, királyi felségjogból származó úgynevezett regálé – jövedelem. A királyi hatalom a pénz belső értékét, ezüsttartalmát leszállította, névleges értékének megtartása mellett. A pénzt gyakran kivonták a forgalomból, az új pénz kibocsátása után a régit már tilos volt használni. Eckhart 1946., 157–158.

¹⁵⁶ 1362. Vesp. Reg. 556.

¹⁵⁷ Bónis 2003., 155.

¹⁵⁸ Adónem, földbér. Eredetileg a *hospesek* pénzjáradéka, földesúri adója volt, amely a földesúri népek XIII. századi gazdasági, jogi egyesülésével a jobbágytársadalom meghatározó adója lett egészen megszűnéséig. A *census* a telket érintette, nagysága is a méreteihez igazodott. A XIII. századi változatos összegek mellett a XIV. században egy aranyforint körüli összeget jelentett. Kezdetben két, majd három részletben fizették: Szent György (április 24.), Szent Mihály (szeptember 29.) és Szent Márton (november 11.) napján. KMTL. 137 (A szócikk Solymosi László munkája). Más intézmények nemes jobbágysaik esetében találunk példát *census* fizetésére, a zalai monostor nemes jobbágysai évi egy nehézsúlyú dénármarkát fizettek. 1341. Vesp. Reg. 334.

¹⁵⁹ 1385. Vesp. Reg. 826.

¹⁶⁰ Bónis 2003., 155.

¹⁶¹ Bónis 2003., 155.

Leszögezhetjük, az egyházi nemesség birtokainak teljes adómentessége felé vezető úton a 14. század lényeges eredményeket hozott. Az adómentesség a magyar középkor végére vált csak általánossá az egyházi nemesek birtokain. A regionális jellegű vizsgálataink arra mutattak rá, hogy csak bizonyos adónemek alól kapott mentességet a nemes jobbágyok egy meghatározott része. A legtöbb esetben nemesi származású belépők kapnak ilyen felmentést, nagy valószínűséggel azért, hogy a nemes jobbágyok közé való belépést tegyék vonzóbbá. Úgy látszik tehát, hogy olykor a – természetesen a birtokaikkal együtt belépő – nemesek adózási kedvezményekhez is jutottak, amely kedvezmények később lesznek csak a nemes jobbágyság egésze számára elérhetőek. Ezt alátámasztja az a tény is, hogy általános érvényű felmentéssel csak a szállásadó és a kamarahaszna esetében találkozunk, és mind a kétszer a királyi hatalom felől érkezett a kiváltság. A veszprémi püspökség esetében nem tapasztalható olyan általános adómentességre törekvés az egyház felől, mint például az esztergomi érsekség területén tapasztalható volt.

BÍRÁSKODÁS

Az egyházak bíraskodási önállósága felé vezető úton fontos pont volt, amikor 1231-ben kimondták, hogy az ispánok nem ítélezhetnek az egyházi falvak fölött, 1290 folyamán ezt újból kimondták, azzal kiegészítve, hogy az érsekek, püspökök és a kiváltságos helyzetű egyházak népei fölött csak a király mondhat ítéletet.¹⁶² A következő lépés azt volt, hogy az egyházak megszerezték a népeik feletti bírói hatalmat. A magyarországi egyházi intézmények közül bíraskodási kiváltságot, mentességet a királyi bíraskodás alól (*immunitas*)¹⁶³ először az esztergomi érsekség kapott, törvénykezési *immunitas*-t már 1232 során elérte.¹⁶⁴ Az esztergomi egyház népeit, kondicionáriusait és nemeseit (az 1262. évre datálható privilégium lehetővé tette nemesek számára is, hogy birtokaikat az egyházra hagyhassák, valamint hogy belépjenek az egyházi nemes jobbágyok kötelékébe is) felmentik a királyi udvarbíró, az ország nádora, a megyéispánok bíraskodása alól. Az egyházi népek felett a bíraskodás feladatát ezentúl az

¹⁶² Bónis 2003., 147.

¹⁶³ Az *immunitas* a birtokra vonatkozó kiváltság, amely az állammal szemben bírói vagy adózási mentességet biztosított. A bírói *immunitas* alapozta meg mind az egyházi, mind a földesúri bíraskodást. Lényege, hogy a földesúr birtokának lakó fölött bíraskodhatott. Elterjedésével kapcsolatban az egyik nézet szerint 1200 körül nyerték el az egyházi világi földesurak. A másik, szakirodalomban megtalálható nézet viszont azt állítja, hogy az egyházi földesurak már a 11-12. század során élvezték ezt a kiváltságot. KMTL. 281. (A szócikk Solymosi László munkája).

¹⁶⁴ 1232. ÁUO. XI. 167.

érsekség megbízott nádora, udvarbírája vagy ispánja fogja ellátni.¹⁶⁵ A veszprémi káptalan már 1276 folyamán kap bíraskodási kiváltságot IV. László királytól. A királyi hatalom a privilégium kiadásának okaként azokat a pusztításokat jelölte meg, melyeket a veszprémi káptalan a közelmúltban elszenvedett. A kiváltságlevél kimondja, hogy a veszprémi egyház Veszprém, Zala, Somogy, Tolna és egyéb vármegyékben lakó jobbágysai, valamint minden más státusz alatt élő népei csak a Veszprém városi *vicecomes*, a veszprémi prépost vagy dékán, vagy ezek távollétében a kanonokok közül a káptalan által kirendelt személy előtt lehet csak pert indítani. Természetesen, mint az előző esetben is, a káptalani nemes jobbágysokra is vonatkozik a privilégium.¹⁶⁶ Az oklevél az 1254-es, fehérvári egyház számára készített bíraskodási privilégiumra hivatkozik, és ennek mintájára is készült.¹⁶⁷ A veszprémi püspökség bíraskodási kiváltságát 1324-re datálhatjuk, ugyancsak okként az elmúlt ínséges időszak pusztításait figyelembe véve, valamint Herricus püspök és királynéi kancellár eredményes szolgálatai miatt. A diploma szól arról is, hogy a püspökség már Károly Róbert uralma előtt kapott ilyen tartamú privilégiumot.¹⁶⁸ A bíraskodási kiváltság a püspökség minden vazallusát, hadakozó jobbágysait, vendégjobbágysait (*hospes-eit*), kondicionáriusait valamint minden egyéb egyházához szolgáló népét (*universos et singulos vasallos, iobagiones tam exercitiales, quam hospites seu populares homines, servos conditionarios et alios quoslibet ad ipsam ecclesiam pertinentes*) kiveszi az országos bírák joghatósága alól, utódaikra és örököseikre is vonatkozóan. Ezentúl peres ügyekben a püspök és annak megbízott officiálisja lesz a bírójuk (*coram episcopo Wesprimiensi et officiali suo seu iudice per ipsum deputato*). Olyan kitételrel, hogy a püspök is a királyi jelenlét bírósága elé idézhető abban az esetben, ha a jogszolgáltatást megtagadná, vagy igazságtalanság gyanújába keveredne (*tunc episcopus ad regiam presentiam cum eadem causa possit legitime evocari*).¹⁶⁹ Tehát lehetővé vált a püspök felelősségre vonása is. Talán ez a kitétel volt az, amelyik lehetővé tette, hogy a perek során a király vagy a nádor döntsön egy ügyben, mely az egyházi szolgáló és a püspök között zajlott. Később, 1334-ben mindkét előbb említett privilégiumot megerősítette Drugeth Vilmos nádor, és ismét megerősíti azon

¹⁶⁵ 1262. Reg. Arp. 1302., Mon. Strig. I. 618., Kristó Gyula: A feudális széttagolódás Magyarországon. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1979. 173-174., Kristó Gyula: Az Aranybullák évszázada. Gondolat. Budapest. 1981. 129.

¹⁶⁶ „*ut iobagiones et populi universi capituli ipsius ecclesie liberi sive originarii seu asscripticii aliisve quibuslibet conditionibus irretiti in Wesprimiensi, Zaladiensi, Symigiensi, Tolnensi aliisve comitatibus constituti coram vicecomite Wesprimiensi civitatis pro tempore constituto et eiusdem loci preposito vel decano dumtaxat eisue absentibus aliquo ex canonicis ad hoc per capitulum deputato possint et debeant conveniri ita*”. 1276. Reg. Arp. 2716. A diplomát I. Károly 1323 folyamán megerősítette: Vesp. Reg. 134.

¹⁶⁷ 1254. Fejér. IV/2. 230-233., Reg. Arp. 1012.

¹⁶⁸ Ilyen tartalmú oklevél egyébiránt nem ismeretes előttünk. Az 1276-os, káptalani privilégiummal való összekapcsolását pedig semmi sem támasztja alá. Azonban egy Károly Róbert korát megelőző privilégium létét nincs okunk teljes mértékben kétségbe vonni, mivel a citált diploma is szól róla.

¹⁶⁹ 1324. Vesp. Reg. 152., DF 200964.

tartalmukat, mely szerint a két intézmény alá tartozó szabad *serviensek*, harcoló jobbágyok és más népeik is (*servientes liberos seu exercitantes iobagiones et populos ad episcopum, prepositum et capitulum... pertinentes*) mentesek a nádor, valamint helyetteseinek bíráskodása alól.¹⁷⁰

A nemes jobbágyok számára az első lépés a jogszolgáltatásban az volt, amikor a püspöki officialisok bíráskodása alól vették ki őket. Az 1327. év folyamán egy a nemesi jobbágyi kötelékhez csatlakozó nemest arról biztosítanak, hogy kiveszik a püspöki officialisok bíráskodása alól (*heredumque successores nullus officialium nostrorum; vel successorum nostrorum officiales*).¹⁷¹ Borosy András az adat alapján ismételt általános érvényű megállapításokat tett.¹⁷² Későbbiekben, 1385 folyamán ismét egy hasonló esemény tárul elénk: szintén egy a kötelékhez csatlakozó nemes kap felmentést a püspökség sümegi várnagyainak és officialisainak joghatósága alól, a mindenkori püspök ítélkezik peres ügyekben.¹⁷³ Utóbbi adat, szemben idézett Borosy András állításával, azt támasztja alá, hogy a veszprémi püspökség részéről ebben az időszakban nem volt általános az officialisok bíráskodása alól való felmentése a nemes jobbágyságnak. Később, 1385-ben felesleges lett volna a felmentés, ha már egy általánosan elterjedt szokásról lenne szó. Itt inkább arra gondolhatunk, hogy a veszprémi püspökség kedvezőbb belépési feltételekkel akarta vonzóvá tenni az egyházi nemes szolgálatot az értékes, birtokkal csatlakozó nemesek számára. A belépők számára természetesen kedvező volt az a helyzet, hogy nemes jobbágyi szolgálatuk megkezdésekor már az officialisok nem ítélkezhetek felettük. Mindezekből az következik, hogy az officialisok joghatósága a 14. század során a nemes jobbágyok felett még érvényben volt, bár akadtak olyan előkelő származású nemes jobbágyok, akik sikeresen elkerülték. Érdekesnek mondható, hogy officialis bíráskodás jelenlétével csak egy esetben találkozunk. Sámson fia István püspöki nemes jobbágy azzal vádolt meg néhány személyt, hogy ők nem a püspökség nemes jobbágyai. Sámson fia István ítélőszéke előtt hat napig nem jelentek meg a vádlottak, hanem a püspökhöz fordultak. János veszprémi püspök viszont bizonyította, hogy a vádlott személyek az egyház valódi nemes jobbágyai.¹⁷⁴ Mivel Sámson fia István ítélőszékkal rendelkezik, és nem látszik, hogy területi jogkörrel bíró tisztségviselőnek (*comes terrestris, comes curialis*), ezért csakis az officialis

¹⁷⁰ 1334. Vesp. Reg. 263., DF 200900.

¹⁷¹ 1327. Vesp. Reg. 175., HO. III. 73.

¹⁷² „Henrik veszprémi püspökség 1327-ben biztosítja Ilerk fia Jakab nemest, ki összes javaival a püspökség védelme alá helyezte magát, hogy a püspökség többi nemes jobbágyaival azonos szabadságot fog élvezni, azaz nem tartozik az officialis ítélőszéke alá, hanem csak a püspök ítélkezik fölötte.”. Borosy 1987., 638.

¹⁷³ 1385. Vesp. Reg. 826. A püspökség sümegi várnagyaival, mint a nemes jobbágyok területi ispánjaival (*comes terrestris*) találkozunk 1347- ben: Vesp. Reg. 405.

¹⁷⁴ 1346-1351. Vesp. Reg. 398.

bíráskodás jelenlétét tudjuk itt valószínűsíteni. Mint láthattuk, a vádlottak egy magasabb jogszolgáltatási fórumon keresték igazukat – ezt sikerrel is tették –, és Sámson fia István ítélőszéke előtt meg sem jelentek, ami annak – tehát ezzel párhuzamban az officiális bíráskodásnak is talán – tekintélyét is jelezheti. Lényeges, hogy ebben az esetben találkozunk először forrásanyagunkban azzal az eshetőséggel, hogy egy Ahogy a veszprémi püspökség területén, úgy más intézményben is találkozunk a nemes jobbágyság azon akaratával a XIV. század folyamán, mely szerint officiálisok bíráskodása alól akarnak megszabadulni.¹⁷⁵ Törekvésük sikerrel járt, a következő évszázadokban már nem találkozunk az officiálisok ítélkezés jelenlétével a nemes jobbágyság felett.¹⁷⁶

A veszprémi püspökség nemes jobbágyságainak a püspök által kinevezett területi ispánjával (*comes terrestris nobilium iobagionum episcopalium*) 1347-ben találkozunk először. A tisztséget a püspökség sümegi várnagya látta el.¹⁷⁷ Bíráskodásáról 1385-ből van adatunk, akkor az előbb említett, az egyháznemesi szolgálatba belépő személy kapott felmentést a *comes terrestris* joghatósága alól.¹⁷⁸ A területi ispán jelen esetben nagy valószínűséggel azt jelenti, hogy hatásköre csak egy bizonyos területen élő nemes jobbágyságra korlátozódott, jogköre valószínűleg nem terjedt ki a veszprémi püspökség összes nemes jobbágyságára. Tehát korlátozott jogkörrel rendelkező tisztségviselővel van itt dolgunk. Nem egyedi jelenségről van szó, más intézmények is állítottak nemes jobbágyságuk élére, bíráskodási jogkörrel is bíró tisztségviselőket: az esztergomi érsek nemes jobbágyságainak nádora (*palatinus*) van,¹⁷⁹ a pécsi püspökség egyházi nemeseinek területi ispánjáról (*terrestris comes*) is tudunk,¹⁸⁰ a kalocsai érsekség sárközi nemes jobbágyságainak ispánjáról is van tudomásunk.¹⁸¹ A veszprémi káptalan területi ispánjáról is van tudomásunk.¹⁸²

A veszprémi püspökség nemes jobbágyságainak közgyűléseiről (*generalis congregatio*) is van tudomásunk. Az eddigi első ismert nemes jobbágysági közgyűlés szintén az esztergomi

¹⁷⁵ A győri püspökség nemes jobbágyságairól van szó jelen esetben. 1338. DL 25092.

¹⁷⁶ Bónis György is kiemeli, hogy a gazdatisztek (tehát az officiálisok) nem ítélkeztek a nemes jobbágyságok felett, csak a főpap nádora, udvarbírája, ispánja, földbírája tehetett ezt meg. Bónis 2003., 160.

¹⁷⁷ 1347. Vesp. Reg. 405.

¹⁷⁸ 1385. Vesp. Reg. 826.

¹⁷⁹ 1272. Mons. Strig. I. 603–604., Reg. Arp. 2200., Bolla 1983., 270., 113. lábjegyzet.

¹⁸⁰ 1406. ZSO. II. 4430., Bolla 1983., 269. A pécsi püspökség esetében itt a várnagy és nemes jobbágyságok területi ispánja (*comes terrestris*) azonos személy. Fedeles Tamás: A püspökség és székeskáptalan birtokai, gazdálkodása, in Fedeles Tamás – Sarbak Gábor – Sümegi József (szerk.): *A pécsi egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009-1543)*, Pécs, 2009, 433.

¹⁸¹ Itt szintén egy területi hatáskörrel bíró ispánról van szó. Petyeni István kalocsai várnagy „*comes nobilium archiepiscopatum de Sarkuz*”. 1387. ZSO. I. 88. Bolla 1983., 269.

¹⁸² *Elye terrestris comitis*. Az oklevél szövegéből nem derül ki pontosan, hogy ebben az esetben a veszprémi káptalan nemes jobbágyságai fölött is helyezett *comes terrestris*-ről van szó. 1285. HO. 57.

érsekséghez köthető: 1255-ben IV. Béla király hívott össze gyűlést számukra Vácott, hogy az érsek panaszára bizonyos vadkerti hadakozó jobbágyságok ügyét megtárgyalják, akik országos nemesek akartak lenni, ezért az egyházi szolgálatba való visszatérésre szólítják fel őket.¹⁸³ Itt az országos nemesek nagyobb szabadságát megírgylő egyházi hadakozó jobbágyságok esete kerül terítékre, a végeredmény is bizonyítja, hogy mennyire nehéz volt szabadulni az egyházi szolgálat alól. A veszprémi püspöki tartományban először 1331-ben, Nowa faluban tartott nemes jobbágysági közgyűlésről van tudomásunk.¹⁸⁴ Az 1331-ben tartott közgyűlés érdekessége, hogy az ítélezésre volt hivatott a püspök és a hatalmaskodással vádolt Saul fia Salamon a veszprémi püspökség nemes jobbágysága közötti peres ügyben! A közgyűlés tekintélyét emelte, hogy Henrik püspök meghívására András vasvári prépost is részt vett rajta tanúként, valamint országos nemesek is jelen voltak, akik önként jelentek meg. A közgyűlésnek nem mindennapi vége szakadt: Salamon nem ismerte el a bíróságot és el is hagyta azt az ítélelhozatal előtt. 1343-ban már arról hallunk, hogy a nemes jobbágysági kötelékbe belépő személynek a többi nemes jobbágysággal együtt alkalmas időben meg kell jelennie a *generalis congregatio*-n.¹⁸⁵ Amint láthattunk a nemes jobbágysági közgyűlések peres ügyek fórumai is voltak, akár ítélezési jogkörrel is bírhattak. Meg kell állapítanunk a fent leírtak alapján, hogy nem spontán, nemes jobbágysági akaratra jöttek létre, hanem külső tényezők hatására. Az egyházi nemesek bíraskodási önállóságának létrejöttében fontos lépcsőfoknak tekinthetők ezek a gyűlések. Ez a folyamat majd az egyházi nemesi székek kifejlődésében jut majd el a csúcspontjára. Az egyházi nemesi székek leginkább csak a koraújkor időszakára bontakoznak ki teljes egészében. Az esztergomi érseki nemesek Vajka, Verebély, Érseklél, Garamszentgyörgy, a győri püspöki nemesek Tapolcafő és Vecse, a győri káptalani nemesek Bácsa, míg a szekszárdi apátság nemesi Fajszt településen hozták létre székeiket.¹⁸⁶ A veszprémi püspökség területén hasonló nemesi szék nem mutatható ki.

Találkozunk olyan esettel is, ahol püspöki nemesek egy birtokper során mint ülnökök vesznek részt (*nobilibus ecclesie nobiscum insidentibus*) a sümegi várnagy és területi ispán

¹⁸³ 1255. Mons. Strig I. 422- 424., Reg. Arp. 1048.

¹⁸⁴ 1331. Veszpr. Reg. 224 és 225. A 224. regeszta közli a Kumorovitz L. Bernát által érdekesnek (!) aposztrofált oklevél eredeti szövegét is. Bolla 1983. 270. 113. lábjegyzet.

¹⁸⁵ 1343. Veszpr. Reg. 382.

¹⁸⁶ Bónis 2003., 162. Bónis György itt tévesen köti a fajszi egyháznemesi széket a pannonhalmi főapátság nemesiéhez. Az egyházi nemesek székeinek kérdésköre sem tisztázott a történettudományban. Csak az esztergomi érsekség nemes jobbágyságainak verebélyi székével kapcsolatban tudunk mindössze összefoglaló igényű írást említeni: Ethey Gyula: A verebélyi érseki nemesi szék. *Magyar Családtörténeti Szemle*. 1941/– 258–260.; /12. 272–276., 1942/1. 18–21.; /2. 40–44.; /3. 69–71.; /4. 92–95.; /5. 114–117.; /6. 139–144.; /7. 166.; /8. 188–191. Fraknói 1879., 42–46.

(*comes terrestris*) oldalán.¹⁸⁷ Más esetben pedig a veszprémi püspök mellett tanúskodnak egy birtokperben.¹⁸⁸

A szakirodalom soraiban elterjedt a kérdéssel kapcsolatban azon nézet, mely szerint az egyházi nemesek szabadságát, tekintélyét jelentősen emelte a királyi *serviens*-ek, valamint az országos nemesek belépése.¹⁸⁹ A megállapítással nagyjából egyet is érthetünk. A veszprémi püspökség esetében tapasztaltak viszont azt is megmutatják egyszersmind a számunkra, hogy ezt az emelkedést csak a többi nemes jobbágy állapotának figyelembevételével értékelhetjük. A püspöki officiálisok bíraskodása alóli kivétele – példának okáért – csak a belépőkre vonatkozott, általánosan elfogadottá értelemszerűen ezért csak a későbbiekben válhatott. A veszprémi püspökség nemes jobbágyainak esetében is azt láthatjuk, hogy bizonyos szabadság egyszeri megjelenése nem az egész réteget öleli át, és az adott szabadság megszerzése különböző időpontokban kellett, hogy megtörténjen. Az egyházi nemesség bíraskodási önállósodása is egy hosszú folyamat eredménye: először az intézmény szerzi meg népei fellett a bíraskodás jogát, majd a birtok vezető rétege, vagyis az egyházi nemesek fölé helyez az intézmény egy, leginkább regionálisnak tetsző hatáskörű, bíraskodási jogkörrel ellátott tisztségviselő személyt. Az officiálisok joghatósága alóli kivétele az első lépcsőjét, a nemesi közgyűlések megjelenése pedig már a jogi önállóság egyfajta valós szintjét jelentette, a csúcsot pedig természetesen a nemesi székek kialakulása jelezte.

ÖSSZEGZÉS

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a veszprémi püspökség nemes jobbágysai először leginkább az egyház kondicionárius népei közül kerültek ki. A 14. század folyamán már az egyházon kívülről érkezett önkéntes belépők vannak többségben, akik egyébként zömmel nemesi származásúak. A 14. század derekán folyamán a püspöki nemesek katonai szolgálata már jelentéktelennek tűnik, és adó (*ratione exercitacionis*) formájában meg is váltották hadakozási kötelezettségüket. Az egyházi nemesek katonai szolgálatának háttérbe szorulása a veszprémi püspöki tartományban nem számít egyedülálló jelenségnek, nagyon hasonló folyamatról van szó az ország más egyházi intézményeiben tapasztaltakkal ekkoriban.

¹⁸⁷ 1347. Vesp. Reg. 405.

¹⁸⁸ 1293-1305. Vesp. Reg. 29. Erdélyi László is már szólt róla a pannonthalmi apátság egyházi nemesi kapcsán, hogy a katonai jellegű szolgálatok mellett az apátságot perek során is képviselniük kellett. Erdélyi 1915. 6.

¹⁸⁹ Bónis 2003., 147., Szekfü 1912., 10–12., Váczy Péter: A királyi *serviensek* és a patrimoniális királyság. *Századok*, 61-62, 1927, 380–381.

Birtoklás tekintetében korlátozott szabadsággal rendelkeztek a nemes jobbágyok: püspöki engedéllyel részt vehettek birtokcserében, birtok megvételében, illetve annak eladásában is. A belépő nemesek esetében találkozunk az egyházi szolgálatból való kilépés lehetőségének biztosításával is. A 14. századi státuszperek vizsgálata során azt tapasztaltuk, hogy a püspökség mereven és minden körülmények között ragaszkodott nemes jobbágyaihoz, és ezzel együtt azok birtokaihoz is. A veszprémi püspökség eszközök tekintetében sem válogatott: az önkényes státuszváltás és a fegyveres hatalmaskodás lehetőségét is felhasználta annak érdekében, hogy nemes jobbágyai esetleges elszakadásával járó birtokvesztést semmiképp se szenvedje el.

Az egyházi nemesek birtokainak adómentességének elérése is egy folyamat volt, mely intézményenként változó módon folyt le. Bizonyos adónemek alól felmentést vizsgált korszakunkban leginkább a nemesi származású belépők kaptak (*census, collecta*) a veszprémi püspöki területeken, így is vonzóbbá téve az egyházi szolgálatot számukra. Általános jellegű felmentésekkel nem találkozunk a püspökség részéről, és az egyetlen, kamarahaszna alóli mentesülés a királyi hatalom felől érkezett.

A bíraskodási önállóság elérése is egy több lépcsőből álló folyamat része volt: az első lépés az egyház bíraskodási kiváltságának elérése. A nemes jobbágyokat érintő jogszolgáltatási kiváltságok csak ezután következhetek. Itt is azt tapasztaljuk, mint az adózás és a birtoklás tekintetében: a kiváltságok csak a belépőkre érvényesek és nem általánosan az egész társadalmi rétegre. A veszprémi püspökség nemes jobbágyai között tehát mind jogi, mind pedig gazdasági tekintetben különbség volt tapasztalható. A 14. században a nemesi származású belépők lényegesen kedvezőbbnek mondható helyzete a veszprémi püspökség birtokszerző és koncentráló akaratában is keresendő.

Bibliográfia

Források

BERTÉNYI Iván (szerk.): *Magyar történeti szöveggyűjtemény: 1000-1526*, Budapest, Osiris Kiadó, 2000.

ERDÉLYI László – SÖRÖS Pongrác: *A pannonhalmi Szent-Benedek- rend története*, Budapest, Kiadja a pannonhalmi Szent-Benedek-rend, I-XII/B, 1902-1916.

FEJÉR György: *Codex diplomaticus Hungariae*, CD-ROM, Budapest, Arcanum, 2003.

IPOLYI Arnold, NAGY Imre és VÉGHELY Dezső: Budapest, *Hazai Okmánytár. I-VIII.*, 1876, reprint: Pápa, 2004.

LUKSICS Pál – NAGY Imre – NAGY Iván – KAMMERER Ernő – VÉGHELY Dezső (szerk.): *A Zichy és Vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára*, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, I-XII., 1872- 1931.

LÉDERER Emma (szerk.): *Szöveggyűjtemény Magyarország történetének tanulmányozásához. I. 1000-től 1526-ig*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1964.

Magyar Országos Levéltár. Diplomatikai Fényképgyűjtemény.

Magyar Országos Levéltár. Diplomatikai Levéltár.

MAKK Ferenc – THOROCZKAY Gábor: *Írott források az 1050-1116 közötti magyar történelemről*, Szeged, Szegedi Középkorász Műhely, 2006.

MÁLYUSZ Elemér, BORSA Iván és C. TÓTH Norbert: *Zsigmondkori Oklevéltár. Magyar Országos Levéltár Kiadványai*, Budapest, 1993.

NAGY Imre – VÉGHELY Dezső – NAGY Gyula: *Zala vármegye története. Oklevéltár*, Budapest, Franklin Nyomda, 1886-1890.

KNAUSZ Nándor: (szerk.): *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. I–III. kötet.*, Strigonii, 1874; 1882; 1924.

KUMOROVITZ L. Bernát: *Veszprémi regeszták. 1301-1387*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1953.

MAKK Ferenc – THOROCZKAY Gábor: *Írott források az 1050-1116 közötti magyar történelemről*, Szegedi Középkortörténeti Könyvtár, Szeged, 2006.

SZENTPÉTERY Imre – BORSA Iván: *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*, Budapest, Akadémiai Kiadó, I-II, 1923 – 1987.

WENZEL Gusztáv: *Árpád-kori új okmánytár*, CD-ROM, Budapest, Arcanum, 2003.

Szakirodalom

BAUMGARTEN Ferenc: A Saint - Gillesi apátság összeköttetései Magyarországgal (Diplomatikai tanulmány), *Századok*, XL. évf., 1906, 389–411.

BOLLA Ilona: *A jogilag egységes jobbágyosztály kialakulása Magyarországon*, Értekezések a történeti tudományok köréből, Budapest, 1983.

BOLLA Ilona: Egy XIV. századi státusper és tanulságai, in H. Balázs Éva - Fügedi Erik - Maksay Ferenc (szerk.): *Mályusz Elemér Emlékkönyv. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984, 39–46.

BOROSY András: Egyház és honvédelem az Árpád-korban, Az egyházak hadakozó népei, *Hadtörténelmi Közlemények*, 1987/4, 607–641.

B. SZABÓ János: *A honfoglalóktól a huszárokig. A középkori magyar könnyűlovasságról*, Budapest, Argumentum Kiadó, 2010.

BÓNIS György: *Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban*, Budapest, Osiris, 2003.

CSÁNKI Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, in: Családtörténet, heraldika, honismeret, Arcanum DVD Könyvtár IV, Budapest, Arcanum. Adatbázis Kft, 2002.

DEÉR József: Zsigmond király honvédelmi politikája, *Hadtörténelmi Közlemények*, 1936. 1–57., 169–202, Különlenyomat: Pécs, Dunántúl Pécsi Egyetemi Kiadó, 1936.

ECKHART Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*, Budapest, Politzer Kiadó, 1946.

ERDÉLYI László: *Árpádkori társadalomtörténetünk legkritikusabb kérdései*, Budapest, Franklin-Társulat Nyomdája, 1915.

ETHEY Gyula: A verebélyi érseki nemesi szék. *Magyar Családtörténeti Szemle*. 1941/5. 97–107.; /6. 127–132.; /7. 156–160.; /8. 178–185.; /9. 209–214.; /10. 240–241.; /11. 258–260.; /12.

272–276., 1942/1. 18–21.; /2. 40–44.; /3. 69–71.; /4. 92–95.; /5. 114–117.; /6. 139–144.; /7. 166.; /8., 188–191.

FEDELES Tamás – SARBAK Gábor – SÜMEGI József (szerk.): *A pécsi egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009-1543)*, Pécs, 2009.

FEJÉRPATAKY László: *Oklevelek II. István korából. Székfoglaló értekezés, három oklevél hasonmásával és két pecsétraajzzal*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1895.

FEKETE NAGY Antal: *Az országos és particularis nemesség tagozódása a középkorban*, in Emlékkönyv Domanovszky Sándor születése hatvanadik fordulójának ünnepére, Budapest, 1937, 159–184.

FRAKNÓI Vilmos: *A szekszárdi apátság története*, Budapest, Franklin-Társulat, 1879.

GUTHEIL Jenő: *Az Árpád-kori Veszprém*, Veszprém, Veszprém Megyei Levéltár, 1979.

GYÖRFFY György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963.

GYÖRFFY György: *István király és műve*, Budapest, Gondolat, 1983.

HÓMAN Bálint: *Magyar pénztörténet 1000-1325*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1916.

HOLUB József: *A magyar alkotmánytörténelem vázlata*, Pécs, Pécsi Egyetemi Könyvkiadó, I-II, 1943-1944.

HOLUB József: *Az egyházi nemesség jogállása a középkorban*, Budapest, Stephaneum, 1947, Különlenyomat a Regnum egyháztörténeti évkönyv 1944-46. évfolyamából, Passim.

KARÁCSONYI János: *Szent István király oklevelei és a Szilveszter-bulla*, Diplomatikai tanulmány, Budapest, 1891.

KŐFALVI Tamás: „...a rosszat rosszal tetézve...”, *Hatalmaskodási esetek a középkori Dél-Dunántúlon*, Szeged, 2006.

KRISTÓ Gyula: *A feudális szétagulódás Magyarországon*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979.

KRISTÓ Gyula: *Az aranybullák évszázada*, Budapest, Gondolat, 1981.

KRISTÓ Gyula (főszerk.), ENGEL Pál – MAKK Ferenc (szerk.): *Korai Magyar Történeti Lexikon: 9-14. század*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994.

KRISTÓ Gyula: Szent István király pécsváradi okleveléről, in Piti Ferenc (szerk.) – Szabados György (szerkesztőtárs): „Magyaroknak eleiről”. *Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendő Makk Ferenc tiszteletére*, Szeged, Szegedi Középkorász Műhely, 2000, 307–321.

MÁLYUSZ Elemér: A magyar köznemesség kialakulása, *Századok* LXXVI. évf., 1942, 272-305., 407–434.

MELICH János: A jobbágyszó történetéhez, *Magyar Nyelv*, XII évf., 1916, 13–15.

OZORAI József: Az egyháznemesi, vagy praediális birtok, *Magyar Sion* 1887, 268–271., 362–380., 512–528.

OZORAI József: Az esztergomi érsek praediális nemesei, *Magyar Sion* 1887. 100–116., 195–211., 261–268.

RÁZSÓ Gyula: A zsoldosintézmény kezdetei Magyarországon a XIV. században, *Hadtörténelmi Közlemények*, 1960/2., 107–143.

SZABÓ Csaba: Az egyházi nemesek a középkorban (Tihanyi bencés apátság egyházi nemesei), *Pápai Múzeumi Értesítő*, III. évf., 1992/3-4, 101–115.

SZABÓ István: A prédiüm. Vizsgálódások a korai magyar gazdaság és településtörténelem körében, in Für Lajos (szerk.): *Jobbágysok, parasztsok. Értekezés a magyar parasztságtörténetéből*, Budapest, 1976, 7–30.

SZALAY László: *Magyarország története. I.- VI/3*, Lipcse, Pest, 1852-1862.

SZENTPÉTERY Imre: *Szent István király pécsváradi és pécsi alapítólevele. Székfoglaló. Értekezések a történeti tudományok köréből*, XXIV, Budapest, 1918.

SZEKFÜ Gyula: *Serviensek és familiarisok. Értekezések a történeti tudományok köréből*, XXIII. 3., Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1912.

SZÉKELY Ottokár: *Az egyházi nemesség*. A Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve. 1-10.k. Wien. 1931-1940., 1935., 8–52.

SZILÁGYI Lóránd: Az Anonymus-kérdés revíziója, *Századok*. LXXI évf, 1937. 1-54., 136–202.

TAGÁNYI Károly: Válasz dr. Erdélyi László megjegyzéseire, *Történeti Szemle*, III évf., 1914/3, 435–451.

VÁCZY Péter: A királyi serviensek és a patrimoniális királyság, *Századok*, LXI évf, 1927-1928. 243–290., 351–414.

VERESS D. Csaba: *A Kál-völgy története. I. rész*, Veszprém Megyei Múzeumok Közleménye, 1984, 603–618.

ZSOLDOS Attila: *A szent király szabadjai. Fejezetek a várjobbágyság történetéből*, Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 1999.

ZSOLDOS Attila: *Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában*, Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 2005.

ZSOLDOS Attila: „Eléggé nemes férfiak...”. A kehidai oklevél társadalomtörténeti vonatkozásairól., in: Káli Csaba (szerk.): *Zalai történeti tanulmányok. Zalai Gyűjtemény 42*, Zalaegerszeg, 1997, 7–21.

Gyócsi Ádám

A KERESZTÉNYSZIGETI ORSZÁGGYŰLÉS ÉS A SZULTÁNI „GRATULÁLÓ LEVÉL”

Thököly Imre személyével és tevékenységével kapcsolatban jóllehet napjainkban is születnek – ha nem is nagyszámú és nagyobb volumenű – munkák, mégis a témával kapcsolatos alapok lerakását, és ezzel összefüggésben a jelen dolgozat tárgyául szolgáló keresztényszigeti országgyűlés és az ún. szultáni „gratuláló levél” első taglalását a messzebbi múltban találjuk, méghozzá a kiegyezést követő időszakban. Azt követően egészen napjainkig, a történettudomány figyelmét még Thökölyvel kapcsolatban is más és más események kötötték le,¹ mint például az, amire én e rövid értekezés keretében vállalkoztam.

„A haldokló erdélyi fejedelemségnek egyik legérdekesebb, drámai fordulatokban gazdag fejezete Thököly Imrének a kurucz királynak erdélyi fejedelemsége, az itteni pünkösdi királysága.”² E szavakkal indul Szádeczky Lajos tanulmánya az 1898-as Századokban. A történet pedig úgy kezdődött, hogy 1690. augusztus 21-én – Szeben városától nem messze – megvívták a zernyesti csatát az erdélyi-császári hadak és Thököly Imre török-tatár-kuruc csapatai³ között – ez utóbbiak győzelmével.⁴ A csatában meghalt Teleki Mihály (1634–1690) erdélyi kancellár, az akkori fejedelemség legfontosabb embere, jelen minőségében pedig az erdélyi hadak generálisa, valamint Thököly fogságába került Donat Johann Heissler (1648–1696) császári generális, a fejedelemség akkori Habsburg katonai parancsnoka.

A szóban forgó csata másnapját Thököly a harctéren töltötte. Összeszedette az elesett katonákat, és kiválogattatta őket, így a török-tatár-kuruc seregből ki-kí a maga halottait temette el. A kuruc vezér mindeközben nem feledkezett meg az ellenfél elesett katonáinak is megadni a végtisztességet, valamint azt sem, hogy jelentést küldjön az éppen a nisi táborban tartózkodó III. Szulejmán szultánnak (ur. 1687–1691) „fényes” győzelméről,⁵ amelyre adott szultáni gratuláló levelet kívánom magyar fordításban jelen értekezésemben közreadni. Mielőtt ennek eleget tennék, röviden felvázolom e szóban forgó levél megérkezéséig az eseményeket. Ennek

¹ Thököly életét elsősorban 1685. év végéig szokták figyelemmel kísérni. Az ekkor bekövetkezett rövid idejű török fogságát követően személye – sajnálatos módon – már kiesik az érdeklődés középpontjából. Ezzel kapcsolatban lásd: Kármán Gábor: Thököly Imre elfogása: a felső-magyarországi oszmán vazallus állam bukása és az erdélyi diplomácia. *Történelmi Szemle*, 2019. (61. évf.) 3. szám, 411–432.

² Szádeczky Lajos: Thököly erdélyi fejedelemsége. *Századok*, 1898, 230.

³ Havasalföldiek, illetve az akkori szóhasználatból oláhországiak is voltak Thököly seregében, azonban visszahagyta őket útja során, hogy a Kárpátok lejtőit felügyeljék – nem bízván ugyanis feltétlenül hűségükben. (Angyal Dávid: Késmárki Thököly Imre 1657–1705. I. kötet, *Magyar Történelmi életrajzok*, Budapest, 1888, 213)

⁴ A csata és vele együtt Thököly hadmozdulatai az 1690-es év nagy török ellentámadás részét képezték.

⁵ Szádeczky Lajos: *Thököly*, 230.

tartalmának ismertetését követően pedig ejtek néhány szót a keresztényszigeti országgyűlésről, ahol elhangzott.

Thököly már az elejétől fogva uralma megerősítéséhez a mellette lévő török csapatok mellett a belső erőkre kívánt támaszkodni. Ez nem volt nehéz! Még augusztus 22-én örömmel vette Brassó városának három tagból álló üdvözlő és hódoló küldöttségét. Kifejtette nekik, hogy Jézus nevében kezdte meg a csatát és Isten adta számára a fényes győzelmet.⁶

Brassó városa másnap élelmet is szállított táborába, ezt annak ellenére tette, hogy előző éjjel a brassói német őrség parancsnoka, behúzódva a várba, ellenállásra szólította fel a városlakókat és jelentős élelmiszert csikart ki tőlük. Mindezekhez hozzájárult az is, hogy még augusztus 22-én kiküldte – reverzális mellett – a csatában fogságba került Béldi Dávidot, ez év áprilisában meghalt Apafi Mihály fejedelem (ur. 1661–1690) ellenlábásának Béldi Pálnak a fiát, hogy „szólítsa fel meghódolásra az ország lakosait, úri és főrendi tagjait”. Ez alatt pedig tudatta a fennálló helyzetet az emberekkel, jelesül, hogy a – fejedelemségben tartózkodó – német mezei had jó része megsemmisült, a várakban lévő csekély – főleg német – őrség pedig ellenállásra nem alkalmas. A székely székek és a magyar vármegyék nagy része, de még a szászok is, ez utóbbiak a „hitsors miatt” is készséggel csatlakoztak a lutheránus Thökölyhöz.⁷

A korábban számtalan alkalommal kifosztott nép⁸ egy része szabadítót látott benne, míg mások – ezt is el kell mondani – a hatalmi politika játékszerét, akinek hadai ugyanúgy prédálták az országot. A brassói tartózkodása után Thököly Székelyföldre vonult, ahol a székelység megnyerésére törekedett, jól tudván, hogy fejedelemségének alapját a székelyek által kiállított haderő adhatja. Augusztus végén sorra hódoltak be neki a székely székek is. Minél gyorsabb megnyerésükre azért is volt nagy szükség, mert a csata hírére rémület szállta meg Székelyföldet és az ott élő emberek a török-tatár hadak rémhírére az erdőkbe és hegyekbe menekültek.⁹

Időközben megjött Thököly (mintegy 2 ezer janicsárból álló) tartalékserege és (30-40 db mezei és mozsárgyúból álló) tüzérsége is a Barcaságba.¹⁰ Távolabbi városokból is érkeztek deputációk Thökölyhöz. Constantin Cantemir, a moldvai vajda (ur. 1685–1693), de még Sobieski János lengyel király (ur. 1674–1696) követei is megjöttek, hogy üdvözljék Thökölyt

⁶ Uo., 328.

⁷ Uo., 230.

⁸ Meglátásom szerint a tárgyalt időszakban – tehát a falszabadító háborúk idején – a korábbi vészterhes (17. század eleji és középi) időkhöz képest összességében némileg „nyugodtabb” időket élt Erdély nemes és nemtelen lakossága. Ennek ábrázolásához nyújt kiváló képet Nagy Gyula (szerk.): Czegei Vass György és Vass László naplói 1659–1739. *Monumenta Hungariae Historica* XXXV., 1896.

⁹ Szádeczky Lajos: *Thököly*, 330–331.

¹⁰ Uo., 331–332. (Mintegy 13-16 ezer főre kell tenni a Thökölyvel a zernyesti síkon felállt katonák számát, így hozzávetőlegesen kétszerese lehetett Thököly serege az erdélyi-német haderőnek. Erről lásd: Szalay Béla: Thököly havasi útja. *Hadtörténelmi közlemények*, 1910, 141.)

a prázsmári táborban és az – ilyenkor szokott módon – ajándék gyanánt paripákat, kardokat és buzogányokat hoztak magukkal. Az országot azonban ekkor ismét sajnálatos, de megszokott módon kuruc, török, tatár és havasalföldi csapatok prédálták.¹¹

Miután hatalmába kerítette Erdély déli és keleti részét, Gyulafehérvárra küldött ki regálisokat, azaz hivatalos megbízottakat, hogy odahívja a rendeket országgyűlésre szeptember 15-i dátummal.¹² Ő maga is Gyulafehérvárra vonult. Meghívta erre többek között a Zernyestről Kolozsvárra menekült főméltóságokat, Apor Istvánt (1638-1704), a székely székek főkirálybíróját, Alvinczy Pétert (1639-1701), az ország ítélőmesterét, s czegei Vass Györgyöt (1658/59–1705) is, Teleki Mihály unokaöccsét, akinek naplójában olvashatjuk a Thököly számára a szultán által június 8-án kiállított athname, azaz szultáni szerződéslevél szövegét korabeli magyar fordításban. Ennek latin nyelvű változatát nagy historikusunk Pray György (1723–1801) is közli az *Epistolae procerum* III. kötetének 476. oldalán, azonban tévesen – ahogy a czegei Vass hagyatékot rendező Nagy Gyula mondja¹³ – egy 1681-es levélhez fűzött jegyzetben.¹⁴ Ebben a levélben a budai pasa a hűségben való további kitartásra buzdít és az 1681-es athnaméból kér egy másolatot.¹⁵ A levél címzettje tehát akkor még nem Thököly, miként Pray írja, hanem Apafi.

Thököly időközben igyekezett óvintézkedéseket tenni az országhatáron kívüli Habsburg zsoldban álló német seregek ellen is, mivel korábban csak az országban bennlévő, de nem nagy létszámú német csapatokra mért csapást Zernyestnél. Emberei egy részét így Fogaras vidékére

¹¹ Sugár István: *Lehanyatlak a török félhold*. Budapest, 1983, 243.

¹² Cserei Mihály: *Erdély története. 1661-1711*. Budapest, 1983, 229.

¹³ Nagy Gyula (szerk.): *Czegei Vass*, 101.

¹⁴ Az 1681-es athnamével Papp Sándor foglalkozik tanulmányában. Ebben idéz egy levelet, amelyet Apafi írt 1683-ban Eszterházy Pál (1635-1713) nádornak és amelyben az olvasható, hogy Apafi az 1666-ban Murány várában készült feltételek alapján kívánta a törökkel rendezni a dolgokat, Thököly ellenben – írta Apafi – készítettett egy olyan levelet a magyar megyékkel és rendekkel, amely értelmében azok nem kívánják Apafi uralkodását, ellenben Thökölyt szívesen látnák uruknak. Apafi leveléből az is kiderül, hogy kapott a szultántól kapott egy athnamét, amelyet később visszavontak és visszavittek a törökök. Thököly nevére pedig – folytatja – csak egy kinevező iratot, úgynevezett annuentiát állítottak ki – majd az 1682. évben. 1681-ben Erdélybe – az az évi királyi magyarországi hadjáratral összefüggésben – először egy szultáni fermánt, azaz parancsot küldtek ki, amely előírta a hadjáratához való csatlakozást, másodjára pedig a szóban forgó athnamét, amelyhez a rendek egy kérelemlevelet is szoktak előzetesen benyújtani a Portára. Ezt az iratot azonban nem Apafi nevére, hanem általánosságban a magyar nemzet számára állították ki. Mindebből fakadóan egy vita bontakozott ki a bujdosó magyarok és az erdélyiek között, hogy a szerződéslevél kinek is biztosít hatalmat a Habsburgoktól visszafoglalt magyar területek felett. Az okmány kézbesítéséről fennmaradt Uzun Ibrahim budai pasa levele, melyből megtudható, hogy az athnamét azért küldték el Apafinak, mert őt bízták meg a magyar ügyek közben tartásával, és a levélben kéri, hogy küldje el neki a szerződéslevél másolatát Saban császár által. (Papp Sándor: *Szabadság vagy járom? A török segítség kérdése a XVII. század végi magyar rendi mozgalmak idején. Hadtörténeti közlemények*, 2003/3–4, 648–649.) Pray tehát helytelenül az 1681-es athname helyett az 1690-es athnamét tűzte hozzá lábjegyzetben a pasa leveléhez. Hozzáteszem, a tévesen csatolt athnamében Apafiról, már mint elhunyt fejedelemlről van szó. Praytól szokatlan figyelmetlenség és/vagy az elmondott történetek lehetnek az okai az irat rossz helyen történő közlésének.

¹⁵ Pray György: *Epistolae procerum Regni Hungariae*. III., Budae, 1806, 475–476.

és Királyföldre küldte, hogy szállják meg azokat és biztosítsák a Déli-Kárpátok szorosait. Thököly maga is igyekezett a fősereggel minél hamarabb előre nyomulni az ország belsejébe.¹⁶

A brassói vár ostromával nem szándékozta húzni az időt – bár megegyezési ajánlatot küldött a polgárokkal a német parancsnokhoz, ami nem vezetett eredményre. Végül katonákkal záratta körül a várat. Maga szeptember 4-én pedig Földvár mellé vonult.¹⁷ Innen írta 7-én következő pátenslevelét Erdély rendjeinek. Ebben felhívta a figyelmet az ellenségre, azaz a német katonák oltalma alá menekülőkre, mint például a Kolozsvárott tartózkodó s a kiskorú Apafi Mihály mellett lévő főurakra. A hűtlenségen ért emberekre halálbüntetést szabott ki. Azok számára, akik alávetik neki magukat, oltalmat ígért. A pátens kimondta, hogy a németet büntetlenül ölhetik az országban, egyben Segesvárhoz rendelte küldeni a településeken lakó minden ötödik férfiembert (sic!) hadba szálláshoz Berthóti Zsigmond parancsnoksága alá. Végül pedig közölte, hogy a török császár fővezére és I. Szelim (ur. megszakításokkal 1671–1704) krími tatár kán egyik fia, Gázi Giráj szultán, aki később apja örökébe lép, haderejével útban van Erdély felé.¹⁸

Mialatt a Kolozsvárra menekült főurak is kiadtak egy Thökölyével ellentétes hangvételű pátent a lakosságnak, amelyben jelezték, hogy „most közelébb az felséges badensis fejedelem¹⁹ kevés napok alatt derék hadakkal bejő”,²⁰ Thököly tovább haladt Segesvár felé s talán itt változtathatta meg útirányát és eredeti tervét, hogy Gyulafehérvárra menjen,²¹ ahova – miként fentebb írtam – szeptember 15-re az országgyűlést hirdette,²² s e helyett a Nagyszeben melletti Keresztényszigetre hívta össze ugyanarra az időpontra a rendeket. A három nemzet többsége ide el is küldte követeit. A keresztényszigeti országgyűlés törvényeinek a bevezetésében Thököly a helyváltoztatással kapcsolatban azt írja, hogy „1690. szeptember 15-re általunk Gyulafehérvár városunkba hirdetett és a hadak nagy száma miatt, nehogy a fejedelmi székhely, Gyulafehérvár és környéke elpusztuljon, Keresztényszigetre, Szeben, szász székhely közelében lévő helységbe áthelyezett országgyűlésen” gyűltek össze az erdélyi rendek.²³

¹⁶ Szádeczky Lajos: *Thököly*, 332.

¹⁷ Uo., 332–333.

¹⁸ A pátens rendes szövege többek között czegei Vass György naplójában is megtalálható. (Nagy Gyula (szerk.) *Czegei Vass*, 94–96.)

¹⁹ Badeni Lajos (1655–1707) volt az 1690-es év Habsburg csapatainak fővezére a Duna-medencében.

²⁰ Szádeczky Lajos: *Thököly*, 334–335.

²¹ Uo., 335.

²² Az Erdély történetében – feltehetően tévesen – azt olvashatjuk, hogy maga az országgyűlés csak szeptember 25-én nyílt meg (Köpeczi Béla (főszerk.): *Erdély története 1606-tól 1830-ig*. II., Budapest, 1986, 880.)

²³ „...in generalibus...Comitijs ad diem 15 Mensis Septembris Anni Domini Millesimi Sexcentesimi Nonagesimi, in Civitatem nostram Albam-Juliam per nos promulgatis ob multitudinem bellorum ne sedes eadem Regalis et districtus ejusdem desolaretur, in possessione Keresztény-Szigeth sedequae Saxonicali Szeben existente, transmutatis...” (Közli Thaly Kálmán: Késmárki Thököly Imre és némely főbb híveinek naplói és emlékezetes írásai. 1686–1705. *Monumenta Hungariae Historica* XXII., Pest, 1868, 63.)

Valószínűleg azonban az lehetett az oka, hogy Thökölynek tudomása volt a közeledő német hadakról és ezek elől ment beljebb az országban. Fejedelemmé választása az országgyűlésen szeptember 22-én ment végbe.²⁴ Jelen voltak – ha nem is teljes számban – az erdélyi főurak és a rendek mellett a tatár kán, a havasalföldi vajda, Constantin Brancoveanu (ur. 1688–1714), a portától érkezett kapucsi basa, s az új szerdár, Musztafa basa, aki a szultán „nyájas” levelét is magával hozta a nisi táborból, díszkaf tánokkal együtt Thököly és tíz főbb híve számára.²⁵ Mindezekről a szultán „gratuláló levelében” is olvashatunk. A szóban forgó iratot török eredetiből egykorúlag fordították latinra.²⁶ A latin változatot²⁷ Thaly Kálmán közli a *Monumenta Hungariae Historica* XXIV. kötetében, amelynek szövege az általam készített magyar fordításban²⁸ a következő²⁹:

²⁴ Seres István: *Thököly Imre és Törökország*. Budapest, 2006, 92.

²⁵ Szádeczky Lajos: *Thököly*, 337.

²⁶ A szöveget publikáló Thaly szerint a levélnek mind az eredeti török példánya, mind az egykorú latin fordítása Vörösvárott, a Rákóczi-Aspremont-Erdődy levéltárban volt az ő idejében megtalálható. (Thaly Kálmán: *Késmárki Thököly Imre naplói, leveleskönyvei és egyéb emlékezetes írásai. Monumenta Hungariae Historica* XXIV., Pest, 1873, 395.) A Pinka partján fekvő volt Vas vármegyei Vasvörösvárt 1920-ban Ausztriához „csatolták”, mai neve Rotentum an der Pinka. Borovszky Samu a következőket írja Vörösvári levéltárról: „Itt van a híres vörösvári, mór ízlésben épült és gróf Erdődy Gyula tulajdonát képező, nagyszabású kastély, mely arról is nevezetes, hogy itt őrzik a kastély egyik tágas toronyszobájában II. Rákóczy Ferencznek annak idején sokat kutatott titkos levéltárát. Itt van elhelyezve az Erdődy-család gazdag, rendezett levéltára is. A kastély, mely remek park közepén, magaslaton áll, egyike az ország legszebb épületeinek. Berendezése is fényes és igazi előkelő ízlésre vall.” (Borovszky Samu: *Magyarország Vármegyéi és városai. Vas vármegye*. Budapest, 1898, 115–116.)

²⁷ Uo., 393.

²⁸ A szöveg teljes magyar fordítására mindeztidáig nem bukkantam rá. Kisebb-nagyobb részek magyar translációját közlik csak az egyes szakirodalmak.

²⁹ „Gloriosissimo Principum gentis Messiam credentis, sustentaculo magnatum inter Christianos, directori negotiorum publicorum populi Nazareni, strenuo ac bellicosus, formidabilis ac terribilis, animosus ac valoroso heroi, glorioso moderno Superioris-Hungariae et Transylvaniae Principi Emerico Thököly, cujus extrema sunt foelicia! Cum pervenerint literae regiae ac augustae, notum sit, quod ex annexis Imperii mei Ottomanici haereditariam meam possessionem Transylvaneae regionem, cum exercitu meo victoriis inclyto te penetrasse, ac in praedictae regionis passu montis Rukal jam in procinctu praecludendi ingressus existentes improbos ac perversos Germanos castraque eorum depressa ac vilia, gratia Dei possessoris Celsitudinis, extirpando delevisse, subigendo humiliasse, plerosque eorum in pabulum gladiatorum cessisse, relictos autem captivitatis vinculis et catenis vinctos fuisse, omnes munitiones tormentarias et bellica impedimenta occupasse, ad victoriosa mea regia castra literis missis significasti. Dum ea omnia quaecunque repraesentata sunt, notitia mea regia mundi comprehensiva optime complexa fuissent, benignam imperialem meam propensionem ac pretiosam aestimationem liberalitate mea conjunctam nactus es, ea spe autem et expectatione, ut favente Deo de hinc quoque Fulgidae meae Portae sublimis fabricae et Excelsae meae Aulae columnis firmatae, omne servitium fideliter et cum candore animi praestiturus eris, erga te summa gratia sublimitatis imperialis, et excellentia favoris Celsitudinis regalis emanando, tibi uno vestimento honorifico imperiali et eximiis viris ad latus tuum existentibus decem vestimentis honorificis favorabiliter et gratiose collatis, praesentibus literis Regiae Majestatis assignata et missa sunt; dum pervenirent, oportet, quod favorabiliter et gratiose largita vestimenta honorifica, regia ac eminentia, cum omni reverentia et honore obviando, postquam iisdem indutus, pro gloria et decore duxeris, cum Principe Principum, Illustri Gubernatore Provinciae Ozj, moderno Supremo Duce exercituum meorum victoriis inclytorum ad partes Transylvanicas deputatorum Musztafa cujus prosperitas sit perpetua, ac aliis Gubernatoribus ac Ducibus exercituum, juxta bonam concordiam procedere, praedictamque regionem Divina Gratia manibus hostium totaliter eripere et liberare, ac confuso ejus statu, amoto negotia in bonos ordines, dispositiõesque redigere omni studio ac diligentia nitaris. Incolarum regionis Transylvaniae se dedentium, protectinēque implorantium ac Excelsae meae Portae obsequium et se submittentium bonis et personis non molestatis; in umbra perpetua benignitatis meae imperialis gratiosam protectionem et observantiam largito, e contra cultoribus verae fidei obsecundationem et submissionem non facientibus, in rebellionē et seditione perseverantibus, nulla penitus securitate concessa, in

„A Messiást hívó nemzetség fejedelmei legdicsőbbikének, a keresztények között az előkelők támasztékának, a Nazarénus nép közdolgai irányítójának, a serény és harcias, rettenetes és félelmetes, merész és erőteljes hősnek, Felső-Magyarország és Erdély jelenlegi dicső fejedelmének Thököly Imrének, kinek legyen jó vége! Midőn megérkeznek (hozzád) a fenséges királyi leveleink, (már) ismeretes számunkra az, amit elküldött leveleidben jeleztél győzedelmes királyi táborunk felé, hogy Ottomán birodalmam kötelékeiből kifolyólag örökös Birtokomba, Erdélybe, győzelmektől híres hadseregemmel behatoltál, és a fent említett terület Rukál³⁰ nevű szorosán harci készültségben (az országba történő) bemenetel el lévén zárva, az istentelen és fonák németiséget és annak mélyen fekvő és silány táborát a Fenséges Uralkodó Isten kegyelméből kiirtva elpusztítottad, leigázva megaláztad, és közülük többeket kardélre hánytál, a megmaradtakat pedig a fogság kötelékeivel és láncával megkötözted, minden sáncukat, tüzérségüket és hadi málhájukat elfoglaltad. Mivel mindezeket, amik előadattak, a világot átfogó királyi ismeretemmel beláttam, elnyerted jóságos uralkodói érdeklődésemet és bőkezűségemmel összekötött becses megbecsülésemet, abban a reményben és várakozásban, hogy Isten segítségével ezután is az én Fényes Portám magas építményének és oszlopokkal megerősített fenséges palotámnak minden további kötelezettségét hűséggel és a lélek őszinte hevével fogod teljesíteni, az uralkodói magasság irántad megmutatkozó nagy hálájával és a királyi felség kegyének kiválóság tekintetében megnyilvánuló túláradásával, tetszésünkből és kedvezésünkből neked egy megtisztelő uralkodói ruha (kaftán) és az oldalad mellett lévő tíz jeles férfinak is megtisztelő ruha küldetett, Királyi Felség e szóban forgó levelével együtt utaltattak ki és küldettek el; míg megérkeznek, kell, hogy tetszésből és kegyből ajándékozott megtisztelő, királyi és fenséges ruhákat, teljes tisztelettel és megbecsüléssel fogadva, miután felvetted, dicsőséggel és tisztességgel viseld, a Fejedelmek fejedelmével, Ozi tartomány híres kormányzójával, Musztafával, az Erdélybe küldött s győzelmektől híres hadseregem jelenlegi fővezérével, kinek legyen örök dicsősége, és a többi Kormányzóval és a hadsereg többi Vezérével, törekedj minden igyekezettel és figyelemmel jó

eorum internecione, incaptivatione, et bonis ac facultatibus, cum exercitu meo victoriis inclyto diripi et depraedari faciendis, ac cum rigorosa afflictione meritis eorum poenas statuendis omnem curam et robur, haud secus in gubernanda et administranda provincia, protegendis et defendendis subditis adhibito.

Ut cum beneplaciti regiae meae dignitas executione, varios favores sublimitatis imperialis, et benignas propensiones excellentiae regiae consequi valeas, his animuno applicare et diligenter intentum fieri, informationique necessariis rerum status et nova nuntia consecutive Excelsae meae Portae notificare et exponere non desinas.” Közli: Thaly: *Thököly*, 1873, 393–395.

³⁰ Valószínűleg Rukur, Rucar (van Rukkor is) nevű havasalföldi határközségről van szó.

egyetértésben előre haladni, a mondott területet Isten kegyelméből az ellenség kezei közül kiragadni és felszabadítani, annak felkavart állapotát megváltoztatva a dolgokat jó rendbe és elrendezésbe visszaállítani. Erdély meghódoló, oltalmat kérő és a Fényes Portának engedelmeskedő és magukat alávető lakói javaikban és személyükben ne háborgattassanak; (irántuk) uralkodói méltóságom örök árnyékában szíves védelmet és tiszteletet tanúsíts, ellenben azoknak, akik az igaz hit művelői iránt sem engedelmességet sem meghunyászkodást nem tanúsítanak, lázadásban és felkelésben végig kitartanak, semmi fajta biztonság nem engedtetik meg, megölésükre, elfogatásukra, győzelmektől híres hadsereggel mind javaik és mind vagyonuk elragadására és elvételére, és kíméletlen csapással a megérdemelt büntetésük elhatározására fordíts a jövőben minden gondot és erőt, nem másként a kormányozandó és irányítandó tartományban, az alattvalók megvédelmezésére és megóvására. Hogy elnyerhesd királyi méltóságom végrehajtása által az uralkodói nagyság változatos kegyeit és a királyi hatalmasság jóindulatú érdeklődését, ne felejtkezzél el mindezekhez lelkesen hozzátenni és szorgalmasan harcra késznek mutatkozni, valamint a dolgok szükséges állásáról tájékoztatással szolgálni és az új híreket a Fényes Portámnak következetesen elbeszélni.”

Az irat egyértelműen fogalmaz: egyszerre dicsér, bátorít, szólít fel a további küzdelmekre, és teszi ezt úgy, hogy további török csapatokat nem helyez számára kilátásba. A levél elolvasása után most pedig nézzük meg, hogy a korábban a Teleki Mihály mellett tevékenykedő és a Zernyesti csatában kuruc fogságba került Cserei Mihály (1667–1756) hogyan emlékszik vissza a fejedelmválasztás napjára: „Ott nagy pompával, dob, trombita, sípszó, puskaropogás alatt a templomban fejedelemségre inauguráltaték, megesküvén a conditiók szerint az országnak, és pompás vendégséggel, a havasalföldi vajda is jelen lévén, nagy örömmel eltöltik ezt a napot”.³¹

Egyhangúnak tekinthető fejedelemmé választásában nem csak a rendben, fegyelemben együtt tartott csapatainak volt része, hanem a császári hatalomnál enyhébbnek mutakozó török főség elismerésének is. A most már erdélyi fejedelem Thököly keresztényszigeti cikkelyei hangsúlyozták,³² hogy ő, Thököly Imre török segítségével a „boldog emlékezetű néhai Bethlen Gábor kegyelmes erdélyi fejedelem idejébéli szabadságot megadta”, s az ország adóját a Bethlen korabeli, immár jelképesnek számító 10 ezer tallerra szállította le. A gyűlésen rendeletet hoztak birtokai visszaadásáról, honfűsítették a vele tartó bujdosókat, visszaállították

³¹ Cserei Mihály: *Erdély*, 230.

³² Az artikulusokra vonatkozóan lásd: Thaly: *Thököly*, 1868, 63–84.

a szabad fejedelmválasztás intézményét, valamint a bevett vallások rendszerét. Elismerte ugyan, hogy a három nemzetből való tanáccsal kormányoz, de valójában teljes mértékben szuverén módon intézkedett. Végezetül pedig még egy tetemes had ellátására elegendő 40 napi élelmet rótt ki a vármegyékre, városokra és székekre.³³

Az összehívott országgyűlés elsősorban a Portával kívánta rendezni Erdély viszonyát, ellenben Thököly a Habsburg udvarral. Mivel Thököly jól tudta, hogy az Erdélyben kialakult helyzetet a török hadjárat kimenetele, s még inkább a miatta stratégiát váltó és felé közeledő Badeni Lajos dönti el, a fogságába esett d’Oriát megegyezési ajánlattal Bécsbe küldte I. Lipót császárhoz és királyhoz (ur. 1657–1705). Újfent késznek mutatkozott volna most is csatlakozni csapataival a török ellen harcoló császári armadához, ha elismerik Erdély fejedelmének, birodalmi hercegi címmel tisztelik meg, mialatt Velence és Lengyelország garantálja a megegyezést. Thököly már tanult Apafi erőviszonyokat mérlegelő korábbi politikájából, de nem eleget.³⁴ Igaz, emellett a körülmények sem voltak kellően adottak! Nagyobb hangsúly esett, mint látjuk, személyi érdekeire, mint az ország érdekeire – bár tudjuk, hogy sokszor e két érdek egybefonódhat. Talán előre is látta az újdonsült fejedelem, hogy a nagyvezír nem fogja sem időben, sem kellőképpen megsegíteni. Előbb-utóbb magára fog maradni, s akkor nem marad más hátra, mint megpróbálni a lehetetlent és leállni „az nímettel paktálni”. Lipót azonban válaszában Thökölytől azt várta, hogy először ő bizonyítsa be tettekkkel feléje megnyilvánuló hűségét, és utána kész megkegyelmezni neki, és visszaadni jószágait. Lipót békülékenynek tűnő válaszában egyértelműen az 1690-es év török sikereinek, többek között Nándorfehérvár elfoglalásának volt betudható.³⁵ A fent említett d’Oriának azt is meg kellett kérdeznie Lipóttól, hogy az udvar feleségét, Zrínyi Ilonát (1643–1703) fogolynak tekinti-e, s így váltságdíj vagy cserealku fejében szabadon bocsátaná-e az illusztris foglyot.³⁶ Lipót szeptember 24-i levelében írta, hogy Zrínyi Ilonának jóllehet nem volna szabad elhagynia Bécset, de Heisslerért, és

³³ Thaly: *Thököly*, 1868, 83–84.

³⁴ Köpeczi Béla: *Erdély története*, 880.

³⁵ Angyal Dávid: *Thököly*, 220–221.

³⁶ Pray szerint a Rákóczi árvákat: Ferencet és Juliannát is kérte. (Pray György: *Historia regum stirpis Austriacae*. Budaë, 1799. 307.)

d'Oriáért³⁷ cserébe mégis szabadon bocsátja.³⁸ D'Oria október 23-24-e táján fog majd visszaérkezni Brassón át Lipót válaszával az akkor már hátráló Thököly táborába.³⁹

A keresztényszigeti országgyűlést már szeptember 29-én Badeni Lajos közeledése miatt be kellett zárni, mivel az őrgrof átlépte Erdély határát.⁴⁰ Mielőtt feloszlott volna, szeptember 28-án még egy pátenst adott ki az új erdélyi fejedelem a keresztényszigeti mezőn, melyben a továbbra is a török császár és a tatár kán útban lévő segítségével bízta az erdélyieket. Erre szavát is adta, bár ekkorra már bizonyosan tudnia kellett, hogy a török magára hagyta. Megparancsolta, hogy rendek fejenként keljenek fel és siessenek táborába, valamint a föld népét is fegyverbe szólította. Székelyföld felé vette útját,⁴¹ miközben idegen segédhadaik, köztük a törökök sorra elhagyták. Hamarosan kivonult Erdélyből és többé már nem fordulhatott vissza.⁴²

Mindezek tükrében hiábavalónak tűnik a szultánnak a Thököly győzelme miatti gratulációja, mivel a török annak kiaknázásában már nem volt kellően eltökélt és motivált. A levélnek mindösszesen történeti és esztétikai értéke maradt az utókorra, egyéb jelentősége már a keletkezését követően elhalványult – jóllehet többre lett volna hivatva, akár csak maga Thököly Imre.

³⁷ Heissler és d'Oria szabadon bocsátásáért Thököly kezdetben még 25 ezer aranyat kívánt kapni, de a pénz lassan gyűlt össze. Ráadásul d'Orianak Thököly táborához való visszatérte után a foglyokról szóló alkudozásokat egy időre félbeszakította Köprülü Musztafa nagyvezér (1637–1691), aki követelte Thökölytől az előkelő foglyok török kézre bocsátását – ezekre a fejedelem azonban nem volt hajlandó. (Angyal Dávid: *Thököly*, 228.) Erre hivatkozik Thököly is 1691 áprilisában Vidinből keltezett és feleségéhez írott levelében, amelyben panaszkodva írta, hogy „Hajszler és Dória uraimék éretted s több híveim feleségeknél elbocsáttatások iránt inhíbeáltatván az fővezértől, s noha kezemből őket ki nem vették, de meg sem engedték eddig való elbocsáttatásokat”. (Hargittay Emil (szerk.): Régi magyar levelestár. XVI-XVII. század. II. kötet, *Magyar Hirmondó*, Budapest, 1981, 486.) Később a fentebbi összeg 7 ezer aranyra fog csökkenni, talán mert d'Oria időközben meghalt. (Szalay László: *Magyarország története*. 5. kötet, Pest, 1857, 498.) Komáromi szerint: Karas/Krassó folyó mellett lévő Férfalánkon „halt meg a kurucok keze alatt, Marchio Doria, az császár generálisa” Közli: Nagy Iván: *Magyarországi és erdélyi bujdosó fejedelem Késmárki Thököly Imre secretariusának Komáromi Jánosnak Törökországi diáriumja és experienciája*. Budapest, 1887, 4.

³⁸ Angyal Dávid: *Thököly*, 228.

³⁹ Szádeczky: *Thököly*, 426.

⁴⁰ „Datum in praedicta possessione Keresztényszigeth, Die 29 Mensis Septembris Anno 1690.” Thaly: *Thököly*, 1868, 84.

⁴¹ Szádeczky: *Thököly*, 338.

⁴² Hogy mennyire volt taktikus, vagy éppen elhibázott lépés Thökölytől a (ki)hátrálás és ezzel együtt új fejedelemségének a teljes feladása, az már egy külön értekezés tárgyát képezi.

BIBLIOGRÁFIA

- ANGYAL Dávid: Késmárki Thököly Imre 1657-1705. I. kötet, *Magyar Történeti életrajzok*, Budapest, 1888.
- BÁNLAJY József: *A magyar nemzet hadtörténelme*. 17. kötet, Budapest, 1928–1942.
- BENCZÉDI László (szerk.): *Thököly-felkelés és kora*. Budapest, 1983.
- BOROVSKY Samu: *Magyarország Vármegyei és városai. Vas vármegye*. 1898
- CSEREI Mihály: *Erdély története 1661–1711*. Budapest, 1983.
- DEÁK Farkas (szerk.): *A bujdosók levéltára*. Budapest, 1877.
- HARGITTAY Emil (szerk.): Régi magyar levelestár. XVI-XVII. század II. kötet, *Magyar Hirmondó*, Budapest, 1981.
- KÁRMÁN Gábor: Thököly Imre elfogása: a felső-magyarországi oszmán vazallus állam bukása és az erdélyi diplomácia. *Történelmi Szemle*, 2019. (61. évf.) 3. szám, 411-432.
- KÖPECZI Béla (főszerk.): *Erdély története 1606-tól 1830-ig* II. kötet, Budapest, 1986.
- MÉSZÁROS Kálmán (szerk.): *Magyarország hadtörténete II. – Az oszmán hódítás kora, 1526-1718*, Budapest, 2020.
- NAGY Gyula (szerk.): Czegei Vass György és Vass László naplói 1659–1739. *Monumenta Hungariae Historica XXXV.*, Budapest, 1896.
- NAGY Iván (közli): *Magyarországi és erdélyi bujdosó fejedelem Késmárki Thököly Imre secretariusának Komáromi Jánosnak Törökországi diáriumja és experienciája*. Budapest, 1887.
- PAPP Sándor: Szabadság vagy járom? A török segítség kérdése a XVII. század végi magyar rendi mozgalmak idején. *Hadtörténelmi közlemények*, 2003/3–4, 633–669.
- PRAY György: *Epistulae procerum Regni Hungariae* III. Buda, 1806.
- PRAY György: *Historia Regum Hungariae Stirpis Austriacae*. Buda, 1799.
- RÖDER, Philip: *Der Markgrafen Ludwig Wilhelm von Baden Feldzüge wider die Türken grössentheils nach bis jetzt unbenützten Handschriften*. Zweiter Band, Carlsruhe, 1842.
- R. VÁRKONYI Ágnes: *Magyarország visszafoglalása 1683–1699*. Budapest, 1987.
- SERES István: *Thököly Imre és Törökország*. Budapest, 2006.
- SUGÁR István: *Lehanyatlak a török félhold*. Budapest, 1983.
- SZALAY László: *Magyarország története*. 5. kötet, Pest, 1857.
- SZÁDECZKY Lajos: Thököly erdélyi fejedelemsége. *Századok*, 1898, 230–247, 420–433, 328–339, 499–509, 621–631, 695.
- SZILÁGYI Sándor (szerk.): *Erdélyi Országgyűlési Emlékek* 20. 1688–1691. 34. fejezet, 1688–1691. Törvények és okiratok. Budapest, 1897.

THALY Kálmán (közli): Késmárki Thököly Imre és némely főbb híveinek naplói és emlékezetes írásai (1686-1705). *Monumenta Hungariae Historica* XXII., Pest, 1868.

THALY Kálmán (közli): Késmárki Thököly Imre naplói, leveleskönyvei és egyéb emlékezetes írásai. *Monumenta Hungariae Historica* XXIV., Pest, 1873.

TRÓCSÁNYI Zsolt: *Teleki Mihály. Erdély és a kuruc mozgalom 1690-ig*. Budapest, 1972.

Turi Zsolt

EGY PRAGMATIKUS KONFLIKTUS: LENGYEL KATONAI TEVÉKENYSÉG AZ ÉSZAK-
MAGYARORSZÁGI VÁRMEGYÉKBEN 1918-BAN*

BEVEZETÉS

Az első világháború után újjászületett Lengyelországot 1918 és 1922 között Piłsudski kormányfő irányítja¹, Magyarországon pedig az 1918. október végi őszirozsás forradalom után a Károlyi-féle kormányzás igyekszik egyszerre stabilizálni és mégis átalakítani az országot². A két állam közötti információ áramlását nehezítette, hogy a forradalmak, majd pedig a lengyel-szovjet háború miatt a hivatalos diplomáciai csatornák kiépülése sokáig elhúzódott.³

A TÁRGYALT TÉRSÉG SAJÁTOSSÁGAI

Szepes és Árva vármegyék az egykori Magyar Királyság két legészakibb közigazgatási területei voltak, melyek Zakopanét és annak közvetlen környezetét fogták közre. Jelentőségük abban állt, hogy a területen keresztül vezetett a Közép-Magyarországról Krakkóba menő kereskedelmi út⁴. A terület benépesítése tartósan a 13. században kezdődött. Az első jelentős népcsoportot a lengyelek jelentették, északról ugyanis ezek a területek könnyebben megközelíthetőek mint délről. A térség a 14. század elejéig a Lengyel Királysághoz tartozott, majd Károly Róbert regnálása alatt a Magyar Királyság fennhatósága alá került. Ezt követően fokozódtak a betelepítések, és a középső területeken megjelentek a német, főleg szász lakosok, délen pedig a szlovákok. 1412-ben Magyarország királya, Luxemburgi Zsigmond zálogba adott Jagelló Ulászló lengyel királynak 16 szepességi várost⁵ kölcsön fejében. A területek akkor kerültek vissza Magyarországhoz, amikor Mária Terézia 1769-ben visszafoglalta azokat.⁶

*Jelen tanulmány a szerző első KRE-DIt folyóiratban közölt írása.

¹ Szokolay Katalin: Lengyelország története, Budapest, Balassi Kiadó, 2006, 295.

² Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században, Budapest, Osiris Kiadó, 2010, 604.

³ Gerencsér Tibor: Ellentétek vonzásában – Lengyel–magyar diplomáciai kapcsolatok a XX. század első felében, Budapest, 2020, 9.

⁴ Lengyelországban a középkorra nyúlik vissza a magyar – különösen a tokaji – bor ivásának a szokása. A lengyel–magyar kapcsolatok Tokaj-Hegyaljához való viszonyáról Balassa Iván írt tanulmányt, Kiss Gy. Csaba pedig „A 20. század lengyel irodalmáról” című könyvében egy külön fejezetben foglalkozik a tokaji bor lengyelországi fogyasztásának történetével

⁵ Többek között Podolint, Lublót és Iglót a hozzájuk tartozó falvakkal és földekkel együtt. Amíg ezek a területek a lengyel uralkodó fennhatósága alá tartoztak egy esetenként kinevezett sztarosza igazgatta őket. Valójában 13 városról és 3 várkastélyról van szó.

⁶ Konrad Sutarski: Szepes és Árva-történeti szemmel, Hitel, 22. évfolyam, 2009. június, 47.

A Szepesség sok szempontból volt a történelmi Magyarország legösszetettebb területe, a 19. századra pedig már az ország legurbanizáltabb vármegyéje. A kedvezőtlen mezőgazdasági viszonyok, a krumplivész és az azt követő éhínség miatt még ugyanebben a században nagymértékű elvándorlás indult a Kárpát-medence belseje és a tengerentúl felé, jelentősebb szepesi diaszpórát hozva létre az Egyesült Államokban.⁷ A térség, de különösen Zólyom, Árva, Turóc és Liptó vármegyék sajátossága, hogy míg a 16. századi nemesség döntő része magyar volt, addig a felsorolt területeken keveredett a szlovák és a magyar nemesség. Ennek kiváló bizonyítékai azok a térségből származó, majd elmagyarosodott családnevek, mint a Podmaniczky, Ostrosics és a Szvatojánszkyból lett Szentiványi is.⁸

Árva társadalmi viszonyai a polgárosodás korában sem tartoztak a hasonló fejlődési pályát mutató vármegyék közé. Az 1910-es években a Magyar Királyságban a földbirtokkal rendelkező parasztok 2 százaléka tartozott a gazdagparasztnak, 12 százaléka a középparasztnak, 51 százaléka pedig a kisparasztnak közé. 35 százalék 5 holdon aluli törpebirtokos volt. A kis- és középparaszt közötti választóvonalat a 200 korona kataszteri jövedelem⁹ jelentette. Országosan ehhez átlagosan 20 hold művelt terület kellett, a Felvidéken viszont 50-55 hold, amit az északi és keleti megyékben a birtokos parasztnak csupán 1-2 százaléka tudott elérni, Árvában pedig csupán 0,2 százaléka.¹⁰ Láthatjuk tehát, hogy a tárgyalt két vármegye és térsége több szempontból is jelentős eltéréseket mutatott az országos tendenciákhoz képest. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a térség ne kötődött volna ezer szállal a magyar államhoz és a magyar kultúrához. A mai napig számos erre utaló emlék található a térségben, melyekről 2005-ben Udvarhelyi Nándor „A lengyelországi Árva és Szepesség magyar emlékei” címmel jelentetett meg egy cikket a Honismereti Szövetség folyóiratában. Az írás ismerteti a két vármegye jelenleg Lengyelországhoz tartozó részének történetét és földrajzi viszonyait, valamint bemutatja azokat a helyszíneket, amelyek az egykori magyar fennhatóság idejéről tanúskodnak. Ki kell emelni ezek közül az Orava (Orawka) településen álló Keresztelő Szent János templomot, ahol megtaláljuk Lippai György esztergomi érsek címerét és az Árpád-házi szent királyok, püspökszentek és Magyarországhoz köthető szerzetesek festett képeit az oltáron.¹¹ A régi idők egy másik fontos tanúja a Liptói-havasokban található Felsőlipnica (Lipnica Mala)

⁷ Ablonczy Balázs – Koloh Gábor – Bátorfy Attila: Lutheránus háló? Szepesi menekültek a trianoni Magyarországon, Lendület–Trianon 100 Kutatócsoport, trianon100.hu

⁸ Romsics Ignác: Magyarország története, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2007, 349.

⁹ 50 korona földadó.

¹⁰ Romsics Ignác: Magyarország története, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007, 716.

¹¹ Udvarhelyi Nándor: A lengyelországi Árva és Szepesség magyar emlékhelyei, Honismeret, 33. évfolyam, 2005. 90.

falu, melynek temploma Szent István nevét viseli. Érdekes még megemlíteni Podvilket (Podwilk) is, innen származott ugyanis a Divéky család, melynek legismertebb tagja a lengyel-magyar kapcsolatokkal is sokat foglalkozó Divéky Adorján volt. A szepességi lengyel részek legfontosabb emlékhelye Nedec (Niedzica) vára. Története során számos átépítésen és bővítésen esett át és rengetegszer cserélt gazdát. Kiemelt fontosságát az adta, hogy a Dunajec völgyében vezető út mellé épült, így annak védelmére kiválóan alkalmas volt.¹² A térségben találunk Szent Erzsébetről, Szent Katalinról és Szent Sebestyénről elnevezett templomot is, Frigyesvágásán (Frydman) pedig egy olyan kétszintes pincerendszert, mely a Tokajból Lengyelországba szállított borok palackozására és tárolására szolgált.¹³

LENGYEL KATONAI TEVÉKENYSÉG A SZEPESSÉGBEN ÉS ÁRVÁBAN

1918 őszén lengyel katonai alakulatok jelentek meg a tárgyalt két vármegye területén. November 7-én a lengyel külügyminisztérium táviratban tudatta Tytus Filipowicz-csal, a Lengyel Köztársaság Bécsbe kihelyezett képviselőjével, hogy a lengyel hadsereghez tartozó egységek betörést hajtottak végre a Szepességbe és Árvába:

„...Utasítsa az illetékes hatóságokat Budapesten, hogy közöljék, hogy a lengyel csapatok betörése a Szepességbe (Spisz) és Árvában (Orawa) a lengyel kormány tudta nélkül történt.”¹⁴

A kassai katonai kerülethez tartozó Iglón állomásozó géppuskás tanfolyam parancsnoka pontosan beszámolt a Szepesófalut megszálló lengyel egységekről a budapesti Hadügyminisztériumnak. A jelentésből kiderült, hogy a községet egy lengyel főhadnagy irányítása alatt 12 légionista megszállta. A géppuskatanfolyam parancsnoka azt is tudni vélte, hogy további külföldi egységek megérkezése várható a környező települések megszállására. Hozzátette azt is, hogy sürgősen tájékoztatást kér arról, hogy az ott tartózkodó egységei hogyan viszonyuljanak a megszálló erőkhöz. November 11-én a Hadügyminisztérium Katonapolitikai Osztálya táviratot küldött a budapesti, szegedi, pozsonyi, kassai és kolozsvári katonai kerületek parancsnokságainak, melyben a cseh és lengyel erőkkel szembeni fellépésről rendelkeztek. A tájékoztatás szerint minden, az ország területére betört (cseh és lengyel) egység ellen fegyveres ellenállás fejtendő ki.¹⁵ Egy nappal később, 12-én Bartha Albert hadügyminiszter már

¹² Uo., 91.

¹³ Uo., 93.

¹⁴ Varga E. László: Két jóbarát – források és iratok a magyar-lengyel politikai és katonai kapcsolatokhoz 1918–1920, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2021, 6. sz. 91.

¹⁵ Uo., 16. sz., 97.

kimondottan Szepes vármegye főispánja részére küldött üzenetet, melyben beszámolt az Iglóból befutó jelentésről, és a főispán közbenjárását kérte a lengyel kormánytól ezeknek a tevékenységeknek a beszüntetésére.¹⁶

Ugyanezen a napon jelent meg a lengyel kormánynak a magyar kormányhoz intézett jegyzéke Szepesség és Árva ügyében:

„Budapest, 1918. november 12.

A lengyel kormány nemrég újságokból szerzett tudomást arról, hogy néhány lengyel különítmény, miután átlépte a magyar határt, a Szepesség és Árva területének egy részét elfoglalta. Ezek az események a lengyel kormány tudta nélkül történtek, a kormánynak a legőszintébb kívánsága a baráti kapcsolat és a jószomszédság fenntartása Magyarország és Lengyelország között. Mindeközben ez nem jelenti azt, hogy Lengyelország lemond jogairól a már említett két területen. A Szepesség és Árva-vidék nagy részén lengyelek élnek, és ezen ok miatt a területek jövőjének kérdése a két állam közti különleges tárgyalások témája kell, hogy legyen.”¹⁷

November 20-án Müller, a magyar kormány szepességi megbízottja Lőcséről küldött jelentést a Hadügyminisztérium Katonapolitikai Osztálya részére, melynek tárgya egy újabb kialakulóban lévő lengyel betörés. A szöveg szerint Neu Markt és Neu Sandez (magyarul Újszandec, lengyelül Nowy Sącz) településeken egyrészt toboroznak, másrészt már eleve nagy erőkkel rendelkeznek a lengyelek, melyekkel a Szepességbe és Árvába terveznek betörni. Említik azt is, hogy a főszolgabíró nagyobb számú katonaságot kér. A térség akkori állapotát jól érzékelteti az a rész, melyben a levél írója kifejezetten kéri, hogy a segítségül küldött katonaság hozzon magával élelmiszert, mert Késmárk és Szepes megyék lakossága is szükségét szenved, rekvirálni pedig nem lehet.¹⁸ A jelentésre válaszul Bartha Albert hadügyminiszter november 22-én táviratban kért tájékoztatást a lengyel kormánytól a Magyarországon tevékenykedő egységeiket illetően.¹⁹ 23-án Tadeusz Stamirowski, a lengyel állam budapesti képviselője „A Nap” tudósítójának nyilatkozott Lengyelország álláspontjáról az északi

¹⁶ Uo., 17. sz., 97.

¹⁷ Uo., 20. sz., 98.

¹⁸ Uo., 32. sz., 105.

¹⁹ Uo., 36. sz., 110.

vármegyékkel kapcsolatban. A beszédben elutasította azt a véleményt, mi szerint 20-30 ezer fős sereggel be akarnának törni Magyarországra, a bizonyos helységek lengyel alakulatok általi megszállása pedig szerinte határmenti alegységek vagy a kistérségi Nemzeti Tanácsok saját akciói lehetnek. Elmondta azt is, őt felhatalmazták arra, hogy közölje, Lengyelország azt kívánja, hogy Magyarország területi integritása megmaradjon²⁰ és a két ország között semmilyen érdekellentét sem áll fenn. Rögtön ezután azonban ellentmondás támad a szövegben, hiszen a következő bekezdésben kifejti: amennyiben lehetőségük lenne rá, a szóban forgó területekre bevonulnának.²¹

December 15-én a Hadügyminisztérium Katonapolitikai Osztálya a lengyelek Ólublóra²² való bevonulásáról adott ki tájékoztatót. Ebben a kassai katonai kerület jelentésére hivatkoznak, amely szerint a lengyelek célja a városban a csehek megtámadása. A megszállók katonai erejét 500 és 10 ezer közé becsülik, tehát részleteiben biztosan nem volt módjuk a támadó erők megfigyelésére. A jelentés kitér arra is, hogy a jelenleg megszállás alatt álló területek egybeesnek azokkal a helységekkel, melyeket a csehek általi megszállás miatt a magyar erőknek ki kell üríteni. Ez a tény a jelentés további részében egy részletesebb kalkulálást eredményezett, melyben a szöveg fogalmazója felveti az alábbi kérdéseket: ha a lengyelek álláspontjuk szerint jó viszonyt akarnak ápolni a magyar állammal, akkor ez a mostani lépésük barátságos vagy ellenséges szándékúként értelmezhető-e? Felveti azt is, hogy a magyar északkeleti vármegyék megszállása milyen erők által lenne kívánatos, és ebben mi szerepe lenne a magyar fegyveres erőknek. Végül kifejtik, hogy ennek az ügynek a részletesebb tárgyalás már nem a Katonapolitikai Osztályra, hanem a külügyminiszterre kell, hogy tartozzon.²³ A Kassai katonai kerület parancsnokságáról befutó távirat beszámolt arról is, hogy Poprád határrendőrség 15-i esti jelentése szerint a lengyelek Podolinig nyomultak előre.²⁴

Ahogy korábban olvastuk, a Szepes és Árva településeit megszálló lengyel csapatok etnikai alapon indokolták meg a tárgyalt területen végzett tevékenységüket. Az állami szintű kommunikációban ettől némileg eltérő megközelítést tapasztalunk, ha beleolvasunk a varsói külügyminisztériumnak a Lengyel Köztársaság bécsi követségéhez küldött átiratába, melyet

²⁰ Egy nappal korábban a „Köztársasági Újság” egy cikke az északi vármegyékben zajló eseményekkel kapcsolatban a lengyeleket hálátlannak nevezi amiért a magyarok évszázados barátságát úgy hálálják meg, hogy ők is el akarnak rabolni az ország testéből egy darabot. A szöveg írója figyelmeztet rá, hogy az északi területeket lengyel agitátorok árasztják el, akik fellázítják a lakosságot.

²¹ Varga: Két jóbarát, 37. sz., 111.

²² Ólubló (szlovákul Stará Ľubovňa, lengyelül Stara Lubowla) a Szepesség északi részének központja, jelenleg az Eperjesi kerület része

²³ Varga: Két jóbarát, 47. sz., 121–122.

²⁴ Uo., 49. sz., 124.

Stanisław Szeptycki altábornagy Fernand Vixnek, a Szövetségi Katonai Ellenőrző Bizottság budapesti elnökének küldött levelével kapcsolatban írtak. Az iratban az altábornagy beszámol róla, hogy Osztrák-Szilézia határán és Dél-Galíciában a csehek csapatokat vontak össze és megszállták Trencsén vármegye északi részét elfoglalva a lengyelek lakta területen található Kasza nevű települést. Kiemeli azt is, hogy a csehek behatoltak Árva és Szepes vármegyék északi területeire, ahol elfoglalták Késmárkot és Lubló irányába haladnak. Az altábornagy figyelmeztet rá, hogyha az előnyomulás folytatódik, az fegyveres összecsapást eredményezhet a lengyel és a cseh csapatok között, ezért a lengyel vezérkar nevében az ezredes közbenjárását kéri, hogy „akadályozza meg a két szláv nép közötti esetleges vérontást”²⁵. Hozzáteszi: „Mivel a határok kérdését a békekonferenciának kell rendeznie és ebből következően Lengyelország nem törekszik arra, kész helyzetet hozzon létre, úgy véljük, hogy a cseheknek is szigorúan ezt az elvet kell betartaniuk.”²⁶ Figyelmeztet arra is, hogy bár a lengyel fél abszolút nyitott a kiegyezésre, azonban a Csehország és Lengyelország közötti konfliktus azt eredményezné, hogy a lengyel kormány kénytelen lenne keletről, a bolsevikok által fenyegetett területről csapatokat átvezényelni a csehek által megtámadott körzetbe. A visszavonuló német hadsereg által hagyott ürt kitöltő bolsevik bandák rémképének emlegetése nyilván egyfajta nyomásgyakorlás szerepét töltötte be a levélben, melyhez még hozzáteszi azt is, hogy a cseh-lengyel konfliktus súlyos belső zavargásokat és anarchiát eredményezhet, ami arra kényszerítené az antantot, hogy jelentős katonai erőt küldjön az érintett területre. Szeptycki altábornagy levele tehát nem csupán az eredetileg tárgyalt vármegyék területén végbemenő folyamatokról számol be, hanem előre vetíti azt is, hogy a lokális konfliktus eskalációja hogyan hatna az egész térség geopolitikai helyzetére.²⁷ A csehek elleni lengyel fellépés jó példája az a röpcédula is, melyet- a szöveg szerint- Lengyelországban önálló ezredet alkotó szepességi és árvai önkéntesek címeztek az ugyancsak szepességi és árvai katonáknak. A cédula szövege felhívja a figyelmet Felső-Árva és Felső-Szepesség vitatott hovatartozására, a csehek jogtalan toborzására és azok természetét tolvajnak írja le. Megemlíti azt is, hogy nem feltételezik társaikról, hogy önként csatlakoznának a csehekhez, elbújniuk azonban értelmetlen, amire a szöveg egy bizonyos jablonkai esetet hoz fel példának, ahol a cédula szerint lengyel katonákat lőttek agyon. Helyette a következőt javasolják:

²⁵ Uo., 52. sz., 126.

²⁶ Uo., 52. sz., 126.

²⁷ Uo., 52. sz., 126.

„Mi eljöttünk ide, a mieinkhez Lengyelországba, és jó itt nekünk. Saját ezredünk van szülőföldünk megvédésére. Testvérek! Mindannyian errefelé figyeljete! Egyetlenegy embert se a cseheknek! Itt jelentkezettek. Várunk benneteket! Szepességi és árvai kollégáitok!”²⁸

A KONFLIKTUS KORABELI SAJTÓVISSZHANGJA

A „Kurjer Warszawski” nevű varsói napilap 1918. november 17-i számában a krakkói „Ilustrowany Kuryer Codzienny”-re hivatkozva közli, hogy...

„...Sucha Górába²⁹ Árvában, amelyet jó egy hete elfoglalt egy lengyel katonai alegység Legocki hadnaggyal az élén, 5 magyar csendőr, a falu vezetője és a helyi határőrség parancsnoka egy (magyar) őrnagy társaságában megérkeztek Trstenába³⁰. Ezek az urak német nyelven megkérdezték Legocki hadnagyot, hogy miért jött ide Árvába? Legocki hadnagy a kapott parancs értelmében azt válaszolta, hogy a népek önrendelkezési joga alapján elfoglalta a lengyel falvakat Árvában. A magyarok azt nyilatkozták, hogy nem követelik maguknak a lengyel falvakat és elhagyták a települést.”³¹

A cikk további része szerint a Szepességben és Árvában mindenhol lelkesedéssel fogadták a lengyel csapatokat, Árvában pedig több település is szavazással döntött a Lengyelországhoz való csatlakozásról. Szintén beszámol egy esetről, amikor a szepességi Lehnica³² nevű település környékén egy lengyel alegység elfoglalt egy fűrésztelepet. A cikk szerint négy nappal később megjelent egy magyar katonai alegység, és felsőbb parancsra hivatkozva követelte a helység elhagyását, fegyverhasználattal fenyegetve. Miután a lengyel parancsnok tiltakozott a főispánnál (a szerkesztő szerint a polgármesternél) Szepesőfalun a lengyel nemzet megsértéséért a főispán Budapestre telefonált, ahonnan azt az instrukciót kapta, hogy fejezze ki sajnálatát a lengyel hatóságok előtt, és a magyar katonai egység vonuljon vissza, mely a szöveg szerint meg is történt.

²⁸ Uo., 59. sz., 133.

²⁹ Sucha Góra a település lengyel neve, magyarul Szuchahóra, szlovákul Suchá Hora.

³⁰ Trstená a település szlovák neve, magyarul Trsztena vagy Árvanádasd

³¹ Varga: Két jóbarát, 24. sz., 100.

³² Mai magyar neve: Lehnic, szlovákul: Lechnica.

A jelentősebb magyarországi lapok is foglalkoztak az északi vármegyékben zajló eseményekkel. A Pesti Hírlap 1918. november 12-i számában az ország számos pontján zajló rendbontásokról számolnak be. A cikk szerint Trencsén, Árva, Liptó és Nyitra megyékben rosszak az állapotok, nihilizmus és anarchia uralkodik. Hozzáteszik, a felsőmagyarországi vármegyékben fosztogatás tapasztalható, melynek elsőszámú célpontjai a zsidók, jegyzők és a papság.³³ A november 24-i számukban már részletesebben számoltak be az eseményekről. Mint írják, a közrend és a biztonság helyreállítása az ország egész területén javuló tendenciát mutat, és az utóbbi napokban zavargásokról és fosztogatásokról hírek már csak szórványosan érkeztek, azonban többek között Árva és Gömör vármegyékben továbbra is feszült a hangulat. A cikk írója a helyzet feloldását a magyar köztársasági hadsereg működőképességének elérésben látja.³⁴ Szintén a Pesti Hírlap számolt be egy rendkívül érdekes esetről. A lap ugyanezen a napon megjelent számában egy bekezdésben arról olvashatunk, hogy egy magyar katona, aki Prágából Késmárcra utazott, magával vitte a prágai Národní výbor engedélyével megjelent új térképét, amelyen Árva és az Árva vármegyétől keletre eső Liptó, Szepes és Sáros vármegyék az immár független Lengyelország részeiként vannak feltüntetve, az Árvától nyugatra eső vármegyék pedig a csehszlovák állam részeiként.³⁵

A Népszavában is megtaláljuk a lengyelek jelenlétének nyomait. November 17-én megjelent 272-ik számukban idézik a késmárki Nemzeti Tanács Szepes vármegye népéhez intézett felhívását:

„Cseh és lengyel agitátorok járnak közöttünk és különösen a tótokat izgatják az egyik vagy másik államhoz való csatlakozásra. Ezen izgatókat küldjétek haza, mert még nincs itt az ideje annak, hogy eldöntsük, hová akarunk tartozni, erről remélhetőleg mielőbb egybeülendő békekonferencia fog dönteni és mindnyájan bele fogunk nyugodni annak döntésébe. Addig azonban a magyar állam kötelékébe tartozunk azon egyszerű okból, mert csak így leszünk képesek a rendet föntartani [sic!].”³⁶

A lap december 1-jei számában ismét találkozunk a „Kurjer Warszawski” által említett Legocki hadnagy nevével. Egy cikk beszámol róla, hogy Árva megye Szuchahora, Habovka,

³³ Zavargások az országban, Pesti Hírlap, XL. évfolyam, 265. szám, 1918. november 12., 8.

³⁴ Kormányproklamáció a nemzetiségekhez, Pesti Hírlap, XL. évf., 276. szám, 1918. november 24., 4.

³⁵ Uo., 5.

³⁶ Cseh, szerb és román csapatok Magyarországon, Népszava, XLVI. évf., 272. szám, 1918. november 17., 9.

Jablonka és Pekelnik³⁷ nevű községeibe lengyel legionáriusok nyomultak be. A vezetőjüket Lugocki György hadnagyként mutatják be, aki a cikk szerint kijelentette: a községek hívására jöttek, hogy a rendet fenntartsák. Elmondása szerint nem szeretnék megsérteni a magyar állam integritását, és azonnal elhagyják Magyarországot, amint a magyar hatóságok képesek lesznek a rendet fenntartani. Hozzáteszi azt is, hogy a lengyel légionisták semmiféle tárgyalásba a cseh és szlovák egyégekkel, és nem hajlandóak eltérni az ő propagandájukat a gorál községekben, melyeket, ha kell, fegyverrel is megvédenek azok ellen.³⁸ A Népszava december 18-i számában közölte a Hadügyminisztérium sajtóosztálya által az idegen csapatokról készített jelentését. Ebben a lengyelekre vonatkozóan megjegyzik, hogy csapataik megérkeztek Ólublóra. A szöveg érdekességként említi, hogy a csehekkel Kassáért vívott harcban a lengyel légió a magyarok mellé állt, de végül az éjjeli órákban megcáfolták az összetűzés hírért.³⁹ A három nappal később megjelent számban már kifejezetten a lengyel megszállásról írnak. Egy jelentésre hivatkozva közlik, hogy a lengyel kormány hamarosan elrendelheti Trencsén, Árva és Szepes vármegyék azon helységeinek a megszállását, amelyeknek lakosai lengyel névvel rendelkeznek. A jelentés kitér arra is, hogy a lengyel kormány nyilatkozata ezt azért tartja szükségesnek, hogy elkerülhető legyen a cseh megszállás, és a lengyel kormány a határkérdések végleges rendezését a békekonferenciától várja.⁴⁰

ÖSSZEGZÉS

Az 1918-as év őszén és telén történt lengyel határsértések számos konfliktusra adtak okot a lengyel és a magyar politikai körök között, ennek ellenére viszont nem okoztak maradandó sérelmeket. Ennek egyrészt az lehet az oka, hogy az általuk megszállt területeken már egyébként is terjedt a cseh befolyás és a magyar politikai vezetés inkább a lengyel, mintsem a cseh megszállást látta kedvezőbbnek északi területein. Másrészt a magyar politikai körökben ekkor már tudatosulnia kellett, hogy valamilyen mértékben mindenképpen fogja területi veszteség érni a magyar államot, és nem akarták elveszíteni Lengyelország szimpátiáját azzal, hogy a végletekig fellépnek minden határsértés ellen. Ezt remekül alátámasztja az az előterjesztés, melyet a Hadügyminisztérium Katonapolitikai Osztálya hozott létre a lengyel–ukrán–magyar kapcsolatok megszervezésével kapcsolatban: rögtön a szöveg elején felvázolják,

³⁷ Mai nevükön: Suchá Hora (Szlovákia), Habovka (Szlovákia), Jablonka (Lengyelország), Piekelnik (Lengyelország)

³⁸ Magyarország területe és az idegen csapatok, Népszava, XLVI. évf., 285. szám, 1918. december 1., 3–4.

³⁹ A kormány nem ismeri el a csehek megszálló jogait, Népszava, XLVI., évf., 299. szám, 1918. december 18., 3.

⁴⁰ Magyarország területe és a megszálló csapatok, Népszava, XLVI. évf., 302. szám, 1918. december 21., 3.

hogy a cseh és román területi követelések Magyarországgal szemben minden bizonnyal a nevezett két állam közös határának a létrehozását célozzák meg. Az előterjesztés szerint ez azért lenne hátrányos, mert a magyar állam el lenne választva Lengyelországtól, melyhez az érdekközösségen kívül ezeréves barátság is hozzákapcsolja, illetve ugyanezeket az érveket sorolja fel Ukrajnával kapcsolatban is. Hozzáteszi, az osztály szerint semmilyen akadály sincsen annak, hogy Ukrajnával a lengyelekhez hasonlatos barátságot kössenek. Katonai szempontból ugyancsak a cseh–román közeledésre adott válaszul a magyar–lengyel és magyar–ukrán kapcsolatok elmélyítését tűzi ki célul. Felvetik azt az esetet is, melyben a csehek területi követelései által közvetlen érintkezésbe kerülhetne a cseh és a román állam, és egy ellenséges gyűrű venné körül Magyarországot Lengyelországtól elválasztva.⁴¹

Ez a rendkívül realista előrejelzés, mint tudjuk beigazolódott, Lengyelország azonban megmaradt baráti országnak a következő időszakban is. Ennek egyik legfőbb oka a Teschen körüli lengyel–csehszlovák területi vita. Erről a nézetkülönbségről, Lengyelország magyarok iránti rokonszenvéről, és végül a Szepességben és Árvában kiírt népszavazásról is beszámol az az irat, melyet Poincaré francia miniszterelnök és külügyminiszter küldött a francia külügyi képviselőnek 1923. július 31-én:

„...A két ország arra az elhatározásra jutott, hogy 1921. november 6-án aláírja a prágai politikai egyezményt, amely elismerte érdekeik közösségét, és- egyéb rendelkezések mellett-követelményként írta elő a függőben maradt vitás kérdéseknek-nevezetesen annak, amelynek jelenleg a Javorina nevű kisebb terület a tárgya- közvetlen tárgyalások útján történő rendezését. Javorina a Szepességben (Spitz) található, ez Teschen és Árva (Orawa) térségével együtt azon a korábbi osztrák-magyar területrészen fekszik, amelyre vonatkozóan a szövetséges és társult főhatalmak 1919. szeptember 27-én népszavazás kiírását határozták el...”⁴²

Az egykori Magyar Királyság legészakibb területei tehát részben csehszlovák, részben pedig lengyel fennhatóság alá kerültek.

⁴¹ Varga: Két jóbarát, 48. sz., 122–123.

⁴² Ádám Magda – Ormos Mária: Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéből 1922–1927, Budapest, 2010., 56. szöveg, 95.

BIBLIOGRÁFIA

Felhasznált forrásgyűjtemények

ÁDÁM Magda – ORMOS Mária: *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéből 1922–1927*. Budapest, 2010. Felhasznált szöveg: 56.

VARGA E. László: *Két jóbarát – Források és iratok a magyar–lengyel politikai és katonai kapcsolatokhoz 1918–1920*, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2021. Felhasznált szövegek: 6., 16., 17., 20., 24., 32., 36., 37., 47., 48., 49., 52., 59.

Felhasznált szakirodalom

GERENCSÉR Tibor: *Ellentétek vonzásában, lengyel–magyar diplomáciai kapcsolatok a XX. század első felében*, Napkút Kiadó, Budapest, 2020.

ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*, Budapest, Osiris Kiadó, 2010.

ROMSICS Ignác: *Magyarország története*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2007.

SZOKOLAY Katalin: *Lengyelország története*, Balassi Kiadó, Budapest, 2006.

Felhasznált tanulmányok

ABLONCZY Balázs – KOLOH Gábor – BÁTORFY Attila: *Lutheránus háló? Szepesi menekültek a trianoni Magyarországon*, Lendület–Trianon 100 Kutatócsoport, trianon100.hu

UDVARHELYI Nándor: *A lengyelországi Árva és Szepesség magyar emlékhelyei*, Honismeret, 33.évfolyam, 2005.

KONRAD Sutarski: *Szepes és Árva-történeti szemmel*, Hitel, 22. évfolyam, 2009. június

Felhasznált sajtótermékek

Pesti Hírlap:

Zavargások az országban, *Pesti Hírlap*, XL. évf., 265. szám, 1918. november 12., 8.

Kormányproklamáció a nemzetiségekhez, *Pesti Hírlap*, XL. évf., 276. szám, 1918. november 24., 4–5.

Népszava:

Cseh, szerb és román csapatok Magyarországon, *Népszava*, XLVI. évf., 272. szám, 1918. november 17., 9.

Magyarország területe és az idegen csapatok, *Népszava*, XLVI. évf., 285. szám, 1918. december 1., 3–4.

A kormány nem ismeri el a csehek megszálló jogait, *Népszava*, XLVI. évf., 299. szám, 1918. december 18., 8.

Magyarország területe és a megszálló csapatok, *Népszava*, XLVI. évf., 302. szám, 1918. december 21., 3.

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI
FORRÁSKÖZLÉSEK

Pétsy Zsolt Balázs

JELENTÉS A SZOCIALISTA ORSZÁGOK EGYHÁZÜGYI HIVATALAI KÉPVISELŐINEK KONZULTATÍV
TANÁCSKOZÁSÁRÓL (1986)

Jelen forrásközlés célja a címben szereplő levéltári dokumentum forrásalapon történő szöveges ismertetése, valamint a forrás történelmi jelentőségének bemutatása tudományos kutatási szempontból.

Az itt bemutatott, egy egységet képező négy eredeti dokumentum az MSZMP Központi Bizottsága Agitációs és Propaganda Osztálya (továbbiakban: Agit. Prop.) 1986-os iratai között található meg a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában (MNL OL)¹. A forrás a következő dokumentumokból áll: egy eredetileg 14 számozott példányban, magyar nyelven készült, 11 oldalból álló emlékeztető egy példány, egy 5 számozott példányban készült egyoldalas összefoglaló jelentés egy példány, valamint két rövid kísérőlevél, melyeket Miklós Imre², az Állami Egyházügyi Hivatal³ (továbbiakban: ÁEH) elnöke küldött Simó Endrének,⁴ az Agit. Prop. Osztály munkatársának, illetve Lakatos Ernőnek,⁵ az Agit. Prop. Osztály vezetőjének, csatolva az említett emlékeztetőt és a jelentést.

A szocialista országok különböző állami koordináló (hol gyámkodó) szervezeteket hoztak létre az egyházak felügyeletére. Magyarországon ezt a funkciót az Állami Egyházügyi Hivatal töltötte be. A magyar, a csehszlovák, a lengyel, az NDK, a szovjet, a vietnami és a kubai egyházügyi hivatal képviselői 1986 januárjában Budapesten folytattak tanácskozást. Ezt a konzultatív találkozót a bemutatott jelentés szerint az egyházügyi hivatalok vezetőinek egy

¹ A dokumentum a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található meg, az alábbi struktúra szerint: MNL Magyar Nemzeti Levéltár (1000-2100) OL Országos Levéltár (1000-21. sz.); Az 1945 utáni munkáspártok és szakszervezetek iratai (1945-2004); Magyar Szocialista Munkáspárt (1945-2004); M-KS 288 MSZMP Központi Szervei (1945-2004); M-KS 288-22 Agitációs és Propaganda Osztály (Társadalompolitikai Osztály); (1957-1989); 1986 Az Agitációs és Propaganda Osztály 1986. évi iratai. (1986); 22. ő. e. Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala, egyéb minisztériumok, valamint az Állami Egyházügyi Hivatal anyagai (1986).

² Miklós Imre (1927–2003) az ÁEH elnöke (1971–1989). Forrás: Soós Viktor Attila: *Állami Egyházügyi Hivatal, Nemzeti Emlékezet Bizottsága Tudástár*, 2016, <https://neb.hu/hu/allami-egyhazugyi-hivatal> (Letöltés: 2024. április 19.), <https://neb.hu/asset/phpPalz7j.pdf> (Letöltés: 2024. április 19.)

³ Lásd: Soós Viktor Attila: *Állami Egyházügyi Hivatal, Tudástár, Nemzeti Emlékezet Bizottsága*, 2016, <https://neb.hu/hu/allami-egyhazugyi-hivatal> (Letöltés: 2024. április 19.)

⁴ Simó Endre neve előfordul személyi javaslatok között a következő levéltári segédletben: Németh Jánosné: *Az MSZMP központi vezető szervei üléseinek napirendi jegyzékei, IV. kötet 1981–1989*, Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2001, 390., 443., <https://mnl.gov.hu/docstore/2502> (Letöltés: 2024. április 19.)

⁵ Lakatos Ernő (1930–2018) kommunista politikus, újságíró, diplomata, az Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága (MSZMP KB) Agitációs és Propaganda Osztály (APO) vezetője (1982–1988). *Párt-Állam-Párt, A pártállam állampárti funkcionáriusainak adatbázisa*, 1948–1989 Magyar Nemzeti Levéltár – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, https://www.paap.hu/ords/f?p=2013:3::NO:3:P3_PERSON_ID:87571 (Letöltés: 2024. április 19.), MÚOSZ: Elhunyt Lakatos Ernő, 2018, <https://muosz.hu/2018/12/22/elhunyt-lakatos-erno/> (Letöltés: 2024. április 19.)

korábbi, 1984. évi prágai megbeszélésén a magyar ÁEH kezdeményezte a Vatikán szocialista országokkal kapcsolatos politikájának elemzése és a gyakorlati lépésekre vonatkozó javaslatok kidolgozása céljából.

Az említett országokból érkezett delegációk ezen az egyeztetésen emlékeztetőt fogadtak el a szocialista egyházügyi hivatalok vezetőinek 1986. márciusában Budapesten sorra kerülő tanácskozására, mely tartalmazta valamennyi fél javaslatait. Az emlékeztető alapján az ÁEH 1986. február 5-i dátummal egy összefoglaló jelentést készített, és a két dokumentumot együtt megküldte közvetlenül az MSZMP Agitációs és Propaganda Osztálya részére. A jelentést az Agit. Prop. Osztály láttamozta.

Az 1986-os évből vagy az 1980-as évekből a témához kapcsolódó további dokumentumot az iratanyagok között – az ÁEH vagy az MSZMP levéltári iratai között – a kutatások során nem találtam. További kutatást végzek ugyanakkor a tárgykörhöz kapcsolódó források fellelhetőségére vonatkozóan. Amennyiben további, például más irathoz kapcsolva fellelhetők kiegészítő információk, úgy azok további forrásközlést alapoznak meg.

Fontos a fentiekkel kapcsolatban megemlíteni azt a hazai körülményt is, hogy 1964-ben Magyarország és a Szentszék megállapodást írt alá, melynek lényege, hogy annak alapján a Vatikán beleegyezett, hogy csak olyan katolikus püspököket nevez ki Magyarországra, akiket a magyar állam nem kifogásol.⁶ Az ÁEH 1963 és 1988 között rendszeresen folytatott a Vatikánnal tárgyalásokat Budapesten, illetve Rómában. A megbeszéléseken szóba kerültek egyházi vezetői (püspöki és érseki) kinevezések is. Az 1986-os és 1987-es tárgyalásokról készült beszámolók, jelentések szintén az MNL OL Agit. Prop. Osztálytól származó dokumentumaiban találhatóak meg.

A forrásközlésben szereplő iratok jelentősége, hogy azokon keresztül bepillantást nyerhetünk abba, hogy milyen formában folytak az egyeztetések szocialista egyházügyi szervezetek között, valamint, hogy az ÁEH vezetője hogyan adott tájékoztatást az Agit. Prop. Osztálynak a konkrét ügyekben. Ki kell emelni továbbá a megbeszélés azon következtetését, mely szerint a vatikáni politika eddigénél elmélyültebb, differenciáltabb elemzésére van szükség, valamint a gyakorlati-politikai tennivalók sokoldalú egyeztetésére.

⁶ Az 1964-es magyar–szentszéki megállapodás 1. számú, bizalmas mellékletében rögzítették azt az eljárásrendet, amely formailag nem sértette a pápai kinevezési jogot, a gyakorlatban viszont a Szentszék vagy a püspöki kar által felterjesztett, és a kormánnyal előzetesen egyeztetett listából választott jelöltet, vagy közvetlen tárgyalások vagy a püspöki kar elnökén keresztül előzetesen megbizonyosodott arról, hogy a kormánynak nincsen kifogása a kinevezés ellen. Fejérdy András: Szentszéki stratégiák a püspöki székek betöltésére, *Történelmi Szemle*, 55. évf. 2013/2, 303.

A szocialista pártállami vezetés úgy tekintette, hogy a hivatalos katolikus egyházi hierarchia mellett létezik és működik egy párhuzamos, illegális hierarchia is, amelyet a Vatikán irányít.⁷ Ez az elgondolás mindvégig meghatározta a gyakorlatban a szocialista állam egyházakhoz való viszonyát.⁸

Bár a pártállam a vallás kérdését hivatalosan magánügynek tekintette, és ez így jelent meg az állami propagandában is, ugyanakkor az egyházak és a vallásosság elleni küzdelem folyamatosan jelen volt a hatalomgyakorlásában. Az állampárti vezetés teret akart adni az ateizmusnak és a materializmusnak.⁹ Ennek egyik eszköze a párt és állami propaganda, másik az ÁEH gyakorlatban kifejtett tevékenysége, illetve az állambiztonsági szervek ügynöki tevékenysége¹⁰ volt. Jelen forrásközlés célja, hogy bemutassa, hogyan jelentett az ÁEH a pártállami propaganda állami irányítói felé, annak érdekében, hogy teljesítse ideológiai küldését.

A találkozón az egyházügyi hivatalok konkrét javaslatokat is megfogalmaztak az együttműködés továbbfejlesztésének fő irányjaival és a gyakorlati teendőkkel kapcsolatban. Az emlékeztető – ahogyan azt a jelentés, a kísérlével is tartalmazza – valamennyi fél javaslatát magában foglalja. A részt vevő országok sorát – talán nem meglepő módon – a Szovjetunió álláspontjának és az általa megfogalmazott irányvonalnak ismertetése nyitja meg a forrás szövegében.

A szovjet fél által előadott központi irányvonalban meghatározott szempontok, elvárásként, elérendő célkitűzésként is értelmezhetőek, ezek valamennyi további hozzászólásban megismétlődnek, visszaköszönnek. Elvi kijelentésként olvashatjuk, hogy az 1978-ban a pápai trónra lépett II. János Pál által követett politika annak lényegét tekintve maga is reakciós, és az imperializmus érdekeit szolgálja.

Elsődleges – a szocialista pártállamok által régóta megfogalmazott – cél, hogy le kell leplezni a Vatikán politikájának reakciós lényegét, valamint segíteni kell a katolikusok tömegeinek

⁷ Soós Viktor Attila: *Az Állami Egyházügyi Hivatal archontológiája – Az ÁEH szervezeti felépítése, nemzetközi kapcsolatai és dolgozóinak hivatali pályaképe*, Doktori disszertáció, 2014, 158. <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/40125> (Letöltés: 2024. április 19.)

⁸ Ezt a hozzáállást jól jellemzi az alábbi nyilatkozat is: „Az egyházak haladó erőivel kialakult együttműködés nem jelenti azt, hogy feladtuk volna az egyházakban még meglevő reakciós erők elleni harcot. Nem működünk együtt azokkal, akik ellenségei népünknek, a békének. A szocialista állam ellen elkövetett bűncselekményért, a törvények megsértéséért, legyen az elkövető hívő vagy nem hívő, a felelősséget mindenkinek vállalni kell.” Miklós Imre: *Az egyházak Magyarországon, Képes Újság*, 15. évf., 1974/51, 6.

⁹ Rajki Zoltán: *Az állam és az egyház kapcsolatának jellemző vonásai a Kádár korszakban, Egyháztörténelmi Szemle*, III. évf., 2002/2, 74–86.

¹⁰ A Belügyminisztérium III/I. Csoportfőnökség Ügyrendje szerint szervezetileg a BM III/I. Csoportfőnöksége, III/I-4. Osztálya volt az illetékes (lásd: „Vatikán és a cionista szervezetek elleni hírszerzés, papi emigráció”) *A Belügyminisztérium III/I. Csoportfőnökség Ügyrendje* https://www.abtl.hu/sites/default/files/forrasok/ugyrend_1.pdf (Letöltés: 2024. április 19.)

bevonását az évtizedes távlatokra visszatekintő ún. békeharcba. Továbbá a katolikus egyházban belső ellenzéket kell kialakítani, amelyen keresztül ellenhatást kell gyakorolni a reakciós – azaz a „haladó” erők visszaszorítására és az elavult rendszer és intézmények visszaállítására törekvő¹¹ – elemekre, magára a pápára és végső soron a vatikáni egyházpolitikára is. Az egyházi szereplők megosztása – emellett az egyházi személyek felosztása reakciós és haladó személyekre, csoportokra – magának a békemozgalmaknak¹² is mögöttes ideológiája, annak konkrét mozgóeleme. Mindezek mellett pedig a különböző nemzetközi egyházi szervezetekben minden lehetőséget meg kell ragadni, és fel kell használni a vatikáni politika bírálataira.

Határozott fellépés szükséges a harmadik világban is, ellensúlyozni szükséges a Vatikán reakciónak minősített politikáját a felszabadítási teológia¹³ képviselőivel való tevékenység aktivizálásával. Ez utóbbi a kereszténység társadalomformáló szerepét kívánja az elnyomás alatt élő társadalmi elemek minél szélesebb körben történő felszabadítására felhasználni.

A fentiek elérésére módszertani célokat és elvárásokat fogalmaztak meg, melyek elsősorban az egyházpolitikai információk rendszeres cseréjét, további delegációcseréket, a tapasztalatok átadását, a békepárti, haladó egyházi erőkkel való kapcsolatok erősítését jelentették.

A békeharc központi eleme az atomfegyverek leszerelése köré csoportosul a szocialista egyházi hivatalok álláspontjában. Az emlékeztető utal maga is a genfi találkozóra, Gorbacsov és Reagan személyesen az előző évben, 1985-ben találkozott először.¹⁴ A leszerelési

¹¹ Bárczi Géza – Ország László (szerk.): *Reakció* (szócikk), *A magyar nyelv értelmező szótára*, Akadémiai Kiadó, 1959–1962, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/r-46B74/reakcio-47536/> (Letöltés: 2024. június 2.)

¹² A szocialista pártállamok által megtervezett és útjára indított, majd a párt által a háttérből mozgatott papi békemozgalom a központilag helyesnek vélt politikai-hatalmi célok megvalósítására volt valójában hivatott. A békemozgalmat és a benne tevékenykedő papok (békepapok) békemozgalmi létét és szerepét kifejezetten a kommunista párt tervezte meg és alakította saját hatalmi céljaira, a mozgalom Magyarországon 1950 és 1989 között működött. A papi békemozgalom, illetve a „békeharc” mögöttes célja valójában a társadalom úgymond nem haladó, illetve reakciós vallásos elemeinek visszaszorítása, az egyházi vezetők kommunista diktatúrával való együttműködésének kikényszerítése, végső soron pedig az egyházak belső hierarchikus struktúrájának megtörése, bomlasztása volt. Békemozgalom (szócikk), *Magyar Katolikus Lexikon*, Szent István Társulat, <https://lexikon.katolikus.hu/B/békemozgalom.html>, (Letöltés: 2024. április 19.), további irodalom például: Gál Máté: *A katolikus egyház és a hitgyakorlás korlátozása Heves megyében az 1950-es években, valamint a korai Kádár-korszak idején (1950-1962)*, doktori (PhD) disszertáció, Eger, 2021, 140–141, 267–268, (Letöltés: 2024. április 19.).

¹³ Lásd: Cselényi István Gábor: *Fölszabadítás teológiája* (szócikk), *Magyar Katolikus Lexikon*, Szent István Társulat, [https://lexikon.katolikus.hu/F/fölszabadítás teológiája.html](https://lexikon.katolikus.hu/F/fölszabadítás%20teológiája.html) (Letöltés: 2024. április 19.)

¹⁴ Az Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti viszony feszült volt különösen a Szovjetunió 1979-ben kezdődött afganisztáni inváziója óta. Bár Ronald Reagan amerikai elnök 1981-es hivatalba lépésétől kezdve kereste a kapcsolatot a szovjet vezetéssel, a két nagyhatalom közötti legmagasabb szintű személyes találkozóra csak azután kerülhetett sor, hogy 1985-ben Mihail Gorbacsov lett a Szovjetunió Kommunista Pártja főtitkára. A két vezető 1985. november 19-én találkozott Genfben, és bár maga a találkozó különösebb eredmények nélkül zárult, a személyes találkozás megnyitotta az utat a további párbeszéd előtt. Nagy Gergely: *A genfi csúcstalálkozó sikertelenségének sikere, 30 éve szabadon*, 2021. <https://www.30eveszabadon.hu/a-genfi-csucstalalkozo-sikertelensegenek-sikere> (Letöltés: 2024. április 19.)

tárgyalások az 1980-as évek közepén a világpolitikában napi szinten jelenlévő téma és kérdés volt, gyakorlati előrelépések megvalósulása kísérte azokat az évtized során.

A többi szocialista ország esetében érdemes egy-egy történelmi aspektust kiemelni. Lengyelország álláspontja – a fentiekkel összhangban – az, hogy fel kell lépni a Vatikán szocialista országok belügyeibe való beavatkozása ellen. A lengyel pártállami vezetés az egyházi reakciós elemek beavatkozását látta a lengyelországi belpolitikai események akkori alakulása mögött.¹⁵

Magyarország a megkötött vatikáni megállapodással, illetve a rendszeres tárgyalások okán szerzett tapasztalatokat a Vatikánnal fennálló kétoldalú kapcsolatok terén. A magyar álláspont szerint a Vatikánnal folyó kétoldalú tárgyalások során (a szocialista egyházügyi hivatal és a Vatikán viszonylatában) határozott fellépés szükséges az egyházi állam olyan állásfoglalásaival szemben, amelyek a szocialista, általában pedig a haladó rendszerek ellen irányulnak.

A Csehszlovák Szocialista Köztársaság rövid, lényegre törő véleménye az volt, hogy javaslataik azonosak a már mások által előterjesztett javaslatokkal, egyúttal kifejezték az egyetértésüket, a közös munka jövőbeni folytatásának hangsúlyozása mellett.

¹⁵ Lengyelországban 1981. december 13-án a pártállam hadiállapotot vezetett be a politikai hatalom megtartása, illetve a hatalom megerősítése érdekében, az összetett társadalmi ellenállási folyamatok megállítása céljából. A folyamatosan és drasztikusan romló gazdasági helyzet és az következtében kialakuló sztrájkok nyomán a lengyel kommunista vezetés engedélyezte a kommunista pártól független szakszervezeti mozgalmak alapítását. Ennek nyomán regionális alapon szerveződött meg a Szolidaritás mozgalom („Szolidaritás” Független Önigazgató Szakszervezetek). A mozgalomhoz ellenzéki csoportok, sőt párttagok is csatlakoztak, továbbá a mozgalom lényegében a lengyel katolikus egyház és a lengyel származású II. János Pál támogatását is magáénak tudhatta. A hadiállapot idején 1982-ben a Szolidaritást a lengyel pártállami vezetés betiltotta, 1983. július 22-én feloldotta a hadiállapotot. Egészen a rendszerváltásig számos jogkorlátozás érvényesült, de a Szolidaritás betiltása ellenére nem szűnt meg létezni, a lengyel szocialista pártállami rendszer megszűnéséhez vezető társadalmi, illetve nemzetközi folyamatokat már nem lehetett megállítani. Mitrovits Miklós: Gdańskban kezdődött a lengyel rendszerváltás, *Múlt-kor történelmi portál*, 2009. február 6.,

https://mult-kor.hu/20090206_gdanskban_kezdodott_a_lengyel_rendszervaltas_ (Letöltés: 2024. április 19.), Tischler János: Az MSZMP és a lengyelországi válság, 1980–1981, *ArchívNet – XX. századi történelmi források*, 2. évf. (2002/1), https://www.archivnet.hu/politika/az_mszmp_es_a_lengyelorszagi_valsg_19801981.html, (Letöltés: 2024. április 19.)

Július 22-e, Lengyelország Újjászületésének napja hivatalos ünnep volt 1989-ig, a szovjet vezetés által támogatott ideiglenes kormány, a Lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottság 1944-es július 22-i megalakulására emlékezve. *Ul. PKWN, Nazwy do zmiany, Dekomunizacja przestrzeni publicznej*, Instytut Pamięci Narodowej (IPN), <https://ipn.gov.pl/pl/upamietnianie/dekomunizacja/zmiany-nazw-ulic/nazwy-ulic/nazwy-do-zmiany/38480,ul-PKWN.html> (Letöltés: 2024. április 24.), *Ustanowienie Narodowego Święta Odrodzenia Polski, Dziennik Ustaw*, 1945.32.194, <https://www.prawo.pl/akty/dz-u-1945-32-194,16778751.html> (Letöltés: 2024. április 24.), *Fragment Manifestu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 22 lipca 1944 roku*, <https://warszawa.ipn.gov.pl/download/88/52321/zRoDlA.pdf> (Letöltés: 2024. április 24.)

Az irat titkos minősítését már feloldották.¹⁶ Tekintettel arra, hogy a forrás szöveg (és nem képek) formájában jelenik meg, így annak közléshez az MNL OL engedélye nem szükséges.

Tudományos szempontból az irat tartalmának jelentősége az alábbiakban foglalható össze:

1. maga az Agit. Prop. Osztály részére történő jelentéstétel ténye,
2. a jelentés alapját képező emlékeztető ideológiai és gyakorlati tartalma,
3. a szocialista egyházügyi szervezetek, hivatalok találkozájának, szervezett tanácskozása,
4. ezen hivatalok közötti szoros együttműködés és koordináció, és annak fentiekben ismertetett fókuszpontjai.

Fentieket alapul véve például további vizsgálat tárgya lehet, hogy az egyes országok milyen egyedi jellemzőkkel bírnak, mikben tértek el egymástól, mikben mutattak hasonlóságot, illetve az egyedi jellemzők milyen eltérő szervezeti megoldásokat alapoztak meg az egyes volt szocialista országokban.

Összefoglalva, további kutatások alapját képezhetik az alább közölt dokumentumok, a posztszovjet országok, valamint a kelet-közép-európai volt szocialista országok közötti kapcsolatok vonatkozásában, és kifejezetten az egyházakkal szembeni fellépés módszertanának alaposabb és közelebbi vizsgálatára. Érdeemes továbbá kiterjeszteni a kutatást – a szélesebb körű, kettőnél több ország részvételével zajló megbeszélések mellett – a kétoldalú találkozókra vonatkozóan is.

¹⁶ A titkos minősítés az iraton szereplő rájegyzés szerint 1999. május 5-én került megszüntetésre.

**1. Az Állami Egyházügyi Hivatal jelentése a szocialista országok egyházügyi
hivatalai képviselőinek konzultatív tanácskozásáról**

Ag/183

ÁLLAMI EGYHÁZÜGYI HIVATAL

Szigorúan titkos!

0025/1-4/1986.

Készült: 5 példányban (1 lap)

2. sz. példány

Melléklet: 1 db (11 lap)

Jelentés

a szocialista országok egyházügyi hivatalai képviselőinek konzultatív tanácskozásáról

A csehszlovák, a kubai, a lengyel, az NDK-beli, a szovjet, a vietnami és a magyar egyházügyi hivatal képviselői¹⁷ 1986. január 28–29-én Budapesten tanácskoztak. A konzultatív találkozót az egyházügyi hivatalok vezetőinek 1984. évi prágai megbeszélésén¹⁸ hivatalunk kezdeményezte a Vatikán szocialista országokkal kapcsolatos politikájának elemzése és a gyakorlati lépésekre vonatkozó javaslatok kidolgozása céljából.

A tanácskozáson résztvevők nagy hangsúllyal fogalmazták meg, hogy az eddiginél rendszeresebb együttműködésre, a vatikáni politika elmélyültebb, differenciáltabb elemzésére és gyakorlati-politikai tennivalóink sokoldalú egyeztetésére van szükség. Javaslatokat tettek együttműködésünk továbbfejlesztésének fő irányaira és a gyakorlati teendőkre.

¹⁷ A forrás nem tartalmazza név szerint a tárgyaló küldöttségek tagjait, az Állami Egyházügyi Hivatal az Agitációs és Propaganda Osztálynak az elfogadott emlékeztető átiratát küldte csak meg, aláírások nélkül. A nevek az itt fellelt iratok között másik dokumentumban sem szerepelnek.

¹⁸ Az említett 1984-es találkozóról sajnos nem találtam iratot a levéltárban. Az 1986-os évből további irat nem került csatolásra, illetve keresővel sem leltem fel olyan egységet, mely ehhez kapcsolódna. Az 1984-es évről szintén nem találtam iratot, ugyanakkor amennyiben más potenciális címzettek iratai között a későbbiekben – esetleg más irathoz kapcsolva – előkerül további dokumentum, az további forrásközlést alapozhat meg.

A delegációk a szocialista országok egyházügyi hivatalai vezetőinek 1986. márciusában Budapesten sorra kerülő tanácskozására valamennyi érintett fél javaslatait tartalmazó mellékelt emlékeztetőt fogadták el.

Budapest, 1986. február 5.

Miklós Imre

2. Kísérőlevél az MSZMP Agitációs és Propaganda Osztályának az Állami Egyházügyi Hivatal által küldött Emlékeztetőhöz¹⁹

Ag/182

ÁLLAMI EGYHÁZÜGYI HIVATAL
ELNÖK

Szigorúan titkos!

0025/1-3/1986.

1 db melléklet

Simó Endre elvtársnak,
MSZMP KB Agit. Prop. Osztály
Budapest

Kedves Simó Elvtárs!

Mellékelten küldöm a szocialista országok egyházügyi hivatalai képviselőinek budapesti tanácskozásáról készült Emlékeztetőt.

Budapest, 1986. február 5.

Elvtársi üdvözzettel:

Miklós Imre

¹⁹ Kézzel rájegyezve: „Lakatos et. Tájékoztatásul [olvashatatlan] II. 6.” Más írással: „Láttam. Köszönettel visszaküldöm. L.”

3. Az Állami Egyházügyi Hivatal által készített emlékeztető a szocialista országok egyházügyi hivatalai képviselőinek találkozásáról (címlap és tartalmi oldalak)

Ag/182

ÁLLAMI EGYHÁZÜGYI HIVATAL

Szigorúan titkos! 0025/1-3/1986.

Készült: 14 példányban (11 lap)

10. sz. példány

EMLÉKEZTETŐ

a szocialista országok egyházügyi hivatalai képviselőinek találkozásáról

Budapest, 1986. jan. 28–29.

EMLÉKEZTETŐ

a szocialista országok egyházügyi hivatalai képviselőinek konzultatív találkozásáról

A tanácskozásra Budapesten, 1986. január 28–29-én, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság, a Kubai Köztársaság, a Lengyel Népköztársaság, a Német Demokratikus Köztársaság, a Szovjetunió, a Vietnami Szocialista Köztársaság és a Magyar Népköztársaság egyházügyi hivatalai képviselőinek²⁰ részvételével került sor.

A megbeszélések során az említett szocialista országok képviselői áttekintették a Vatikán politikájának fő vonásait. A közös helyzetértékelés alapján a konzultatív találkozón az egyes küldöttségek a szocialista országok egyházügyi hivatalai vezetőinek 1986. márciusában Budapesten sorra kerülő tanácskozására az alábbi ajánlásokat tették:

SZOVJETUNIO

1. Elméleti igényességgel, kellő differenciáltsággal leplezzük le a Vatikán politikájának reakciós lényegét, a marxizmussal és a létező szocializmussal szembeni ellenségességét. Állandóan hangsúlyozzuk, különösen a harmadik világ országainak szánt kiadványokban,

²⁰ A képviselők felsorolása név szerint nem szerepel a dokumentumban. Bővebben lásd a 17. lábjegyzetnél.

hogy a jelenlegi pápa, II. János Pál²¹ által az összes probléma „keresztényi” megoldására alkalmasnak tartott út lényegét tekintve reakciós és objektíve az imperializmus érdekeit szolgálja.

2. Közös erőfeszítéssel, minden lehetséges módon segítsük a katolikusok széles tömegeinek bevonását a békeharcba. Ebben feltehetően nagy lehetőségek és perspektívák nyílnak meg azzal összefüggésben, hogy a testvéri államok helyeslik és támogatják a szovjet állam békeszerető kezdeményezéseit, a genfi csúcscrtekezet²² eredményeit, különösen azokat a leszerelési javaslatokat, amelyeket M. Sz. Gorbacsov²³ elvtársnak, az SzKP²⁴ KB²⁵ főtitkárának ismeretes nyilatkozata tartalmaz.
 3. Miután számos katolikus püspök és pap elégedetlen a Vatikán jelenlegi vezetőjének bel- és külpolitikájával, használjuk ki ezt a körülményt egy aktív, belső ellenzék kialakítására, hogy ellenhatást gyakoroljunk a pápa olyan intézkedéseivel szemben, amelyek ellentétesek elődeinek – XIII. János és VI. Pál – politikájával:
 4. Szélesebben használjuk ki lehetőségeinket a nemzetközi egyházi szervezetekben (EVT,²⁶ KBK,²⁷ BK,²⁸ EEK,²⁹ stb.) arra, hogy bíráljuk a Vatikán politikájának negatív vonásait – különösen a nemzeti felszabadítási mozgalmakkal, valamint a szociális problémákkal kapcsolatban.
- Aktivizálnunk kell tevékenységünket a felszabadítási teológia képviselőivel, hogy ellensúlyozzuk a Vatikán reakciós politikáját Ázsia, Afrika és Latin-Amerika országaiban.
5. A Vatikán képviselőivel folytatandó kétoldalú tárgyalásokon határozottan lépünk fel azok ellen az akciók ellen, amelyek objektíve a szocialista országok és a haladó mozgalmak,

²¹ II. János Pál (1920–2005), római katolikus pápa (1978–2005), János Pál, II, *Magyar Katolikus Lexikon*, https://lexikon.katolikus.hu/J/János_Pál,_II..html (Letöltés: 2024. április 19.)

²² Nagy Gergely: A genfi csúcstalálkozó sikertelenségének sikere, *30 éve szabadon*, 2021. <https://www.30eveszabaddon.hu/a-genfi-csucstalalkozo-sikertelensegenek-sikere> (Letöltés: 2024. április 19.)

²³ Mihail Szergejevics Gorbacsov (1931–2022), a Szovjetunió Kommunista Pártja főtitkára 1985–1990

²⁴ A Szovjetunió Kommunista Pártja

²⁵ Központi Bizottság

²⁶ Egyházak Világtanácsa. Lásd: https://lexikon.katolikus.hu/E/Egyházak_Világtanácsa.html (Letöltés: 2024. április 19.)

²⁷ Keresztyén Békekonferencia. Bővebben: Jávör Miklós: *Egyházpolitika, ateista propaganda és békemozgalom a Kádár-rendszer korai éveiben (1957–1964)*, doktori értekezés, PPKE, 2020, https://real-phd.mtak.hu/1031/3/Javor_Miklos_disszertacio.pdf (Letöltés: 2024. április 19.)

²⁸ Európai Katolikusok Berliini Konferenciája. Bővebben: Sinkó Ferenc: Az európai országok katolikusainak berliini békekonferenciája, *Vigilia*, 1968/7, 483–484.

²⁹ Európai Egyházak Konferenciája, *Evangélikus Élet*, 2004/18. <https://zope.lutheran.hu/ujsagok/evelet/archivum/2004/18/62> (Letöltés: 2024. április 19.)

szervezetek ellen irányulnak. Tegyük rendszeressé – diplomáciai és egyéb csatornákon keresztül – az egyházpolitikai információk cseréjét.

6. Szélesíteni kell a kapcsolatokat a katolikus egyház reálpolitikai, a béke ügye mellett fellépni kész erőivel, egyes személyek és küldöttségek meghívása útján. Ezen személyek és delegációk látogatásának befejeztével kívánatosnak tartjuk tájékoztató jelleggel – az információk cseréjét.
7. A szocialista országok egyházai közötti kapcsolatok további fejlesztése érdekében készek vagyunk megvitatni azt a javaslatot, mely szerint további egyházi delegáció-cseréket bonyolítsunk le.
8. Szükségesnek tartjuk a differenciált, gyors válaszadást az olyan vatikáni propaganda kampányok ellen, amelyek a katolikus papok haladó szervezeteinek, valamint egyes szocialista országok egyházainak diszkreditálására irányulnak.

Ennek érdekében célszerűnek látjuk a rendszeres tapasztalatcserét a propaganda anyagok, folyóiratok, napilapok cikkeinek, könyveknek, rádió- és TV-nyilatkozatoknak, filmeknek, videokazettáknak kölcsönös megismertetését. Megítélésünk szerint szükséges lenne közös álláspontunk kialakítása a lelkiismereti szabadság kérdésében.

9. Aktívan fel kell használnunk a Vatikán ellen a protestáns egyházak és más felekezetek pozícióit.

KUBAI KÖZTÁRSASÁG

1. Differenciált politikával hozzá kell járulni az egyházon belüli ellentétek elmélyítéséhez, magunk köré kell tömöríteni és támogatnunk kell a legjobb álláspontok képviselőit a konzervatív és imperialistabarát elemekkel szemben.
2. Hatást kell gyakorolni annak érdekében, hogy az intézményes egyház pozitív és határozott álláspontot foglaljon el a jelenlegi nemzetközi helyzet alapvető problémáival kapcsolatban. (A béke, a leszerelés, az apartheid, az új gazdasági világrend problémái.)
3. Támogatni kell az egyházon belüli haladó áramlatokat – mint például a felszabadítás teológiáját – a keresztények részvételét a forradalmi és népi folyamatokban. Hasznos lenne, ha a felszabadítási teológia képviselői ellátogatnának a szocialista országokba, hogy közvetlenül megismerjék országaink életét. Támogatnunk kell őket nézeteik terjesztésében és a szocialista országokból egyházi képviselők latin-amerikai látogatása lenne kívánatos a fenti célok érdekében.

4. Konkrét intézkedéseket kell kidolgozni annak érdekében, hogy gyengítsük az egyház legreakciósabb képviselőinek befolyását, az általuk irányított szervezetek (CELAM³⁰, Opus Dei³¹, Áldozás és Szabadság Neokatekumen mozgalom³², Vallás és Demokrácia Intézet³³) tevékenységét.
5. Bővíteni kell a kapcsolatokat és befolyásunkat az Egyházak Világtanácsában, valamint más nemzetközi, illetve regionális keresztény intézményekben, amelyek a nemzetközi politikai és vallási életben pozitív álláspontot képviselnek, megakadályozva ezzel a Vatikánnak azt a szándékát, hogy hatást gyakoroljon ezekre az intézményekre.
6. Szükségesnek tartjuk a rendszeres információ- és dokumentumcserét, ami lehetővé teszi az egyház politikájának és belső helyzetének teljesebb áttekintését.
7. Hatékonyabb együttműködésre van szükség a konkrét, közös akciók kidolgozásában azokkal az országokkal, amelyekre a Vatikán politikája irányul.

MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG

1. A Vatikán szocialista országokkal kapcsolatos aktív, differenciált politikai vonalvezetésére rugalmas, kezdeményező, összehangolt és offenzív politikai, diplomáciai ellenlépésekkel kell válaszolnunk, amelyekben a közvetlen és közvetett akciók egyaránt megfelelő súllyal és arányban kapnak helyet.
2. A Vatikán politikai törekvéseinek és belső ellentéteinek feltárása érdekében gondos elemzőmunka, az érintett szocialista országok operatívabb koordinációja – rendszeres időközönként konzultatív találkozók összehívása – szükséges.

A szocialista országok egyházügyi hivatalai vezetőinek tanácskozásain – a közös helyzetértékelés tapasztalatai alapján – folyamatosan egyeztessük vatikáni politikánk fő irányait.

3. A Vatikánnal folyó kétoldalú tárgyalások során kezdeményezően és határozottan lépünk fel olyan vatikáni állásfoglalásokkal szemben (a Hittani Kongregáció instrukciója a felszabadítás teológiájával kapcsolatban, a papok politikai, közéleti tevékenységtől való

³⁰ Consejo Episcopal Latinoamericano, Latin-amerikai Püspöki Tanács, 1955-ben, XII. Pius pápa által alapított szervezet <https://celam.org> (Letöltés: 2024. április 19.)

³¹ „Isten Műve”, Josemaría Escrivá de Balaguer (szent József Mária) 1928-ban alapította Spanyolországban. Célja a mindennapi munka folyamán megvalósítani az életszentséget és az apostolkodásra szóló általános hivatást. 1950-ben XII. Pius pápa hivatalosan is jóváhagyta. Opus Dei (szócikk), *Magyar Katolikus Lexikon*, https://lexikon.katolikus.hu/O/Opus_Dei.html (Letöltés: 2024. április 19.)

³² Comunione e Liberazione, <https://clonline.org> (Letöltés: 2024. április 19.)

³³ El instituto sobre la religión y la democracia.

eltiltása stb.) amelyek alapvetően a szocialista országok és más haladó rendszerek ellen irányulnak.

4. Az egyes nemzeti katolikus egyházakban meglévő politikai szövetségeseink bevonásával törekedjünk sokirányú, pozitív hatást gyakorolni az egyházi világközpontban működő progresszív, a reálpolitika mellett elkötelezett erőkre, amelyek készek a dialógus folytatására és a szocialista országokkal fennálló kapcsolatok rendszerében az értékek megőrzésére és továbbvitelére.
5. További erőfeszítést igényel a szocialista országokban működő katolikus egyházak közötti kapcsolatok fejlesztése, a pozitív kölcsönhatások megerősítése, egymás és a belső viszonyok jobb megismerését előmozdító találkozások kezdeményezése. A szocializmus vonzerejét elsősorban a szocialista állam és az egyházak politikai érdekeinknek megfelelő együttműködésének, a hívő emberek társadalmi megbecsülésének sokoldalú fejlesztésével az egyházpolitikai viszonyok területén is fokozni kell.
6. Szükségesnek látjuk a politikailag haladó, nyugat-európai és harmadik világbeli egyházi irányzatok képviselőivel a kapcsolatok felvételét és kiszélesítését, valamint – egyeztetett terv alapján – közös akciók szervezését.

A harmadik világban tevékenykedő progresszív egyházi irányzatok közvetett támogatásának egyik gyakorlati módszere lehet a felszabadítási teológia kiemelkedő személyiségei (E. Cardenal³⁴, F. Cardenal³⁵, L. Boff³⁶, G. Gutiérrez³⁷ és mások) – a Vatikán újkonzervatív erőivel³⁸ polemizáló – műveinek a szocialista országok könyvkiadói részéről történő megjelentetése.

³⁴ Ernesto Cardenal (1925–2020) nicaraguai katolikus pap, költő, politikus, a felszabadítási teológia képviselője. Részt vett az 1979-es nicaraguai sandinista felkelésben, és a későbbi sandinista kormányban kulturális miniszterként. II. János Pál pápa eltiltotta a szentségek végzésétől aktív politikai szerepvállalása miatt, amit 2019-ben Ferenc pápa oldott fel. *Ernesto Cardenal*, Britannica, <https://www.britannica.com/biography/Ernesto-Cardenal> (Letöltés: 2024. április 19.)

³⁵ Fernando Cardenal (1934–2016) nicaraguai jezsuita pap, a felszabadítási teológia képviselője, Ernesto Cardenal öccse. 1984–1990 oktatási miniszter a sandinista kormányban. II. János Pál pápa 1984-ben felfüggesztette a papi hivatásból, miután nem volt hajlandó kilépni a kormányból, és kizárták a jezsuita rendből. Roberts, Sam: Fernando Cardenal, Nicaraguan Priest Who Defied Pope, Dies at 82, *The New York Times*, 2016. február 23. <https://www.nytimes.com/2016/02/24/world/americas/fernando-cardenal-nicaraguan-priest-who-defied-pope-dies-at-82.html> (Letöltés: 2024. április 19.)

³⁶ Leonardo Boff a fölszabadítás teológiája nevű teológiai irányzat legismertebb képviselője, lásd: Cselényi István Gábor: Fölszabadítás teológiája, *Magyar Katolikus Lexikon*, https://lexikon.katolikus.hu/F/fölszabadítás_teológiája.html (Letöltés: 2024. április 19.)

³⁷ Gustavo Gutiérrez a felszabadítás teológiájának képviselőjeként kifejtette, hogy a fölszabadítást és a fejlődést az „ember síkján”, személyes sikon kell végrehajtani. *Uo.*

³⁸ A Vatikán álláspontja a felszabadítás teológiájáról olvasható például a következő dokumentumban angolul: Ratzinger, Joseph: *Instruction on Certain Aspects of the Theology of Liberation*, 1984 augusztus 6., https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19840806_theology-

7. A szocialista országok katolikus egyházainak vezetői az eddigieknél aktívabban vegyenek részt a különböző nemzetközi konferenciákon és egyházi fórumokon; hallassák szavukat olyan jelentős, mindenkit érintő kérdésekben, mint a világbéke megőrzése, a leszerelés és a háborús konfliktusok elhárítása.

Mind tartalmi, mind szervezeti vonatkozásban szükségesnek látjuk az Európai Katolikusok Berlini Konferenciája³⁹ tevékenységének a megváltozott egyházpolitikai helyzetnek megfelelő megújítását.

8. Fejlesztünk, szélesítenünk kell a szocialista országok együttműködését a marxista vallásméleti tevékenység, valamint az egyházpolitikai propagandamunka területén. A propagandamunkában a marxista–keresztény dialógusra, politikai együttműködésre való készségünk és nyitottságunk hangsúlyozása mellett határozottan és következetesen, ugyanakkor differenciáltan, elméleti igényességgel szükséges bírálunk a Vatikán politikai vonalvezetésének szocialista-ellenes, retrográd vonásait.

Ennek megfelelően összehangolt, gyors reagálásra, differenciált fellépésre van szükség az egyes szocialista országok egyházpolitikai helyzetét, egyházait érintő, a valóságot nélkülöző, manipulált politikai propaganda kampányokkal szemben. Fejlesztünk kell a nyugati világ felé irányuló propagandamunkánkat, egyházpolitikai viszonyaink hiteles bemutatása érdekében.

NÉMET DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG

1. A vatikáni politika differenciált, sokoldalú elemzése érdekében a szocialista országok között az eddigieknél hatékonyabb munkamegosztást kell kialakítani.

Pl: szükséges lenne, ha a Kubai Kommunista Párt Központi Bizottsága Vallásügyi Osztálya megvizsgálná a vatikáni politika és a felszabadítási teológia viszonyát, valamint az egyházak helyzetét az Amerikai Egyesült Államokban.

liberation_en.html (Letöltés: 2024. április 19.) Ennek egyik fő megállapítása, hogy az egyháznak nem szabad megfelelednie a nélkülözőkről, azonban a felszabadítás teológiája nem kellően kritikus módon használja a marxista gondolkodás különböző irányzataiból kölcsönzött fogalmakat, és egyes álláspontjai összeegyeztethetetlenek az emberiség keresztény látásmódjával. Massimo Borghesi, a Perugiai Egyetem erkölcsfilozófiai professzora megállapítása szerint az 1970-es évek katolikus-marxista messianizmusát a 80-as években felváltotta a neokonzervatív mozgalom, melyet a következő cikk idéz: Borghesi's 'Catholic Discordance' revisits neoconservatism in the church, *National Catholic Reporter*, 2022. március 28. <https://www.ncronline.org/opinion/ncr-voices/borghesis-catholic-discordance-revisits-neoconservatism-church> (Letöltés: 2024. április 19.)

³⁹ Bővebben: Sinkó: Az európai országok katolikusainak berlini békekonferenciája.

Az NDK Egyházügyi Államtitkársága tanulmányozza a Német Szövetségi Köztársaság katolikus püspöki karának befolyását a vatikáni politika alakulására.

2. Konkrét tématervben szükséges megvizsgálnunk a Vatikán állásfoglalását az alábbi kérdésekben: a béke, a társadalmi haladás, az emberi jogok kérdése, Európa jövőjének ügye, az ENSZ és a Vatikán viszonya, az antikommunista egyházi intézmények tevékenysége.

LENGYEL NÉPKÖZTÁRSASÁG

1. A Vatikán és a szocialista országok közötti együttműködés – módszereit és intenzitását tekintve – az adott ország és a Vatikán kapcsolatától függően különbözik egymástól, ezért céljaink elérése érdekében szükségesnek tartjuk egyházpolitikai tevékenységünk egyeztetését.
2. Ennek megfelelően támogatnunk kell a Vatikánban azokat az erőket, amelyek a kelet–nyugati kapcsolatok fejlődését elősegítik, különös tekintettel a világbéke megvédését szolgáló kezdeményezésekre, valamint a leszerelést és az enyhülést támogató erőkre.

Fel kell lépünk a Vatikán azon irányzatai ellen, amelyek a konzervatív, integrista vonalat erősítik, különös tekintettel a felszabadítás teológiáját ellenzőkre, valamint azokra, akik hátráltatják a katolikusok és marxisták együttműködését a világbéke megvédése és a társadalmi igazságosság előmozdítása érdekében.

Fel kell lépünk a Vatikánnak a marxizmus–leninizmus és a szocialista országok elleni támadásaival, országaink belügyeibe való beavatkozási kísérleteivel szemben. Nem szabad megengednünk, hogy a Vatikán szembeállítsa egymással az egyes szocialista országokat.

3. Fel kell ismernünk és ki kell használnunk a Vatikán általános érdekei és a katolikus egyház partikuláris érdekeltségei ellentétét az egyes szocialista országokban.
4. A szocialista közösség országaiban fejlesztenünk kell a haladó katolikusok és a felszabadítási teológia képviselői közötti kapcsolatokat. Ennek érdekében szükségesnek tartjuk delegációk cseréjét, valamint a progresszív, a kommunistákkal együttműködésre kész egyházi erők álláspontjának megismertetését. Ezzel összefüggésben kezdeményezzük a felszabadítási teológia képviselői műveinek kiadását.
5. Mélyrehatóan elemezzük a Vatikán politikájának alakulását, folytassunk rendszeres tapasztalatcserét egyházpolitikánk fő irányainak összehangolása érdekében.
6. A katolikus egyház politikájának sokoldalú, komplex vizsgálata céljából szélesebb körben szükséges bevonni a tudományos ateizmus és a vallásemélet kérdéseivel foglalkozó

kutatóintézeteket, valamint erősíteni kell az ezen intézmények között meglévő munkakapcsolatokat.

Távlati terveink sorába megfontolásra ajánljuk egy nemzetközi kutatóintézet létrehozását, amely az egyes vallásokat, valamint a vallások társadalom-politikai hatását tanulmányozná.

VIETNAMEI SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁG

1. Fokozni kell erőfeszítéseinket, hogy megállítsuk és visszavessük a Vatikán reakciós törekvéseit, csökkentsük tekintélyét, befolyását. Magasabb színvonalra szükséges emelni a szocialista országok katolikusainak haladó mozgalmait.

Ezen az elvi alapon kell orientálnunk országaink katolikus egyházait a szocialista társadalmi rendszer támogatására, a béke védelmére, a nemzeti felszabadításért, a demokráciáért és a társadalmi haladásért folytatott küzdelem érdekében.

2. A szocialista országok egyházügyi hivatalainak rendszeres koordinációja szükséges a Vatikán stratégiai és taktikai terveinek, belső ellentmondásainak feltárásához. Ezzel összefüggésben tanulmányozni kell a katolikus tömegek álláspontjának alakulását a világ országaiban. Folyamatosan ki kell cserélni információinkat, hogy alaposan elemezhessek a Vatikán politikáját, és kimunkáljuk egyházpolitikai tevékenységünk sokoldalú összehangolását.
3. Növelni kell a hívők és a haladó papok politikai felkészültségét. Országépítő céljaink érdekében hatékonyan működünk együtt az egyházi szervezetekkel és mozgalmakkal. Mozgósítsuk a vallásos embereket a szocializmus építésében és a világ békéjéért folyó harcban való aktív részvételre.
4. Az eddigieknél hatékonyabban kell felhasználnunk az információs eszközöket a II. Vatikáni Zsinat tanításának és II. János Pál pápa politikájának az elemzésére, a Vatikán reakciós erőinek az Egyesült Államokkal való szövetsége leleplezésére. A szocialista országok püspöki karaira befolyást kell gyakorolnunk annak érdekében, hogy ne válhassanak a Vatikán reakciós köreinek eszközeivé. Leplezzük le a Vatikán ilyen irányú törekvéseit, elsősorban a hívő tömegek és a papság körében.
5. Folytassuk szilárd, elvi alapokon nyugvó marxista-leninista egyházpolitikánkat, mozgósítsuk a hívő tömegeket a szocializmus építéséből fakadó feladatok végrehajtására. Erősítsük szövetségünket a politikailag haladó lelkészekkel, egyházi személyiségekkel.

6. Erősíteniünk kell a papság és a hívő tömegek körében a különböző demokratikus törekvéseket, mozgalmakat, a harmadik világ, és elsősorban Latin-Amerika országaiban. Ösztönözzük akcióikat a Vatikán konzervatív törekvéseivel szemben. Ennek megfelelően sokoldalúan támogassuk a felszabadítási teológia és a népi egyház képviselőit, a nicaraguai forradalmi folyamat mellett elkötelezett katolikus népi tömegeket. Használjuk fel a Vatikánnal folytatandó politikánk alakításánál a világegyházban fellelhető irányzatok közötti ellentmondásokat.
7. Bővítenünk és fejlesztenünk kell a szocialista országok katolikus szervezeteinek, mozgalmainak nemzetközi befolyását. Szélesíteni kell kapcsolataikat, javítani szükséges a közös akciók összehangolásának feltételeit.

CSEHSZLOVÁK SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁG

1. Miután a csehszlovák javaslatok azonosak a szocialista országok képviselői által előterjesztett ajánlásokkal, szeretnénk kifejezésre juttatni egyetértésünket. Javasoljuk, hogy közös munkánkat folytassuk a jövőben is. Az elfogadott intézkedéseket rendszeresen értékeljük és beszéljük meg az egyes szocialista országokat érintő feladatokat. Folyamatosan egészítsük ki ismereteinket és vonjuk le a szükséges következtetéseket egyházpolitikai munkánk továbbfejlesztése érdekében.

Budapest, 1986. január 29.

**4. Kísérőlevél az Állami Egyházügyi Hivatal által Lakatos Ernőnek, az MSZMP KB
Agitációs és Propaganda Bizottsága vezetője számára a szocialista országok
egyházügyi hivatalainak budapesti konzultatív találkozásáról készült jelentéshez
és emlékeztetőhöz⁴⁰**

Ag/183

ÁLLAMI EGYHÁZÜGYI HIVATAL
ELNÖK

Szigorúan titkos!

0025/1-4/1986.

Melléklet: 12 lap

Lakatos Ernő elvtársnak,
az MSZMP KB Agit. Prop. Osztály vezetője

Kedves Lakatos Elvtárs!

A szocialista országok állami egyházügyi hivatalai képviselőinek Budapesten 1986. január 28–29-én tartott konzultatív tanácskozásáról szóló jelentésünket a delegációk által elfogadott emlékeztetővel együtt csatoltan előterjesztem.

Budapest, 1986. február 5.

Elvtársi üdvözléssel:

Miklós Imre

⁴⁰ Kézírással rájegyezve a dokumentumra: „Lássa Boros et.” Más tollal és kézírással: „L. Boros”

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári forrás

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, MNL Magyar Nemzeti Levéltár (1000-2100) OL Országos Levéltár (1000-21. sz.); Az 1945 utáni munkáspártok és szakszervezetek iratai (1945-2004); Magyar Szocialista Munkáspárt (1945-2004); M-KS 288 MSZMP Központi Szervei (1945-2004); M-KS 288-22 Agitációs és Propaganda Osztály (Társadalompolitikai Osztály) (1957-1989); 1986 Az Agitációs és Propaganda Osztály 1986. évi iratai. (1986); 22. ö. e. Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala, egyéb minisztériumok, valamint az Állami Egyházügyi Hivatal anyagai (1986).

Felhasznált irodalom

BÁRCZI Géza – ORSZÁGH László (szerk.): *Reakció (szócikk), A magyar nyelv értelmező szótára*, Akadémiai Kiadó, 1959–1962, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/r-46B74/reakcio-47536/>.

FEJÉRDY András: Szentszéki stratégiák a püspöki székek betöltésére, *Történelmi Szemle*, 55. évf. 2013/2, 303.

GÁL Máté: *A katolikus egyház és a hitgyakorlás korlátozása Heves megyében az 1950-es években, valamint a korai Kádár-korszak idején (1950-1962)*, doktori (PhD) értekezés, Eger, 2021.

JÁVOR Miklós: *Egyházpolitika, ateista propaganda és békemozgalom a Kádár-rendszer korai éveiben (1957–1964)*, doktori értekezés, PPKE, 2020, https://real-phd.mtak.hu/1031/3/Javor_Miklos_disszertacio.pdf.

MIKLÓS Imre: Az egyházak Magyarországon, *Képes Újság*, 15. évf. 1974/51. 6.

MITROVITS Miklós: Gdańskban kezdődött a lengyel rendszerváltás, *Múlt-kor történelmi portál*, 2009. február 6.,

https://mult-kor.hu/20090206_gdanskban_kezdodott_a_lengyel_rendszervaltas_.

RAJKI Zoltán: Az állam és az egyház kapcsolatának jellemző vonásai a Kádár korszakban, *Egyháztörténelmi Szemle* III. évf., 2002/2. 74–86.

SOÓS Viktor Attila: *Az Állami Egyházügyi Hivatal archontológiája – Az ÁEH szervezeti felépítése, nemzetközi kapcsolatai és dolgozóinak hivatali pályaképe*, Doktori disszertáció, 2014. <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/40125>.

SOÓS Viktor Attila: Állami Egyházügyi Hivatal, Tudástár, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2016, <https://neb.hu/hu/allami-egyhazugyi-hivatal>.

- NAGY Gergely: A genfi csúcstalálkozó sikertelenségének sikere, *30 éve szabadon*, 2021. <https://www.30eveszabadon.hu/a-genfi-csucstalalkozo-sikertelensegenek-sikere>.
- NÉMETH Jánosné: *Az MSZMP központi vezető szervei üléseinek napirendi jegyzékei, IV. kötet 1981–1989*, Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2001, 390., 443., <https://mnl.gov.hu/docstore/2502>.
- RATZINGER, Joseph: *Instruction on Certain Aspects of the Theology of Liberation*, 1984 augusztus 6., (angolul) https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19840806_theology-liberation_en.html.
- ROBERTS, Sam: Fernando Cardenal, Nicaraguan Priest Who Defied Pope, Dies at 82, *The New York Times*, 2016. február 23. <https://www.nytimes.com/2016/02/24/world/americas/fernando-cardenal-nicaraguan-priest-who-defied-pope-dies-at-82.html>.
- SINKÓ Ferenc: Az európai országok katolikusainak berlini békekonferenciája, *Vigilia*, 1968/7, 483–484.
- TISCHLER János: Az MSZMP és a lengyelországi válság, 1980–1981, *ArchívNet – XX. századi történeti források*, 2. évf. (2002/1), https://www.archivnet.hu/politika/az_mszmp_es_a_lengyelorszagi_valsag_19801981.html.
- A Belügyminisztérium III/I. Csoportfőnökség Ügyrendje*, https://www.abtl.hu/sites/default/files/forrasok/ugyrend_1.pdf.
- Borghesi's 'Catholic Discordance' revisits neoconservatism in the church, *National Catholic Reporter*, 2022. március 28., <https://www.ncronline.org/opinion/ncr-voices/borghesis-catholic-discordance-revisits-neoconservatism-church>.
- Ernesto Cardenal*, Britannica, <https://www.britannica.com/biography/Ernesto-Cardenal>.
- Az Európai Egyházak Konferenciája, *Evangélikus Élet*, 2004/18, <https://zope.lutheran.hu/ujsagok/evelet/archivum/2004/18/62>.
- Fragment Manifestu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 22 lipca 1944 roku*, <https://warszawa.ipn.gov.pl/download/88/52321/zRoDlA.pdf>.
- Magyar Katolikus Lexikon*, <https://lexikon.katolikus.hu/>.
- Ul. PKWN, Nazwy do zmiany, Dekomunizacja przestrzeni publicznej*, Instytut Pamięci Narodowej (IPN), <https://ipn.gov.pl/pl/upamietnianie/dekomunizacja/zmiany-nazw-ulic/nazwy-ulic/nazwy-do-zmiany/38480,ul-PKWN.html>.
- Ustanowienie Narodowego Święta Odrodzenia Polski, *Dziennik Ustaw*, 1945.32.194, <https://www.prawo.pl/akty/dz-u-1945-32-194,16778751.html>.

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI ESSZÉK

Pétsy Zsolt Balázs

A BÉKEPAPOK ÉS A PÁRTÁLLAMI HATALOMGYAKORLÁS MAGYARORSZÁGON

(történelmi esszé)

A szocialista pártállam által megtervezett és útjára indított, majd a párt által a háttérből mozgatott papi békemozgalom¹ a központilag helyesnek vélt politikai-hatalmi célok megvalósítására volt valójában hivatott. Elnevezése és nyilvánosan hangoztatott céljai alapján egy ilyen mozgalmat a kívülálló – ideológiai szempontból – akár „haladónak” is gondolhatott volna. Számos tanulmány született a békepapokról és rendszerváltást megelőzően betöltött szerepükről.² Elsődlegesen arra az aspektusra szeretném felhívni a figyelmet, hogy a szocialista államhatalom ideológiai célok mentén kívánta szolgálatába állítani békepapokat, kifejezetten az általa „klerikális reakciós elemekként” meghatározott személyek elleni küzdelme során. A nyomásgyakorló és befolyásoló pártérdekek inspirálták a papi békemozgalom hatalomgyakorlók általi létrejöttét, melyeket a pártállam a saját érvrendszere szempontjából ideológiailag alátámasztott. A békemozgalmat és a papok békemozgalmi létét és szerepét kifejezetten a kommunista párt tervezte meg és alakította Magyarországon saját hatalmi céljaira, hűen követve ezzel is a párt ideológiai irányvonalát és az erre vonatkozó kommunista modellt.

Induljunk ki ebből az igen mesterségesen hangzó szóösszetételéből – békepapok – érzékelhető, hogy a békemozgalomban részt vevő papok feladata – küldetése – nyilvánvaló volt a pártállami ideológia szempontjából. Ők voltak azok, akik a párt által hangoztatott békeharc mellett kellett, hogy kiálljanak a szocialista béketábor támogatva, egy háborúmentes, ideális világ képét követve, melyet csak a szocialista demokráciák képesek biztosítani az imperialista

¹ Meghatározását lásd: Békemozgalom, *Magyar Katolikus Lexikon* (online változat), Budapest, 2013, <https://lexikon.katolikus.hu/B/békemozgalom.html> (Letöltés: 2024. április 13.).

² Például lásd: Sulák Péter Sándor: „Adjatok meg a császárnak, ami a császáré...” *A békepapi mozgalom létrejötte, szervezete és szerepe a Magyar Népköztársaság egyházpolitikájában (1950-1956)*, *ujkor.hu*, 2022, <https://ujkor.hu/content/adjatok-meg-a-csaszarnak-ami-a-csaszare-a-bekepapi-mozgalom-letrejotte-szervezete-es-szerepe-a-magyar-nepkoztarsasag-egyhazpolitikajaban-1950-1956> (Letöltés: 2024. április 13.),

Pál József: *Békepapok*, Egyházforum, 1995; Horváth Gergely Krisztián: *Szovjetizálás és ellenállás a Veszprémi egyházmegyében*, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2018, 173–177; Rigó Róbert: *Lelkészek a mezőgazdaság szocialista átszervezésének időszakában* in Kiss Réka – Lányi Gábor (szerk.) *Hagyomány, identitás, történelem 2019*, 2. kötet, Budapest, 2020, 165–199; Köpeczi Bócz Edit: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004, 58–100; Gál Máté: *A katolikus egyház és a hitgyakorlás korlátozása Heves megyében (1950-1962)*, Kronosz Kiadó, 2023, 178–278; Jávor Miklós: *Egyházpolitika, ateista propaganda és békemozgalom a Kádár-rendszer korai éveiben (1957–1964)* : *Eszmetörténeti értekezés*, Doktori (PhD) értekezés, Budapest, 2020, <https://real-phd.mtak.hu/1031/> 68–125 (Letöltés: 2024. május 23.); Kelemen Dávid: *Egyházüldözés, hitélet és vallásgyakorlat a győri egyházmegyében, Papp Kálmán egyházkormányzása alatt (1946–1966)*, Doktori (PhD) értekezés, Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2021, <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/24033/kelemen-david-phd-2021.pdf>, (Letöltés: 2024. május 24.)

hatalmakkal szemben, széles társadalmi tömegeket megmozgatva és egyúttal saját „pártjukra” állítva. Nézzük meg továbbá, hogy honnan eredeztethető a mozgalom egyházi vonatkozásban. A szocialista-kommunista diktatúra 1950-ben hozta létre a Katolikus Papok Országos Békebizottságát Magyarországon, a nemzetközi békemozgalmakat alapul véve, kifejezetten tehát szovjet mintára, saját hatalmi céljai, valamint a pártérdekek által vezérelve.³ Az országos, valamint területi szinten kibontakozó egyházi békemozgalmak valamint az azok tevékenységét meggyénként szervező békebizottságok esetében az alapul szolgáló szovjet minta lényege tévedhetetlenül egyértelmű volt: a mögöttes cél a társadalom „nem haladó”, illetve „reakciós”, vallásos elemeinek visszaszorítása, az egyházi vezetők kommunista diktatúrával való együttműködésének kikényszerítése, az egyházak belső hierarchikus struktúrájának megtörése, bomlasztása.

A legfontosabb strukturális változás a papi békemozgalom életében az 1956-os forradalomhoz és szabadságharchoz kapcsolódik, melynek leverését követően kis idővel már újra is indították a párt részéről a mozgalmat, a Hazafias Népfront, mint ernyőszervezet keretei között. A nemzetközi, illetve a hazai békemozgalmakban nemcsak katolikusok, hanem más keresztény egyházak is részt vettek. A Katolikus Egyházhoz ugyanakkor egy újonnan létrejött szervezet, az Opus Pacis volt a közvetlen kapcsolódás, melyet a pártvezetés nyomására hozott létre a magyar katolikus püspöki kar, annak érdekében, hogy a testület támogassa az Országos Béketanács béke gondolatát a papság és a hívek körében.

A pártállam ideológiai, marxista alapon nyugvó elgondolása az volt, hogy a hívő embereket politikailag a pártállam felé lehet terelni, továbbá, hogy az egyházi szervezetekben pártállami kontrollt lehessen gyakorolni. Az állami intézkedések lényege egyszerűen megfogalmazható: ki kell kényszeríteni a párt kontrollját az egyházi szereplők felett. A marxizmus és kereszténység viszonyáról Lukács György⁴, a nemzetközileg is ismert filozófus, marxista gondolkodó 1970-ben így vélekedett: „Ma, amikor a vallás válsága a vallásos emberek többségét érinti, érzékenyebbé válnak a marxizmus iránt, és közreműködésüket a politikai-

³ Rapali Vivien Regina: *Harc a „klerikális reakció” ellen* in Házi Balázs – Jónás Róbert – Nagymihály Zoltán – Rapali Vivien – Strausz Péter (szerk.): *Ma demokráciát, holnap szocializmust. A diktatúra kiépülése és működése, 1944-1956*, Budapest, Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum, 2022, 237–240.

⁴ Lukács György (1885–1971): filozófus, esztéta, egyetemi tanár, az MTA tagja, emellett politikai szerepet is vállalt a Tanácsköztársaság idején és a kommunista hatalomátvétel után. (*Lukács György*, Tudástár, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, <https://neb.hu/asset/phpJcokTj.pdf>, (Letöltés: 2024. május 23.); Maruyama Keiichi: *Lukács György bibliográfiája*, Lukács Archívum Nemzetközi Alapítvány, <https://www.lana.info.hu/lukacs-gyorgy/lukacs-gyorgy-bibliografia/> (Letöltés: 2024. május 23.) Nemzetközileg is ismert 20. századi marxista filozófus, aki foglalkozott a vallás és marxizmus viszonyával is.

társadalmi életben egyáltalán nem tartom jelentéktelennek.”⁵ Ahogyan Lukács György megállapítja, az egyház és társadalom viszonya a történelem különböző korszakaiban az alkalmazkodások sorát mutatja, az általa dialógusnak nevezett kapcsolat jellegét szemléletesen, jól érzékelteti egy másik idézete: „Ha pedig az egyház olykor a marxisták álláspontját támogatja, nem látom okát, miért ne támogatnák a marxisták az egyházat.”⁶

A papi békemozgalom hazánkban a szocialista blokk országai közül talán a leghosszabb ideig tudott működni és érvényesülni, időben távolodva az ötvenes évektől a „békepapság” súlya és szerepe a mögöttes ideológiai és hatalmi célok azonosságát mellett – a társadalmi, politikai változásokkal kölcsönhatásban, illetve azok hatására is – fokozatosan csökkent. A többi, volt szocialista ország közül példaként említhetnénk még Csehszlovákiát (ahol először jött létre ilyen mozgalom), vagy Lengyelországot, ahol ugyancsak létezett és működött hosszabb-rövidebb ideig hasonló szerveződés, utóbbi esetben az ottani „békepapokat” például „hazafias papoknak”⁷ nevezték. Egyáltalán nem elhanyagolható körülmény, hogy a pártállamok egyházakkal szembeni harcának nyilvános eszköze az ideológia – és annak megjelenése a sajtóorgánumokban és a médiákban, – titkos eszköze pedig a belügyi és állambiztonsági szervek fellépése volt. Egy, a politikai nyomozó szerv által ügynökként foglalkoztatott pap jelentéseiben a legtanulságosabb az a vélemény, melyet egyik paptársa elmondása alapján jegyzett fel, e szerint lényegében, aki nem jár békegyűlésre, vagy nagyon rendes ember, vagy besúgó.⁸

Az egyházak feletti pártállami kontroll további fontos eszköze volt egy külön erre a célra létrehozott szakigazgatási intézmény. Magyarországon ez volt az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH), mely 1951 és 1989 között működött.⁹ Az ÁEH preferálta a békepapok különböző posztokra történő kinevezését az egyházmegyei vezetésbe. A pártállam a békepapokon keresztül szerette volna elérni az alsópapság és a főpapság szembeállítását. A kinevezésekkel kapcsolatosan is – nemcsak a békepapok tevékenységével összefüggésben – folyamatosan kapott jelentéseket, jellemrajzokat a területi pártszervektől, referenseitől, a tanácsoktól

⁵ Hegyi Béla: Lukács György nézetei, *Vigilia*, XXXV. évf., 1970/6, 401. https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1970_06_facsimile.pdf#page=43 (Letöltés: 2024. április 13.)

⁶ *Uo.*

⁷ Mackiewicz, József: *A Vatikán a vörös csillag árnyékában* – Vita Sarmatica 11., Attraktor Kiadó, Máriabesnyő, 2012, 34.

⁸ Belügyminisztérium Fejérmegyei Rendőrfőkapitányság Politikai Osztálya, 1961–1964, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL), 3.1.2. M-21795, „Kárpáthy Zoltán” fn. ügynök

⁹ Köpeczi Bócz: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége*; Soós Viktor Attila: *Az Állami Egyházügyi Hivatal archontológiája – Az ÁEH szervezeti felépítése, nemzetközi kapcsolatai és dolgozóinak hivatali pályaképe*, Doktori (PhD) értekezés, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2014. <https://doktori.btk.elte.hu/hist/soosviktorattila/diss.pdf>, (Letöltés: 2024. május 24.)

egyaránt. Folyamatosan információkat szolgáltatott a területi, illetve központi pártszervek részére (az MSZMP KB mellett működő Agitációs és Propaganda Osztálynak is), illetve a Külügyminisztériumon keresztül a külképviseletek felé is. Területi koordinációs értekezletekre is sor került (rendszeres jelleggel), ahol egészen járási, illetve városi szinten kerültek meghatározásra a konkrét feladatok, köztük a békepapokkal, papi békemozgalommal kapcsolatos központi elvárások is. Fontos volt a területi szervezettség és lefedettség, mivel a hívőkkel és a papokkal az államhatalom elgondolása szerint – mely levéltári forrásokkal is alátámasztható¹⁰ – foglalkozni kell helyben is, ott, ahol élnek.

A társadalmi befolyásolás egyik záloga az írott, nyomtatott sajtó volt, hiszen nyomtatott formában is volt mód a képviselt eszmék és gondolatok terjesztésének az egyházak társadalmi szerepével kapcsolatosan. A Budapesten megjelenő „A Kereszt” a békepapi mozgalom hivatalos szócsövének szerepét töltötte be.¹¹ A lapot a Vatikán 1956-ban indexre tette, így kénytelenek voltak megszüntetni, és egy, a püspökökkari cenzor által ellenőrzött új lapot alapítani, ez volt a „Katolikus Szó”.¹² A „Katolikus Szó” békepapokkal kapcsolatos társadalmi üzenetei közül álljon itt néhány¹³: az államot nem szabad támadni¹⁴ (1956); a békepapok vigyázzanak paptársaik magatartására¹⁵ (1958); a békepapok nem törekednek a hierarchikus

¹⁰ „A területi állami szervek vezetőinek egyházpolitikai szemlélete és tevékenysége. A járási hivatalok, a városi tanácsok vezetői jól ismerik a párt egyházpolitikájának irányelveit, a bevezetőben megjelölt dokumentumait, az egyházpolitika társadalmi, politikai, ideológiai összefüggéseit.” Tájékoztató a járási–városi egyházpolitikai koordinációs értekezletekről. 1976. október 11., HU-MNL-OL XIX-A-21-c-000.1, 9.

¹¹ Sulák Péter Sándor: „*Adjátok meg a császárnak, ami a császáré...*” A békepapi mozgalom létrejötté, szervezete és szerepe a Magyar Népköztársaság egyházpolitikájában (1950-1956), [ujkor.hu](https://ujkor.hu/content/adjatok-meg-a-csaszarnak-ami-a-csaszare-a-bekepapi-mozgalom-letrejte-szervezete-es-szerepe-a-magyar-nepkoztarsasag-egyhazpolitikajaban-1950-1956), 2022, <https://ujkor.hu/content/adjatok-meg-a-csaszarnak-ami-a-csaszare-a-bekepapi-mozgalom-letrejte-szervezete-es-szerepe-a-magyar-nepkoztarsasag-egyhazpolitikajaban-1950-1956> (Letöltés: 2024. április 13.)

¹² Kálmán Péter Peregrin OFM: „*A Magyar Katolikus Egyház helyzete a kádári egyházpolitika első éveiben a teológiai összefüggések tükrében*”, doktori (PhD) értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2014, <https://real-phd.mtak.hu/123/> (Letöltés: 2024. április 13.), 75.

¹³ A békepapokkal kapcsolatos cikkekről sajtófigyelés található a Szabad Európa Rádió magyar egységének a Blinken OSA Archívumban megtalálható sajtóarchívumában. Az itt felsorolt példák a következő jelzetek alatt találhatók: HU OSA 300-40-1:208/6 – 210/3, Egyház: Békepapok, Subject Files, Hungarian Unit, Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute, Vera and Donald Blinken Open Society Archives at Central European University, Budapest.

¹⁴ „Felbecsülhetetlen káros lenne katolikus életünkre, ha a kialakult új légkörben elterjedne az az egyesekben kifejezésre is jutott gondolat, hogy most már mindent szabad, még az államellenes kijelentés is.” Oláh Károly, kiskunfélegyházi plébános felszólalásából a papi békemozgalom országos választmányi ülésén, *Katolikus Szó*, 1956. szeptember 23., 2. Oláh Károly a papi békemozgalom elnökeként is működött, a szószerkéről többször is beszélt a tévesztésről, amit a hívei „megnyugvással, legtöbbször egyetértéssel” fogadtak, amikor viszont a város másik templomában beszélt erről, „ez a hang ott szokatlan volt, a hívek egy része névtelen levelekben juttatta kifejezésre rosszsallását, amiért a szószerkén isten akaratával ellenkező kifejezéseket használt, sürgette híveit a tönkremenésben.” – Rigó Róbert: Pártállami „szociográfia” a hatvanas évek vallási életéről, *Forrás*, LIV. évf. 2022/2.

¹⁵ „A Hazafias Népfrent munkájában a béke szolgálatát vállaló és a népének hűséget esküdött papság természetesen szintén nem élhet politikamentes életet, mert nem párttag ugyan, azonban nemzeti létünk alkotó eleme. E politikai tevékenység területén is a lelkiismereti megkötöttségen belül sok lehetőség nyílik mindnyájunk számára és ebben eligazítást adni megyei katolikus békebizottságok feladata.” Beresztóczy Miklós, katolikus békebizottságok 1958. október 23-i országos értekezletén tartott referátumában hangzott el, *Katolikus Szó*, 1958.

posztok elfoglalására¹⁶; a keresztény ember nyugodtan és bátran állhat a szocializmus építésének ügye mellé!¹⁷ (1959); az állam és az egyház közötti jó viszony jelentős tényezője a papi békemozgalom¹⁸, a békemozgalom nem szovjet szervezkedés, a katolikus egyház is békét akar (1961).¹⁹ Hasonló cikkek más egyházak lapjaiban is megjelentek: a Reformátusok Lapja 1959-ben beszámol Vető Lajosnak²⁰ az Országos Béketanács Református és Evangélikus Egyházi Bizottságai közös gyűlésén elmondott beszédéről: „A békéért az egyházi emberek együtt dolgozhatnak a más világnézetet követő kommunistákkal is. [...] A háborúk a tőkés társadalmi rend lényegéből következnek, viszont a szocializmus lényegéhez tartozik a béke.”²¹ Ezek az üzenetek burkoltan magukban hordoznak egy mögöttes tartalmat, érzékelhetővé teszik a látszat mögötti valóságot is.

A békepapok létezése és tevékenysége a hivatalos egyházi szervezetet is olyan helyzetbe hozta, hogy – mint ebben az esetben is – ki kellett alakítania saját álláspontját, illetőleg hivatalos viszonyát a papi békemozgalomhoz és annak különböző szereplőihez.²² Például egyes egyházi személyeket, akik a mozgalommal kapcsolatosan politikai szerepet vállaltak, az egyházi vezetés büntetéssel sújtott: 1958-ban több személyt kiközösített parlamenti tevékenységük és a békemozgalomban vállalt szerepük miatt. A büntető rendelkezést 1971-ben a Szentszék megszüntette.²³ Külön kutatási irány lehet, ha kifejezetten az egyházak szemszögéből vizsgáljuk meg a békepapok politikai tevékenységét. A békepapok szerepe a szocialista pártállamban így összegezhető: részvétele az egyházi reakció elleni harcban, politikai

november 2., 3.; Beresztóczy Miklós (1905–1973) címzetes prépost, politikus. Részt vett a Katolikus Papok Országos Békebizottsága megszervezésében 1950-ben, annak elnöke volt fennállása alatt (1950–1956), 1957-től az Országos Békebizottság Katolikus Bizottságának elnöke. Országgyűlési képviselő (1953–1973), az Országgyűlés alelnöke (1961–1963). Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon*, Akadémiai Kiadó, 1994, online változat: <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html>, (Letöltés: 2024. május 24.)

¹⁶ „Mi a hierarchiához való viszonyunkat úgy sem akarjuk értelmezni, hogy hierarchikus posztok elfoglalására törekednénk. Nem vagyunk sem hatalom-, sem állás-, sem cím-, sem jövedelemhajhászok.” *Katolikus Szó*, 1958. november 2., 2.

¹⁷ *Katolikus Szó*, 1959. október 18., 2.

¹⁸ Feladatainkról, *Katolikus Szó*, 1959. augusztus 23., 1.

¹⁹ *Katolikus Szó*, 1959. május 31., 3.

²⁰ Vető Lajos (1904–1989) evangélikus püspök, 1935-ben vallástudományból egyetemi doktorátust szerzett. Országos Béketanács elnökségi tagja, a Hazafias Népfront Elnökségi Tanácsának tagja, 1953–1971 között országgyűlési képviselő. Kenyeres: *Magyar Életrajzi Lexikon*.

²¹ *Reformátusok Lapja*, 1959. május 24., 1., a Szabad Európa Rádió sajtófigyelése alapján. HU OSA 300-40-1, Subject Files, Hungarian Unit, Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute, Vera and Donald Blinken Open Society Archives at Central European University, Budapest.

²² Békepapi mozgalom (szócikk). Gergely Jenő: *Egyházak, A Dunánál – Magyarok A 20. Században (1918–2000)* Encyclopaedia Humana Hungarica 09., teljes kötet: <https://mek.oszk.hu/01900/01906/html/>; fejezet: <https://mek.oszk.hu/01900/01906/html/index5.html>;

szócikk: <https://mek.oszk.hu/01900/01906/html/index1096.html> (Letöltés: 2024. április 13.)

²³ Szabó Csaba: *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években a legújabb kutatások tükrében*, Előadások a Szent István Társulatnál XXV. – Haza a magasban 25., Szent István Társulat, Budapest, 2006, 16–17.

befolyásoló tevékenység kifejtése kiemelten az egyházi vezetők irányában, illetve a politikai befolyásolási mérték növelése.

Az ÁEH betöltötte a neki szánt állami funkciókat, így például az állam megkötötte egyezményeit az egyházi szereplőkkel, hazai és nemzetközi viszonylatban egyaránt. 1964-ben Magyarország és a Szentszék megállapodást írt alá, melynek lényege, hogy annak alapján a Vatikán beleegyezett, hogy csak olyan püspököket nevez ki Magyarországra, akiket a magyar állam nem kifogásol.²⁴

1989. májusában az esztergomi érsek, Paskai László²⁵ még tárgyalást folytatott az Országos Béketanáccsal a békemozgalom esetleges megújításáról. Paskai végül 1989. november 20-án²⁶ hivatalosan megszüntette a katolikus papi békemozgalmat (felmentette az Opus Pacis igazgatóját, valamint az OBKB²⁷ főtitkárát).²⁸ A rendszerváltás előestéjén azonban a lelkiismereti és vallásszabadságról szóló törvény²⁹ előkészítésének időszaka és ténye megalapozta az ÁEH megszűnését³⁰ is, majd általában a korszakhoz köthető békepapok tevékenységének végét is elhozta, végül a papi békemozgalom elhalt Magyarországon, a békepapok tevékenysége nem lesz összeegyeztethető az új szabályozással.

A pártállam politikai-hatalmi és az ezek mögött álló ideológiai céljai mentén a békepapokat kifejezetten a „klerikális reakciós elemekként” meghatározott egyházi személyekkel és hívőkkel szemben folytatott harcában saját érdekei mentén állította szolgálatába. A politikai-hatalmi érdekek jól körvonalazhatóan megjelennek a papi békemozgalom mögöttes ideológiájában, mely tartalmilag valójában így az egyházakkal szembeni harcra irányuló párttörekvéssel azonosítható.

²⁴ Az 1964-es magyar–szentszéki megállapodás 1. számú, bizalmas mellékletében rögzítették azt az eljárásrendet, amely formailag nem sértette a pápai kinevezési jogot, a gyakorlatban viszont a Szentszék vagy a püspöki kar által felterjesztett, és a kormánnyal előzetesen egyeztetett listából választott jelöltet, vagy közvetlen tárgyalások vagy a püspöki kar elnökén keresztül előzetesen megbizonyosodott arról, hogy a kormánynak nincsen kifogása a kinevezés ellen. (A melléklet szövege szerint: „akikre vonatkozólag a [püspöki] konferencia elnöke azt tartja, hogy a Kormánynak nincsenek megalapozott ellenzései okai”) Fejérdy András: Szentszéki stratégiák a püspöki székek betöltésére, *Történelmi Szemle*, 55. évf. 2013/2, 303.

²⁵ Paskai László (1927–2015), ferences szerzetes, 1979-től veszprémi megyéspüspök, 1986-tól koadjutor kalocsai érsek, 1986–1990 a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnöke, 1987-től esztergomi érsek, 1988-tól bíboros. *Magyar Katolikus Lexikon*

²⁶ A Katolikus Papok Országos Békebizottságának megalakítása, *Múlt-kor történelmi portál*, 2004. augusztus 3., <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=6372> (Letöltés: 2024. április 13.)

²⁷ Az Országos Béketanács Katolikus Bizottsága, rövidítve OBKB: *Magyar Katolikus Lexikon* https://lexikon.katolikus.hu/O/Országos_Béketanács_Katolikus_Bizottsága.html (Letöltés: 2024. április 13.)

²⁸ Pál József: *Békepapok*, Egyházforum, 1995, 247–253.

²⁹ 1990. évi IV. törvény a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról.

³⁰ Az ÁEH 1989. június 30-ával jogutód nélkül került megszüntetésre az 1989. évi 14. törvényerejű rendelet által.

Nemcsak az államhatalmi-pártállami érdekek oldaláról történő – gyakorlati szempontú – megközelítés az egyedüli vizsgálódási lehetőség a békepapok történelmi szerepével kapcsolatosan, a tárgykör vizsgálatának fókuszát érdemes – akár önállóan – az ideológiai-filozófiai fókuszú megközelítéssel meghatározni. A papi békemozgalom államhatalom által irányított tevékenysége és a nyilvánosságban megjelent hivatalos békecéltűzések közötti különbségek a levéltári iratokban³¹ szövegszerűen is kézzelfoghatóvá válnak. A békemozgalom országos szervezetrendszerének, valamint a megyei békebizottságok helyi szinten kifejtett működésének részletesebb vizsgálatának kifejezetten része, fontos aspektusa lehet a békepapok társadalomra és hívőkre gyakorolt hatásának közvetlen kutatása (akár például a szövetkezeti, gazdasági folyamatok alakulása, vagy akár a papok, a hívők, illetve a hitoktatásban résztvevők számának változásai a szocialista korszakban). Ennek során az említett ideológiai háttérrel és ellentmondást szintén indokolt figyelembe venni.

³¹ Rákosi Mátyás titkári iratai, HU-MNL-OL-M-KS 276-65; Adattár, HU-MNL-OL-XIX-A-21-c.

BIBLIOGRÁFIA

Felhasznált irodalom

Dr. DIÓS István – dr. VICZIÁN János (szerk.) *Magyar Katolikus Lexikon* (online változat), Budapest, 2013, <https://lexikon.katolikus.hu/>.

FEJÉRDY András: Szentszéki stratégiák a püspöki székek betöltésére, *Történelmi Szemle*, 55. évf. 2013/2

GERGELY Jenő: Egyházak, in *A Dunánál – Magyarok A 20. Században (1918–2000)* Encyclopaedia Humana Hungarica 09., teljes kötet: <https://mek.oszk.hu/01900/01906/html/>; fejezet: <https://mek.oszk.hu/01900/01906/html/index5.html>.

HEGYI Béla: Lukács György nézetei, *Vigilia*, XXXV. évf., 1970/6, 401. https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1970_06_facsimile.pdf - page=43.

KÁLMÁN Péter Peregrin OFM: „*A Magyar Katolikus Egyház helyzete a kádári egyházpolitika első éveiben a teológiai összefüggések tükrében*”, doktori (PhD) értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2014, <https://real-phd.mtak.hu/123/>.

KENYERES Ágnes (főszerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon*, Akadémiai Kiadó, 1994, online változat: <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html>.

MARUYAMA Keiichi: *Lukács György bibliográfiája*, Lukács Archívum Nemzetközi Alapítvány, <https://www.lana.info.hu/lukacs-gyorgy/lukacs-gyorgy-bibliografia/>.

MACKIEWICZ, József: *A Vatikán a vörös csillag árnyékában* – Vita Sarmatica 11., Attraktor Kiadó, Máriabesnyő, 2012

PÁL József: *Békepapok*, Egyházforum, 1995

RAPALI Vivien Regina: *Harc a „klerikális reakció” ellen* in Házi Balázs – Jónás Róbert – Nagymihály Zoltán – Rapali Vivien – Strausz Péter (szerk.): *Ma demokráciát, holnap szocializmust. A diktatúra kiépülése és működése, 1944-1956*, Budapest, Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum, 2022, 237–240

RIGÓ Róbert: Pártállami „szociográfia” a hatvanas évek vallási életéről, *Forrás*, LIV. évf. 2022/2.

SOÓS Viktor Attila: *Az Állami Egyházügyi Hivatal archontológiája – Az ÁEH szervezeti felépítése, nemzetközi kapcsolatai és dolgozóinak hivatali pályaképe*, Doktori (PhD) értekezés,

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2014.
<https://doktori.btk.elte.hu/hist/soosviktorattila/diss.pdf>.

SULÁK Péter Sándor: „*Adjátok meg a császárnak, ami a császáré...*” *A békepapi mozgalom létrejötte, szervezete és szerepe a Magyar Népköztársaság egyházpolitikájában (1950-1956)*, ujkor.hu, 2022,

<https://ujkor.hu/content/adjatok-meg-a-csaszar-nak-ami-a-csaszare-a-bekepapi-mozgalom-letrejotte-szervezete-es-szerepe-a-magyar-nepkoztarsasag-egyhazpolitikajaban-1950-1956>.

SZABÓ Csaba: *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években a legújabb kutatások tükrében*, Előadások a Szent István Társulatnál XXV. – Haza a magasban 25., Szent István Társulat, Budapest, 2006.

A Katolikus Papok Országos Békebizottságának megalakítása, *Múlt-kor történelmi portál*, 2004. augusztus 3., <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=6372>.

Lukács György, Tudástár, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, <https://neb.hu/asset/phpJcokTj.pdf>.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

ÁBTL 3.1.2. M-21795, „Kárpáthy Zoltán” fn. Ügynök

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

HU-MNL-OL M-KS 276-65, Rákosi Mátyás titkári iratai

HU-MNL-OL XIX-A-21-c, Adattár

Vera and Donald Blinken Open Society Archives

at Central European University, Budapest, Hungary

HU OSA 300-40-1:208/6 – 210/3, Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute, Hungarian Unit, Subject Files, Egyház: Békepapok

Hivatkozott jogszabályok

1989. évi 14. törvényerejű rendelet

1990. évi IV. törvény a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról.

További irodalom

GÁL Máté: *A katolikus egyház és a hitgyakorlás korlátozása Heves megyében (1950-1962)*, Kronosz Kiadó, 2023, 178–278

HORVÁTH Gergely Krisztián: *Szovjetizálás és ellenállás a Veszprémi egyházmegyében*, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2018., 173–177

KÖPECZI BÓCZ Edit: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004, 58–100

JÁVOR Miklós: *Egyházpolitika, ateista propaganda és békemozgalom a Kádár-rendszer korai éveiben (1957–1964): Eszmetörténeti értekezés*, Doktori (PhD) értekezés, Budapest, 2020, <https://real-phd.mtak.hu/1031/>, 68–125.

KELEMEN Dávid: *Egyházüldözés, hitélet és vallásgyakorlat a győri egyházmegyében, Papp Kálmán egyházkormányzása alatt (1946–1966)*, Doktori (PhD) értekezés, Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2021, <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/24033/kelemen-david-phd-2021.pdf>.

RIGÓ Róbert: *Lelkeszek a mezőgazdaság szocialista átszervezésének időszakában* in Kiss Réka – Lányi Gábor (szerk.) *Hagyomány, identitás, történelem* 2019, 2. kötet, Budapest, 2020, 165-199.

Purcsi Adrienn

TÖRTÉNETI ESSZÉ, AVAGY RÖVIDEN A SZENT ISTVÁN-I ÁLLAMESZME JEGYÉBEN MEGJELENŐ
NEMZETISÉGI POLITIKÁRÓL ÉS A REVÍZIÓRÓL

Mi is pontosan a Szent István-i állameszme? Hogyan, miért is jelenik meg és terjed el a Horthy-korszak politikai gondolkodásában? Továbbá milyen vonásai vannak a koncepció jegyében megjelenő nemzetiségi politikának? Ezek azok a kérdések, amelyekre a történettudomány nem adott még számunkra sem definíciót, sem pedig pontos választ. Ennek oka főként abban keresendő, hogy a legtöbb kutató számára az eszmetörténet, az eszmerendszerek vizsgálata egy rendkívül ingoványos terep, ahová nem szívesen merészkednek. A téma esetében is nagy kihívás egy kutatónak röviden, lényegretörően, mégis komplexen megfogalmazni, hogy mit is értünk a Szent István-i állameszme és ennek jegyében megjelenő revíziós és kisebbségi politika alatt.

Írásunkban megpróbálunk választ adni a fent megfogalmazott kérdésekre. Elsőként fontos tisztázni, hogy hogyan és miért jelenik meg az állameszme? Talán erre a legegyszerűbb felelni. A trianoni békediktátum hívja életre, valamint az országban kialakuló bizonytalanságra egyfajta ösztönös társadalmi reakció az eszme elveinek hirdetése, amelyet majd később a Horthy-korszak keresztény-konzervatív politikai elitje is zászlajára tűz. Az állameszme példaként tekint Szent István Birodalmára és az ő politikájára, amelyhez való visszatérés volt a végső cél a trianoni Magyarországon. Szerencsére nem kell nagyon sokáig kutatnunk definíció után, Teleki Pál pedig tökéletesen megfogalmazta a koncepció lényegét: „Ez a népek megértésének, a népek helyes és józan vezetésének állameszméje ezen a területen, tehát a Duna-medence állameszméje. Minden itt élő embert közös életbe, egységes életformába, együttes törekvésekbe szervez.”¹

A Szent István-i államkoncepció magában hordoz két fontos, egymással összefüggő közéleti kérdést, ezekre megoldást is kínál. Az egyik a revízió, a másik pedig a nemzetiségi kérdés. Ezeknek hangsúlyozása elengedhetetlen, ha a koncepciót vizsgáljuk. A fentiek ismeretében nagyon egyszerűen kikövetkeztethető, hogy a Szent István-i állameszme jegyében megjelenő revíziós politika végső és egyetlen célja Szent István Birodalmának helyreállítása, kisebb eltérések a megvalósításában, kivitelezésének módjában figyelhetőek meg. Ám van még egy fontos vonás a Birodalom helyreállításának gondolata mögött és ez nem más, mint a kisebbségi

¹ Gróf Teleki Pál: Magyar nemzetiségi politika, Budapest, Stádium Sajtóvállalat Rt. nyomdája, 1940. 3–4.

kérdés. Korábbi kutatásokban ez nem kapott hangsúlyos szerepet, pedig koránt sem elhanyagolható. Ugyanis a koncepció megfogalmazza azt, hogy miként kellett volna korábban, illetve meghatározza azt is, hogy miként kell bánni most a nemzetiségekkel, ha majd az elszakított országrészek újra egyesülnek.

Trianon bekövetkeztének oka az állameszme képviselői szerint az, hogy az ország letért a Szent István által kijelölt útról és ez igaz a nemzetiségi politikára is. Így tehát a mielőbbi megoldás az, hogy az ország elkezd bánni úgy a nemzetiségeivel, mint ahogy tette azt Szent István korában. De mit is jelent ez pontosan? Ezt Bethlen István fogalmazza meg a legpontosabban: „Idegen népelemeknek Magyarországra való tudatos telepítése már Szent István idejében kezdődött és hol gyorsabb, hol lassúbb ütemben, de szakadatlanul tartott 800 éven keresztül, egészen a múlt század első feléig, a magyar risorgimentóig.” Kiemeli azt is, hogy később a reformkorban majd a nemzettudatra ébredt nemzetiségeket kell fékeznie a magyar kormánynak, valamint felrója a Habsburg Birodalomnak a török utáni erőszakos betelepítéseit, ugyanis az a magyar nemzet gyengítését szolgálta, nem pedig úgy, mint Szent Istvánnál, ahogy Bethlen fogalmaz: Szent István abszolút tudatosan és jobbító szándék által vezérelve telepített le idegen nemzetiségeket, „hogy az ázsiai kultúrában nevelkedett puszták népének soraiban a nyugati keresztény kultúra magvait elvesse, hogy olyan új foglalkozási ágakat honosítsanak meg, amelyek nélkül civilizált ország fenn nem állhatott és azért, hogy népünknek egy-oldalú katonai kvalitásait pótolják.” Ennek értelmében Magyarország területe nem korlátozódhat csupán a magyarok által lakott területekre, hanem magába kell foglalnia a Kárpát-medence valamennyi népét, ennek vezetésére pedig csak és kizárólag a magyar nép alkalmas.²

Összességében véleményünk szerint azok a jelentős kormányzati politikai személyiségek, akiknek gondolkodását az állameszme áthatotta, mint például Teleki Pál, Bethlen István, mind egyetértettek abban, hogy a középkori magyar nemzetiségi politikához kell visszatérni, az az egyetlen helyes út, és az ezt követő korok nemzetiségi politikája nem vitte helyes irányba a magyarok és a nemzetiségek kapcsolatát, kiélezte az ellentéteket. Nem merül ki ennyiben a koncepció, ugyanis nem csupán ez a nemzetiségi politika lenne a követendő a vezetés számára, de ehhez szükséges természetesen a határok visszaállítása is, és nem utolsó sorban a magyarok vezető szerepe, ugyanis ők azok, akik Szent István óta összetartják a birodalmat és vezetik az itt élő népeket. Föderalisztikus összefogásra van szükség, hiszen csak ezáltal lehet virágzó ez a

² Gróf Bethlen István: Szent István napján: *Pesti Napló*, LXXXIX. évf., 165. szám, 1938. augusztus 20., 1–2.

terület. El kell érni, hogy a határon túlra került nemzetiségek ismét az anyaországhoz akarjanak csatlakozni. Mindezen kiemelt és néhol sarkított pontok mellett persze megfigyelhetők különbözőségek például a kivitelezés tekintetében is a különböző politikai személyiségek gondolatrendszerében. A közös és kiemelten lényeges elemei az állameszmének azonban az fent kiemelték. Azt is fontos hangsúlyoznunk, hogy mind ez elméletben nagyon jól működhetett volna, és rendkívül hangzatos célokat tűztek ki a politikusok. Ám meglátásunk szerint ennek a politikának a végrehajtása igencsak komplex feladat, melyet különböző tényezők, mint például az elcsatolt területeken lévő nemzetiségek magyarok ellen való hangolása nehezített meg. Azonban mindezen nehézségek, kérdések, problémák ellenére fontos helyet foglal el a Szent István-i állameszme a Horthy korszak politikai gondolkodásában.

BIBLIOGRÁFIA

Gróf TELEKI Pál: *Magyar nemzetiségi politika*, Budapest, Stádium Sajtóvállalat Rt. nyomdája, 1940.

Gróf BETHLEN István: Szent István napján: *Pesti Napló*, LXXXIX. évf., 165. szám, 1938. augusztus 20.

ABSZTRAKTOK

HITTUDOMÁNYI ABSZTRAKTOK

Márkus Máté

ORTODOXIA ÉS HETERODOXIA

A cikk kérdése, hogy hogyan gondolkodhatunk az ember helyzetéről. A szerző megállapítja, hogy minden dogmatika az ember helyzetére vonatkozó kérdést teszi fel, még azok is, amelyeknek a tárgya Isten, mert Isten az, aki mindent meghatároz, beleértve ebbe az embert is. A dogma gondolatot jelent, de minden gondolat alapja tapasztalat. A „mások” tapasztalata vagy az „én” tapasztalata. A szerző emlékeztet, hogy az „én” számára minden a dogmatörténet folyamán kifejtett dogma, gondolat, a „mások” tapasztalatán alapul, akkor is, ha azok a bibliai anyag mögött álló „mások”, az isteni önkijelentés tekintélyével felruházva. Ily módon két féle gondolkodásmód jelent meg a keresztyén gondolkodás története során. Az, amelyik egyedül a mások tapasztalatára alapul, és az, amelyik a mások és az én tapasztalatán alapul. Ezt a két gondolkodásmódot, az ortodoxiát és a heterodoxiát hasonlítja össze a szerző a célok, források és módszerek tekintetében.

Kulcsszavak: ortodoxia, heterodoxia, liberális, dogmatörténet, Tillich

*Pető-Veres Kata*KORTÁRS REFORMÁTUS KERESZTELÉSI PRÉDIKÁCIÓK VIZSGÁLATA A MAGYARORSZÁGI
REFORMÁTUS EGYHÁZBAN

Az 1985-ben bevezetett és máig hatályban lévő Istentiszteleti Rendtartás a keresztelési szertartáson elhangzó keresztelési prédikációt egy nagyon rövid prédikációként határozza meg, amely a liturgia szerint a szereztetés ige alapján (Mt 28,18–20) kell elhangozzon. A néhány évvel korábban, 1980-ban napvilágot látott Igehirdetők Kézikönyve szerint a keresztelési prédikációban három kérdésre kell választ adni: „ki szerezte?”, „mit jelképez?”, és „mire kötelez?”. E három kérdésre adott válasszal eleget teszünk a szertartási beszéd követelményeinek. A gyakorlatban azonban azt látjuk, hogy a legtöbb lelkész a szereztetési ige mellett egy második, választott igét is felolvas, és azt kezdi el magyarázni. Ennek az a veszélye, hogy a szereztetési ige háttérbe szorul és a választott ige alapján nem a keresztség lényegéről, dogmatikumáról, életet formáló jelentőségről lesz szó, hanem bármi egyébéről, ami a választott ige alapján megfogalmazható. Ezzel a szertartási beszéd műfaja összefolyik az istentiszteleti

prédikáció műfajával. Kutatásomban ezt a jelenséget és a ma keresztelőkön beszélő lelkészek által relevánsnak tekintett témákat fogjuk körbe járni.

Kulcsszavak: keresztelés, szereztetési ige, második ige, kortárs prédikációk, keresztelési beszédtemák

Ratkovics Petra Krisztina

TÚL AZ IDÉZETEN

intertextuális hivatkozások a Szentíráson belül

Jelen cikkünkben sorra vesszük az Ószövetség és Újszövetség kapcsolatát övező kérdések egyikét: milyen formában jelenik meg az Ószövetség szövege az Újban? Kiindulási alapként Richard Hays *Echoes of Scripture* c. művében ismertetett hármas felosztást használjuk: idézet, utalás (vagy allúzió) és visszhang; ehhez negyedikként hozzávesszük az ún. kulturális kódra alapuló intertextualitást. Az első három intertextualitási forma a szintaktikai és lexikai egyezéseken alapul, míg a negyedik irodalomtudományi kutatásokra építve a tágabb körű tematikus vagy motívumi egyezések, hasonlóságok alapján állapít meg összefüggést a két szöveg között. Felvázoljuk a Hays által megállapított kritériumrendszert, ami keretül szolgálhat az intertextualitás (de kifejezetten is az utalás és a visszhang) felfedéséhez, és amellel érvelünk, hogy érdemes az egyes intertextualitási formákat figyelembe véve kibővíteni azt, ahogyan az Ó- és Újszövetség közötti kapcsolatról gondolkodunk.

Kulcsszavak: intertextualitás, Ó- és Újszövetség kapcsolata, utalás, Richard Hays, kulturális kód

Strifler Zoltánné

A BEFOLYÁSOLÁS ÉS MEGGYŐZÉS KOMMUNIKÁCIÓPSZICHOLÓGIAI VONATKOZÁSAI

HOMILETIKAI KITEKINTÉSEL

Minden kommunikáció meggyőzni akar. Ahhoz azonban, hogy ez megtörténhessen, szükség van megannyi ismeret egyidejű alkalmazására, valamint a kommunikációban résztvevő felek összehangolt működésére. A kommunikációpszichológia a sikeres kommunikáció egyik alapfeltételének a meggyőzés és befolyásolás pszichológiájának ismeretét és megfelelő használatát tartja. Amennyiben a kommunikációt indító fél alkalmazza ezeket az ismereteket, nagyobb eséllyel érhet el sikereket hallgatóinál. A tanulmány arra vállalkozik, hogy bemutassa

a befolyásolás és a meggyőzés lélektani és kommunikációs vonatkozásait, és felvillantsa egyik homiletikai aspektusát.

Kulcsszavak: befolyásolás, homiletika, igehirdetés, kommunikáció, kommunikáció-pszichológia, meggyőzés, prédikálás, prédikátor, pszichológia

JOGTUDOMÁNYI ABSZTRAKTOK

Cservák Csaba

A NEMZETISÉGEK TÍPUSAI ÉS RÖVID TÖRTÉNETÜK MAGYARORSZÁGON

A nemzeti kisebbségeknek három kategóriája különíthető el. A magyarság jelentős hányada külföldön él. Ezért is fontos a kisebbségvédelem Magyarország számára. A nemzetiségek védelme a történeti alkotmány szerint is kiemelt jelentőségű volt hazánknak. Egyes népcsoportok sajátos státusszal rendelkeztek. Jelenleg 13 népcsoport kapja meg a nemzetiségi jogállását Magyarországon. A történelmi múlt miatt még a törökök és olaszok hasonló kedvezménye lenne indokolt.

Kulcsszavak: kisebbségvédelem, diszkrimináció, magyarság, autonómia, történeti alkotmány

Gyebrovski Zsolt Dániel

AZ EURÓPAI UNIÓ SOKNYELVŰSÉGÉNEK HATÁSA A TAGÁLLAMI JOGALKOTÁSRA,
KÜLÖNÖSKÉPPEN A VERSENYJOGI KÁRTÉRÍTÉSI PEREK SZABÁLYAINAK KÖVETKEZETES
ÁTÜLTETÉSÉRE ÉS ALKALMAZÁSÁRA

Az Európai Unió, valamint a tagállami versenyjogot domináló – versenyhatóságok által végzett – közjogi jogérvényesítéssel ellentétben a versenyjogi kártérítési perek szabályrendszere jellegéből adódóan vegyíti az eltérő jogi koncepció alapján működő és eltérő fogalmi készlettel rendelkező közjogi és a magánjogi normákat. A versenyjogi kártérítési perek szabályozására irányelvi formában került sor, amely figyelembe véve az Európai Unió magánjogi és nyelvi értelemben vett heterogenitását, valamint az uniós és a tagállami jogi terminológia jelentéstartalmi kettőségét, nyelvi inkonzisztenciát eredményező jogalkotási és jogalkalmazási problémákat vetett fel. A versenyjogi kártérítési pereket a Courage-ügy óta számos jogi természetű kérdés övezi, azonban a versenyjog rendelkezéseinek megsértésén alapuló, nemzeti jog szerinti kártérítési keresetekre irányadó egyes szabályokról szóló Európai Parlament és a Tanács 2014/104/EU irányelv („*Irányelv*”) bevezetése látszólag nem oszlatta el e kérdések mindegyikét.

Kulcsszavak: versenyjog, versenyjogi kártérítési perek, Európai Unió, jogalkotás, többnyelvűség

Hatlaczkai-Kálmán Andrea

A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI JOG AKTUÁLIS VÁLTOZÁSAI, AVAGY A KATEGÓRIA- ÉS
KREDITRENDSZER

Írásomban a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (Bv. tv.) 2024. március 1-jén hatályba lépő koncepcionális módosításainak átfogó, rendszerszintű ismertetését szerettem volna bemutatni. E jogszabály módosítás új jogintézmények bevezetését és korábbiak megszüntetését is jelenti, anélkül azonban, hogy a módosító norma végrehajtási rendelete – hangsúlyozottan a publikáció megírásakor még – megjelent volna. Ilyen módon a részletszabályok ismertetése még felelőtlen vállalkozás lett volna, ezért a szerző reményei szerint egy későbbi, részletesebb változást ismertető írás előzményeként íródott meg ez az átfogó ismertetés. A jogszabályváltozás hatályba lépésének közelsége miatt csupán a Bv. tv. módosult rendelkezései és a módosításokat tartalmazó norma, a büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódóan egyéb törvények módosításáról szóló 2023. évi XCVII. törvény vonatkozó rendelkezései, továbbá e jogszabályok indokolásai képezhették kutatásom alapját. A hatályba lépő, rendszerszintű novumok a szerző meggyőződése szerint képesek lehetnek a szabadságvesztés büntetés jogi és összetársadalmi céljának hatékonyabb elérését előmozdítani, az új jogintézmények objektivitása és az elítéltek személyiségére hatást gyakorló képességük miatt.

Kulcsszavak: büntetés-végrehajtás, jogszabály módosítás, kategória- és kreditrendszer

Lajos Edina

AZ ALKOTMÁNYJOGI PANASZ MORÁLIS VONATKOZÁSAIRÓL

Az erkölcsnek két tudományos megközelítése ismeretes. Az egyik a közerkölcs, a másik a kritikai morál. Az alkotmányos alapjogokat leginkább az alkotmányjogi panasszal lehet érvényesíteni, aminek több fajtája van. A korábbi alkotmánybíróági törvény idején alkotmányjogi panasz benyújtására kizárólag akkor volt lehetőség, ha maga az alkalmazott jogszabály volt alapjogsértő. Ezen konstelláció azonban magában hordozta a joghézagok lehetőségét. Az Alkotmánybíróaságról szóló új jogszabály az alkotmányjogi panasz három altípusát határozza meg. Nagyon sajátos, hogy a legfőbb ügyész sajátos jogorvoslati lehetőségét is az alkotmányjogi panasz kategóriájába sorolja be a törvény. A valódi alkotmányjogi panaszt német mintára alakították ki. Ez azt jelenti, hogy bírói döntést is meg lehet támadni alapjogsértés címén. A gyakorlatban az Alkotmánybíróaság rendkívül kevés ügyet fogad be.

Kulcsszavak: közerkölcs és kritikai morál, jog és erkölcs, Alkotmánybíróság, jogorvoslatok, alkotmányjogi panasz, joghézag, ténykérdések

Kovács Viktória

GONDOLATOK A JOG MÖGÖTTI ÉRTÉKEKRŐL ÉS SZABÁLYOZÁSRÓL

A jog, erkölcs és vallás kapcsolata sokrétű és összetett, a normák a társadalom jellegétől, kultúrájától függően különböző módon nyilvánulnak meg, hatnak egymásra. A Gondolatok a jog mögötti értékekről és szabályozásról című tanulmányban megvizsgáljuk ezeket a kapcsolatokat, hogy jobban megértsük, hogyan alakítják és befolyásolják egymást. Az évszázadok során a jog, erkölcs és vallás kapcsolata megváltozott, az egyházi és szekuláris normák elkülönültek. Míg a jog a társadalom működését szabályozza, az erkölcs és vallás továbbra is befolyással bír az emberek viselkedésére. Az értékek ütközése napjainkban különösen aktuális, jelentősek a vallási gyakorlatok és jogi normák közötti eltérések vagy a média szerepe a társadalmi normák formálásában. A bűn fogalmának értelmezése is változó, a jogi és vallási rendszerek különböző megközelítésekkel rendelkeznek. Összességében a tanulmány arra hívja fel a figyelmet, hogy a jog, erkölcs és vallás egymással összefonódó szabályozó területek, és ezek szinkronizálása a társadalom kiegyensúlyozott működésében is szerepet játszhat.

Kulcsszavak: szabályozás, vallás, jog, erkölcs, társadalom

Kovács Viktória

AZ EURÓPAI INTEGRÁCIÓS FOLYAMAT UKRAJNÁBAN. *PACTA SUNT SERVANDA* - A MEGKÖTÖTT SZERZŐDÉSEKET TISZTELETBEN KELL TARTANI

A tanulmány Ukrajna európai integráció felé vezető útját vizsgálja, feltárva az újonnan függetlenné váló állam kezdeti lépéseit, majd az egységes nemzeti identitás kialakítására tett erőfeszítéseket, annak ellenére, hogy az országban számos nemzetiség él. A dokumentum kiemeli az olyan kulcsfontosságú mérföldköveket, mint a EU-Ukrajna közötti társulási megállapodás aláírása, vagy a Mélyreható és átfogó szabadkereskedelmi övezet létrehozása, bemutatja Ukrajna előrehaladását az Európai Unióval való szorosabb kapcsolatok kialakításában. A szöveg a kihívásokkal is foglalkozik, különösen a kisebbségi jogokkal összefüggésben, különös tekintettel az ukrainai magyar kisebbségre. Felsorolja azokat az

akadályokat és hibákat – például a kisebbségi jogokat korlátozó törvényeket – amelyeket a nemzetközi testületek (a Velencei Bizottság és az EBESZ Kisebbségi Főbiztossága) is kritikusan értékelték. A következtetés hangsúlyozza a kisebbségi jogok tiszteletben tartásának és az alapvető reformok végrehajtásának szükségességét a sikeres integráció eléréséhez. Végül soron a dokumentum hangsúlyozza az emberi jogok, a jó kormányzás és a nemzetközi kötelezettségvállalások tiszteletben tartásának fontosságát Ukrajna EU-val való partnerségének és potenciális tagjelöltségének előmozdítása érdekében.

Kulcsszavak: Ukrajna, európai integráció, kisebbségi jogok

Kovácsné Molnár Anna

A GYERMEKVÉDELEM KIALAKULÁSA ÉS KITERJESZTÉSE MAGYARORSZÁGON

Kutatómunkám során a büntetőeljárás egyik különleges bánásmódot igénylő sértettjeiről, a gyermekekről írok, akiknek védelmében egyre globálisabban előtérbe kerültek a jogi szabályozások. Figyelembe véve a magyar jogi szabályozást, annak uniós és nemzetközi hátterét, amely alapul szolgált a büntetőeljárásban is megvalósult gyermekvédelemnek. Továbbá elemzem a Gyermekvédelmi törvény által, az Egyházjogi törvény és az Alaptörvény által biztosított gyermeki jogokat, ezzel is összehasonlítva a különböző jogi szabályozások által biztosított lehetőségeket a gyermekek számára. A gyermekbarát igazságszolgáltatást elemezve kitekintést teszek az Uniós és nemzetközi gyermekvédelem irányába, amely hatással volt hazánk jogalkotására is. A történeti elemzés és az Uniós, illetve a nemzetközi kitekintés célja, hogy kutatásom során eljussak addig, milyen fejlődésen ment keresztül a gyermekvédelem hazánkban Szent István korától addig, míg a büntetőeljárás részévé vált. Továbbá célom annak kiderítése, hogy a gyermekvédelem elterjedése, a jogfejlődés, hatással van-e a társadalmi viszonyokra.

Kulcsszavak: igazságszolgáltatás, büntetőeljárás, gyermek, gyermekvédelem, egyház, állam, áldozat, bánásmód

Széchenyi István

KRIPTOVALUTÁK ÉS JOGI KIHÍVÁSOK

A kriptovaluták rohamos térnyerése új jogi kihívásokat vet fel a pénzügyi és jogi szektorban. Jelen tanulmány a kriptokereskedők számára legjelentősebb jogi kérdéseket veszi át: az adózást, a tőkeáttétet és az öröklést. A szerző többek között rámutat a kriptovaluták és a hagyományos pénzügyi instrumentumok közötti hasonlóságokra és különbségekre, valamint javaslatokat tesz a jogi szabályozás fejlesztésére. A tanulmány a precíz fogalommeghatározáson túl hangsúlyozza továbbá a megfelelő kriptotőzsde kiválasztásának fontosságát, ismerteti a kriptovaluták hazai adózásának rendszerét, valamint kritikát fogalmaz meg az ESMA tőkeáttétel kapcsolatos korlátozásai miatt. Szintén ismertetésre kerülnek a centralizált és decentralizált kriptotőzsdék közötti legfőbb különbségek, ennek kapcsán kerül elő az öröklés kérdése. A szerző egyik fő megállapítása, hogy a kriptovalutákat is a hagyományos pénzügyi instrumentumokhoz hasonlóan kellene kezelni a jogi és adózási kérdésekben.

Kulcsszavak: kriptovaluta, kriptodeviza, kriptopénz, blokklánc, adózás, tőkeáttét, ESMA

Széchenyi István

SZÓLÁSSZABADSÁG ÉS FELELŐSSÉG A KÖZÖSSÉGI MÉDIÁBAN: ETIKAI DILEMMÁK A 21.

SZÁZADBAN

A közösségi média térnyerése alapjaiban megváltoztatta a kommunikációt és az információáramlást, gyakorlatilag a véleménynyilvánítás új színterévé vált. A szólásszabadság új dimenziókat nyert, amellyel együtt felvetett számos etikai és jogi kérdést is. A tanulmány ezeket a dilemmákat vizsgálja, különös tekintettel a véleménynyilvánítás szabadsága és az emberi méltóság kollíziójára a közösségi média platformokon. A tanulmány többek között kitér a közösségi média platformok felelősségére a tartalomszabályozásban és a dezinformáció terjedésében, a globális kihívásokra az eltérő etikai megközelítések kapcsán, az európai uniós szabályozási törekvésekre, valamint a véleménybuborékok jelenségére. A tanulmány célja átfogó képet adni ezen problémakörökről.

Kulcsszavak: közösségi média, szólásszabadság, véleménynyilvánítás szabadsága, emberi méltóság, fake news, gyűlöletbeszéd, platform

Szűcs Dániel

EGY BÍRÓI KEZDEMÉNYEZÉS NYOMÁBAN, AVAGY ESETTANULMÁNY AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG
ELŐTT FOLYAMATBAN LÉVŐ INDÍTVÁNY KAPCSÁN

A tanulmány egy, az Alkotmánybíróság előtt folyamatban lévő eljárás alapját képező bírói kezdeményezést veszi górcső alá, melyben az indítványozó Törvényszék azon törvényi rendelkezés Alaptörvénnyel való összhangját vitatja, amely szerint az állatok kíméletére és védelmére vonatkozó jogszabályok megsértése esetén az ügyész is jogosult keresetet indítani a tevékenységtől való eltiltás, illetőleg a tevékenységgel okozott kár megtérítése iránt. Az elemzés a jogtudomány vizsgálati módszertana szerint az alapjogi (jog)dogmatikai megközelítést alkalmazza elsődlegesen, amely az Alkotmánybíróság gyakorlatában, a releváns alkotmánybírósági döntésekben megjelenő álláspont és megállapítások ismertetésén keresztül kerül bemutatásra. Másodlagos kutatómódszertani módszerként van jelen a komparatív elemzés, amely az indítványban és ügy kapcsán kiadott állásfoglalásokban (Igazságügyi Miniszter, Legfőbb Ügyész, A Jövő Nemzedékek Érdekeinek Védelmét Ellátó Biztoshelyettese) megjelenített jogi érvelés esszenciájának szintetizálásában ölt testet.

Kulcsszavak: állatvédelem, ügyész, keresetindítás, alkotmányjogi panasz, bírói kezdeményezés, egyedi normakontroll, jogesetelemzés, esettanulmány

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI ABSZTRAKTOK

Bödő Krisztián

VÁSÁROSNAMÉNYI BÁRÓ EÖTVÖS IGNÁC TARTOZÁSAI ÉS HITELEZŐI

Eötvös József édesapja, ifj. Eötvös Ignác (1786-1851) ellen 1841. szeptember 20-án kezdődött meg a csődeljárás Borsod vármegyében. A pereskedés hosszú évtizedekig elhúzódott, végül csak 1899-ben zárták le az ügyet. A tanulmány a csődper egyik kulcsfontosságú előzményére, háttérére és a család adósságaira kíván rávilágítani. A kilenc vármegyében végzett kutatás döntően eredményes lett, összesen kétszáztizennégy adósságtételt gyűjtöttünk össze a közgyűlési iratok alapján. Noha a betáblázott összegek teljes képet nem nyújtanak a család anyagi helyzetéről, rávilágítanak a csődper előzményére és arra, hogyan alakult Eötvös Ignác hitelezői köre, amely a tanulmány második kérdésfelvetése volt. Az azonosítható személyek alapján a hitelezői kör meglehetősen heterogén volt, számottevő esetben – különösen a nagyobb pénzösszegek esetén – kereskedők álltak a kölcsönügyletek mögött.

Kulcsszavak: csőd, tartozás, hitelező, vármegye

*Farkas Péter**„NOBILES IOBAGIONES EPISCOPATUS WESPRIMIENSIS EXERCITUARE DEBENTES”*

**Szemponatok a veszprémi püspökség egyházi nemességének 13-14. századi történetéhez
(adózás, bíraskodás, birtoklás)**

Az egyházi nemesség katonai szolgálattal ellátott népelem volt. Az egyházi nagybirtokon belül élvezett kiváltságaik is a katonai szolgálattól eredtek. A veszprémi püspökség nemes jobbágysai először leginkább az egyház kondicionárius népei közül kerültek ki. Későbbekben, a 14. században már az egyházon kívülről érkezett, önkéntes belépők vannak többségben, akik egyébként nemesi származásúak voltak. Az egyházi nemesek birtokainak adómentességének elérése is egy folyamat volt, mely intézményenként változó módon folyt le. A belépő nemesek esetében találkozunk az egyházi szolgálattól való kilépés lehetőségének biztosításával is. A 14. századi státuszperek vizsgálata során azt tapasztaltuk, hogy a püspökség mereven és minden körülmények között ragaszkodott nemes jobbágysaihoz, és ezzel együtt azok birtokaihoz is. Bizonyos adónemek alól felmentést vizsgált korszakunkban leginkább a nemesi származású belépők kaptak (*census, collecta*) a veszprémi püspöki területeken, így is vonzóbbá téve az egyházi szolgálatot számukra. A veszprémi püspökség nemes jobbágysaink birtoklása is

korlátozott volt, csak a püspökség engedélyével vehettek részt birtok vásárlásában, cseréjében vagy éppenséggel birtok eladásában. A bíraskodási önállóság elérése is egy több lépcsőből álló folyamat része volt: az első lépés az egyház bíraskodási kiváltságának elérése. A nemes jobbágyságot érintő jogszolgáltatási kiváltságok csak ezután következhetek. Itt is azt tapasztaljuk, mint az adózás és a birtoklás tekintetében: a kiváltságok csak a belépőkre érvényesek és nem általánosan az egész társadalmi rétegre.

Kulcsszavak: egyházi nemesek, veszprémi püspök, középkori Magyarország, egyháztörténet, hadtörténet

Gyócsi Ádám

A KERESZTÉNYSZIGETI ORSZÁGGYŰLÉS ÉS A SZULTÁNI „GRATULÁLÓ LEVÉL”

Tanulmányom a 17. század végi erdélyi események egy szeletét kívánja feldolgozni. Ez a török alóli felszabadító háborúk ideje. Ennek során Thököly Imre rövid erdélyi fejedelemségével kapcsolatban szót ejtek arról a csatáról, amely a trónra segítette. Ezt követően pedig az első és egyben utolsó keresztényszigeti országgyűléséhez vezető történéseket veszem górcső alá, különös tekintettel a gyűlésen átadott szultáni gratuláló levélre. A szóban forgó levél teljes szövegének magyar fordítását – tudomásom szerint – én végeztem el. A szöveg török eredetijét egykorúlag lefordították latinra, és ezt a szövegváltozatot ültettem át magyar nyelvre. A dolgozat befejező része a sebtében bezárt országgyűlés munkájába ad betekintést, ok-okozati láncolatban haladva és egyben előrevetítve Thököly Imre utolsó kudarcra ítélt ténykedését magyar földön. A dolgozat középpontjában a fordítás áll, illetve az azt tartalmazó szöveg, amelyet megpróbáltam elhelyezni a gyorsan követő események kavalkádjában, az »önálló« Erdélyi Fejedelemség végnapjaiban.

Kulcsszavak: Thököly Imre, Erdély, Kereszténysziget, török, szultáni gratuláló levél

Pétsy Zsolt Balázs

A BÉKEPAPOK ÉS A PÁRTÁLLAMI HATALOMGYAKORLÁS MAGYARORSZÁGON

A szocialista pártállam politikai-hatalmi, és az ezek mögött álló ideológiai céljai mentén a békepapokat kifejezetten a „klerikális reakciós elemekként” meghatározott személyekkel szemben folytatott harcában saját érdekei mentén állította szolgálatába. Esszémben – a békepap kifejezés ellentmondásos szóösszetételének kiindulási alapján – a papi békemozgalom államhatalom által irányított tevékenysége és a nyilvánosságban – a sajtóban, illetve a propagandában – megjelent hivatalos békecélkitűzések közötti sarkos különbségekre szeretném felhívni a figyelmet. A levéltári források feldolgozását követően a terminológiai ellentmondás az iratokban szövegszerűen is kézzelfoghatóvá válik. A békemozgalom országos szervezetirendszerének, valamint a területi szinten szerveződött békebizottságok helyi szinten kifejtett működésének részletesebb vizsgálatának egyik fontos aspektusa lehet a békepapok társadalomra és hívőkre gyakorolt hatásának közvetlen kutatása. A levéltári források feldolgozása során a papi békemozgalom mögött meghúzódó ideológiai ellentmondást ugyancsak indokolt figyelembe venni.

Kulcsszavak: békepap, papi békemozgalom, Opus Pacis, egyházi reakció, Vatikán, Állami Egyházügyi Hivatal, pártállam, állambiztonság

Pétsy Zsolt Balázs

JELENTÉS A SZOCIALISTA ORSZÁGOK EGYHÁZÜGYI HIVATALAI KÉPVISELŐINEK KONZULTATÍV TANÁCSKOZÁSÁRÓL (1986)

Jelen forrásközlés célja a „Jelentés a szocialista országok egyházügyi hivatalai képviselőinek konzultatív tanácskozásáról” dokumentum szöveges ismertetése, valamint a forrás történelmi jelentőségének bemutatása. A magyar, a csehszlovák, a lengyel, az NDK, a szovjet, a vietnami és a kubai egyházügyi hivatal képviselői 1986. januárjában Budapesten tanácskoztak. Ezt a találkozót az egyházügyi hivatalok vezetőinek egy korábbi, 1984. évi prágai megbeszélésén a magyar Állami Egyházügyi Hivatal kezdeményezte a Vatikán szocialista országokkal kapcsolatos politikájának elemzése és a gyakorlati lépésekre vonatkozó javaslatok kidolgozása céljából. A forrásközlésben szereplő iratok jelentősége, hogy rajtuk keresztül bepillantást nyerhetünk abba, hogy milyen formában folytak az egyeztetések szocialista egyházügyi szervezetek között, valamint, hogy az hivatal vezetője hogyan adott tájékoztatást az MSZMP Agitációs és Propaganda Osztálynak a konkrét ügyben. Tudományos szempontból az irat

tartalmának jelentősége az alábbiakban foglalható össze: 1. az Agit. Prop. Osztály részére történő jelentéstétel ténye; 2. a jelentés alapját képező emlékeztető ideológiai és gyakorlati tartalma; 3. a szocialista egyházügyi szervezetek, hivatalok találkozájának, szervezett tanácskozása; 4. a hivatalok közötti szoros együttműködés és koordináció, és annak fentiekben ismertetett fókusza.

Kulcsszavak: szocialista egyházügy hivatalok, Állami Egyházügyi Hivatal, Vatikán, egyház, egyházi reakciós elemek

Purcsi Adrienn

TÖRTÉNETI ESSZÉ, AVAGY RÖVIDEN A SZENT ISTVÁN-I ÁLLAMESZME JEGYÉBEN MEGJELENŐ
NEMZETISÉGI POLITIKÁRÓL ÉS A REVÍZIÓRÓL

A Szent István-i állameszme és az ennek részeként megjelenő revíziós és nemzetiségi politika a Horthy-korszak politikai gondolkodásának legmeghatározóbb eleme. Sok szakirodalomban olvashatunk ezeknek jelenetőségéről, ám pontos definíciójukról, meghatározásukról kevésbé. Rövid történeti esszénkben arra teszünk kísérletet, hogy röviden és lényegretörően meghatározzuk e fogalmak tartalmi elemeit.

Kulcsszavak: Horthy-korszak, revízió, nemzetiségi kérdés, Bethlen István, Teleki Pál, Szekfű Gyula

Turi Zsolt

EGY PRAGMATIKUS KONFLIKTUS: LENGYEL KATONAI TEVÉKENYSÉG AZ ÉSZAK-
MAGYARORSZÁGI VÁRMEGYÉKBEN 1918-BAN

1918 őszén lengyel fegyveres alakulatok birtokukba vettek településeket és ipari létesítményeket Árva és Szepes vármegyékben. A régiókban jelentős számban éltek lengyelek, és a megszálló fegyveres erők a népek önrendelkezési jogára hivatkoztak a beavatkozásaik igazolása érdekében. A helyszínen lévő magyar katonai és belügyi erőknek parancsuk volt az ország területének védelmére, azonban az esetek többségében visszavonultak a konfliktusos területekről, nem akartak tűzharcba keveredni a lengyel egységekkel. Az adott helyzetben egyik ország vezetésének sem állt érdekében összecsapni a másikkal. Lengyelország egy frissen újjászületett állam volt, amelynek szövetségesekre volt szüksége, hogy újonnan szerzett államiságát meg is tudja tartani. Magyarország egy háborúban kimerült, ellenséges államokkal

körülvelt, mély belső problémákkal küzdő ország volt. Északnyugat-Magyarországon már terjedt a cseh befolyás, a magyar politikai vezetés pedig úgy vélte, hogy a magyar állam már mindenképpen területi veszteséget fog szenvedni. Kíváncsabb volt, ha ezek a területek Lengyelország, nem pedig Csehország befolyása alá kerülnek, így Magyarország körül egy teljes ellenséges gyűrűt a szomszédok nem tudnak létrehozni. 1923-ban megállapodás született a területeknek a sorsáról, mely a kérdéses régió nagy részét a csehszlovák félnek ítélte meg.

Kulcsszavak: lengyel, Árva, Szepes, Magyarország, 1918, diplomácia, egyezmény, 20. század, katonai, cseh, államiság, nemzetiség, Csehszlovákia

ABSTRACTS

ABSTRACTS IN THEOLOGICAL STUDIES

Máté Márkus

ORTHODOXY AND HETERODOXY

The question of the article is how to think about the human predicament. The author notes that all dogmatics ask questions about the situation of man, even those that have God as their subject because it is God who determines everything, including man. Dogma means thought, but all thought is based on experience. The experience of "others" or the experience of "self". The author reminds us that for the "self" all dogma, thought, expressed in the course of dogmatic history, is based on the experience of "others", even if they are the "others" behind the biblical material, with the authority of divine self-disclosure. In this way, two ways of thinking have emerged in the history of Christian thought. The one based on the experience of others alone, and the one based on the experience of others and self. These two schools of thought, orthodoxy, and heterodoxy, are compared by the author in terms of functions, sources, and methods.

Keywords: orthodoxy, heterodoxy, liberal, history of dogma, Tillich

Kata Pető-Veres

A STUDY OF CONTEMPORARY REFORMED BAPTISM SERMONS IN THE HUNGARIAN REFORMED CHURCH

The Order of Worship, which was introduced in 1985 and is still in force, defines the baptism sermon at a baptismal service as a very short sermon, which according to the liturgy is to be preached on the basis of the passage on the Great Commission (Mt 28,18–20). According to the Manual of Preachers, which appeared a few years earlier in 1980, the baptism sermon should answer three questions: „Who received it?”, „What does it symbolize?”, and „What does it oblige us to do?”. By answering these three questions, we satisfy the requirements of the sacramental sermon. In practice, however, we find that most pastors read a second, chosen text in addition to the Great Commission and begin to preach based on it. The danger of this is that the Great Commission is relegated to the background and the chosen verse is not used to speak about the essence, dogmatics, and life-forming significance of baptism, but about anything else that can be formulated on the basis of the chosen passage. In this way, the genre of the sacramental sermon merges with the genre of the sermon in worship. In my research, I will

explore this phenomenon and the themes considered relevant by pastors speaking at baptisms today.

Keywords: baptism, Great Commission, secondary base text, contemporary sermons, topics of sermons of baptism

Petra Krisztina Ratkovics

BEYOND QUOTATIONS

Other Forms of Intertextuality within the Scripture

In this article we are investigating an important question in the field of Old and New Testament relationships: how is the OT present in the NT? We are using Richard Hays's book *Echoes of Scripture* as a starting point and his threefold classification: citations/quotations, allusions, and echoes. As a fourth category, the concept of cultural intertextuality is introduced, based on a shared cultural code between writer and reader. The first three forms of intertextuality are mainly concerned with syntactical and lexical correspondence, while the fourth, cultural intertextuality is derived from literary studies and looks to the OT as an „ideational resource” for themes, motifs, images, etc. expanded upon in the NT. We are detailing the seven criteria Hays laid down to help identify intertextuality (but especially allusion and echo), and arguing that the understanding and research of OT presence in the NT should be extended to include the above-detailed forms of intertextuality.

Keywords: intertextuality, relationship of Old and New Testament, allusion, Richard Hays

Zoltánné Strifler

COMMUNICATION PSYCHOLOGY OF INFLUENCE AND PERSUASION WITH A HOMILETICAL
PERSPECTIVE

All communication is intended to persuade. But to do so, it requires the simultaneous application of a range of knowledge and the coordinated action of all parties involved in the communication. Communication psychology considers the knowledge and appropriate use of the psychology of persuasion and influence as a prerequisite for successful communication. If the party initiating the communication applies these skills, it is more likely to achieve success with its listeners. This study aims to present the psychological and communicative aspects of influence and persuasion and to highlight one of its homiletical aspects.

Keywords: influence, homiletics, preaching, communication, communication psychology, persuasion, preaching, preacher, psychology

ABSTRACTS OF LEGAL SCIENCE STUDIES

Csaba Cservák

TYPES OF NATIONALITIES AND THEIR BRIEF HISTORY IN HUNGARY

There are three categories of national minorities. A significant proportion of Hungarians live abroad. This is why minority protection is important for Hungary. The protection of national minorities has also been a priority for Hungary under the historical constitution. Certain ethnic groups had a special status. Currently, 13 ethnic groups are granted nationality status in Hungary. A similar preference for Turks and Italians would be justified by the historical past.

Keywords: minority protection, discrimination, Hungarians, autonomy, historical constitution.

Zsolt Dániel Gyebrovski

THE IMPACT OF THE MULTILINGUALISM OF THE EUROPEAN UNION ON NATIONAL LEGISLATION,
PARTICULARLY ON THE CONSISTENT IMPLEMENTATION AND ENFORCEMENT OF THE RULES ON
COMPETITION DAMAGES ACTIONS

Contrary to the public enforcement of competition law by competition authorities, which dominates competition law in the European Union and in the Member States, the system of competition law damages actions inherently mixes public and private law rules, which operate on the basis of different legal concepts and different conceptual sets. Competition damages actions have been regulated in the form of a directive, which, taking into account the heterogeneity of private law, the multilingual nature of the European Union, and the semantic diversity of EU and national legal terminology, has created legislative and enforcement challenges resulting in linguistic inconsistencies. A number of legal issues have surrounded competition damages actions since the *Courage* case, but the introduction of Directive 2014/104/EU of the European Parliament and of the Council of 16 December 2014 on certain rules governing actions for damages under national law for breach of the rules on competition (“Directive”) does not seem to have resolved all of these issues.

Keywords: competition law, competition damages actions, European Union, legislation, multilingualism

Andrea Hatlaczki-Kálmán

CURRENT CHANGES IN PENAL LAW, OR THE SYSTEM OF CATEGORIES AND CREDITS

The article presents a systemic description of the conceptual amendments to Act No CCXL of 2013 on the enforcement of penalties, measures, certain coercive measures, and the detention of offenders (Bv. tv.), which will come into effect on 1 March 2024. The author wrote about the amendment of legislation, which involves introducing new legal provisions and abolishing existing ones. However, it is not yet known whether an implementing regulation amending the standard will be published. The author refrained from presenting detailed rules in this text, as it would have been an irresponsible undertaking. Instead, the author hopes that this comprehensive review will serve as a prelude to a more detailed description of the changes at a later date. Due to the upcoming legislative changes, my research will be based solely on the amended provisions of the Bv. tv. and the normative Act XCVII of 2023, which contains amendments to Act XCVII of 2023 on criminal law and other related acts, as well as the explanatory memoranda of these laws. The new legal instruments are believed to promote the legal and social objectives of imprisonment more effectively due to their objectivity and capacity to influence the personality of the prisoner.

Keywords: law enforcement, execution of sentence, amendment of legislation, category and credit system.

Edina Lajos

ON THE MORAL IMPLICATIONS OF A CONSTITUTIONAL COMPLAINT

There are two scientific approaches to morality. One is public morality and the other is critical morality. The best way to enforce fundamental constitutional rights is by means of a constitutional complaint, which can take several forms. Under the previous Constitutional Court Act, a constitutional complaint could only be lodged if the legislation applied was itself in breach of fundamental rights. This constellation, however, entailed the possibility of legal loopholes. The new Constitutional Court Act defines three sub-types of constitutional complaint. Very specifically, the specific remedy of the Prosecutor General is also included in the category of constitutional complaint. The actual constitutional complaint is modelled on the German model. This means that a judicial decision can also be challenged on the grounds of a breach of fundamental rights. In practice, the Constitutional Court receives very few cases.

Keywords: public morality and critical morality, law and morality, Constitutional Court, legal remedies, constitutional complaint, legal vacuum, questions of fact

Viktória Kovács

REFLECTIONS ON THE VALUES AND REGULATION BEHIND THE LAW

The relationship between law, morality, and religion is intricate and multifaceted, with norms exhibiting varying influences depending on societal nature and culture. The study *Reflections on the Values and Regulation Behind the Law* scrutinizes these relationships to elucidate their mutual shaping and impact. Over time, the dynamic between law, morality, and religion has evolved, leading to the separation of church and secular norms. While law governs societal operation, morality, and religion persist in shaping human conduct. Presently, the clash of values, evident in disparities between religious practices and legal norms, as well as the media's role in shaping social norms, is particularly salient. Moreover, differing interpretations of crime exist within legal and religious systems. This study underscores that law, morality, and religion comprise interconnected regulatory spheres, and their alignment can contribute to the harmonious functioning of society.

Keywords: legislation, religion, law, morality, society

Viktória Kovács

THE PROCESS OF EUROPEAN INTEGRATION IN UKRAINE: PACTA SUNT SERVANDA – CONCLUDED CONTRACTS MUST BE RESPECTED

This research explores the process of Ukraine's integration into the European Union, delving into the initial steps taken by the young state toward independence and its subsequent efforts to forge a distinct national identity. It examines the pivotal milestones that marked Ukraine's path towards European integration, including signing the Association Agreement and establishing the Deep and Comprehensive Free Trade Area. The article discusses the possibilities and challenges faced by Ukraine in its pursuit of EU membership, with a particular focus on the rights of national minorities, exemplified by the Hungarian minority in Ukraine. Obstacles and mistakes in Ukraine's integration journey are critically analyzed, highlighting laws that have narrowed the rights of national minorities and garnered international criticism. The study also

presents the views of international bodies, such as the Venice Commission and the OSCE High Commissioner for Minorities, who have expressed concerns about discrimination and failure.

Keywords: Ukraine, European integration, minority rights

Anna Kovácsné Molnár

THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE PROTECTION OF CHILDREN IN HUNGARY

During my research, I examined the victims of crimes requiring special care, the children, who have been increasingly protected globally by legal tools. I considered the Hungarian legal regulations, their EU and international background, which served as bases for the protection of children introduced in criminal procedures. Furthermore, I analyse the children's rights provided by the act on the protection of children, the act on churches, and the Fundamental Law of Hungary. This allows me to compare the opportunities ensured for children by the different legal regimes. By examining child-friendly law enforcement I also touch upon European and international protection of children, which affected the development of the related Hungarian acts. The goal of the historical overview, as well as of the European and international review is to provide a historical guide to the development of the protection of children from the era of King Stephen I until it became an essential requirement also in criminal procedures. I also want to reveal whether the development of children's protection, and the development of the related legal regulations have an effect on society.

Keywords: justice, prosecution, child, child protection, church, state, victim, treatment

István Széchenyi

CRYPTOCURRENCIES AND RELATED LEGAL CHALLENGES

The rapid rise of cryptocurrencies has created new legal challenges both in the financial and legal sectors. This study examines the most significant legal issues for crypto traders, including taxation, leverage, and inheritance. The author, among other things, points out the similarities and differences between cryptocurrencies and traditional financial instruments and makes recommendations for improving legal regulations. In addition to precise definitions, the study emphasizes the importance of choosing the right crypto exchange, describes the system of crypto taxation in Hungary, and criticizes ESMA's leverage restrictions. The main differences between centralized and decentralized crypto exchanges are also discussed in the study, bringing up the issue of inheritance. One of the author's main conclusions is that cryptocurrencies should be treated similarly to traditional financial instruments in legal and tax matters.

Keywords: cryptocurrency, crypto, crypto money, blockchain, taxation, leverage, ESMA

István Széchenyi

FREEDOM OF EXPRESSION AND RESPONSIBILITY IN SOCIAL MEDIA: ETHICAL DILEMMAS IN THE 21ST CENTURY

The rise of social media has fundamentally transformed communication and the flow of information, effectively becoming a new arena for public discourse. Freedom of speech has gained new dimensions, raising numerous ethical and legal issues. This study examines these dilemmas, focusing on the collision between freedom of expression and human dignity on social media platforms. The study addresses the responsibility of social media platforms in content regulation and the spread of disinformation as well as the global challenges arising from differing ethical approaches. It also examines regulatory efforts within the European Union and the phenomenon of filter bubbles. The aim of this study is to provide a comprehensive overview of these issues.

Keywords: social media, freedom of speech, freedom of expression, human dignity, fake news, hate speech, platform

Dániel Szűcs

FOLLOWING A JUDICIAL INITIATIVE, OR A CASE STUDY ON A MOTION PENDING BEFORE THE
CONSTITUTIONAL COURT

The study examines the judicial initiative underlying a case pending before the Constitutional Court, in which the petitioner Regional Court challenges the compatibility with the Fundamental Law of a provision of the law according to which the prosecutor is also entitled to bring an action for a ban on the activity or for compensation for the damage caused by the activity in the event of a breach of the legislation on the welfare and protection of animals. In accordance with the methodology of jurisprudential analysis, the analysis primarily applies a fundamental (legal) doctrinal approach, which is presented through the practice of the Constitutional Court and the position and findings of the relevant Constitutional Court decisions. Comparative analysis is used as a secondary research methodology, synthesizing the essence of the legal arguments presented in the petition and in the opinions issued in the case (Minister of Justice, Prosecutor General, Deputy Commissioner for Fundamental Rights Ombudsman for Future Generations).

Keywords: animal protection, animal protection law, public prosecutor, commencement of an action, constitutional complaint, judicial initiative, individual review, case law analysis, case study

ABSTRACTS IN HISTORICAL STUDIES

Krisztián Bődő

DEBTS AND CREDITORS OF BARON IGNÁC EÖTVÖS OF VÁSÁROSNAMÉNY

The bankruptcy proceedings against Ignác Eötvös the Younger (1786-1851), father of József Eötvös began on 20 September 1841 in Borsod County. The litigation dragged on for decades, and the case was finally closed only in 1899. This study aims to shed light on one of the key antecedents and backgrounds of the bankruptcy case: the family's debts. Research in nine counties has been decisively successful, with a total of two hundred and fourteen debt records collected from the records of the General Assembly. Although the amounts collected do not provide a complete picture of the family's financial situation, they do shed light on the background to the bankruptcy and the formation of Ignác Eötvös's circle of creditors, which was the second question addressed in the study. The identifiable individuals suggest that the circle of creditors was rather heterogeneous, with a significant number of loan transactions being backed by merchants, especially for larger sums of money.

Keywords: bankruptcy, debt, creditor, county

Péter Farkas

”NOBILES IOBAGIONES EPISCOPATUS WESPRIMIENSIS EXERCITUARE DEBENTES”: ASPECTS OF THE ECCLESIASTICAL NOBILITY OF THE VESZPRÉM BISHOPRIC 13-14TH CENTURY HISTORY
(TAXATION, JUDGING, OWNERSHIP)

The ecclesiastical nobles of the Veszprém bishopric with military service were first selected from among the people of the church's conditioning. The noble serfs had limited freedom in terms of ownership: with the permission of the bishop, they could participate in property exchange, purchase, and sale of property. In the case of entering nobles, we meet with the provision of the possibility of leaving the church service. Achieving the tax exemption of the estates of the ecclesiastical nobles was also a process that took place in different ways depending on the institution. Achieving judicial independence was also part of a process consisting of several steps: the first step was achieving the Church's judicial privilege. Legal service privileges for noble serfs could only follow after that. Here, too, we see the same thing as with regard to taxation and ownership: the privileges apply only to those who enter and not generally to the entire social class. Between the noble serfs of the Veszprém bishopric, there

was a difference in both legal and economic terms. In the 14th century, the significantly more favorable situation of the entrants of noble origin can also be found in the property-acquiring and concentrating will of the Veszprém bishopric.

Keywords: Nobles of the Church, Bishop of Veszprém, medieval Hungary, Church history, military history

Ádám Gyócsi

THE NATIONAL ASSEMBLY AT KERESZTÉNYSZIGET AND THE SULTAN'S »CONGRATULATORY
LETTER«

My study aims to explore a slice of events in Transylvania in the late 17th century. This is the time of the wars of liberation from the Turks. In doing so, I will discuss Imre Thököly's brief reign as prince of Transylvania and the battle that brought him to the throne. I will then look at the events leading up to the first and last Diet of Kereszténysziget, with particular reference to the letter of congratulations from the Sultan delivered at the Diet. The full Hungarian translation of the letter in question was done by me. The Turkish original of the text was also translated into Latin in the 17th century. I have translated the Latin into Hungarian. The concluding part of the essay gives an insight into the work of the quickly completed Diet, following the chain of cause and effect and foreshadowing Imre Thököly's last, doomed act on Hungarian land. The focus of the essay is on the translation and the text that contains it. I have tried to place the text in the cavalcade of events that is rapidly unfolding. These events marked the final days of the "independent" Principality of Transylvania.

Keywords: Imre Thököly, Transylvania, Kereszténysziget, Turkish, Sultan's congratulatory letter

Zsolt Balázs Pétsy

THE PEACE PRIESTS AND THE EXERCISE OF POWER BY THE PARTY-STATE IN HUNGARY

The Hungarian socialist party-state, in its political power and ideological goals, has put the peace priests at the service of its own interests in its fight against those defined as “clerical reactionary elements”. In my essay, I would like to draw attention to the sharp differences between the state-directed activities of the clerical peace movement and the official peace objectives published in the public domain – in the press and in propaganda – based on the

controversial word 'peace priest'. The study and processing of the archival sources make the contradiction tangible in the text of the documents. An important aspect of a more detailed study of the national organization of the peace movement and the localized functioning of the peace committees organized at the regional level could be to directly investigate the impact of the peace priests on society and believers. The ideological contradictions behind the clerical peace movement should also be considered in the processing of archival sources.

Keywords: peace priest, clerical peace movement, ecclesiastical peace movement, priestly peace movement, Opus Pacis, clerical reaction, Vatican, State Office for the Church, party-state, state security

Zsolt Balázs Pétsy

REPORT ON THE CONSULTATIVE MEETING OF REPRESENTATIVES OF THE CHURCH OFFICES OF
THE SOCIALIST COUNTRIES (1986)

The purpose of this source note is to provide a textual presentation of the Report on the Consultative Meeting of the Representatives of the Church Offices of the Socialist Countries and to present the historical significance of the source. Representatives of the Hungarian, Czechoslovak, Polish, GDR, Soviet, Vietnamese, and Cuban Church Offices held a consultative meeting in Budapest in January 1986. This meeting had been initiated by the Hungarian State Office for Church Affairs at an earlier meeting of the heads of the state church offices in Prague in 1984, to analyze the Vatican's policy towards the socialist countries and to draw up proposals for practical action. The importance of the documents contained in the source release is that they provide insight into the form of the discussions between socialist church organizations and the way in which the head of the office informed the MSZMP Agitation and Propaganda Department on the specific case. From a scientific point of view, the significance of the contents of the document can be summarized as follows. 1: The fact of reporting to the Agitprop Department; 2: the ideological and practical content of the memo on which the report is based; 3: the meeting of socialist church organizations and offices, the organized conferences; 4: the close cooperation and coordination between these offices and its focus as described above.

Keywords: socialist church offices, State Office for Church Affairs, Vatican, church, church reactionary elements

Adrienn Purcsi

HISTORICAL ESSAY, OR IN SHORT ABOUT THE NATIONALITY POLICY AND THE REVISION THAT
APPEARED IN THE SPIRIT OF ST. STEPHEN'S IDEA OF THE STATE

St. Stephen's state policy and the revisionist and nationality policy appearing as part of it are the most defining elements of the political thinking of the Horthy era. In many specialized literatures, we can read about their importance, but less about their exact definition. In our short historical essay, we attempt to briefly and concisely define the content elements of these concepts.

Keywords: Horthy-era, revision, issue of nationality, István Bethlen, Pál Teleki, Gyula Szekfű

Zsolt Turi

A PRAGMATIC CONFLICT: POLISH MILITARY ACTIVITY IN THE COUNTIES OF NORTHERN
HUNGARY IN 1918

In the autumn of 1918, Polish armed units occupied settlements and industrial facilities in Northern Hungary. The territories in question were the counties of Árva and Szepes. These regions had considerable numbers of Poles and the invading armed forces invoked the right of peoples to self-determination to justify their actions. Hungarian military and law enforcement forces on the spot had orders to defend the territory of the country; however, in most cases, they retreated from the conflicted areas not wanting to engage in firefights with Polish units. The truth is that neither country's leadership had an interest in clashing with the other. Poland was a newborn state that needed allies to assert its newly acquired statehood. Hungary was a country exhausted by war, surrounded by enemies, and having deep internal problems. In northwestern Hungary, Czech influence was already spreading thus the Hungarian political leadership believed that the Hungarian state would suffer territorial losses in any case. They preferred to lose these areas to Poland than to the Czechs and thus a complete ring of hostility around Hungary cannot be achieved by its neighbors. In 1923, an agreement was signed deciding the fate of Árva and Szepes counties, which left most of these areas to the Czech (Czechoslovak) side.

Keywords: Polish, Árva, Szepes, Hungary, 1918, diplomacy, agreement, 20th century, interwar period, military, Czech, statehood, nationality, Czechoslovakia

SZERZŐINK

Bödő Krisztián: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola

Prof. Dr. habil. Cservák Csaba: egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar Alkotmányjogi Tanszék vezetője, jogtudományi lektor, KRE-DIt szerkesztőbizottság tagja

Farkas Péter: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Történettudományi Doktori Iskola, Főlevéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Vármegyei Levéltára

Gyebrovski Zsolt Dániel: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Gyócsi Ádám: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola, Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltárának levéltárosa

Hatlaczki-Kálmán Andrea: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Kovács Viktória: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, képviselő Károli Gáspár Református Egyetem Doktorandusz Önkormányzata

Kovácsné Molnár Anna: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

dr. Lajos Edina: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Márkus Máté: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Hittudományi Doktori Iskola

Pető-Veres Kata: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Hittudományi Doktori Iskola

Pétsy Zsolt Balázs: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola, KRE-DIt szerkesztő

Purcsi Adrienn: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola

Ratkovics Petra Krisztina: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Hittudományi Doktori Iskola

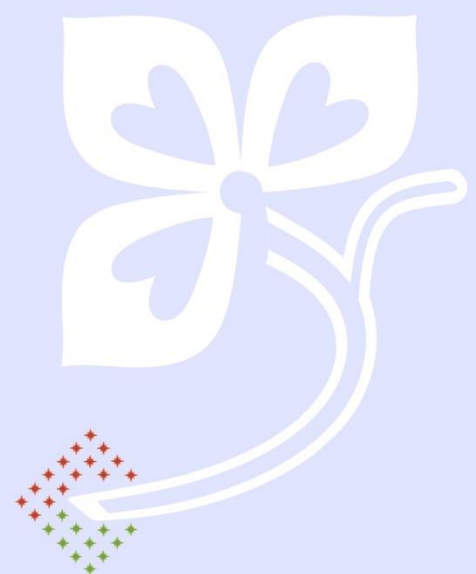
Strifler Zoltánné: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Hittudományi Doktori Iskola

Széchenyi István: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Szűcs Dániel: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Turi Zsolt: doktorandusz, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola, Kelet-európai történelem doktori program

ISSN 2630-8711

KRE-DIt